

გუბლური ჩემი მშობლები – ნათლ ნიქლსმეილისა და
პნაყ. ასთიულ მსმელსმეილის – ნათლ სსდუნას.

Rusudan Zekalashvili

Georgian Dialogic Speech

(Main Linguistic and
Extralinguistic Characteristics)

Publishing House **“UNIVERSAL”**

Tbilisi 2012

რუსუდან ზექალაშვილი

ქართული დიალოგური მეტყველება

(ძირითადი ლინგვისტური და
ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები)

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2012

ნაშრომში შესწავლილია ქართული დიალოგური მეტყველების ძირითადი ენობრივი და არაენობრივი მახასიათებლები, გამოვლენილია მისი უნივერსალური და სპეციფიკური ნიშნები, განსაზღვრულია თავაზიანობის ფენომენის მნიშვნელობა კომუნიკანტთა საკომუნიკაციო სტრატეგიის არჩევისათვის, გამოვლენილია გრამატიკული კატეგორიების კონტექსტური სემანტიკური ცვლილებები და ტრანსსემანტიზაცია თავაზიანობის გამოხატვისას ქართულ დიალოგებში.

ნიგნი განკუთვნილია ლინგვისტიკის საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის, ასევე ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტებისა და მაგისტრანტებისათვის.

რედაქტორი:

პროფ. გიორგი გოგოლაშვილი

რეცენზენტი:

პროფ. ცირა ბარბაქაძე

© რუსუდან ზეკალაშვილი, 2012

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2012

თბილისი, 0179, 0. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-683-8

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი 7

თავი პირველი

დიალოგური მეტყველების (საუბრის) ანალიზი

- 1.1. საკითხის შესწავლის ისტორიიდან 11
- 1.2. დიალოგური მეტყველების (საუბრის) ანალიზის საგანი 13
- 1.3. დისკურსის ანალიზის ძირითადი მიმართულებები თანამედროვე ენათმეცნიერებაში 17
- 1.4. კომუნიკაციის მოდელი და მისი კომპონენტები 20
- 1.5. ზეპირი კომუნიკაცია 25
- 1.6. დიალოგური მეტყველების ძირითადი მონაწილეები და ერთეულები 27
- 1.7. დიალოგის შესწავლისა და ჩანერის მეთოდები 30

თავი მეორე

ექსტრალინგვისტური ფაქტორები და მახასიათებლები

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში

- 2.1. ექსტრალინგვისტური ფაქტორები დიალოგურ მეტყველებაში 33
- 2.2. დიალოგის მონაწილეთა სოციალური მახასიათებლები .. 37
- 2.3. ქართული დიალოგური მეტყველების სახეები 44
- 2.4. დიალოგური მეტყველების ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები 49
- 2.4.1. პარავერბალური საშუალებები 51
- 2.4.2. არავერბალური საშუალებები 55

თავი მესამე

ქართული დიალოგური მეტყველების შიდაენობრივი

მახასიათებლები

- 3.1. დიალოგური მეტყველების ანალიზის დონეები 62
- 3.1.1. ანალიზის მაკროდონე 63
- 3.1.2. ანალიზის შუა დონე 77
- 3.1.3. ანალიზის მიკროდონე 91
- 3.1.3.1. მორფოლოგიური დონე 93
- I. მოუბარი პირი და გრამატიკული კატეგორიები 93
- II. პერსონალობა 96

III. მოდალობა	113
IV. სხვა გრამატიკული კატეგორიებისა და ფორმების დანიშნულება დიალოგში	123
3.1.3.2. ქართული დიალოგური მეტყველების ლექსიკის ზოგიერთი თავისებურება	124
3.1.3.3. სინტაქსური დონე	130
3.2. დიალოგის სიგნალები	134
3.2.1. დიალოგის სტრუქტურულ-კომპოზიციური სიგნალები	134
3.2.2. შინაარსობრივ-მოდიფიკაციური სიგნალები.....	138

თავი მეოთხე

**საკომუნიკაციო რეგისტრები ქართულ დიალოგურ
მეტყველებაში**

4.1. საკომუნიკაციო რეგისტრები და ფუნქციური სტილები ..	142
4.2. საკომუნიკაციო რეგისტრთა ინდიკატორები	151
4.2.1. ოფიციალური რეგისტრი	164
4.2.2. არაოფიციალური რეგისტრი	167
4.3. მიმართვათა ფუნქციები სამეტყველო რეგისტრის შექმნაში ქართულ დიალოგებში.....	171
4.3.1. შენ/თქვენ მიმართვები	171
4.3.2. ვოკატიური მიმართვები თანამედროვე ქართულ დიალოგებში.....	179

ქართული დიალოგური მეტყველება

(ზოგადი მიმოხილვა და დასკვნები)	188
Georgian Dialogic Speech (Summery)	202
ბიბლიოგრაფია	216
შემოკლებები	236

შესავალი

თანამედროვე ენათმეცნიერება სულ უფრო მეტ ყურადღებას უთმობს ენობრივი მოვლენებისა და ცოცხალი მეტყველების შესწავლას კომპლექსურად – როგორც ლინგვისტური, ისე ექსტრალინგვისტური ფაქტორების მოხმობით პრაგმატული თვალსაზრისით.

დიალოგური მეტყველება (საუბარი), საერთოდ, ადამიანის ვერბალური კომუნიკაციის უძველესი და საბაზისო ფორმაა და საფუძვლად უდევს მის ყველა სახეობას. ენა, როგორც რეალიზებული პროდუქტი, დაკავშირებულია საუბართან ანუ გვეძლევა მისი ფორმით. შეიძლება ითქვას, რომ ყოველგვარი სიტყვიერი კომუნიკაცია, მონოლოგურიც კი, შინაგანი ბუნებით დიალოგურია, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ ის ორიენტირებულია ადრესატზე. არსებობს საპირისპირო მოსაზრებაც, რომ ყველანაირი მეტყველება მონოლოგურია. ასეთ შემთხვევაში გულისხმობენ საუბრის ან ტექსტის სემანტიკებს, რომლებიც, ცხადია, ცალცალკე მონოლოგურია, მაგრამ მთლიანობაში საუბარი ან ნებისმიერი ტექსტი მეტ-ნაკლებად მაინც ამჟღავნებს დიალოგურ ბუნებას.

ქართული დიალოგური მეტყველება (საუბრები) ძირითად ექსტრალინგვისტურ მახასიათებლებთან კავშირში კომპლექსური კვლევის ობიექტი დღემდე არ ყოფილა, მით უმეტეს, თავაზიანობის ფენომენის გათვალისწინებით, რადგან, ჩვენი აზრით, თავაზიანობა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია კომუნიკაციის წარმატებისა და საკომუნიკაციო რეგისტრის საშუალებების შესარჩევად.

ქართული ზეპირი დისკურსის (საუბრების) კვლევა მოიცავს ანალიზს სხვადასხვა ენობრივ (მორფოლოგიურ-სინტაქსურ, ლექსიკურ, სტილისტიკურ) დონეზე, პარალინგვისტურ და არავერბალურ საშუალებებთან კავშირში. საკითხი მრავლისმომცველია, რადგან საუბრის ანალიზი ინტერდისციპლინარული დარგია და გულისხმობს კონვერსაციის სოციოლინგვისტური და პრაგმალინგვისტური ასპექტების შესწავლას ლინგვოკულტუროლოგიურ ასპექტში.

ჩვენი მიზანია ენობრივ-არაენობრივი საშუალებების კომუნიკაციური დანიშნულებისა და ფუნქციების შესწავლა ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში.

ენობრივი კონტაქტების ზრდამ დღევანდლობაში კიდევ უფრო აუცილებელი გახადა ნებისმიერი ენის უნივერსალური და სპეციფიკურ-ეროვნული ნიშნების გამოკვეთა. კომუნიკაციისა და დისკურსის კვლევის თეორიისთვის ფასეულია ცალკეული ენის ემპირიული მასალა, მისი განზოგადება, რაც გარკვეულ წვლილს შეიტანს ენათმეცნიერების თეორიაში.

ქართული დიალოგური მეტყველების პრაგმალინგვისტური და სოციოლინგვისტური შესწავლა დღემდე ფრაგმენტულ და არათანამიმ-

დეერულ ხასიათს ატარებდა. ვფიქრობთ, წინამდებარე ნაშრომით ოდნავ მაინც შეივსება არსებული ხარვეზი და სტიმული მიეცემა შემდგომ კვლევებს ამ მიმართულებით.

ნაშრომში გამოყოფილია თანამედროვე ქართული დიალოგების გამოყენების სფეროები, დადგენილია მათი სახეები, ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები არაენობრივ ფაქტორებთან მიმართებაში და, საერთოდ, შესწავლილია თანამედროვე ქართული დიალოგური მეტყველება ლინგვისტიკის უახლესი დარგის – საუბრის ანალიზის – ცნებათა და კვლევის მეთოდების მოშველიებით.

ცოცხალი დიალოგური მეტყველება წინათ ლინგვისტიკის შესწავლის ინტერესებს მიღმა რჩებოდა. ჩვეულებრივი ყოფითი საუბრები ან თუნდაც ზეპირი დისპუტები ნაკლებად ექვემდებარებოდა ლინგვისტურ ანალიზს, მაგრამ ახლა შესაძლებელი გახდა მათი ჩანერა და კვლევა.

თეორიული თვალსაზრისით ნაშრომის **სიახლეს** წარმოადგენს ქართული დიალოგური მეტყველების მექანიზმისა და სტრუქტურის გამოვლენა, რეპლიკათა მონაცვლეობის წესებისა და კომუნიკანტთა როლების დადგენა, დიალოგური მეტყველების ენობრივ-არაენობრივი მახასიათებლების გამოყოფა სხვადასხვა დონეზე, საკომუნიკაციო რეგისტრებისა და მის ინდიკატორთა დადგენა, მოსაუბრეთა სტრატეგიაში თავაზიანობის ფაქტორის მნიშვნელობისა და გამოხატვის საშუალებების გარკვევა.

- ნაშრომში ჩამოყალიბებული და დაზუსტებულია დისკურსის ანალიზის ძირითადი ცნებები ქართულ დიალოგებში; მოცემულია რამდენიმე ახლებური დეფინიცია და შემოთავაზებულია ზოგიერთი ტერმინის ქართული ეკვივალენტი;

- ყველა ძირითადი საკითხის შეჯამებულია განმაზოგადებელი სქემებითა და მოდელებით;

- დადგენილია ქართული დიალოგებისთვის რელევანტური გარეენობრივი ფაქტორები, რომლებიც დაყოფილია სამ ძირითად ჯგუფად: I. კომუნიკაციის მონაწილეებთან დაკავშირებული პარამეტრები; II. საკომუნიკაციო სიტუაცია – ფიზიკური, ფსიქოლოგიური, სოციალური გარემო; III. დამოკიდებულება კომუნიკანტებს შორის და მათი ენობრივ-პრაგმატული კომპეტენცია. კომუნიკანტების ფაქტორში ძირითადად მიჩნეულია მოუბარი პირის ინტენცია და საკომუნიკაციო სტრატეგია, ადრესატისთვის – ინტერპრეტაციის ნორმები და შესაბამისი ქმედებანი;

- ჩამოყალიბებულია კომუნიკანტთა არსებითი სოციალური პარამეტრები: სიმეტრიულ-ასიმეტრიული მიმართება **ასაკის, სოციალური მდგომარეობისა და სიტუაციის ოფიციალურობის ხარისხის** მიხედვით, ასევე მათი ურთიერთდამოკიდებულება და ნაცნობობის ხარისხი;

- დიალოგური მეტყველების სახეები დაჯგუფებულია ორი მთავარ

რი საკლასიფიკაციო ნიშნით: კომუნიკაციის წარმართვის **უშუალო და გაშუალებული** ფორმები;

- დახასიათებულია ქართული დიალოგური მეტყველების ფონაციური მხარე (პარალინგვიზმები) და არავერბალური პარამეტრები (კინესიკა), გამოვლენილია მათი უნივერსალური და ეროვნულ-სპეციფიკური ნიშნები;

- დიალოგური მეტყველება გაანალიზებული თავაზიანობის თეორიასთან კავშირში და წამოყენებულია დებულება თავაზიანობის ფაქტორის გადამწყვეტი მნიშვნელობის შესახებ თანამოსაუბრეთა სტრატეგიის არჩევისათვის;

- საკითხი შესწავლილია კომპლექსურად სხვადასხვა დონეზე: **მაკროდონეზე** განხილულია საუბრის დიდი სეგმენტები, ახსნილია დიალოგის სტრუქტურული და თემატურ-შინაარსობრივი ორგანიზაციის მექანიზმი; გამოვლენილია დიალოგის ფაზების ხანგრძლივობისა და ფორმების განმაპირობებელი ფაქტორები, დადასტურებულია **ფატიკური კომუნიკაციის** განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქართულ დიალოგებში;

- **შუა** დონეზე დადგენილია ჯერობის მექანიზმი, საუბრის თემატური და ორგანიზაციული მონესრიგების საშუალებები; გამოვლენილია კომუნიკანტთა რესპონდენტურობის (აქტიურობის) ხარისხი, მათი განსხვავებული როლები, როლების კონფლიქტის წარმოშობის სიხშირე და მიზეზები;

- განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული ქართული დიალოგური მეტყველების **მიკროდონეზე** და გამოვლენილია საუბრების ლინგვისტური (მორფოლოგიური, მორფოლექსიკური და სინტაქსური) მახასიათებლები;

- ახლებურადაა გააზრებული საკომუნიკაციო მოდელის კომპონენტთა მიმართება ძირითად გრამატიკულ კატეგორიებთან; ხაზგასმულია თავაზიანობის, როგორც ყველა ექსტრალინგვისტური ფაქტორის გამაერთიანებელი ფენომენის, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენობრივი ერთეულების არჩევანისა და, საერთოდ, კომუნიკანტების ქცევისათვის;

- წამოყენებულია დებულება ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში **პერსონალობისა და მოდალობის** მორფოსემანტიკური კატეგორიების განსაკუთრებული მნიშვნელობის შესახებ; დადგენილია **პირისა და რიცხვის** (პერსონალობის) ნაწილობრივი და სრული ტრანსსემანტიზაციის ფორმები კომუნიკაციაში;

- განხილულია **მოდლობის სემანტიკური ველი**, რომელიც მოიცავს სხვადასხვა ენობრივი დონის ერთეულებს;

- ახლებურადაა დაჯგუფებული **დიალოგის სიგნალები** და გამოყოფილია მათი ძირითადი ფუნქციები: I. დიალოგის ორგანიზაცია, II. მისი მოდიფიკაციური მონესრიგება და III. შეფასების გამოხატვა. დადგენილია

ამ სიგნალების როლი დიალოგებში კოოპერაციულობის მისაღწევად;

- ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში გამოყოფილია ორი ძირითადი **საკომუნიკაციო რეგისტრი** და დადგენილია მათი ინდიკატორები: მიმართვათა სხვადასხვა ფორმა და თავაზიანობის გამოხატვის საშუალებები; ჩამოყალიბებულია მიმართვათა დისტრიბუცია და სოციოლინგვისტური პარამეტრები თანამედროვე ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში;

- კვლევის შედეგების მიხედვით დადასტურებულია რამდენიმე ლინგვისტური უნივერსალია ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში: ერთი მხრივ, **ენობრივ საშუალებათა ეკონომიურობისა** და, მეორე მხრივ, **კომუნიკაციურ ერთეულთა სიჭარბის ტენდენცია**;

- ანალიზით დადასტურებულია ქართველებისთვის დამახასიათებელი ნიშნები საუბრებში: კომუნიკაბელობა, ემოციურობა, ექსპრესიულობა, თანაგრძობისა და ყურადღების გამოსატყვის უნარი, არტისტიზმი, სწრაფვა თეატრალიზაციისკენ სხვადასხვა ყოფით სიტუაციაში; მეორე მხრივ კი, როლების კონფლიქტის სიხშირე, საუბრის ფაზების დაუცველობა, საკომუნიკაციო რეგისტრთა უნებლიე თუ გამიზნული აღრევა, რეპლიკათა გადაფარვის სიხშირე და სხვ.

ნაშრომმა შეიძლება სტიმული მისცეს ქართული ზეპირმეტყველების (დიალოგების) კორპუსისა და ზეპირი ტექსტების ელექტრონული ბიბლიოთეკის შექმნას, რომ არ დაიკარგოს ქართული მეტყველების ნიმუშები და მომავლისთვის დაგროვდეს საანალიზო მასალა.

კვლევისთვის საჭიროებისდა მიხედვით გამოყენებულია საუბრის ანალიზის, სამეტყველო აქტთა თეორიისა და სხვა მეთოდები. ფაქტების ინტერპრეტაციისათვის კი ამოსავალია ლინგვოპრაგმატიკული მიდგომა. კვლევის მეთოდიკა ორიენტირებულია არა მარტო მცირე ენობრივ სეგმენტებზე (წინადადებებზე), არამედ გამონათქვამებსა (სამეტყველო აქტებსა) და უფრო დიდ კომუნიკაციურ ერთეულებზე (რეპლიკებზე, მთელ დიალოგებზე), ყურადღება მიქცეული დიალოგური მეტყველების სეგმენტირებაზე, მოსაუბრეთა ცვლის წესებზე, დიალოგის სიგნალების საკომუნიკაციო დატვირთვაზე.

ყველა მოხმობილი მეთოდი ემპირიულია, ეყრდნობა რეალურ ოფიციალურ თუ ყოველდღიურ საუბრებს (ზოგჯერ – მხატვრულ ტექსტებსაც). საკვლევ მასალად გამოყენებულია ქართული ტელე- და რადიოგადაცემები (ინტერვიუები, გასართობი ტელეშოუები, დისკუსიები, პირდაპირი ტელეკომუნიკაცია მსმენელთან, საჯარო გამოსვლები და განხილვები), ყოველდღიური საუბრების აუდიოჩანაწერები, კომპიუტერული საუბრები, ინფორმატორთა გამოკითხვის მასალები, სტატისტიკური მონაცემები და სხვ.

თავი პირველი **დიალოგური მეტყველების (საუბრის) ანალიზი**

1.1. საკითხის შესწავლის ისტორიიდან

ენათმეცნიერები ლინგვოპრაგმატიკის საკითხებით დაინტერესდნენ XXს-ის 60-70-იანი წლებიდან და ლინგვისტურ მოვლენებთან დააკავშირეს არალინგვისტური, სიტუაციით განპირობებული ასპექტები.

პრაგმალინგვისტიკის (ანუ ლინგვოპრაგმატიკის) ცენტრში დადგა მიმართება: ენა და ადამიანი და ცოცხალი ენის კვლევა წარმართა არაენობრივ ფაქტორებთან კავშირში.

პრაგმატიკა, როგორც ენათმეცნიერების დარგი, ეფუძნება **ჩ. პირსისა** (პირსი, 1934) და **ჩ. მორისის** (მორისი, 1971) ნიშანთა თეორიას (სემიოტიკას), თუმცა თავისი ძირებით უკავშირდება უძველეს დარგს – **რიტორიკას**, როგორც ენობრივი ზემოქმედების ხელოვნებას. მართალია, რიტორიკა იკვლევდა მონოლოგურ მეტყველებას, მაგრამ ითვალისწინებდა საუბრის პარტნიორს ანუ ადრესატს (რეალურს ან წარმოსახვითს).

პრაგმატიკის განვითარებისათვის გარკვეული წინაპირობა შექმნა ასევე რამდენიმე ლინგვისტურმა დარგმა: სტილისტიკამ, კომუნიკაციურმა სინტაქსმა, შემდგომ – მეტყველებისა და სამეტყველო ქმედების თეორიამ და ტიპოლოგიამ, კომუნიკაციის თეორიამ; კავშირი აქვს მას სოციოლინგვისტიკასთან, ფსიქოლინგვისტიკასთან და სხვ.

ყველაზე მჭიდროდ პრაგმატიკა დაკავშირებულია **კომუნიკაციის თეორიასთან**, რადგან მისი კვლევის საგანია ენობრივ ნიშანთა ფუნქციონირება მეტყველებაში და კომუნიკაციური ურთიერთობის წესები ანუ ენის გამოყენების შესწავლა სიტუაციებში. პრაგმატიკის საკვლევი საკითხები ფართო სპექტრისაა და შეხების წერტილები აქვს სხვა დარგებთანაც, ამდენად, პრაგმალინგვისტიკა შეიძლება ჩაითვალოს ინტერდისციპლინურ მეცნიერებად.

პრაგმალინგვისტიკის ბირთვს წარმოადგენს სამი ძირითადი საკვლევი მხარე: 1. გამონათქვამის მიმართება სინამდვილესთან; 2. გამონათქვამის დამოკიდებულება მოუბრის მიზანთან; 3. კომუნიკანტთა ურთიერთდამოკიდებულების, მათი სოციალური პოზიციების, როლისა და სტატუსის გამოხატვის ენობრივი ფორმები.

ლინგვოპრაგმატიკის ძირითადი დარგებია: 1. სამეტყველო აქ-

ტების თეორია; 2. კონვერსაციული იმპლიკატურის თეორია; 3. ტექსტის ლინგვისტიკა; 4. საუბრის ანალიზი და სხვ. პრაგმატიკისათვის ძალზე მნიშვნელოვანი იყო თავაზიანობის თეორიის ჩამოყალიბება და სამეტყველო ეტიკეტის საკითხების წინ წამოწევა (ლაკოფი, 1973; ლიჩი, 1977; 1983; ბრაუნი/ლევინსონი, 1978ბ; ჰაფერლანდი/ჰაული, 1996 და სხვ.).

სამეტყველო აქტების თეორიამ (ოსტინი, 1965; სიორლი, 1969) ახსნა მეტყველება, როგორც მოქმედება. მისი დამსახურება იყო სამეტყველო ქცევის არსის წვდომა, სამეტყველო აქტის ნაწილების გამოყოფა და მათ შორის კავშირის დადგენა, ადრესატის ფაქტორის წინ წამოწევა. მართალია, ამ თეორიის წარმომადგენლებს არ განუხილავთ წინადადებაზე დიდი ენობრივი ერთეულები, მაგრამ ყურადღება მიექცევს მსმენელის მიერ გამონათქვამის აღქმა-ინტერპრეტაციასა და შესაბამის რეაგირებას. ამით უკვე გადაიდგა ნაბიჯი დიალოგის, როგორც კომუნიკანტთა ერთობლივი ქმედების, შესასწავლად, რადგან სამეტყველო აქტის ილოკუციური ძალა მხოლოდ მსმენელზე ორიენტაციით ირკვევა. გამონათქვამის ინტენციისთვის ყურადღების მიქცევამ მოამზადა ერთგვარი საფუძველი ახალი ლინგვისტური დარგის – საუბრის ანალიზისათვის. აშკარა გახდა, რომ თუკი ერთი და იგივე აზრი ენობრივად შეიძლება გაფორმდეს მრავალნაირად, ასევე დასაშვებია ერთი და იმავე გამონათქვამის ინტერპრეტაცია განსხვავებულად (ექტრალინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინებით).

კომუნიკაციის წარმართვის აუცილებელი და უნივერსალური პირობები შეისწავლა პოლ გრაისმა **კონვერსაციული იმპლიკატურის თეორიაში** (გრაისი, 1975) და დიალოგური მეტყველება (საუბარი) ჩათვალა მოსაუბრისა და მსმენელის (კომუნიკანტთა) თანამშრომლობად, კოოპერაციად. მეცნიერმა ჩამოაყალიბა კომუნიკაციისთვის აუცილებელი რამდენიმე მაქსიმა: 1. რაოდენობის, 2. ხარისხის, 3. რელევანტურობისა და 4. რაგვარობის (საუბრის მანერის ანუ მოდალობის). პირველი მაქსიმა გულისხმობს ინფორმაციის ადეკვატურ ნორმირებას, საკმარის ინფორმაციულობას; მეორე – მიმართებას ჭეშმარიტებასთან; მესამე – შესაბამისობას თემასთან, მის მიზნებთან, მეოთხე კი – გამონათქვამის ჩამოყალიბების მანერას ნათლად, თანამიმდევრულად, სხარტად და გარკვევით.

ორივე თეორია ჩამოყალიბდა ენის ფილოსოფიის ბაზაზე და დიდი ბიძგი მისცა ენათმეცნიერების შემობრუნებას პრაგმატიკისაკენ.

1.2. დიალოგური მეტყველების (საუბრის) ანალიზის საგანი

პრაგმალინგვისტიკურმა მიმართულებებმა ენათმეცნიერება გამოიყვანა „სპილოს ძვლის კოშკიდან“ და აქცია ყოველდღიური პრაქტიკული საჭიროების მეცნიერებად.

ენათმეცნიერთა წრეში ხშირად იმეორებდნენ ამ აზრს: „რეალური მეტყველება (parole, performance, speech, usage – რა ტერმინიც უნდა იყოს გამოყენებული) საკმაოდ ცვალებადია იმისათვის, რომ ექვემდებარებოდეს აღწერას“ (ბელი, 1980, 38), მაგრამ ეს შეხედულება მიუღებელია პრაგმალინგვისტისა და სოციოლინგვისტისათვის. მართლაც, მცდარია შეხედულება, თითქოს ბუნებრივი საუბრები ლინგვისტიკისთვის მარტივი, უინტერესო და ლარიბია. სწორედ ყოველდღიურ დიალოგებში მჟღავნდება პირველად ენის განვითარების ტენდენციები, მისი დინამიკური და ექსპრესიული ბუნება, ყოფითი მხატვრულობა, სოციალურ-გეოგრაფიული ნაირფეროვნება, მოკლედ, საუბარი (დიალოგური მეტყველება) არის „ენა მოქმედებაში“, „ცოცხალ სიტუაციებში“, თავისი განუმეორებლობითა და ინდივიდუალობით.

საუბრის (დიალოგის) ანალიზი და ტექსტის ლინგვისტიკა შეისწავლის ენის რეალიზაციის უმნიშვნელოვანეს ფორმებს – საუბრებსა და დანერილ ტექსტებს – სოციალური ფუნქციების გათვალისწინებით.

რა თქმა უნდა, ლინგვისტიკის ეს უახლესი მიმართულებები დაფუძნებულია ენათმეცნიერების ტრადიციულ დარგებზე, მაგრამ იყენებს კვლევის ახალ მეთოდებსაც. მიუხედავად იმისა, რომ საუბრის ანალიზი შედარებით ახალი საენათმეცნიერო დარგია და მჭიდროდაა დაკავშირებული მომიჯნავე ლინგვისტურ მიმართულებებთან, მას აქვს საკუთარი საკვლევი ობიექტი – საუბარი, მისი ორგანიზაციულ-სტრუქტურული და შინაარსობრივი მხარეები.

დისკურსის ანალიზი დისციპლინათაშორისი კვლევის სფეროა, რომელშიც ლინგვისტებთან ერთად მონაწილეობენ სხვა დარგის სპეციალისტები (სოციოლოგები, ფსიქოლოგები, ეთნოგრაფები, ლიტერატურათმცოდნეები, ფილოსოფოსები). ტერმინ „დისკურსს“ ახლებური მნიშვნელობა მიანიჭა **ე. ბენვენისტმა** (1974), ხოლო ტერმინი „დისკურსის ანალიზი“ (discourse analysis) პირველად გამოიყენა **ზ. ჰარისმა** 1952 წელს (ჰარისი, 1952).

როგორც ცნობილია, წინათ წინადადებაზე დიდ ერთეულებს

არ მიიჩნევდნენ გრამატიკის სფეროდ, არამედ განიხილავდნენ სტილისტიკასა და რიტორიკაში. „ტექსტის ლინგვისტიკა ამოდის ერთიანი, კომპლექსური ერთეულის – ტექსტის – მთლიანობიდან წინადადებაზე გავლით სიტყვისაკენ“ (გიოცე/ჰეს-ლიუტიხი, 1998, 512).

საუბრის ანალიზი იხილავს ცოცხალ ენას, მის სტრუქტურას, შექმნის მექანიზმებს, სამეტყველო ქცევის ფორმალურ და შინაარსობრივ მხარეებს კომპლექსურ ფუნქციურ ერთიანობაში.

მაშასადამე, საუბრის ანალიზი იხილავს ზეპირ ტექსტს, კონკრეტულ ენებზე წარმართულ საუბრებს და შემდეგ უბრუნდება სიტყვის დონეს ანუ, ტრადიციული ლინგვისტიკისაგან განსხვავებით, კვლევის მიმართულება არის რთულიდან მარტივისკენ, რათა მოხერხდეს მთლიანი ენობრივი ერთეულის კომპლექსური აღქმა.

დისკურსს (ფრ. discours, ინგლ. discourse) უწოდებენ გაბმულ ტექსტს ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებთან ერთად. ესაა „ტექსტი, აღებული მოვლენათა ერთობაში; მეტყველება, განხილული როგორც მიზანმიმართული სოციალური ქმედება, როგორც ადამიანთა და მათი შემეცნების მექანიზმების ურთიერთქმედებაში მონაწილე კომპონენტი“ (არუთინოვა, 1981, 356). მას ხატოვნად უწოდებს „ცხოვრებაში ჩაძირული“ მეტყველება (ლელ, 1990, 136). დისკურსი მიმართულია როგორც **პრაგმატულ სიტუაციასთან**, ისე კომუნიკანტების **მენტალურ პროცესებთან** (ეთნოგრაფიული, ფსიქოლოგიური, სოციოკულტურული წესები და მეტყველების წარმოქმნა-გაგების სტრატეგიები) (ლელ, 1990, 137).

XX საუკუნის 50-იან წლებში გამოჩნდა **ე. კოსერიუს** შემოთავაზებული ტერმინი „ტექსტის ლინგვისტიკა“ – linguistica del texto (Textlinguistik) (კოსერიუს, 1981). **ტექსტისა** და **დისკურსის** ცნებები დღემდე სადავო და პრობლემურია. მათ ზოგჯერ იყენებენ სინონიმური ანუ ფართო მნიშვნელობით და გამოყოფენ **ზეპირ** და **წერილობით ტექსტებს**, ანდა – **ზეპირ** და **წერილობით დისკურსებს**. 70-80-იან წლებიდან უკვე ცდილობენ ტექსტისა და დისკურსის ცნებათა დიფერენციაციას, რომ ეს ტერმინები გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად გამოიყენებოდეს ვინაო მნიშვნელობით: **ტექსტი** – მხოლოდ დაწერილი ტექსტების მიმართ, **დისკურსი** – ზეპირი საუბრებისა და გამოსვლების მიმართ.

თ. ლევანდოვსკის ლინგვისტურ ტერმინთა ლექსიკონი იმეორებს **ვან დეივის** მოსაზრებას, რომ ტექსტად ჩაითვალოს როგორც დაწერილი, ისე ზეპირი ტექსტები – ყოველდღიური დიალოგები, ექიმიან საუბარი, წარმოთქმული სიტყვა, საგაზეთო პუბლიკაციე-

ბი, მხატვრული ნაწარმოებები და სხვ. (იხ. ლევანდოვსკი, 1994; ვან დეიკი, 1980, 1-17). ამავე აზრს იზიარებს **დ. კრისტალიც** (დ. კრისტალი, 1997, 116). **დ. ვუნდერლიხი** ტექსტის ლინგვისტიკის ერთ-ერთ მიმართულებად მიიჩნევს ზეპირი დიალოგური ტექსტების ანუ დისკურსის კვლევას (ვუნდერლიხი, 1976, 297).

გერმანულ ლინგვისტიკაში გამოიყენება ორი ტერმინი: *gesprochene Sprache* და *geschriebene Sprache* (იხ. ბუსმანი, 1990, 281; ლევანდოვსკი, 1994), თუმცა შესაბამისი ცნებები – ნალაპარაკები ენა და დანერილი ენა – ქართულში ვერ დამკვიდრდა მოუხერხებლობის გამო.

ენის გამოყენების ერთ-ერთი უძველესი და უმნიშვნელოვანესი ფორმა ადამიანის არსებობის მთელ მანძილზე არის **საუბარი** – **დიალოგური მეტყველება**. ლინგვისტიკურ ლიტერატურაში ის განმარტებულია შემდეგნაირად: „**საუბარი** არის ენის ბუნებრივი გამოყენების ფორმა ყოველდღიურობაში, როცა ორი ან მეტი მონაწილე ძალდაუტანებლად, მაგრამ სოციალურად მოწესრიგებული წესების დაცვით ენაცვლება ერთმანეთს საუბრის მსვლელობაში“ (ლევანდოვსკი, 1994, I, 356). თანამედროვე ენათმეცნიერებაში იყენებენ ტერმინებს: **საუბარი, ზეპირი დისკურსი, კონვერსაცია, დიალოგი** (ინგლ. spoken language, talk, conversation, discourse, dialogue; გერმ. *gesprochene Sprache* – „სალაპარაკო ენა“ ანუ ზეპირმეტყველება; *Gespräch, Konversation, Dialog*; რუს. устная речь, разговорная речь, диалог, диалогическая речь) (იხ. კრისტალი, 1997; ლევანდოვსკი, 1994, I, 356; ბუსმანი, 1990, 280; ლელ, 1990, 136).

ევროპული ტრადიციით, ტერმინები **დიალოგი** (ან დიალოგური მეტყველება), **კონვერსაცია** და **საუბარი** ოდნავ განსხვავებული მნიშვნელობით გამოიყენებოდა (უკანასკნელი ორით აღნიშნავდნენ ყოველდღიურ საუბრებს), თუმცა მეცნიერთა უმრავლესობა უკვე მათ სინონიმებად მიიჩნევს.

ჩვენ მიზანშეწონილად ვთვლით, რომ გამოვიყენოთ რამდენიმე სინონიმური ტერმინი: **დიალოგური მეტყველება, დიალოგი, საუბარი** და **ზეპირი დისკურსი**. შესაბამისად, სინონიმურია დიალოგური მეტყველების ანალიზი და საუბრის (დისკურსის, კონვერსაციის) ანალიზი.

დისკურსი ვიწრო მნიშვნელობით გულისხმობს ყველა ტიპის ზეპირმეტყველებას (მონოლოგს, დიალოგსა და პოლილოგს). **დიალოგი** (ბერძნ. dialogos) ორი ადამიანის საუბარია. როცა კომუნიკაციის მონაწილე ორზე მეტია, მაშინ გვექნება **პოლილოგი**, თუმცა

ანალიზის დროს დიალოგისა და პოლილოგის დიფერენციაციას არ მივიჩნევთ აუცილებლად. მთავარი ისაა, რომ, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, მონაწილეები ერთად არ ლაპარაკობენ, რეპლიკათა ცვლა ორ კომუნიკანტს შორის ხდება და ამიტომ ყველანაირ საუბარს აღვნიშნავთ **დიალოგით** (ან დიალოგური მეტყველებით), თანაც ანგარიშს ვუწვევთ ამ ტერმინის გამოყენების დიდ ტრადიციას, დაწყებულს ჯერ კიდევ ანტიკური ხანიდან.

დიალოგური მეტყველება ენობრივი ურთიერთობის პირველადი ბუნებრივი ფორმაა და გენეტიკურად უკავშირდება ზეპირმეტყველების სასაუბრო სფეროს, ესაა ზეპირ რეპლიკათა მონაცვლეობა, რომელთა ენობრივ მხარეზე ზეგავლენას ახდენს უშუალო აღქმა და ადრესატის როლის გააქტიურება (იხ. ლელ, 1990, 135). დიალოგს იხილავენ პარალინგვისტურ (რიტმიკა-ინტონაცია) და არალინგვისტურ (ჟესტ-მიმიკა) თანმხლებ საშუალებებთან ერთად.

თანამედროვე დისკურსის თეორიას ნიადაგი მოუმზადა ენის პრაგმატიკულმა კვლევამ (ჰარტმანი, 1975; ვუნდერლიხი, 1976), კომუნიკაციის სოციოლინგვისტურმა ანალიზმა (შჩეგლოფი/საქსი, 1973), ტექსტების ლოგიკურ-სემიოტიკურმა აღწერამ (გრეიმა-სი/კურტე, 1983), კოგნიტიურმა ფსიქოლოგიამ, კომუნიკაციის ეთნოგრაფიის აღწერამ, ანთროპოლოგიურმა კვლევებმა და სხვ. ზოგიერთი მეცნიერი მის ფესვებს ეძებს ამერიკულ ეთნომეთოდოლოგიაშიც, რომელიც სწავლობს სხვადასხვა კულტურისა და ეთნიკური ჯგუფის ადამიანთა ქმედებისა და ინტერაქციის წესებს.

ტრადიციული ლინგვისტიკის კვლევის ობიექტის გაფართოების სურვილმა წარმოშვა ბ. პალეკის ჰიპერსინტაქსი, ვან დეიკის მაკროსინტაქსი (1980), ვ. დრესლერის ტექსტის სინტაქსი (1973; 1978); დისკურსის თეორიის ჩამოყალიბებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ასევე მეტყველების პრაგმატიკულმა კვლევამ.

საუბრის (კონვერსაციის) ანალიზი, როგორც ემპირიულად ორიენტირებული მეთოდი, სწავლობს საუბარს ბუნებრივ გარემოში, მის ფუნქციურ და ორგანიზაციულ-სტრუქტურულ მხარეებსა და პრაგმატიკულ ორიენტაციას: საუბრის ტიპებს, რეპლიკათა მონაცვლეობას ანუ ჯერობას, მის წესებს, თემათა გაშლას, საუბრის ფაზებს (დასაწყისს, ძირითად ნაწილს, დასასრულს), ჯერის მიღებასა და გადაცემას, რეპლიკის ხანგრძლივობას, არგუმენტაციის, თანხმობის, საწინააღმდეგო აზრის გამოხატვის საშუალებებს, მსჯელობის ორგანიზაციას, კომუნიკანტთა სტატუსისა და საუბრის სიტუაციის ზეგავლენას საუბრის ორგანიზაციაზე და სხვ.

დიალოგური მეტყველების კვლევის მეთოდები ძირითადად ემპირიული და ექსპერიმენტულია; საანალიზო მასალად გამოიყენება ვიდეო- და აუდიოჩანაწერები, რომელთა ტრანსკრიფციების მოშველიებით შეისწავლება მეტყველების თანმხლები საშუალებებიც.

1.3. დისკურსის ანალიზის ძირითადი მიმართულებები თანამედროვე ენათმეცნიერებაში

დიალოგის კვლევის ისტორია არც ისე ხანგრძლივია. დიალოგურ მეტყველებას პირველად მიაქცია ყურადღება **ლევ იაკუბინსკიმ** (1923) (იხ. იაკუბინსკი, 1986), განსაკუთრებით — პარალინგვისტურ და ექსტრალინგვისტურ მხარეს, თუმცა ეს ნაშრომი შეუმჩნეველი დარჩა უცხოელ ენათმეცნიერთა წრეებში.

ზეპირმეტყველების პრაგმატიკულ კვლევაში ახალ ეტაპად იქცა **საუბრის ანალიზის** ჩამოყალიბება ცალკე ენათმეცნიერულ დარგად. გამოიყო მისი რამდენიმე მიმართულება: 1. საუბრის სახეობები (ბუნებრივი, არანყიერებული, ფიქტიური, ინსცენირებული); 2. სივრცისა და დროის კოორდინატები; 3. პარტნიორთა კონსტელაცია; 4. საჯაროობის ხარისხი; 5. მიმართების სტრუქტურები; 6. მოქმედების სახეობის ამსახველი ფორმები (დირექტიული, ნარატიული, დისკურსული); 7. ნაცნობობის ხარისხი (მოუბარი); 8. საუბრის მომზადების ხარისხი; 9. თემატიზება; 10. ენობრივი და პრაქტიკული ქმედების ურთიერთკავშირი (ლევანდოვსკი, 1994, I, 358; ჰენე/რეზოკი, 1982).

საზღვარგარეთულ და რუსულ ლინგვისტიკაში ბევრი საინტერესო ნაშრომია ლინგვისტიკის ამ ახალ სფეროში. საანალიზო პრობლემების სპექტრი ფართოა: ზოგადი მიმოხილვითი მასალა და თეორიული საკითხები (ბერენსი, 1976; შრედერი/შტეგელი, 1981; ჰენე/რეზოკი, 1982; შტუბსი, 1983; ტეხტმაიერი, 1984; ბრინკერი/ზაგერი, 1989; ფრიცი/ჰუნდსნურშერი, 1994); საუბრის ანალიზის მეთოდიკა და ჯერობის მექანიზმი (საქსი/შჩეგლოფი/ჯეფერსონი, 1974); დიალოგის სტრუქტურა (ინგვე, 1970; შჩეგლოფი/საქსი, 1973; ფრანკე, 1990), მისი ცალკეული ტიპები და კლასები: ტელე- და რადიოსაუბრები (ლინკე, 1985; ჰოლი, 198; ბურგერი, 1991); კონსულტაციური საუბრები (ვამპოფი/ვენცელი, 1979; ვენცელი, 1984; ნოთდურფტი/რაიტემაიერი/შრედერი, 1994), ინტერვიუები (შვიტალა, 1979), სამედიცინო-თერაპიული საუბრები (ელიხი, 1990), მოკლე, თავაზიანი საუბრები (შნაიდერი, 1988), ყოველდღიური საუბრები

(რამგე, 1978), საუბრები სკოლასა და უმაღლეს სასწავლებლებში (სინკლერი/კოუტჰარდი, 1975; ელიხი/რეზანი, 1983; ელიხი, 1984; რედერი, 1984), დიალოგები სახელმწიფო დაწესებულებებში (ბეკერ-მროცევი, 1992).

ამ ბოლო დროს ძალზე აქტუალური გახდა გენდერული პრობლემების შესწავლა (ლაკოფი, 1975; ტრიომელ-პლიოცი, 1982; 1984; ვერნერი, 1983; შმიდტი, 1988; კოტჰოფი, 2001; გიუნთენერი/კოტჰოფი, 1992).

ასევე შესწავლილია: მიმართვები (ბეში, 1998), ნაწილაკების ინტერაქციული ფუნქცია (ვაიდტი, 1983), მოდალური სიტყვები (ლანგერი, 1994), მსმენელის როლი (ჰენე, 1979), საუბრის სოციო-ლინგვისტური და კულტურათაშორისი ასპექტები (ნოილანდი, 1981; გამპერცი, 1982ა,ბ; გიუნთენერი, 1993).

რამდენიმე ნაშრომში გამახვილებულია ყურადღება დიალოგების არავერბალურ მხარეზე (შერერი/ვალბოტი, 1979; ზიგმანი/ფელდშტაინი, 1985 და სხვ.).

ამას გარდა, გამოცემულია რამდენიმე საინტერესო კრებული აღნიშნულ პრობლემებთან დაკავშირებით (ვეგენერი, 1977; დიტმანი, 1979; შმიოლდერსი, 1979; ქერუბიმი/ჰენე/რებოკი, 1984 და სხვ.) (ამის შესახებ დანვრილებით იხ. ბუსმანი, 1990; ლევანდოვსკი, 1994; ლელ, 1990; ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი, 1994).

რუსულ ენათმეცნიერებაში გამოიყოფა კვლევის შემდეგი მიმართულებები: ზოგადთეორიული საკითხები (არუთინოვა, 1979; 1981; 1998; ბახტინი, 1986; ზემსკაია, 1987; კარასიკი, 1989; 1994; გოლუბევა-მონატკინა, 1990; ფილიპოვი, 1993; 2003; ანისიმოვა, 2003; მაკაროვი, 2003); კომუნიკანტთა როლები (კორპუსოვა, 1995); რეპლიკათა ცვლის ანუ ჯერობის მექანიზმი დისკურსში (სტოლიაროვა, 2001; მაჯინინზადე, 2001); კომუნიკაციის კონკრეტული სახეები სხვადასხვა სიტუაციაში (ივანოვა, 1994; შესტაკოვა, 1995; ზიგმანი, 1997; კანჩერი, 2002; ფაიბიშენკო, 2002; აპალატი, 2003; ლინ მეი, 2003); თავაზიანობის გამოხატვის საშუალებები კომუნიკაციაში (კუდრიავცევა, 1991; ხარჩარევი, 1998; კარპოვა, 2002; კულნინა, 2002); სამეტყველო ეტიკეტისა (ფორმანოვსკაია, 1973; 1984; 1987; 1989ა,ბ; აკიშინა/ფორმანოვსკაია, 1982; 1983; დავიდოვა, 1990; არუთინიანი, 2000; ლი სიჩანი, 2001) და ფატიკური კომუნიკაციის საკითხები (გოლდინი, 1978; 1983; ალექსეენკო, 1987; კოზლოვსკაია, 1993; ჩერნიკი, 2002; სნიტკო, 2005); შეპირისპირებითი კვლევა კულტურათა შორის (მინასოვა, 2000; გუდკოვი, 2003); საუბრის პარა-

ვერბალური და არავერბალური მხარე (პაპი, 1985; კრეიდლინი, 2002) და სხვ. გამოიცა კრებულები: ენობრივი კომუნიკაცია და საზოგადოება (1974), ეროვნული კულტურა და ურთიერთობა (1977), ეთიკის ენები (2000), ენობრივი თავაზიანობა (2003), კულტუროლოგია (ენციკლოპედია) (1998), ეტიკეტის ენციკლოპედიები (1997; 1999; 2000) და სხვ.

საქართველოშიც დაწყებულია სოციოლინგვისტური და პრაგმალინგვისტური ხასიათის ინტენსიური კვლევა (უმეტესად ევროპული ენების მასალაზე ან ქართულთან შეპირისპირებით). შეიძლება დავასახელოთ კვლევის რამდენიმე მიმართულება: ტექსტის ლინგვისტიკისა და კომუნიკაციის ზოგადი პრობლემები (სერგია, 1983; შაბურიშვილი, 1983; გვენცაძე, 1986ა,ბ; ფურცელაძე, 1998; შენგელაია, 2004); სოციოლინგვისტიკის ასპექტები (ლერნერი, 1989; ლებანიძე, 1998; 2004; ტაბიძე, 2003; კიკვიძე, 1999; 2004; ლადარია, 2004; ბოლქვაძე, 2005); სამეტყველო აქტების თეორია (ესაკია, 1989; პეტრიაშვილი, 2002); დისკურსის ორგანიზაციულ-სტრუქტურული და სოციალური პრობლემები (ყიასაშვილი, 1986; გოგოლაძე, 1999; დარასელია, 1999; 2006; რუსიეშვილი, 1999); ლინგვოპრაგმატიკული კვლევა „სახის“ თეორიასთან კავშირში (ლილი გოქსაძე და ახალგაზრდა მეცნიერები: თარხნიშვილი, 2002; ჭანტურია, 2002; გოგოლაშვილი, 2006; ლიკა გოქსაძე, 2006; აფაქიძე, 2008; ბოჭორიშვილი, 2008; რუხაძე, 2008 და სხვ.); ფატიკური კომუნიკაციის პრობლემები (გოქსაძე/დემეტრაძე, 1996; დემეტრაძე, 1996; ცერცვაძე, 2004); თავაზიანობის გამომხატვა ქართულსა და გერმანულ ენებში (სესიაშვილი, 1988; 2002) და სხვ.

ჩვენთვის განსაკუთრებით ფასეულია გამოკვლევები ქართული ენის მასალის მიხედვით. ამ თვალსაზრისით გამოვყოფთ რამდენიმე მეცნიერის ნაშრომს: მიმართვის ფორმათა სტრუქტურა და ფუნქციონირება ახალ ქართულში (აფრიდონიძე, 2003), თავაზიანობის გამომხატვის გრამატიკული საშუალებები ქართულში (კიკვიძე, 1999), ენისა და კულტურის მიმართების საკითხები (კიკვიძე, 2004), სამეტყველო ქცევის მოდელირების შესახებ (ნუღლისკირი, 2005), მეტყველების თანმხლები პარალინგვისტური საშუალებები (თ. ომიადე, 1998), მჭევრმეტყველების პრაგმატიკა (ბარბაქაძე, 2003ა,ბ), დისკურსის ლინგვოკულტუროლოგიული პრობლემები (ს. ომიადე, 2006; 2009), ნაწილაკების კომუნიკაციური ფუნქცია (შერაზადიშვილი, 2003), ჩართული სიტყვა-გამოთქმების ტიპები და ფუნქციები (ახვლედიანი, 2001) და სხვ. მიმართვის ზოგიერთ ასპექტს ქართულ-

ში ყურადღება მიაქცია პროფ. ვინფრიდ ბოედერმა (1985; 1988), ქართული სუფრის ეტიკეტს – დ. ჰოლისკიმ (1983), ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ჰ. კოტჰოფის ნაშრომები (1991ა; 1995; 1998), მისივე – თავაზიანობის ზოგიერთი საკითხი კულტურათაშორის ასპექტში (კოტჰოფი, 2003).

თავაზიანობისა და ეტიკეტის პრობლემებით, გარდა ენათმეცნიერებისა, დაინტერესებული არიან ისტორიკოსები, ეთნოგრაფები, კულტუროლოგები, ფსიქოლოგები, დიპლომატები, ანთროპოლოგები, სოციოლოგები და სხვა დარგის სპეციალისტები (მაგ., საერთაშორისო ეტიკეტის საკითხებზე საინტერესო ნაშრომები აქვს გ. ჯოლიას, 1999; 2000; 2003; 2004; ივ. ჯავახიშვილისა და ქართული ეტიკეტის ისტორიის საკითხებზე – დ. სართანიას, 2002 და სხვ.).

1.4. კომუნიკაციის მოდელი და მისი კომპონენტები

კომუნიკაცია (ლათ. communicatio, სიტყვისაგან communico – „ვაკავშირებ“, „საერთოს ვხდი“, „ვეურთიერთები“) არის ადამიანთა სოციალური ურთიერთობის სპეციფიკური ფორმა, როცა ხდება აზრების, იდეების გაზიარება, ინფორმაციის მიწოდება ცხოვრებისეული საქმიანობის დროს.

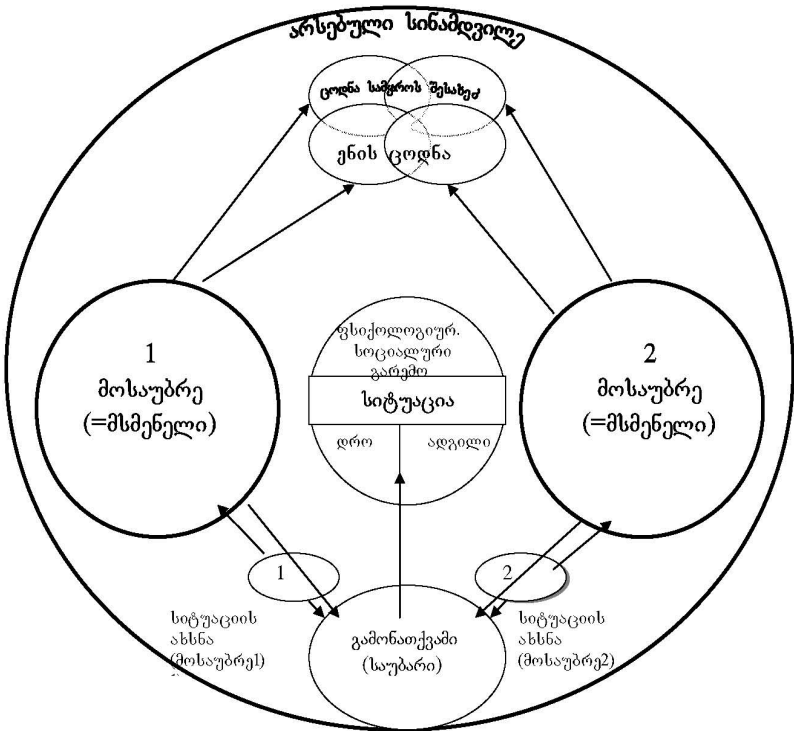
კომუნიკაციის პროცესი შინაგანი ბუნებით უნივერსალურია, რადგან აზროვნების ჩამოყალიბების სტეპები ზოგადად ადამიანურია, მისი ეროვნულ-ენობრივი ვერბალიზაცია კი მეტყველების თანმხლები საშუალებების გამოყენებით (ფონაციითა და კინესიკით). ექსტრალინგვისტური ფაქტორები დიდ გავლენას ახდენს ადამიანური ურთიერთობის ფორმასა და შინაარსზე, რადგან კომუნიკაციას ახასიათებს სიტუაციური კონკრეტულობა და პრესუპოზიცია, მასზე დიდ ზემოქმედებას ახდენს კომუნიკანტთა ეროვნულ-კულტურული ტრადიციები და სხვ.

ადამიანთა შორის კომუნიკაცია მიმდინარეობს როგორც არავერბალურად, ისე ვერბალურად. სწორედ ამ უკანასკნელის მეშვეობით იქცევა ინდივიდი სოციუმში პიროვნებად. კომუნიკაცია, როგორც სოციალური პროცესი, ემსახურება საზოგადოების ჩამოყალიბებას ერთობად და ასრულებს მასში გამაერთიანებელ ფუნქციას (ლეელ, 1990, 233).

დიალოგური მეტყველებისთვის ისევე, როგორც საერთოდ ენისთვის, ძირითადია **საკომუნიკაციო** ფუნქცია, ანუ ერთი ადამიანის მიერ მეორისათვის ინფორმაციის გადაცემა, მაგრამ შეიძლება

მას ჰქონდეს **ფატიკური** ანუ კონტაქტის დამამყარებელი ფუნქციაც.

თუკი ჩვენ წარმოვიდგენთ ენობრივ კომუნიკაციას მოდელის სახით, მაშინ მის კომპონენტებად უნდა გამოვყოთ: **კომუნიკანტები** – **მოლაპარაკე** (კომუნიკატორი, ადრესანტი ანუ მოუბარი), **მსმენელი** (საუბრის პარტნიორი, ადრესატი, თანამოსაუბრე), **გამონათქვამი** და გარემოება ანუ **სიტუაცია** (იხ. სქემა № 1; სქემის შედგენისას ვეყრდნობოდით ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანის ნაშრომს, 1994; მოდელი ოდნავ შეცვლილია).

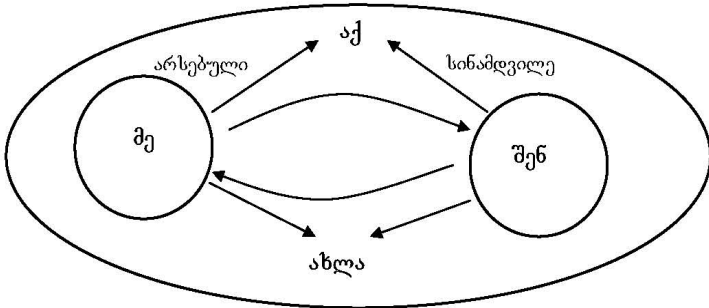

სქემა №1. ვერბალური კომუნიკაციის მოდელი

XX საუკუნის ლინგვისტიკა დადგა ცოცხალი ენის კვლევის საჭიროების წინაშე. 1934 წელს გერმანელმა მეცნიერმა **კარლ ბიულერმა** პირველად აღწერა პრაგმატიკული ფენომენები და ყურად-

ლება გაამახვილა ენის სამ ფუნქციაზე: ექსპრესიულზე, აპელატიურსა და რეპრეზენტაციულზე. ექსპრესიულში ის გულისხმობდა მოუბარი პირის პოზიციას, აპელატიურში – მსმენელისას, ხოლო რეპრეზენტაციულში – გარე სამყაროს პოზიციას (ბიულერი, 1934, 24-33).

ზეპირი კომუნიკაცია (დიალოგი) მიმდინარეობს კონკრეტულ სიტუაციაში, რომელშიც პარტნიორებს აკავშირებს ტემპორალურ-ლოკალური ერთიანობა ანუ ერთიანი „დეიქტური ველი“. ეს ტერმინიც **კარლ ბიულერმა** (1934, 102-120) შემოიტანა ენათმეცნიერებაში და გულისხმობდა, რომ საუბრის დროს კომუნიკანტები (მე – შენ) ერთ სივრცეში (აქ) და ერთდროულად (ახლა) იმყოფებიან (სქემა №2).

სქემა №2. კომუნიკაციის დეიქტური ველი

კომუნიკაციის მოდელის კომპონენტების ურთიერთმიმართება თვალსაჩინოს ხდის დიალოგური მეტყველების სპეციფიკას. კომუნიკაციური პროცესის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორებს წარმოადგენს, ერთი მხრივ, **მოლაპარაკე** (დამნერი), მეორე მხრივ, **მსმენელი** (მკითხველი), „მათი სოციალური თუ სიტუაციური პირობები და მიმართებები“ (ფურცელაძე, 1998, I, 81).

ვერბალური კომუნიკაციის თემასა და ფორმას განაპირობებს სამეტყველო სიტუაცია და პიროვნების (ადრესატის) ფაქტორი. მაშასადამე, აქ წინა პლანზეა წამოწეული არა გამონათქვამის გრამატიკულად სწორად ჩამოყალიბების წესები, არამედ სათქმელის ინტენციის უკეთ გამოხატვა.

1. **მეტყველების სუბიექტთან** დაკავშირებით შეისწავლება: გამონათქვამის აშკარა და ფარული მიზნები (ჯ. ოსტინის ტერმინოლოგიით, „ილოკუციური ძალები“); სამეტყველო ტაქტიკა და სამეტ-

ყველო ქცევის ტიპები; კოოპერაციის (თანამშრომლობის) პრინციპისადმი დაქვემდებარებული საუბრის წესები (იხ. კონვერსაციის მაქსიმები: გრაისი, 1975); მოსაუბრის განწყობა, რეფერენცია, პრესუპოზიცია, მიმართება ნათქვამისადმი.

2. **მეტყველების ადრესატთან** მიმართებით ყურადღება ექცევა: გამონათქვამის აღქმა-ინტერპრეტაციას, მასზე ზემოქმედებასა (პერლოკუციური ეფექტის შესახებ იხ. ოსტინი, 1965) და გამონათქვამზე რეაგირების ტიპებს;

3. **კომუნიკანტთა შორის დამოკიდებულება** გამოიხატება სამეტყველო ურთიერთობის ფორმებით, რაც წარმოადგენს სოციალურ-ეტიკეტურ მხარეს, მათს ურთიერთმიმართებას სამეტყველო აქტში;

4. **სიტუაცია** ასახულია დეიქტური ენობრივი ერთეულებით (ნაცვალსახელებით, ზმნიზედებით და სხვ.), საკომუნიკაციო რეგისტრების ინდიკატორებით.

ადამიანთა ყოველდღიური კომუნიკაციისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს **ენობრივ (კომუნიკაციურ) კომპეტენციას**. დღეს დიდი ყურადღება ექცევა ე. წ. **სოციოლინგვისტიკურ კომპეტენციას** (იხ. თევზაძე, 1999, 5). ესაა არა მარტო „ენის სისტემის ცოდნა, არამედ აგრეთვე ამ ცოდნის რეალიზაციის წესები განსაზღვრულ სოციოკულტურულ ჩარჩოებში“ (ფურცელაძე, 1998, I, XVIII). დედაენაზე მოლაპარაკე ადამიანი, როგორც სოციუმის წევრი, მშობლიურ გარემოში დაბადებიდანვე ბუნებრივად ეუფლება ამ კომპეტენციას და შემდეგ ინტუიციურად ახერხებს სიტუაციის შესაბამისად საუბარს, მაგრამ ურთიერთგაგებისათვის საჭიროა, რომ ეს კომპეტენცია ჰქონდეს მსმენელსაც (კომუნიკაციის პარტნიორს). უცხო ენის შემსწავლელს ხშირად სწორედ ეს კომპეტენცია აკლია, რადგან არ კმარა გრამატიკის წესებისა და ლექსიკის ცოდნა უცხო ენაზე სასაუბროდ. ზოგჯერ პიროვნებამ იცის უცხოური ენები, მაგრამ ვერ ფლობს ზიარ ფონისეულ ცოდნას, რაც განაპირობებს უცხო გარემოში საუბრის დროს „სახის“ რღვევას ან „ყოფითს შოკს“.

მაშასადამე, კომუნიკანტები ურთიერთობას ახერხებენ იდენტური ან ნაწილობრივად **საზიარო ფონისეული** (კომუნიკაციური) **ცოდნის** (background knowledge) საფუძველზე, რომელიც გულისხმობს ადამიანის ქცევისა და (კერძოდ, სამეტყველო ქცევის) გარკვეული მენტალური მოდელის შექმნას ადამიანის ცნობიერებაში, რაც ურთიერთგაგებისათვის აუცილებელი წინაპირობაა.

მოვიყვანთ ორ ნიმუშს იმის ნათელსაყოფად, რომ ურთიერ-

თვაგებისათვის აუცილებელია საზიარო ცოდნა. პირველი არის ნაწყვეტი გადაცემიდან „ათასიდან ერთი შანსი“, რომელშიც ნამყვანმა გაიხსენა პასაჟი ფილმიდან „მზე შემოდგომისა“ ისე, რომ არ დაასახელა ის, თუმცა მაინც ყველასთვის გასაგები იყო. დაისვა შეკითხვა, როგორი რეაქცია ექნებათ მეზობლებს, თუკი ამ ყმანვილთან ხმაურიანი სტუმრები მოვლენ.

ა – ნამყვანი, ბ – მონაწილე (ბესო):

„ა. – და, რა თქმა უნდა, ამ შეკითხვაზე პასუხს გაგვცემს ბესო.

ბ. – არა, მე... ჩემი სტუმარი იგივე ჩემი სამეზობლოს სტუმარია. ასე რომ ვთქვათ, მე ვისაც მივიყვან... თან ძაან მხიარულად ვართ და რასაც გავაკეთებთ, არანაირი ისეთი მეზობელი არა მყავს, რამე რო მითხრან, პირიქით, თუ გაუხარდებათ, დარწმუნებული ვარ...

ა. – ძალიან გთხოვთ, იქნება, ბესო, გვითხრათ, სად ცხოვრობთ ასეთ ლამაზ ადგილას და ასეთი კარგი მეზობლები გყოლიათ...

ბ. – ნაძალადევის რაიონში.

ა. – გასაგებია, ანუ... თქვენი მეზობლები არანაირად წინააღდეგი არ ნავლენ, თუ თქვენ სახლში იქნება ხმაური...

ბ. – პატარა უბანია და აი, როგორც ერთი პატარა სოფელი, ისე ვართ რა, გვერდზე მყავს მეღვინე, თონე იქვეა...

ა. – **მეღვინე გინდა, აგერ არი, მეთევზე გინდა, აგერ არი?** გასაგებია, ძალიან მოხარული ვარ... ასეთი მეზობლობა, ეს მართლა არაჩვეულებრივია. სხვათა შორის, ეს ასე მარტო ნაძალადევი არაა, მთელ თბილისში იყო ხოლმე ეს.

ბ. – მე მინდა მთელ საქართველოში ვიყოთ ერთიანად მეგობრულად.

ა. – ღმერთმა აახდინოს ეს ოცნება!“ ((ტაში)) (გადაც. „ათ. ერთ.“, 1).

მეორეა ნაწყვეტი ინტერვიუდან მწერალ ზაზა თვარაძესთან, რომელიც ასე ამთავრებს საუბარს უცხოეთში შესაძლო ემიგრაციის შესახებ: – „მერე, როცა შეიძლებოდა უცხოეთში წასვლა, ჯერ ერთი, არც ფული მქონდა და აღარც სურვილი. ის დრო ნავიდა... **„ჩემო იარაღი“**... ეხლა გინდა წადი და გინდა ნუ წახვალ“ (ინტ. ზ. თვარ.).

ცხადია, მოუბარმა (ზ. თვარაძემ) იცის, რომ „იარაღის“ ხსენებისას ადრესატი გაიგებს სათქმელის ქვეტექსტს.

ზოგიერთმა მეცნიერმა (სპერბერი/უილსონი, 1981/1995) საეჭვოდ მიიჩნია როგორც იდენტური, ისე ნაწილობრივად საზიარო

ფონისეული ცოდნის ცნებები და შემოიტანა ტერმინი **კოგნიტური გარემო** (cognitive environment) – ანუ ფაქტებისა და ვარაუდების წყება კომუნიკაციის მსვლელობისას (იხ. დარასელია, 2002, 127).

კომუნიკაციური ქმედებისა და სიტუაციური პირობის ერთიანობის აღსანიშნავად **ქრისტინა შვარცმა** (შვარცი, 1985, 131) შემოგვთავაზა ტერმინი **კომუნიკაციური მოვლენა (ხდომილება)** – გერმ. Kommunikationserreignis (იხ. გვენცაძე, 2005).

საუბარი/დიალოგი მიმდინარეობს დეიქტურ ველში, პირის-პირ, ზეპირი მეტყველებით, აღიქმება აკუსტიკურად, ახასიათებს მოუბრისა და მსმენელის როლების ცვლა (ჯერობა), რადგან მოსაუბრეები ერთმანეთს რიგრიგობით ენაცვლებიან.

1.5. ზეპირი კომუნიკაცია

ვერბალურ კომუნიკაციას აქვს ორი ფორმა: ზეპირი ან წერილობითი. ზეპირმეტყველებას, განსხვავებით წერილი მეტყველებასაგან, აქვს ფონაციური მახასიათებლები: ტემპი, ხანგრძლივობა (მიმდინარეობს გარკვეულ დროში), ტემბრი, ხმის სიმაღლე, არტიკულაციური სიმკვეთრე და რიტმიკულ-მელოდიკური ნიშნები (აქცენტი, ინტონაცია, ტონის ცვალებადობა, პაუზები, მახვილები...), რაც განპირობებულია მოუბარი პირის ფსიქოლოგიური მდგომარეობით, კომუნიკაციური ამოცანით, მსმენელთან (ადრესატთან) დამოკიდებულებით. ზეპირმეტყველებას აქვს ფორმალური და აზრობრივი სტრუქტურა (ენობრივი ფორმა და სემანტიკა), ესთეტიკური და ეთიკური შეფასების უნარი.

მეტყველების წერილობითი ფორმა ერთგვარი შუამავალია, რომელიც უცვლის სუბიექტის სათქმელს სემანტიკურ ნიუანსს მაშინ, როდესაც მოსაუბრე შუამავლის გარეშე ამყარებს ურთიერთობას ადრესატთან, რაშიც მას ეხმარება ხმა, სხეულის (თვალების, ბაგეების, ხელების) მოძრაობა, გამომეტყველება.

ცხადია, ჩვენ არ ვაპირებთ ზეპირი და წერილი მეტყველების დაპირისპირებას და ერთ-ერთის უპირატესობის მტკიცებას. თითოეულს აქვს თავისი ფუნქცია, დადებითი (ძლიერი) და სუსტი მხარეები. ზეპირი კომუნიკაცია, მიუხედავად დროსა და სივრცეში შეზღუდულობისა, პირდაპირ ამყარებს კავშირს მოუბარსა და მსმენელს შორის და უმეტესად სპონტანური, ბუნებრივია, მდიდარია ფონაციურ-კინესიკური საშუალებებით, რასაც მოკლებულია წერილი მეტყველება.

ზეპირი კომუნიკაცია არის სწორედ ცოცხალი ბუნებრივი ენა, რომელიც მუდამ ვითარდება, ცვლის და ამკვიდრებს გრამატიკულ-სტილისტურ ნორმებს, იყენებს ახალ (მათ შორის უცხოურ) სიტყვებს. ესაა ენა დინამიკაში, თავისი პირვანდელი ფუნქციით – ადამიანებს შორის უშუალო ურთიერთობის საშუალება. მოსაუბრეები იყენებენ ენას, როგორც დინამიკურ, ცვლად სისტემას და ხელს უწყობენ მის განვითარებას, „ცხადია, ენის სისტემური ხასიათი და მისი ცვალებადობა ერთმანეთს არ უპირისპირდება და არ გამორიცხავს. ასევე, ერთმანეთს არ გამორიცხავს ენის გამოყენება-ფუნქციონირება და ენის ცვალებადობა, რადგან ენა ცვალებადობას მისი გამოყენებისას განიცდის – არ იცვლება მხოლოდ ის ენა, რომელსაც ურთიერთობის საშუალებად არ იყენებენ“ (ფოჩხუა, 1974, 59-60).

ზეპირმეტყველების ყველაზე მცირე ლინგვისტური ერთეულია **ფონემა**, რომელიც წარმოითქმის სამეტყველო ორგანოებით და აღიქმება სმენით (როგორც აკუსტიკური საშუალება). ზეპირმეტყველების ერთეულები იერარქიულად ასე ლაგდება: ფონემა → მარცვალი → სიტყვა → სიტყვათშენაერთი → გამონათქვამი (ან წინადადება) → რეპლიკა → საუბარი (დიალოგი). შინაარსის მქონე უმცირესი ერთეულია **სიტყვა**.

თუკი ენობრივი დონის ფართო გაგებას მოვიშველიებთ, მაშინ თითოეული დასახელებული ერთეული შედის მის მომდევნოში, უფრო რთულში. ყოველი მომდევნო ერთეული განიხილება ლინგვისტიკის სხვა დონეზე (ამ მნიშვნელობით მეცნიერები იყენებენ სხვა ტერმინებსაც: ფაზა, სტრატუმი, იარუსი; გერმ. Ebene, ინგლ. level). შესაბამისად, ზემოთ დასახელებულ ერთეულებს შეისწავლის რამდენიმე ლინგვისტური დარგი: **ფონოლოგია** – ფონემას, მარცვალს, **ლექსიკოლოგია** – სიტყვებს, **მორფოლოგია** – სიტყვათა ფორმაცვალებადობას, **სინტაქსი** – შესიტყვებებსა და წინადადებებს, **სამეტყველო აქტთა თეორია** – ზეპირ გამონათქვამებს, ხოლო მასზე დიდ ერთეულებს – **საუბრის (დისკურსის) ანალიზი**. ბევრი მეცნიერისთვის წინადადებაზე დიდი ერთეული ლინგვისტიკის კვლევის ობიექტი აღარაა. ჩვენ ამ აზრს, ცხადია, არ ვიზიარებთ. დიალოგურ მეტყველებას, **საუბარს** აქვს თავისი სტრუქტურა, ენობრივ-არაენობრივი მახასიათებლები, ხანგრძლივობა; ის შეუქცევადი, ერთჯერადი და განუმეორებელია, რადგან ზუსტად იგივე სიტუაცია, იგივე კომუნიკანტები ან საუბრის თემა აღარ გამეორდება, ამიტომაც, გარკვეულწილად, საუბარი იმპროვიზაციული და მოქნილია. დისკურსის ანალიზი განიხილავს მას, როგორც კომპლექსურ მთლიანო-

ბას, რომლისთვისაც ძალზე მნიშვნელოვანია კომუნიკაციური სიტუაცია.

ამდენად, საუბრის ანალიზს აქვს დამოუკიდებელი საკვლევო ობიექტი და სრული უფლება, რომ ჩაითვალოს ცალკე ლინგვისტურ მეცნიერებად.

ზეპირი კომუნიკაცია ისევე მრავალფეროვანია, როგორც თვით ცხოვრება თავისი უამრავი სიტუაციითა და გარემოს ცვალებადობით, თუმცა ის დროსა და სივრცეში შეზღუდულობის გამო ლინგვისტიკისათვის ღრმა შესწავლის ობიექტი არ გამხდარა. დროთა განმავლობაში, როცა შესაძლებელი გახდა შორ მანძილზე უშუალო საუბარი (ფიქსირებული ან მობილური ტელეფონით, პეიჯერით) და დანახვაც კი (კომპიუტერში, ვიდეოტელეფონში), გადაილახა სივრცითი (ლოკალური) დაბრკოლება, ხმის ჩამწერმა საშუალებებმა კი დაძლია დროითი (ტემპორალური) შეზღუდულობაც.

ნებისმიერი მეტყველება (წერილობითი თუ ზეპირი) შინაგანად თითქმის ყოველთვის დიალოგურია ანუ ორიენტირებულია მსმენელზე: რეალურზე – კონკრეტულ პიროვნებაზე, კოლექტიურზე ან აბსტრაქტულზე, იმპლიციტურზე. ამიტომაც ფართო გაგებით ლაპარაკობენ ნებისმიერი ტექსტის დიალოგურობაზე, რადგან ავტორი ყოველთვის ითვალისწინებს ადრესატის (მკითხველის) ფაქტორს.

ზეპირი დიალოგის სპეციფიკა წერილობითთან შედარებით არის კომუნიკანტების ერთად ყოფნა „დეიქტურ ველში“. ისინი ერთმანეთს ხედავენ და ხმა უშუალოდ ესმით, რეაქციებიც მაშინვე მჟღავნდება (სივრცის ერთიანობა ირღვევა კომპიუტერულ კომუნიკაციაში), კომუნიკანტთა როლები ცვალებადია (მოსაუბრე იქცევა მსმენელად და პირიქით).

ენობრივი ფორმისა და სიტუაციის ოფიციალურობის მიხედვით შეიძლება გამოიყოს დიალოგური მეტყველების სხვადასხვა ფორმა: ოფიციალურ-საქმიანი, სამეცნიერო, დარბაისლური, ყოველდღიურ-ყოფითი, მდაბიური თუ ვულგარულ-ფამილარული.

1.6. დიალოგური მეტყველების ძირითადი მონაწილეები და ერთეულები

ადამიანის ცხოვრებას თან სდევს და მსჭვალავს საუბარი (ბრინკმანი, 1971). მართლაც, ყოველდღიური ცხოვრება წარმოუდგენელია ადამიანთა შორის ვერბალური ურთიერთობის გარეშე.

სამეტყველო აქტები, როგორც ენობრივი კომუნიკაციის ერ-

თეულები, ვერ ასახავენ სრულყოფილად ენობრივ რეალობას, მხოლოდ დიალოგი (საუბარი) ახერხებს ამას. მართალია, სამეტყველო აქტები ენობრივი კომუნიკაციის ძირითად ერთეულებად ითვლება, მაგრამ პრაგმატული კვლევისთვის საუბარი უფრო მოსახერხებელია, რადგან ის „იძლევა გარანტიას, შეუკუმშავად წარმოაჩინოს ენობრივი რეალობა“ (ჰენე/რებოკი, 1982).

დიალოგი ენის გამოყენების ერთ-ერთი ძირითადი ფორმაა, სოციალური ყოველდღიურობის აუცილებელი ნაწილი. ესაა საუბარი (ან მეტ) პიროვნებას შორის, ინტერაქტიური კომუნიკაცია ან ინტენციის მქონე ინტერაქცია, რომლის დროსაც გამონათქვამები მიმართულია ერთი ან რამდენიმე პარტნიორისადმი და მათ უნდა გაეცეთ პასუხი (ლევანდოვსკი, 1994, 223).

საუბრის ფორმასა და სტილს განსაზღვრავს მოუბარ პირთა მიზნები და მოლოდინი, თემა, თემათა ცვლა და მოუბართა ცვლა (ჯერობა).

დიალოგური მეტყველების ძირითადი მონაწილეები არიან **კომუნიკანტები** (მოუბარი პირი და მსმენელი), ხოლო მთავარი ერთეულებია: **რეპლიკა** (კითხვა და პასუხი), **ჯერი** (რიგი), **ჯერობა** (რიგითობა), **დიალოგის ანუ დისკურსის სიგნალები** (საუბრის სიტყვები).

კომუნიკანტებს ანუ **საუბრის პარტნიორებს** (თანამოსაუბრეებს): სხვადასხვა მეცნიერი განსხვავებული ტერმინით აღნიშნავს: 1. **მოუბარი პირი**: მოსაუბრე, საუბრის სუბიექტი, კომუნიკატორი, კომუნიკაციის დამწყები, საუბრის მწარმოებელი, ადრესანტი, გამგზავნი, გამონათქვამის ან მეტყველების ავტორი; 2. **მსმენელი**: ადრესატი, კომუნიკანტი, საუბრის პარტნიორი, თანამოსაუბრე, მიმღები, მომხმარებელი.

მოუბარი პირის არავერბალური, პარავერბალური ან ვერბალური **სიგნალები** ორიენტირებულია მსმენელზე და ასრულებს დიალოგის წარმართველ ან შემანარჩუნებელ ფუნქციას. მოუბარი პირის ყოველ ნათქვამს აქვს სამი დონე: პროპოზიციური, ილოკუციური და ენობრივი.

მსმენლის უკუკავშირის სიგნალებიც შეიძლება იყოს არავერბალური, პარავერბალური ან ვერბალური და ემსახურება მოუბარ პირთან კონტაქტის დამყარება-შენარჩუნებას.

ადრესატი დიალოგში (საკომუნიკაციო აქტში) მონაწილეობს, როგორც მსმენელი ან თანამოსაუბრე, რომლის აქტიურობას ადასტურებს სხვადასხვა ქმედება: მოუბარი პირის ნათქვამის ან მთელი

რეპლიკის შეფასება, შესწორების შეტანა, დათანხმება ან დაუთანხმებლობა, თანაგრძნობა და შესაბამისი მოქმედების შესრულება.

1. **პროპოზიციის** დონეზე ფასდება ნათქვამის მიმართება ობიექტურ სინამდვილესთან ჭეშმარიტება-მცდარობის თვალსაზრისით და რამდენად მისაღებია ის მსმენელისთვის.

2. **ილოკუციურ** დონეზე ადრესატი აფასებს მოქმედლის ინტენციის შესატყვისობას საკუთარ სტატუსთან, ინტერესებსა და სიტუაციასთან. ამ დროს დასაშვებია სამი შესაძლებლობა: ა. ინტენციის შესაბამისობა ადრესატის ინტერესებთან (ის მისაღები და ხელსაყრელია); ბ. ინტენციის წინააღმდეგობა ადრესატის სურვილებსა და მიზნებთან (ანუ მიუღებელია); ვ. ინტენციისადმი ნეიტრალური განწყობა (ილოკუცია არც მისაღებია და არც მიუღებელი).

3. მესამე დონეზე მსმენელი აფასებს ნათქვამის **სტილისტური** ანუ **ენობრივი** ფორმულირების შესაბამისობას სიტუაციასთან: თავაზიანია მისი ფორმა, ნეიტრალური თუ უხეში (ვულგარული), ანუ რამდენად შეესაბამება საკომუნიკაციო რეგისტრს ანუ ტონალობას (იხ. სესიაშვილი, 1989).

მართალია, ჩვენ ვამბობთ მოუბარსა და მსმენელს, მაგრამ ეს დაყოფა გარკვეულწილად პირობითია. მთელი დიალოგის მანძილზე იცვლება კომუნიკანტთა როლები: მოუბარი პირი იქცევა მსმენელად და პირიქით, მსმენელი – მოუბარ პირად. ამ პროცესის აღსანიშნავად ანგლისტებმა ქართულად შემოგვთავაზეს ტერმინი **ჯერობა** (ინგლ. turn-taking, გერმ. Sprecherwechsel), რაც ნიშნავს მსმენელის მიერ მოუბარი პირისთვის სიტყვის ჩამორთმევას (სიტყვის აღებას), ე. ი. მის გადაქცევას მოუბრად (ჩვენი აზრით, ჯერობის ნაცვლად აჯობებდა ტერმინ **რიგითობის** გამოყენება).

დიალოგის ტიპების მიხედვით განასხვავებენ ჯერობის სახეებს: **თვითარჩევანს**, **სხვის არჩევანს** ანუ ჯერის გადაცემას მოთხოვნით ან თხოვნით, ჯერის **ხელში ჩაგდებას** თვითნებურად.

კომუნიკაციურ-პრაგმატული თვალსაზრისით დიალოგური მეტყველების სტრუქტურული საფუძველი და უნივერსალური კატეგორიებია: **კითხვა** ანუ **მიმართვა** და **პასუხი** ანუ **შეპასუხება**, ორივეს კი აღნიშნავენ საერთო სახელით: **რეპლიკა** (ან **ჯერი**; ჩვენი აზრით, შეიძლება **რიგის** გამოყენება). **კითხვა-პასუხი** დიალოგურ მეტყველებაში ურთიერთდაკავშირებული რთული სტრუქტურული ერთობაა; დიალოგური მეტყველების სპეციფიკურ ფორმად გამოყოფენ ასევე **დისკუსიას**, **არგუმენტაციას** და **თხრობას** (როგორც ერთ-ერთ მოზრდილ სეგმენტს).

1.7. დიალოგის ჩანერისა და შესწავლის მეთოდები

ჩვენ უკვე ხაზი გავუსვით იმ სიძნელეებს, რაც ახლავს სპონტანური საუბრის შესწავლას ლინგვისტიკაში. საუბარი, როგორც დასრულებული სახის ერთიანი ზეპირი ტექსტი, ბუნებაში არ არსებობს. კომუნიკანტები საუბრის მიმდინარეობისას ამყარებენ კავშირს მის ცალკეულ ნაწილს შორის და გამოაქვთ დასკვნები. ხშირად ეს ემყარება ინტუიციას და არაა გამორიცხული მცდარი ინტერპრეტაცია. ზოგჯერ გულითადად დანყებული საუბარი გადაიზრდება ხოლმე კამათში, იქცევა გაუგებრობის წყაროდ და უიღბლოდ, წარუმატებლად მთავრდება. ამის მიზეზების ინტერპრეტაცია საკმაოდ ძნელია. ლინგვისტს სჭირდება საუბრის აუდიო- ან ვიდეოჩანაწერი, რომლის ხელახლა მოსმენა შეუძლია, შემდეგ კეთდება დიალოგის ტრანსკრიფცია, რაც ხელს უწყობს საუბრის აღქმას მთლიანობაში.

დისკურსის კვლევის მეთოდები ძირითადად ემპირიული და ექსპერიმენტულია, რადგან აუცილებელია ბუნებრივი გარემოს მაქსიმალურად გათვალისწინება.

ტრანსკრიფციული ჩანაწერი არ ემთხვევა ლინგვისტურ-ფონეტიკურს (მაგ., წარმოთქმის დასაუფლებლად ან დიალექტოლოგიური მიზნებისთვის). თუკი ფონეტიკური ტრანსკრიფციისათვის აუცილებელია დიქციის, დიალექტური ელფერის, წარმოთქმისა და გრამატიკული ფორმების სპეციფიკის ზუსტი ჩანიშვნა, აქ მთავარია აღინიშნოს ჯერის ცვლა ან შეწყვეტა, ლოგიკური აქცენტები, პაუზები, დუმილის მონაკვეთები, წამოძახილები, მოსაუბრეთა სიგნალები, არავერბალური საშუალებები და სხვ.

არსებობს **პარტიტურის** ჩანერის ხერხი (Partitur, Notation): როგორც მუსიკალურ პარტიტურაში იწერება აკორდის შესაქმნელად ერთმანეთის თავზე ყველა ინსტრუმენტის პარტია, ასევე საუბრის ჩანერისას ერთმანეთის თავზე წერენ ერთდროულ რეპლიკებს (საუბრის გადაფარვას).

მეორე ხერხის მიხედვით, საუბარი იწერება ორ ან მეტ სვეტად და ერთდროულად ნათქვამი რამ (ჯერის გადაფარვა) ხვდება ერთ ხაზზე.

ორივე ხერხს აქვს დადებითი და უარყოფითი მხარეები. ცალკეული მოსაუბრის რეპლიკა უფრო თვალსაჩინოა მეორე ვარიანტში (როცა ერთ სვეტშია მოთავსებული), ერთიანი აღქმისთვის კი უკე-

თესია ერთმანეთის ქვეშ განლაგება, მუსიკალური პარტიტურის მსგავსად.

სეგმენტებად დაყოფილი რეპლიკები ინომრება სტრიქონების მიხედვით თანამიმდევრულად. ერთდროულად ნათქვამს (ჯერის გადაფარვას) ერთი ნომერი აქვს, მოსაუბრეთა აღნიშვნა მიღებულია დიდი ასოებით (A, B, C, N ...), შეიძლება ეს იყოს კომუნიკანტთა ინიციალები ან ნებისმიერი ასო, რომელთა მნიშვნელობის ახსნა თავიდანვეა მოცემული; ხანაც იწერება პიროვნების პროფესიის პირველი ასო (მაგ.: S – Student, D – Dozent და ა.შ.).

ჩანერის დროს შესაძლებელია გრაფიკული ხერხების ვარიაცია: ინტონაციურად ან ლოგიკური მახვილით გამოყოფილი მარცვალი (სიტყვა) დაიწერება კურსივით, დაყოფით ან დიდი ასოებით, აღინიშნება ბრჭყალებით ან მძიმეებით. კვადრატულ ან სამკუთხა ფრჩხილებში მოთავსდება კომენტარი, მოუბარის გამოყოფილ მნიშვნელოვან ფრაზას ხაზი გაესმება, კვადრატში ჩაიწერება ან მახვილი დაესმება, ერთდროული რეპლიკები კი მთლიანად ამოიხაზება.

ამ ხერხის აღწერა და დამკვიდრება არის **ჰ. ჰენესა და ჰ. რეზოკის** (1982) დამსახურება; საინტერესო მოსაზრებები აქვს ამ თვალსაზრისით ასევე **ი. რეზაინს** (1999).

თუ კვლევის ინტერესებში შედის პარავერბალური და არავერბალური საშუალებების შესწავლა, მაშინ ფრჩხილებში ესეც აღინიშნება (რიტმიკულ-მელოდიკური მხარე, პაუზები, აქცენტები, ტონის ცვლა, სიტყვების გამოყოფა, საუბრის ტემპი, შესტი, მოძრაობები, მიმიკა, ღიმილი, სიცილი, თავის გადაქნევა და ა.შ.). ეს პრინციპი მოგვაგონებს თეატრალური პიესების დიალოგებში ჩართულ რემარკებს.

ნარმოთქმული ტექსტის ზემოთ ან ქვემოთ აღინიშნება ინტონაციური ცვლილებების მრუდი, დამკვირვებლის კომენტარები.

მოვიყვანოთ **ჰელგა კოტშოფის** ნაშრომში (1991ბ) ჩამოთვლილ გრაფიკულ ნიშნებს: – მოკლე პაუზა, - - გრძელი პაუზა (0,5 წმ-ზე ნაკლები), () – 0,5 წმ-ზე მეტი პაუზა, (? ?) – გაუგებარი ტექსტი, ფრჩხილებში (...) – ბუნდოვანი ტექსტი, /...../ /...../ ჯერის გადაფარვა (ერთდროული ლაპარაკი), „ჰაჰაჰა“ – სიცილი, „ჰეჰეჰე“ – ჩაცინება, ჰ – ამოსუნთქვა, ჰ – ჩასუნთქვა, 7 ტონის ოდნავ აწევა, 4 ტონის დაშვება, ? – კითხვითი ინტონაცია, : გრძელი მარცვალი, ** – ჩურჩულით ნათქვამი, მთავრული ასოებით – ხმამაღლა ნათქვამი, (()) – არავერბალური ქცევები.

ასეთ ჩანაწერში კარგად ჩანს ჯერის ცვლა, გადაფარვა, კომუ-

ნიკაციის შემავსებელი და შემარბილებელი სიგნალები, შორისდებულები, ყოყმანის წამოძახილები, სიცილი და ა.შ.

საუბრის დასაწყისში აუცილებლად უნდა მიეთითოს კომუნიკანტების მონაცემები (ასაკი, სქესი, პროფესია), საკომუნიკაციო სიტუაცია და მთავარი თემა.

კარგი იქნება, თუ ლინგვისტური მიზნებითაც გამოვიყენებთ უცხოელ კინემატოგრაფისტთა გამოცდილებას სცენარებში დიალოგების ჩანერისას. აქ დეტალურად აღინიშნება საუბრის პარალინგვისტურ-არალინგვისტური მხარე, რომ მსახიობებს გაუადვილდეთ სცენარისტისა და რეჟისორის ჩანაფიქრის განხორციელება; იყენებენ რეპლიკების სპექტრულ ფერებად დაშლის მეთოდსაც, უთითებენ ჯერის ცვლას, ერთდროულად ლაპარაკს, ჟესტ-მიმიკას, ფონაციურ თავისებურებებს და ა. შ.¹ ვფიქრობთ, საჭიროა ასეთი პრაქტიკული გამოცდილების დეტალური შესწავლა და ლინგვისტური მიზნებისთვის გამოყენება.

¹ ამის შესახებ ინფორმაცია მოგვანოდა პროფ. თ. მახარობლიძემ.

თავი მეორე
ექსტრალინგვისტური ფაქტორები და
მახასიათებლები ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში

2.1. ექსტრალინგვისტური ფაქტორები დიალოგურ მეტყველებაში

დისკურსის კვლევისთვის მნიშვნელოვანია როგორც **ლინგვისტური**, ისე **ექსტრალინგვისტური** ფაქტორები, მათი ურთიერთკავშირი და კომპლექსური მიმართება. როგორც ცნობილია, „მეტყველების აქტის მიზანი სამეტყველო საქმიანობის ფარგლებს გარეთ ძვეს: სამეტყველო საქმიანობა არასამეტყველო სფეროს ემსახურება და ამით არის განპირობებული... დღეს აღარავინ დავობს ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ზეგავლენაზე“ (კვარაცხელია, 1990, 10).

საუბრის **ლინგვისტური** მახასიათებლები, უწინარეს ყოვლისა, ეხება სათქმელის **შინაარსის** გამოხატვას ენობრივი ერთეულე-ბით: **გრამატიკული** და **ლექსიკური** საშუალებებით.

წარმატებული კომუნიკაცია გულისხმობს ადრესატის მიერ ადრესანტის შეტყობინების (ნათქვამის) სწორ ინტერპრეტაციას. ამისთვის მნიშვნელოვანია **ადრესატის ფაქტორის** ბოლომდე გაცნობიერება ანუ მისი სოციოლინგვისტური იდენტიფიკაცია. ექსტრალინგვისტური ფაქტორები მოიცავს საუბრის რეალურ გარემოს: გამოყენების სფეროს, პირობებს (სიტუაციას), სუბიექტის მიზანსა და სულიერ მდგომარეობასაც კი.

ძალიან ბევრი ურთიერთგამომრიცხავი აზრი დაწერილა და გამოთქმულა ექსტრალინგვისტური ფაქტორების რაობისა და რაოდენობის შესახებ.

სოციოლინგვისტურმა მიმართულებამ ენის ორგვარი ბუნება აღიარა: ენობრივი და სოციალური და მისი ცვალებადობის სოციალურ მიზეზებს დაუნყო ძიება. სხვადასხვა სოციალური ფენისა და ჯგუფის ურთიერთობა გამოხატულია ენის ვარიანტებით, სიტუაციური ცვალებადობა კი დაკავშირებულია ენის გამოყენების სოციალურ სიტუაციებთან (კიკვიძე, 1999, 59). ამ თვალსაზრისით უ. ლაბოვთან გვხვდება ტერმინები: „სოციოლინგვისტური ინდიკატორები“ და „სოციოლინგვისტური მარკერები“ (ლაბოვი, 1966), ა. შვეიცერთან კი – „სტრატეფიკაციული ცვლადი“ და „სტრატეფიკაცი-

ულ-სიტუაციური ცვლადი“ (შვეიცერი, 1977, 83).

კომუნიკანტთა **სოციალურ სტატუსს** მიიჩნევენ ცვალებადი სოციალური როლის მდგრად, უცვლელ გამოვლენად გარკვეული დროის მონაკვეთში. ეს მახასიათებლები უშუალო გავლენას ახდენენ სამეტყველო აქტის ენობრივ-არაენობრივ მხარეზე. სოციალური **სტატუსი** გამოიხატება სოციოლინგვისტური ინდიკატორებით, სოციალური **როლი** – სოციოლინგვისტური მარკერებით (იხ. ლაბოვი, 1966; 1975; შვეიცერი, 1977; კრისინი, 1989; კიკვიძე, 1999, 61).

XX საუკუნის დიდმა ენათმეცნიერმა **რომან იაკობსონმა** 1958 წელს დაასახელა კომუნიკაციის 6 ექსტრალინგვისტური ფაქტორი (იაკობსონი, 1985): 1. მოსაუბრე (მთქმელი, ადრესანტი, მესიჯის გამგზავნი); 2. მსმენელი (ადრესატი); 3. შეტყობინება (მესიჯი); 4. საუბრის საგანი (ობიექტი); 5. კავშირის არხი (ზეპირი ან წერილობითი); 6. კოდი (ენა). თითოეულ ფაქტორს მეცნიერმა მიანიჭა შესაბამისი ფუნქცია.

დ. ჰაიმზმა რ. იაკობსონის შეხედულებებზე დაყრდნობით გამოყო სამეტყველო აქტის 7 ფაქტორი ანუ კომპონენტი: 1. გამგზავნი (ადრესანტი); 2. მიმღები (ადრესატი); 3. შეტყობინების ფორმა; 4. კავშირის არხი; 5. კოდი; 6. თემა; 7. გარემო (სცენა, სიტუაცია) (ჰაიმზი, 1975, 58). როგორც ვხედავთ, მან რ. იაკობსონისეულ ფაქტორებს დაამატა მხოლოდ საკომუნიკაციო გარემო. ა. შვეიცერმა ისინი განავრცო 16 კომპონენტამდე (შვეიცერი, 1989, 278-290): 1. შეტყობინების ფორმა; 2. გამონათქვამის შინაარსი; 3. გარემო; 4. სცენა, ფსიქოლოგიური გარემო მოცემულ კულტურაში; 5. მთქმელი; 6. ადრესანტი (გამგზავნი); 7. მსმენელი/აუდიტორია (მიმღები); 8. ადრესატი; 9. მიზნები (ორიენტირებული შედეგზე); 10. მიზნები (ორიენტირებული ობიექტზე); 11. გასაღები; 12. არხები; 13. სამეტყველო ფორმები; 14. ურთიერთქმედების ნორმები; 15. ინტერპრეტაციის ნორმები; 16. ჟანრები.

ვფიქრობთ, საკომუნიკაციო მოვლენათა დასახელებულ კომპონენტებში ბევრი რამაა საყურადღებო, მაგრამ საკლასიფიკაციო ნიშანი იმდენად გაურკვეველია, რომ ჭირს სხვადასხვა დონის ერთეულთა დაცალკეება.

კ. იეგერმა (1976) გარეენობრივი კრიტერიუმების კომბინაციით შემოგვთავაზა საინტერესო ტერმინი **მეტყველების** ანუ **საკომუნიკაციო კონსტელაცია**, რომელიც ეყრდნობა შემდეგ ფაქტორებს: მოსაუბრეთა რაოდენობას, ცალკეული რეპლიკის მომზადების ხარისხს, მოსაუბრეთა ნაცნობობის ხარისხს, საუბრის დროით

შემოსაზღვრულობას და სხვ. (ლინკე/ნუსხაუმერი/პორტმანი, 1994, 289). ტერმინი **კონსტელაცია** ნასესხებია ასტროლოგიიდან და აღნიშნავს „ცის მნათობთა ურთიერთგანლაგებას, რომელსაც იყენებენ ასტროლოგიურ წინასწარმეტყველებათა საფუძვლად“ (უსლ, 1989, 250). ვფიქრობთ, მოხერხებულია ამ ტერმინის გამოყენება კომუნიკანტთა ექსტრალინგვისტური მახასიათებლების ერთობლიობისა და მათი მიმართების გამოსახატავად კომუნიკაციაში.

სხვადასხვა მეცნიერის შეხედულებათა გათვალისწინებით გამოვყავით ქართული დიალოგური მეტყველებისათვის რელევანტური ექსტრალინგვისტური ფაქტორების სამი მთავარი ჯგუფი: **I. კომუნიკანტები; II. საკომუნიკაციო სიტუაცია; III. საუბრის შინაარსი და ფორმა** (სქემა № 3):

I. კომუნიკანტებთან მიმართებაში დიალოგებში არსებითია შემდეგი ფაქტორები:

1. მოუბარი პირისა და მსმენელის (ან მსმენელთა) სოციალური მახასიათებლები (ასაკი, სქესი, სოციალური მდგომარეობა, განათლება და პროფესია, წარმომავლობა და ეროვნება);

2. კომუნიკანტთა ურთიერთდამოკიდებულება ანუ იერარქიულობის ხარისხი (ფსიქოლოგიური, ინტელექტუალური სიმეტრია-ასიმეტრია; ფიზიკური დისტანცია: პირისპირ ან დისტანციურად ყოფნა);

3. მოუბარი პირის ინტენცია (გამიზნულობა) და შერჩეული საკომუნიკაციო სტრატეგია;

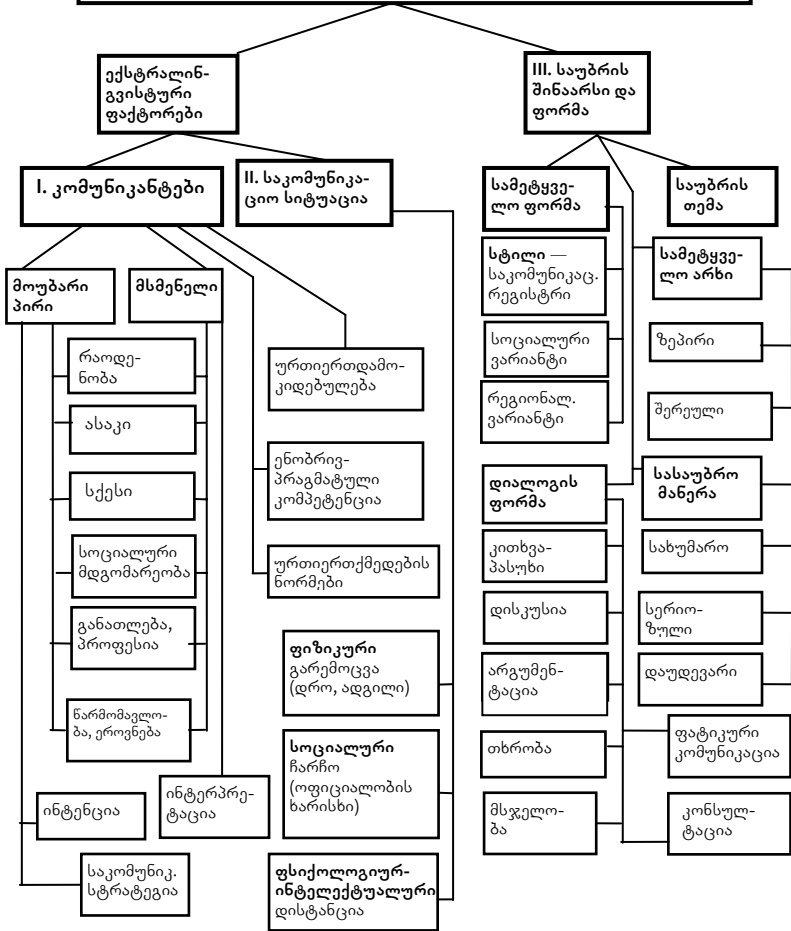
4. კომუნიკანტთა ენობრივ-პრაგმატული ანუ საკომუნიკაციო კომპეტენცია და ურთიერთქმედების ნორმები (სამეტყველო ეტიკეტის ნორმები).

II. საკომუნიკაციო სიტუაცია ანუ გარემო: 1. დროულ-სივრცული მიმართება (საუბრის დრო და ადგილი ანუ ფიზიკური გარემოცვა); 2. სოციალური ჩარჩო (ოფიციალურ-საქმიანი და არაოფიციალური); 3. ფსიქოლოგიური გარემო.

III. დიალოგური მეტყველების შინაარსი და ფორმა:

1. საუბრის თემა (თემები);
2. სამეტყველო არხი (ზეპირი და შერეული);
3. სასაუბრო მანერა (სახუმარო, სერიოზული, დაუდევარი);
4. სამეტყველო ფორმა: **სტილი** ანუ საკომუნიკაციო რეგისტრი (ოფიციალური, არაოფიციალური); მეტყველების **სიტუაციური** (სოციოლექტი) ან ლოკალური ვარიანტები (დიალექტი, სალიტერატურო ენა); დიალოგის წარმართვის **ხერხი** (კითხვა-პასუხი,

**სქემა № 3. დიალოგური მეტყველების
ექსტრალინგვისტურ-ლინგვისტური ფაქტორები**

დისკუსია, მტკიცება ანუ არგუმენტაცია, თხრობა, მსჯელობა, ფატიკური კომუნიკაცია, კონსულტაცია და სხვ.).

როგორც ზემოთ ჩამოთვლილი კლასიფიკაციიდან ჩანს, ექსტრალინგვისტური ფაქტორებიდან დიალოგური მეტყველების სახეობისა და ენობრივ-არაენობრივი მახასიათებლებისთვის განმსაზღვრელია **კომუნიკანტები** (განსაკუთრებით მოუბარი პირი), მათ

შორის დამოკიდებულება და საკომუნიკაციო სიტუაცია (გარემო). ეს კიდევ ერთხელ მოწმობს, რომ დიალოგური მეტყველება არაა მხოლოდ ენობრივი მოვლენა, არამედ განპირობებულია გარეენობრივი (სოციალური, ფსიქოლოგიური და ფიზიკური) ფაქტორებით.

2.2. დიალოგის მონაწილეთა სოციალური მახასიათებლები

მოსაუბრეთა შორის არსებობს განსხვავება მათი სოციალური როლის, სტატუსის, მდგომარეობის, თანამდებობის, სქესის, ასაკის, განათლების, კულტურის დონის მიხედვით, რაც აირეკლება მეტყველებაში გამოყენებულ გრამატიკულ ფორმებსა და ლექსიკურ საშუალებებში. მათი შერჩევის წესები საკმაოდ რთულია და ხშირადაა განპირობებული კომუნიკანტთა კულტურულ-ეთნოგრაფიული და ეროვნული სპეციფიკით. სწორედ ამ წესების დადგენა და აღწერა იქცა სოციო-ლინგვისტიკის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად. ტერმინ „**რეპერტუარს**“ მთელი ენობრივი კოლექტივისთვის დამახასიათებელი ენობრივი ვარიანტების აღსანიშნავად იყენებენ და მასში აერთიანებენ შემდეგ სახეობებს: სოციოლექტს, სტილს, რეგისტრს, იდიოლექტს, დიალექტს. ეს ცნება მოიცავს ცალკეული მოსაუბრის, საზოგადოების რომელიმე ფენისა თუ უფრო დიდი ენობრივი კოლექტივის მიერ გამოყენებულ ენობრივ ვარიანტებს **რეგიონალური, სოციალური და სიტუაციური** პარამეტრების მიხედვით (ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი, 1994, 307). მეცნიერები ხაზს უსვამენ ამ ტერმინთა გამიჯვნის სირთულესაც, რადგან ძნელი დასადგენია, არის თუ არა სხვაობა ენობრივ ვარიანტს, სტილსა და რეგისტრს შორის. ჩვენ ამ ტერმინებს ვმიჯნავთ და ვიყენებთ შემდეგი მნიშვნელობით: **ენობრივი ვარიანტი** ფართო ცნებაა და გულისხმობს წერითი თუ ზეპირი მეტყველების მონოლოგური თუ დიალოგური ფორმების ყველა სახესხვაობას; **სტილი** სპეციფიკურ ენობრივ საშუალებათა ერთობლიობაა წერით მეტყველებაში გამოყენების სფეროს მიხედვით, ხოლო **რეგისტრი** – ზეპირმეტყველების (კერძოდ, დიალოგის) ვერბალურ-არავერბალური პარამეტრები საკომუნიკაციო სიტუაციის მიხედვით.

რომან იაკობსონი ხაზს უსვამდა ენის ზუსტი მეცნიერული აღწერისთვის იმ გრამატიკული და ლექსიკური წესების შესწავლის მნიშვნელობას, „რომლებიც ეხებიან მოსაუბრეთა შორის განსხვავებების არსებობას მათი სოციალური მდგომარეობის, სქესის ან ასაკის თვალსაზრისით“ (იაკობსონი, 1985, 382).

ადამიანი, როგორც საზოგადოების წევრი, მუდმივად აღმოჩნდება სხვადასხვა როლში: ოჯახში, ქუჩაში, ტრანსპორტში, სამსახურში, მაღაზიაში, ტელეფონზე თუ კომპიუტერთან, მეგობრებთან ფინჯან ყავაზე, რესტორანში – ქორწილზე, საზეიმო თუ სამგლოვიარო სუფრაზე, დაბადების დღეზე, ექსკურსიაზე თუ ახალგაზრდულ წვეულებაზე, დისკოთეკაში და ა. შ. ის ცხოვრების მანძილზე უამრავ ცვალებად თუ მუდმივ სოციალურ როლს ასრულებს: სხვადასხვა დროს შეიძლება იყოს პაციენტი ექიმისათვის, კლიენტი ხელოსანთან, მძღოლი, მგზავრი, ბრალდებული, ბრალმდებელი, მომჩივანი, დამთვლიერებელი, მსმენელი, გამვლელი, ფეხით მოსიარულე, დამნაშავე, მოსწავლე, სტუდენტი, გამოსაცდელი, გამომცდელი, მკითხველი, მასწავლებელი, ლექტორი, უფროსი, ხელქვეითი, კოლეგა და სხვ. ის ვილაცის შეილი, შვილიშვილი, ძმა, ბიძა, ძმისშვილი, მეგობარი ან მეზობელია და ა.შ. ერთი დღის განმავლობაშიც კი ასრულებს ადამიანი რამდენიმე როლს: ოჯახში არის მამა, ქმარი ან ვაჟიშვილი; ქუჩაში – ფეხით მოსიარულე, მგზავრი, მძღოლი, მოძრაობის წესების დამრღვევი; მაღაზიაში – მყიდველი, საპარიკმახეროში – კლიენტი, სასამართლოში – მომჩივანი, ექიმთან – პაციენტი, სამსახურში – კოლეგა, ხელქვეითი ან უფროსი, თეატრში – მაცურებელი, დემონსტრაციაზე – დემონსტრანტი და ა.შ.

ადამიანი თითოეული როლის შესაბამისად მეტყველებს, ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად ირგებს ამ როლებს და გარკვეულ სიტუაციაში ან ადგილზე შესაფერისად იქცევა, განსხვავებულად მეტყველებს, ესაუბრება სხვასაც, თან ითვალისწინებს უამრავ ასპექტს, იცავს ქცევის წესებს, იყენებს ეტიკეტურ ფორმულებს, აქვს განსაზღვრული უფლება-მოვალეობები და იცის, რომ უნდა გაამართლოს თანამოსაუბრის (პარტნიორის) მოლოდინი – ანუ **ექსპექტაცია**. მაგალითად, ახალგაზრდისგან არ ველოდებით რჩევა-დარიგებებს, ჭკუის სწავლებას და მის მიმართ ირონიულად განვენწყობით, თუკი დაარღვევს ამ წესს (ამ ბოლო დროს ეს სტერეოტიპიც ირღვევა).

კომუნიკანტთა სოციალური მახასიათებლების მიხედვით, ძალიან შეიძლება დაიყოს **სიმეტრიულად** (მოსაუბრეთა თანაბარი სოციალური მახასიათებლების შემთხვევაში: საუბარი მეგობრებს, დედმამიშვილებს, კოლეგებს, მეზობლებს, თანატოლებს შორის) და **ასიმეტრიულად** (სოციალური მდგომარეობით, სტატუსით ან ასაკით იერარქიული განსხვავების დროს: მოქალაქის ან ბრალდებულის საუბარი მოსამართლესთან, პაციენტისა – ექიმთან, სტუდენ-

ტისა – აკადემიკოსთან, ლექტორთან, მოსწავლისა – მასწავლებელთან, ხელქვეითისა – უფროსთან, შეფთან, ჩვეულებრივი წევრისა – თავმჯდომარესთან, მთხოვნელისა – პრეზიდენტთან, უფროსი ასაკის ადამიანისა – უმცროსთან ან ბავშვთან და ა. შ.).

ადამიანის სოციალური პარამეტრები ზეგავლენას ახდენს დიალოგური მეტყველების სახეობისა და ფორმის შერჩევაზე. ქართული რეალობისთვის რელევანტურად მივიჩნევთ კომუნიკანტთა ასაკს, პროფესიას, განათლებას, წარმომავლობას, სქესს, თანამდებობასა და სოციალურ მდგომარეობას (იხ. სქემა № 4). მნიშვნელობა აქვს იმასაც, რომელ სოციალურ ფენას ან ჯგუფს მიეკუთვნება კომუნიკანტი (მაგ., ვაჭართა, ბიზნესმენთა, ხელოვანთა, პედაგოგთა წრეს თუ ქურდების ან ნარკომანებისას). ამათგან, ჩვენი დაკვირვებით, თანამედროვე ქართულ საუბრებში გარკვეულ საკომუნიკაციო სიტუაციაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია **დიალოგის მონაწილეთა სოციალური სტატუსი, ასაკობრივი სხვაობა, განათლება და წარმომავლობა**. დისტანცია კომუნიკანტთა შორის (სოციალური, ასაკობრივი, ინტელექტუალურ-ფსიქოლოგიური) მოქმედებს საუბრის ენობრივ მხარესა და მოსაუბრეთა არავერბალურ ქცევებზე.

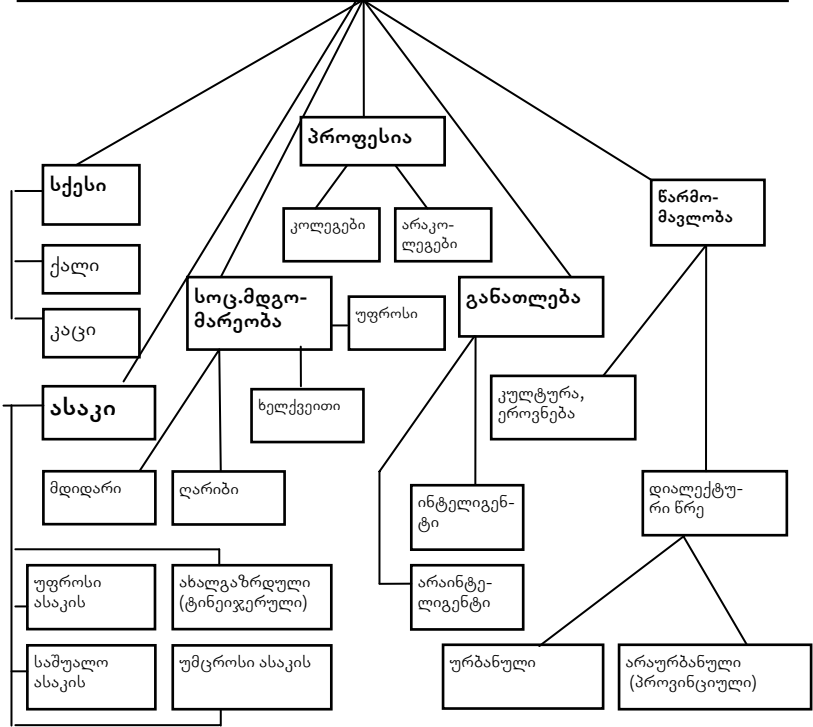
1. **ასაკის** მიხედვით გამოიყოფა სიმეტრიული დიალოგები თანატოლთა შორის: მოხუცების, შუა ხნის ადამიანების, ახალგაზრდებისა და ბავშვებისა. ამ ბოლო დროს ინგლისურენოვანი სამყაროს გავლენით გამოიკვეთა ცალკე ასაკობრივი წრე – „ტინეიჯერთა“ ანუ მოზარდთა (13-19 წლისანი).

ასაკოვანი ადამიანების მეტყველება დარბაისლური, თავშეკავებული, შედარებით დახვეწილი, კონსერვატიული, ძველმოდურია.

ახალგაზრდების მეტყველება გამოირჩევა ექსტრავაგანტურობით, ბარბარიზმებისა და ვულგარიზმების სიმრავლით, ემოციურობით, დაუხვეწაობით, გამომწვევი დაუდევრობით, მოღური ჟარგონიზმებით.

ქართველი ახალგაზრდების ლექსიკა, სამწუხაროდ, საკმაოდ მწირია, მათს მეტყველებაში ბევრია რუსული და ინგლისური სიტყვა, ჟარგონული გამოთქმა (სლენგი). ეს შეიმჩნევა დიალოგის ყოველ ფაზაში, იქნება ეს მისალმებისა და გამომშვიდობების ფორმულები თუ საუბრის ძირითადი ნაწილი. მაგალითად, ხშირად ესალმებიან ასე: პრივეტ! ჰაი! პრივეტები!; ხოლო ემშვიდობებიან ასე: პაკა! პაკა-პაკა! ბაი! გულ ბაი!..

სქემა № 4. კომუნიკანტთა სოციალური მახასიათებლები

ბარბარიზმები და ჟარგონიზმები: იტოგში, ვაბშე, დაჟე, პროსტა, მოზგი, ტუსოვკა, დაგრუზული, გატეხილში ვარ, კლიენტი, მასტი, ტიპშა, სტერვა, კლიზმა, ნახალი, ხამი... მხეცია, გლიჯავს, ასნორებს, ტეხავს, გამიტყდა, დაიკიდე, ვეცემი ან დავეცი... ცვეტშია, სტოპრო; ინგლისური მოდური სიტყვები: შოპინგი, კასტინგი, ფართი, კოლორში; ბევრია ზმნად ქცეული გაქართულებული სიტყვა: ვგულაობ, ვკატაობ, ვმარიაჟობ, ვეპადხოდები, ვბაღეიმიკობ, ვეპადხალიმები, დამიმესიჯე, დამიმისკოლე და სხვ.

„ახალგაზრდული მეტყველება“ საოცრად გავრცელდა მასმედიაში: გვესმის დიჯეის, ტელენამყვანის საუბარში, ტელეშოუებში, ეთერში პირდაპირ ჩართვაში (მაგ., I სტერეო, „ამტანი“, „ჯეობარი“ და სხვ.). თავის მხრივ, გასართობი მასმედია ცუდ ზეგავლენას ახდენს ახალგაზრდების მეტყველებაზე.

ლინგვისტები სპეციალურად სწავლობენ ახალგაზრდულ მეტყველებას, ჟარგონიზმების შექმნის ხერხებსა და წყაროებს. ქართულადაც გამოცემულია ჟარგონთა მოკლე ლექსიკონი (ბრეგაძე, 1999).

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ კომუნიკაციაში შეიძლება ერთად აღმოჩნდნენ თანატოლები (სიმეტრიული საუბრები) ან განსხვავებული ასაკის პიროვნებები (ასიმეტრიული საუბრები: საუბარი მოხუცსა და ახალგაზრდას შორის, საშუალო ასაკის პიროვნებასა და ბავშვს შორის, გამოცდილების მქონესა და გამოუცდელ ადამიანებს შორის). ასეთი შემთხვევები დამოუკიდებლად არის განსახილველი, ადამიანების ქცევისთვის გადამწყვეტია ეს ასიმეტრია (ასიმეტრიული საუბრების ლინგვისტური მახასიათებლები განხილულია მომდევნო თავებში).

2. ამ ბოლო დროს ენათმეცნიერებაში განსაკუთრებით დიდი ყურადღება ექცევა მეტყველების განსხვავებებს **სქესის** მიხედვით. ლაპარაკია არა სქესის გრამატიკულ კატეგორიაზე, არამედ ქალისა და მამაკაცის (გოგონასა და ვაჟის) საუბრის მანერაზე, ლექსიკურ მარაგზე, დიალოგის წარმართვის სპეციფიკაზე, პარავერბალური და არავერბალური საშუალებების სხვაობაზე, ეროვნული თავისებურებების გამოვლენაზე ისტორიულ ქრილში.

ქართველი ქალი დიალოგში უფრო მორიდებული და თავმდაბალი იყო, ხშირად სჯერდებოდა რესპონდენტურ (შედარებით პასიურ) როლს, ჯერის მიღებაზე თავს იკავებდა, ინიციატივას ნაკლებად იჩენდა და ამჯობინებდა ჩრდილში ყოფნას, კამათში იშვიათად ერეოდა ან ცდილობდა დაპირისპირებული მხარეების მორიგებას.

ეს თვისებები დღეს უფრო იშვიათია, შეიმჩნევა უკუპროცესი: ქალთა სწრაფვა ემანსიპაციისაკენ აისახება მეტყველებაშიც. ქართველ ქალებში უკვე ბევრია აქტიური, დიალოგში ინიციატივის მქონე, თამამად რომ გამოთქვამენ საპირისპირო აზრს, აღარ არიან დამთმობნი, ამჟღავნებენ შემტევ ხასიათს, თუმცა, მამაკაცებისაგან განსხვავებით, უფრო კორექტულნი არიან, იცავენ თავაზიანობის წესებს, სამეტყველო ეტიკეტს, ერიდებიან ლანძღვა-გინებასა და ადრესატის შეურაცხყოფას. ქალი მაინც მეტ დელიკატურობასა და გულისხმიერებას იჩენს მსმენელის (ადრესატის) როლში: ადვილად შეუძლია გაიზიაროს სხვისი თვალსაზრისი, თანაუგრძნოს პარტნიორს, მოუბარს, რასაც **ემპათიას** უწოდებენ – ანუ „სხვის ადგილას დადგომას“, „სხვის როლში შესვლას“.

ქართულ გარემოში ქალი თანაბარუფლებიანია და არც საუ-

ბარში არაა დაჩაგრული მამაკაცებთან შედარებით (რაც ჩვეულებრივია ზოგიერთ არაცივილიზებულ ენობრივ კოლექტივში), ქალების მიმართ მოწინება და პატივისცემის გამოხატვის სურვილი იგრძნობა დიალოგის დროსაც.

რაც შეეხება ენობრივ მხარეს, ქართულ ენაში სქესი მორფოლოგიურ დონეზე არ გამოიხატება (არსებით სახელებში, ნაცვალსახელებში ან ზმნებში).

3. ადამიანთა მეტყველებაში თავს იჩენს **პროფესიული** განსხვავებები. ექიმი, პედაგოგი, ადვოკატი, მუშა, გამყიდველი, გლეხი, მეცნიერი ერთნაირად ვერ ისაუბრებენ. მნიშვნელობა აქვს სპეციალობასაც, რადგან პროფესიული ლექსიკა ხშირად გამოიყენება საუბარში სხვა პროფესიის პიროვნებებთანაც კი. ამიტომ აქ უნდა განვასხვაოთ დიალოგები კოლექტებსა და არაკოლექტებს შორის.

4. მნიშვნელოვანია **განათლების** ფაქტორიც. ფიზიკური და გონებრივი შრომით დაკავებულ ადამიანთა მეტყველება განსხვავებულია. გონებრივად შრომობს უმაღლესი განათლების მქონე, წიგნიერი ადამიანი, რომლის ქცევები კულტურულია, მანერები – დახვეწილი, საუბარი – ლიტერატურული, დარბაისლური, თავაზიანი. თუმცა ინტელიგენტობა და არაინტელიგენტობა ზოგჯერ განათლებაზე არაა დამოკიდებული.

ინტელიგენტური საუბარი დარბაისლური, თავაზიანი და ტაქტიანია (განსაკუთრებით ძველი გიმნაზიელებისა, რომელთაც კლასიკური განათლება აქვთ მიღებული), დინჯი, აუღელვებელი, ლოგიკური, მწყობრი, მსჯელობა – დასაბუთებული; უყვართ ციტირება ძველბერძნული, რომაული ნაწარმოებებიდან, ქართული და რუსული პოეზიიდან, შექსპირის პიესებიდან.

საშუალო თაობის ინტელიგენტი ქალების მეტყველებისთვის დღესაც დამახასიათებელია რუსული ფრაზების ჩართვა, ე. წ. ნარევი რუსულ-ქართული „სალონური სტილის საუბრები“, რაც ხშირად ითვლებოდა ინტელექტის საზომად და ძალიან ბუნებრივი ეჩვენებოდათ. ეს იყო XX საუკუნის 60-70-იანი წლებში მაღალი საზოგადოებრივი ფენის მოდა, რომლის მიზეზად შეიძლება ჩაითვალოს განათლების მიღება რუსულ ენაზე. ექიმები, ფილოლოგები, ხელოვნების მუშაკები ლაპარაკობდნენ რუსულ-ქართულად, რაც ზოგს დღემდე შემორჩა. შემდეგ მათ ახალგაზრდებიც ჰბაძავდნენ, განსაკუთრებით თბილისში, რაც გამონვეული იყო გამორჩეულობის, არაპროვინციულობის ხაზგასმის სურვილით.

5. საუბრის სტილსა და მეტყველების თავისებურებებზე ზე-

გავლენას ახდენს კომუნიკანტთა **წარმომავლობა**. საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მაცხოვრებელთა საუბარი გამოირჩევა **დიალექტური** შეფერილობით (გურული, იმერული, კახური, ქართლური, აჭარული და სხვ.). შეიძლება გამოვყოთ მეტყველების **ურბანული** (ძირითადად, თბილისური) და **არაურბანული** (პროვინციული) ტიპები. სხვა დიდი ქალაქების მკვიდრთა მეტყველებაც მარკირებულია. განსხვავდება თვით თბილისის სხვადასხვა უბნის მაცხოვრებელთა საუბარი. პრესტიჟულ უბანში ახალგაზრდები ცდილობენ, ილაპარაკონ ამ წრეში მიღებული მანერით: ჟარგონიზმებით, ბარბარიზმებით, სპეციფიკური ინტონაციით (წაგრძელებულად), არამკაფიო არტიკულაციით. ამ ბოლო დროს შეინიშნება რბილი „ლ“-ს, პროვინციალიზმების მომრავლება და თავაზიანობის წესების უგულებელყოფა.

დიალექტურ არეალში ოდნავ განსხვავებულია ეტიკეტური ფორმულებიც ან დაკანონებულია სახეცვლილი ვარიანტები. მაგ., მთაში: „გამარჯვება!“ „მოხველ მშვიდობით!“ „რა გვარ ხარ?“ იმერეთში: რაფერ (რაფრა) ხარ, თუ იცი? რავა ხარ? კარგად მეყოლეთ, ჩემო ბატონო! ყველაზე მეტ ნაირსახეობას ვხვდებით შორისდებულურ მიმართვებში: ჯო! ჭო! ბიჯო! ბიო! გო! ქალო! ქა! ცავ! ბეჩა! დია! ნენა! ბოშო!.. საკუთარ სახელთა კნინობით ფორმებში: ნათელია! სოსოია! ლევანია! ომარა! რომანა! ივანიკა! ნოდარია! გიგოია! ბიჭიკია! ჯუმბერა!.. და სხვ.

ქართული დიალოგური მეტყველებისთვის რელევანტური სოციალური პარამეტრები წმინდა სახით იშვიათად გვხვდება, რადგან რთულად და კომპლექსურად არის ერთმანეთთან გადაჯაჭვული. შეიძლება საუბრის მონაწილე იყოს: ასაკოვანი სოფლის მაცხოვრებელი, უფროსი თაობის ქალაქელი, თავაზიანი ყმანვილი, განათლებული ახალგაზრდა, გაუნათლებელი მოხუცი და სხვ.

კომუნიკანტები არა მარტო მეტყველებენ და მოქმედებენ თავიანთი სოციალური როლის შესაბამისად, არამედ ითვალისწინებენ ადრესატის (ადრესატთა) მახასიათებლებსაც.

ეროვნულ-კულტურული სპეციფიკა: თუ ქართულ ყოფას გადავავლებთ თვალს, უცხოელისთვის პირველ რიგში თვალში საცემია განსხვავება მეტყველების თანმხლებ საშუალებებში: ჟესტიკულაციის ინტენსიურობა და ემოციურობა; საალერსო ფორმულების ხშირი ხმარება (შენი ჭირიმე, შენ გენაცვალე, შენ შემოგვევლე), დალოცვა (გაიხარე, იცოცხლეთ, ღმერთმა გამრავლოს, აგაშენოს და სხვ.); მყარი **ფრაზეოლოგიური** ფორმულების, ანდაზების, მეტაფო-

რების, აფორიზმების, ენამოსწრებული გამოთქმების, შეხუმრებების, ქარაგმული თქმების სიმრავლე (თუმცა ეს დამოკიდებულია კომუნიკანტების ასაკზე, განათლებისა და ნაკითხობის დონეზე, ლექსიკური მარაგის სიმდიდრეზე და ა.შ.). განსაკუთრებით აქცევენ ყურადღებას ქართული სუფრის, სადღეგრძელოების ორიგინალურობას. სუფრასთან ურთიერთპატივისცემა და სიყვარული გამოხატულია მაღალფარდოვანი ფრაზებით, ერთმანეთის ქებით. ვფიქრობთ, არ შეიძლება ამაში მხოლოდ უარყოფითი მხარის დანახვა ან ასეთი ქცევის ჩათვლა პირფერობად. ქართველები ასე გამოხატავენ დადებით ემოციებს, ზოგჯერ ამბობენ სასურველს და არა – რეალურს. ქართული სუფრა ხანდახან თეატრალურ სპექტაკლსაც კი ემსგავსება, რომლის მონაწილეები ერთმანეთს ეჯიბრებიან ტკბილქართულობასა და ენამახვილობაში. ამიტომაც ენათმეცნიერები, ეთნოგრაფები ცდილობენ, უფრო ღრმად შეისწავლონ ეს ფენომენი და ჩასწვდნენ ქართული სტუმართმოყვარეობის საიდუმლოს (პოლისკი, 1983; კოტჭოფი, 1991ა; 1995; 1998). ქართველი ამაყობს წარსულით, საკუთარი ქართველობით და უცხოელს ესეც უკვირს; თამადის ენამზეობაც კოლორიტული და განუმეორებელია (თუმცა ამ ბოლო დროს გახშირდა ქართული სუფრის ტრადიციების კრიტიკაც).

ქართველი ზედმეტად ოფიციალური იქაც არაა, სადაც ამას სიტუაცია მოითხოვს და გულითადობასა და მეგობრულ ტონს არ ღალატობს საქმიან გარემოშიც; დამახასიათებელ თვისებად უნდა ჩაითვალოს ნახევრად სერიოზული ლაპარაკი, ხშირი ხუმრობა (ახალგაზრდები უწოდებენ „შაყირს“, „კაიფობას“ ან „ლადაობას“), სიტყვებით თამაში, ანეკდოტების ჩართვა საუბარში.

როგორც ვხედავთ, ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში კომუნიკანტთა ძირითადი სოციალური მახასიათებლები (ასაკი, სქესი, პროფესია, განათლება, სოციალური მდგომარეობა, წარმომავლობა) სხვა გარეენობრივ ფაქტორებთან ერთად ახდენს ზეგავლენას საუბრის ენობრივ თუ არაენობრივ მხარეზე.

2.3. ქართული დიალოგური მეტყველების სახეები

დიალოგის ანუ საუბრის კლასიფიკაციის სირთულეს განაპირობებს მისი სახეების მრავალფეროვნება, რადგან თვით ცხოვრებისეული სიტუაციაა მრავალგვარი. დიალოგების ანალიზის გასაადვილებლად სასურველია არსებობდეს შედარებით სრულყოფილი

კლასიფიკაცია, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება საუბრის შიდა- და გარეენობრივი ფაქტორები.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საუბრის სახესა და მისი წარმართვის წესებს ძირითადად განსაზღვრავს ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, მაგრამ გასათვალისწინებელია შიდაენობრივი პარამეტრებიც.

1. **საკომუნიკაციო გარემო** გულისხმობს დიალოგის წარმართვის სიტუაციას, ადგილსა და დროს: სად, როდის და ვისთან მიმდინარეობს საუბარი.

2. **მოსაუბრეთა კრიტერიუმები** მოიცავს სოციალურ-ფსიქოლოგიურ და ეთიკურ მხარეებს.

კომუნიკანტთა **სოციალური** როლები ზეგავლენას ახდენს დიალოგის ფორმასა და ხასიათზე (მაგ., ცოლი/ქმარი, დედა/შვილი, მამა/შვილი, და-ძმა, ბებია/შვილიშვილი და სხვ.); ასევე მნიშვნელოვანია მოსაუბრეთა ზემოთ ჩამოთვლილი სოციალური მახასიათებლებიც: **სქესი** (ქალი/კაცი, ვაჟი/გოგონა), **ასაკი**, ერთმანეთის **შეფასება** (საქმის მცოდნე – დილეტანტი, განათლებული – გაუნათლებელი, გავლენიანი – უუფლებო), **სოციალური მდგომარეობა** (მდიდარი/ღარიბი, დამქირავებელი/მუშა, მათხოვარი/მოქალაქე, სახლის პატრონი/მოსამსახურე) და მათ შორის **ურთიერთობა** (მეგობრული, ინტიმური – ნაცნობებსა და ახობლებში, ფორმალური, ცივი – უცნობებში).

3. საუბრის **ფორმაზე** ზეგავლენას ახდენს მისი წარმართვის საშუალებები (მაგ., კომუნიკაცია ტელეფონით, ტელევიზიით, კომპიუტერით განსხვავდება პირისპირ საუბრისაგან); **საჯაროობის** ხარისხი (უშუალოდ, უცხო პირთა დაუსწრებლად თუ ვიდეოკამერების წინ, ვინრო საკონსულტაციო ოთახში თუ საკონფერენციო დარბაზში, კაბინეტში თუ ტელესტუდიაში); საუბრის **საზოგადოებრივი** ხასიათი (კერძო საუბარი ოჯახურ წრეში და საზოგადოებრივი – მასმედიაში).

ადრესატზე **ორიენტაცია** ანუ **სტრატეგია** გულისხმობს საუბრის ფორმას: აღწერითს, არგუმენტაციულს, დარწმუნებითს, დისკუსიურს, ექსპრესიულს. მნიშვნელოვანია საუბრის **მომზადების** ხარისხიც (სპონტანური ანუ მოუმზადებელი და მომზადებული, რიტუალური) და სოციალური **მიზანი** (დარგობრივი, სასწავლო, სათათბირო, გასართობი, სავაჭრო, სარეკლამო და სხვ.) (იხ. გიოცე/ჰეს-ლიუტიხი, 1998, 553-554).

მაშასადამე, დიალოგის შინაარსი და ფორმა დამოკიდებულია

თემაზე, კომუნიკანტებს შორის ურთიერთობებსა და სიტუაციაზე, რომელშიც წარიმართება საუბრის პროცესი. გამონათქვამში ასახულია მოსაუბრის დამოკიდებულება სათქმელის, ადრესატისა და საკომუნიკაციო გარემოს მიმართ.

საუბრები განსხვავდება თემატურადაც: დანყებული ვინრო საყოფაცხოვრებო თუ სამსახურთან დაკავშირებული საკითხებით და დამთავრებული ოფიციალურ-საქმიანი ან განყენებული მსჯელობებით.

არსებობს დიალოგების კლასიფიკაციის მრავალი ცდა, თუმცა ძნელია რომელიმე მივიჩნიოთ საუკეთესოდ და უნივერსალურად. მაგ., ზოგი მეცნიერი სამეცყველო სიტუაციების მიხედვით გამოყოფს შემდეგ ტიპებს: უცნობ პირთა სტანდარტული ქალაქური საუბრები; ნაცნობ პირთა საყოფაცხოვრებო საუბრები; ნაცნობ და უცნობ პირთა კომუნიკაცია სამსახურში, საუბრები სოციალურ-კულტურულ სფეროში (ქარხანა, ფაბრიკა, ოფისი, ფოსტა, მაღაზია, თეატრი, კინო და ა.შ.) (იხ. ლელ, 1990, 135).

საუბრის სახეთა საინტერესო კლასიფიკაცია მოგვცა **ჰ. ბრინკმანი**, რომელმაც გამოყო შემდეგი სახეები: კონტაქტური საუბარი, გასართობი საუბარი, შეკითხვა ცნობის მისაღებად, დაკითხვა, მოლაპარაკება, საგამოცდო საუბრები, დისკუსიები და დებატები (ბრინკმანი, 1971). **ჰ. ჰენემ და ჰ. რებოკმა** (1982) შემოგვთავაზეს შემდეგი ჯგუფები: პიროვნული საუბრები, საზეიმო საუბრები, საუბრები ლუდის სუფრასთან, დახლთან ე.წ. *Thekengespräche*, საუბრები ყიდვა-გაყიდვის დროს, მედიებში, სასწავლო პროცესში, საკონსულტაციო საუბრები, დაწესებულებების ანუ ინსტიტუციური, სასამართლო პროცესის საუბრები და სხვ. **ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი** (1994) ასახელებენ საუბრის შემდეგ სახეებს: 1. ტელედისკუსიები, რადიოინტერვიუები; 2. ჩვეულებრივი ინტიმური საუბრები სუფრასთან; 3. პირისპირ საუბარი; 4. საკონსულტაციო საუბრები; 5. ე.წ. *Brainstorming* (რუს. „*мозговой штурм*“) – აბდაუბდა საუბრები დაუკავშირებელი რეპლიკებით; 6. საუბრები მრგვალ მაგიდასთან (სხდომა, შეკრება).

ჩამოთვლილი სახეების კრიტერიუმები სრულიად განსხვავებულია. მაგ., ზოგან ძირითადია მონაწილეთა რაოდენობა და საუბრის პირადული ხასიათი (3), ზოგან – მოსაუბრეთა თანასწორობა (6), საუბრის წინასწარ განსაზღვრული მიზანდასახულება (4), მასმედიაში ჩართვა (1), თავისუფალი დრო ან გართობა (2) და სხვ.

პრაქტიკულად მართლაც უფრო მოხერხებული ჩანს დიალო-

გების განხილვა დაწესებულებების მიხედვით, რაც მოცემულია გი-ოცე/ჰეს-ლიუტინის ნაშრომში (1998, 534).

ეს ინსტიტუციები: 1. **სოციალიზაციისა და აღმზრდელობითი** დაწესებულებები; 2. **ტოტალური** დაწესებულებები; 3. **საჯარო** ინსტიტუციები (პოლიტიკური, მმართველობის, დიპლომატიური, მასმედიის, რელიგიური და სხვ. დაწესებულებები); 4. **იუსტიციისა და სამართლის** დაწესებულებები (სასამართლო, პროკურატურა, ინტერპოლი); 5. **პოლიტიკური და ხელისუფლების** ორგანოები (პარლამენტი, მინისტრთა კაბინეტი, საკრებულო, სამხედრო ორგანიზაცია); 6. **მასმედია**; 7. **კულტურულ-გასართობი** ადგილები; 8. **ჯანდაცვის** დაწესებულებები; 9. **რელიგიური**; 10. **მომსახურების** სფერო და კომუნიკაციები... ამ დაწესებულებათა რაოდენობის განსაზღვრა და იერარქიული დამოკიდებულება სოციოლოგიის სფეროა და არა – ლინგვისტიკისა, თუმცა დიალოგები განსხვავებულია ამის მიხედვით.

ამ ინსტიტუციათა რაოდენობით ძნელია თქმა, რამდენად ვლინდება ამ კლასიფიკაციაში საუბრის მონაწილეთა ინდივიდუალური და ეროვნულ-კულტურული თვისებები. დიალოგების ზოგადი მახასიათებლები კი იმდენად მსგავსია სხვადასხვაენოვან გარემოში, რომ თითქმის არ ჩანს სპეციფიკური და განსხვავებული ნიშანი.

ჩვენ ვცადეთ წარმოგვედგინა ქართული დიალოგური მეტყველების ჩვენეული დაჯგუფება, რომელშიც მთავარ მადიფერენცირებელ ფაქტორად ჩავთვალეთ საუბრის წარმართვის ხასიათი ანუ სივრცულ-დროითი დისტანცია მოსაუბრეთა შორის: I. **უშუალო** (პირისპირი) და II. **გაშუალებული** (თანამედროვე საკომუნიკაციო საშუალებებითა და მასმედიებით) (იხ. სქემა № 5).

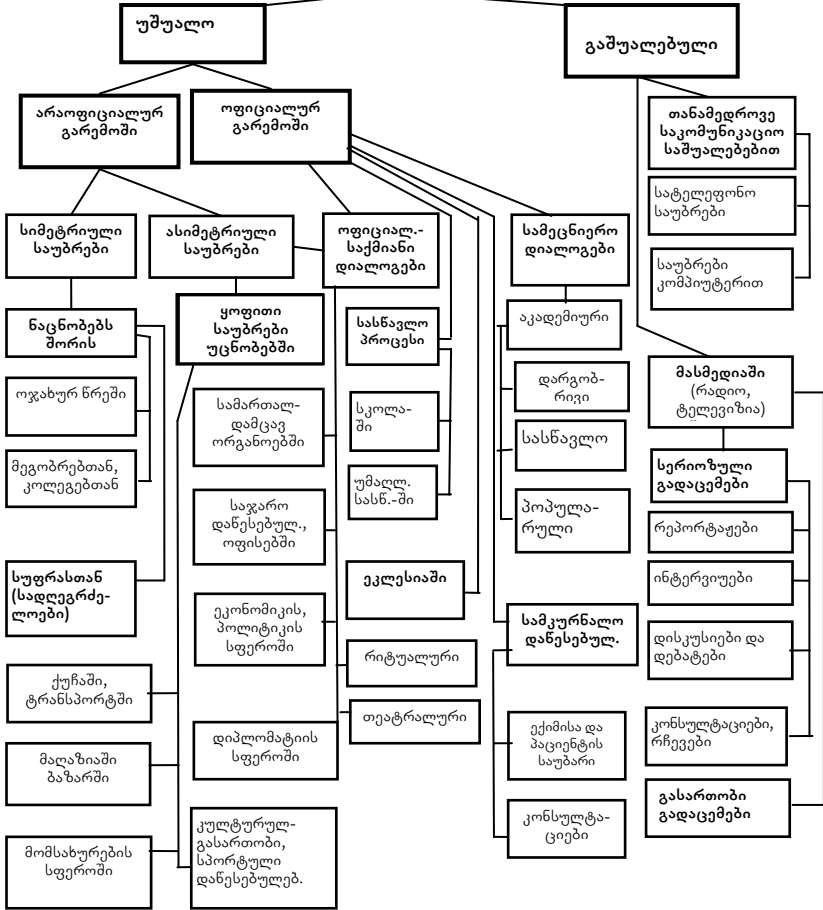
I. **უშუალო** საუბრები განსხვავდება კომუნიკანტთა შორის სოციალურ-ფსიქოლოგიური დისტანციის მიხედვით (ნაცნობობა ან საქმიანობა):

სიმეტრიული საუბრები (ნაცნობებსა და ნათესავებს შორის: ოჯახის წევრებთან, მეგობრებთან და კოლეგებთან). აქ ცალკე სახეობად გამოვყავით საუბრები სუფრასთან.

ასიმეტრიულად ვთვლით ყოველდღიურ ყოფით საუბრებს: უცნობებს შორის და იერარქიული ურთიერთობის დროს ნაცნობებში:

ა. **არაოფიციალური** სიტუაცია: ყოფითი საუბრები უცნობებს შორის (მომსახურების სფეროში, ტრანსპორტში, მაღაზიებსა და ბაზარში) და დიალოგები კულტურულ-გასართობ სფეროში;

სქემა № 5. დიალოგური მეტყველების სახეები

ბ. დიალოგები **ოფიციალურ-საქმიან** სიტუაციაში: სამეცნიერო საქმიანობაში, სასწავლო პროცესში, ეკლესიაში, ოფისებსა და სხვა დაწესებულებებში, პოლიტიკურ ორგანოებსა და ეკონომიკის სფეროში, სამკურნალო დაწესებულებებში (ექიმისა და პაციენტის საუბარი, კონსულტაციები), სამართალდამცავ ორგანოებში (სასამართლო, პროკურატურა).

ყველა ამ დაწესებულებაში საუბრები მომზადების ხარისხის მიხედვით შეიძლება იყოს ბუნებრივი, ინსცენირებული (მომზადე-

ბული ან რიტუალური), ფიქტიური; განსხვავებული იქნება საუბრების საჯაროობის ხარისხიც.

II. გაშუალებული დიალოგები: 1. თანამედროვე საკომუნიკაციო საშუალებებით (სატელეფონო საუბრები და კომპიუტერით); 2. აუდიო- და აუდიოვიზუალური საშუალებებით (რადიო, ტელევიზია).

რადიო- და ტელეგადაცემათა ჟანრებიდან აღსანიშნავია: ინტერვიუ, გასართობი შოუპროგრამები პირდაპირი საუბარი მსმენელთან ან მაყურებელთან, დებატები აქტუალურ თემებზე, დისკუსიები, კონსულტაციები სპეციალისტებთან, რეპორტაჟები და ა. შ. მაგრამ მათი დაყოფა მაინც შეიძლება სამ სახედ: სერიოზულ, გასართობ და სარეკლამო გადაცემებად.

როგორც ვხედავთ, დიალოგური მეტყველება გვხვდება ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში და მისი ხასიათი თუ ფორმა განპირობებულია სიტუაციით. საბოლოოდ კი საუბრის საკომუნიკაციო რეგისტრში აისახება ყველა ექსტრალინგვისტური ფაქტორი და შეირჩევა შესაბამისი ენობრივ-არაენობრივი მახასიათებლები.

დიალოგური მეტყველების მოცემული კლასიფიკაცია გამოყენების სფეროს მიხედვით, ვფიქრობთ, გამოსადეგი იქნება საუბრის ცალკეული სახის შემდგომი კვლევისათვის.

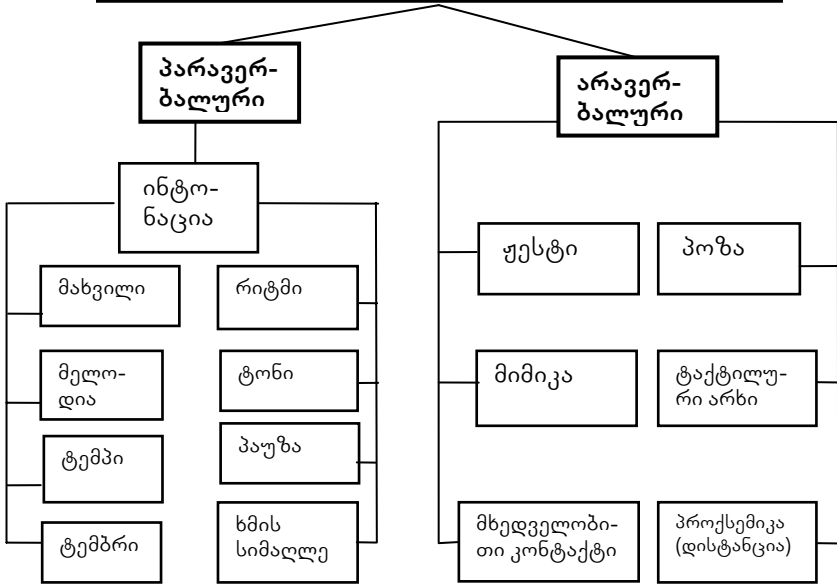
2.4. დიალოგური მეტყველების ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები

წერითი და ზეპირი მეტყველება, როგორც აღინიშნა, ამჟღავნებს ბევრ საერთო და განმასხვავებელ ნიშანს. ზეპირმეტყველება მდიდარია ექსპრესიული საშუალებებით (პარა- და არავერბალურით), რომელთა არარსებობა წერით მეტყველებაში მხოლოდ ნაწილობრივ ივსება (მაგ., მხატვრულ ტექსტებში, პიესებში).

ვერბალური კომუნიკაციის განუყოფელი ნაწილია პარავერბალური (**პარალინგვიზმები** ანუ მეტყველების ფონაციური მხარე) და არავერბალური საშუალებები – გამომსახველობითი მოტორიკა (საკომუნიკაციო მნიშვნელობის მქონე ჟესტი და მიმიკა ანუ კინემა, მხედველობითი კონტაქტი) (იხ. სქემა № 6).

ენათმეცნიერება ადრე ნაკლებ ყურადღებას აქცევდა მეტყველების თანმხლებ (პარავერბალურ და არავერბალურ) საშუალებებს (თუ არ ჩავთვლით ანტიკურ რიტორიკას, რომელიც სპეციალურად სწავლობდა მათს როლს მჭევრმეტყველების ხელოვნებისათვის).

**სქემა № 6. დიალოგის ექსტრალინგვისტური
(არავერბალური) მახასიათებლები**

ფონაცისა და კინესიკას უწოდებენ მეტყველების თანმხლებ საშუალებებს, მაგრამ სინამდვილეში ფონაციის გარეშე არ არსებობს თვით დიალოგური მეტყველება, რადგან ესაა მისი რეალობა.

როგორც ვიცით, ენობრივი ერთეულები პოლისემანტიკურია და მათი ზუსტი აღქმა საჭიროებს დამატებით საშუალებებს (მათ შორის – პარავერბალურსაც). მაგ., შორისდებულები და ნაწილაკები: ეჰ, ოჰ, აჰ, აჰა, ვაჰ, ჰმ, ოჰო, ყოჩაღ, ბიჭოს, აფერუმ, ჰო, დიას და სხვ. სხვადასხვა სიტუაციაში განსხვავებული ფუნქციის მქონეა (შდრ. ვამჰოფი/ვენცელი, 1979).

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში ჩვენ გამოვყოფთ პარავერბალურ და არავერბალურ მახასიათებელთა სამ ძირითად ფუნქციას: ***I. დიალოგის ორგანიზაციული მხარის მონესრიგება: II. შინაარსობრივი მხარის შევსება-დაკონკრეტება: III. რეპლიკათა ინტერპრეტაცია-შეფასება და მოსაუბრესთან კონტაქტის დამყარება.***

თავის მხრივ, თითოეულ ამ ფუნქციაში შედის რამდენიმე ქვეპუნქტი:

I. დიალოგის ორგანიზაციული მოწესრიგება:

1. დიალოგის ფაზებზე გადასვლის აღნიშვნა (დასაწყისი, შუა ნაწილი, დასასრული);
2. მინიშნება ჯერის (რიგის) მიღებასა და გადაცემაზე, ე. ი. ჯერის მიღების მომზადება.
3. ჯერობის ანუ რიგითობის (რეპლიკათა თანამიმდევრული მონაცვლეობის) ორგანიზება.

II. შინაარსობრივი შევსება-დაკონკრეტება:

1. ნათქვამის საკომუნიკაციო ძალის გაძლიერება (მაგ., სიტყვის გადაცემის დროს მივმართავთ მომდევნო კომუნიკანტს, მისკენ გადავიხრებით, ვანიშნებთ მზერით ან ხელით);
2. მოუბარი პირის პოლისემანტიკური რეპლიკებისა და სიგნალების თანხლება, შევსება, დაზუსტება;
3. გამონათქვამისთვის საპირისპირო მნიშვნელობის მინიჭება (ირონიული ან ირიბი თქმის დროს). მაგ., დამცინავი გამომეტყველება, ჩაცინება, ხელების გაშლა, მხრების აჩეჩვა, ხელის ჩაქნევა, თვალების მონკურვა, თვალის ჩაკვრა და ა. შ.
4. მსმენელის სიგნალების დაზუსტება (სინონიმურობის შემთხვევაში) ან ჩანაცვლება. მაგ., მოუბრის რეპლიკის დროს თანხმობის ნიშნად თავის დაქნევა იგივეა, რაც: დიახ, დიახ! ჰო! კი! სწორედ ასეა! რა თქმა უნდა! აბა რა! და სხვ.

III. რეპლიკათა ინტერპრეტაცია-შეფასება და მოსაუბრესთან კონტაქტის დამყარება:

1. მოუბარი პირის დამოკიდებულების ასახვა ადრესატისადმი;
 3. მსმენელის თანაგრძნობის სიგნალების დაზუსტება ან ჩანაცვლება;
 4. მსმენელის დამოკიდებულების გამოსატყა მოუბარი პირისადმი და ნათქვამის ინტერპრეტაცია-შეფასება.
- ეს ფუნქციები საერთოა საუბრის თანხმლები პარავერბალური და არავერბალური საშუალებებისთვის.

2.4.1. პარავერბალური საშუალებები

მეტყველების სუპერსეგმენტურ მახასიათებელთა ერთობლიობას წარმოადგენს **პროსოდია**: ინტონაცია, რომელიც მოიცავს მელოდიკას, ტონს, საუბრის გარკვეულ ტემპს, პაუზებს, მახვილებს, ხმის სიმაღლეს ანუ ინტენსივობას, ტემბრს, ლოგიკურ და ფონეტიკურ მახვილებს, პაუზებს.

გამოყოფენ პარალინგვისტური თანხლების შემდეგ ფუნქცი-

ებს: რიტმულს (ავტოდირიჟირება), რეფერენტულს (დეიქტური ჟესტები), სემანტიკურს (მნიშვნელობის დამაზუსტებელი), ემოციურ-შემფასებლურს (იხ. ლელ, 1990; თ. ომიძე, 1998).

1. კომუნიკანტთა ემოციების, სათქმელის მოდალობის გამოხატვას ემსახურება **მელოდიკა**, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ქარაგმულად, ხუმრობით, ირონიით ლაპარაკის დროსაც. ის განასხვავებს ერთმანეთისაგან სამეტყველო აქტის სახეებს, გამოყოფს მოუბარი პირისთვის არსებით ადგილებს რეპლიკაში, ააშკარავებს ან ნიღბავს ილოკუციას; ასევე აცალკევებს დიალოგის სუპერსემანტიკებს, უთითებს ჯერის გადაცემაზე, ასრულებს ინიციატორის (დამწყების) ან ტერმინატორის (დამასრულებლის) ფუნქციას.

მაშასადამე, მელოდიკა ავსებს რეპლიკების ინფორმაციულობას, ხაზს უსვამს კომუნიკანტთა სოციალურ მახასიათებლებს (ასაკი, სქესი, განათლება, თავაზიანობისა და კულტურის დონე) და მათს ურთიერთდამოკიდებულებას, ხელს უწყობს ექსპრესიის გამოხატვას.

2. დიალოგური მეტყველების **ტემპი** დამოკიდებულია ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებზე (საუბრის თემა, სიტუაცია, კომუნიკანტთა ასაკი, ემოციური მდგომარეობა, ურთიერთდამოკიდებულება, მოუბარი პირის ინდივიდუალური სამეტყველო თავისებურებანი, დიალოგის სახეობა, მისი მომზადებულობის ხარისხი და სხვ.). მეტყველების ტემპი შეიძლება იყოს: ნორმალური, ჩქარი და ნელი (შუალედური სახეებია: აჩქარებული და შენელებული) როგორც მთლიან, ისე ცალკეულ ენობრივ სეგმენტში.

3. პაუზა რეპლიკის შემადგენელი ნაწილია და გულისხმობს საუბრის ხანმოკლე ან შედარებით ხანგრძლივ შეწყვეტას (უნებლიეთ ან განზრახ, მსმენელის, მოუბარი პირის ან წამყვანის მიერ). ზოგჯერ მოუბარი ჩერდება მოსაფიქრებლად (ამას უწოდებენ **ეზიტაციურ** ანუ **შეყოვნების** პაუზებს), შესაფერისი სიტყვა-გამოთქმის შესარჩევად ან ჯერის გადასაცემად ადრესატისათვის.

მოფიქრების პროცესში მოუბარი პირი იმეორებს ნათქვამს ან იყენებს შემავსებელ ხმოვნებს (ეე..., აა...), თანხმოვნებს (მმ..., ჰმ...) ან ე. წ. სიტყვა-პარაზიტებს (ისა, მაშდამე, ჰოო, ესე იგი...).

4. ხმის **სიმაღლე** (დინამიკა, ინტენსივობა) არის მეტყველების დროს ხმის ანეგ-დანევა, ხმამალალი, ხმადაბალი ან საშუალო (ჩვეულებრივი) სიმაღლის ხმით ლაპარაკი. აქაც ბევრი მომენტია გადამწყვეტი: საკომუნიკაციო, სიტუაციური, ინდივიდუალურ-ემოციური, სოციალური და სხვ.

ხმის სიმაღლე შეიძლება განაპირობოს ეროვნულ-კულტურულ სოციუმში მიღებულმა ეტიკეტის ნორმებმა, კომუნიკანტთა სქესმა, ასაკმა, სოციალურმა მდგომარეობამ. მაგ., უმცროსი ასაკის მოსაუბრეები უფრო ხმამაღლა ლაპარაკობენ, სამსახურებრივი მდგომარეობით მაღლა მდგომი (უფროსი, შეფი, ბოსი, ფირმის პრეზიდენტი) თავს უფლებას აძლევს, ხელქვეითებს ელაპარაკოს ანეული ხმით, ზოგჯერ ყვირილითაც კი.

5. მეტყველებაში ხმას აქვს მრავალგვარი ელფერი, რომლითაც გამოიხატება ემოცია, სათქმელის ან ადრესატის შეფასება. ხმის ასეთ მოდულაციას ეწოდება **ტონი** (ტემბრი), რომელიც, მოსაუბრის ინდივიდუალური თვისებების მიუხედავად, სხვადასხვა დროს იცვლება (შეგვიძლია გავიხსენოთ დიდი რეჟისორების დამოკიდებულება დიქციასთან, ხმის მოდულაციასთან სათქმელის ილოკუციური ძალის სრულყოფილად გამოსახატავად).

დიალოგის თითოეულ ფრაზას ავსებს პარავერბალური საშუალებები, რომელთა მნიშვნელობას ადასტურებს შემდეგი კომენტარებიც. ვინმეზე იტყვიან: რა მენტორული ტონით გველაპარაკება! ბაზრის დედაკაცივით ლაქლაქებს! და სხვ.

ზოგიერთ არავერბალურ ხერხს შუალედური მდგომარეობა უკავია პარა- და არავერბალურ საშუალებებს შორის, მაგ.: სიცილს (ჩაცინებას), ჩახველებას. მათი აღქმა აკუსტიკურია და ზოგჯერ საუბარში საკომუნიკაციო ფუნქციასაც ასრულებენ (მაგ., რეაქცია რეპლიკაზე, დაცინვა, გაფრთხილება, ნათქვამის იმპლიკატურაზე მითითება და სხვ.). ცხადია, არ ვგულისხმობთ ხველებას, როგორც ფიზიოლოგიურ მოვლენას, მაგრამ ჩაცინება, ჩახითხითება, ქირქილი, გადახარხარება სამეტყველო აქტის სხვადასხვაგვარ ინტერპრეტაციას უკავშირდება და მის შემადგენელ ნაწილად იქცევა. მთქნარებაც კი სიგნალია და ზოგჯერ მსმენელის დაუინტერესებლობაზე მიანიშნებს.

დიალოგური მეტყველების სუპერსემანტიური ფონაციური საშუალებების (პარალინგვიზმების) ერთობლიობა ზეპირ დისკურსს ანიჭებს ინდივიდუალობას, განუმეორებლობას, ემოციურობას, დინამიკურობასა და მოქნილობას (პლასტიკურობას). სახესხვაობებზე ზეგავლენას ახდენს კომუნიკანტთა სოციალური მახასიათებლები, წარმომავლობა, ინდივიდუალური საარტიკულაციო თვისებები (იდიოლექტი). ამ თვალსაზრისით განსხვავდება ურბანული ტიპის დიალოგი არაურბანულისაგან (თვით თბილისის სხვადასხვა უბნის მაცხოვრებელთა საუბარიც კი), დიდი მნიშვნელობა აქვს სოცია-

ლურ წარმომავლობასა და განათლების დონესაც.

ჩამოთვლილი პარალინგვისტური საშუალებები უნივერსალურია, ახასიათებს ყველა ენის ზეპირმეტყველებას, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა მათი საკომუნიკაციო ფუნქციები საუბარში. ეს ეხება პარალინგვიზმების (პარავერბალური ქცევის) მარკირებულ სახეობებს, მაგ., განზრახ აჩქარებული ან შენელებული ტემპი, ძალზე ხმა-მალლა ან ჩუმად ლაპარაკი, ხშირი პაუზები ან უპაუზო საუბარი, ასევე ღიმილი, ჩაცინება, ჩახველება, მთქნარებაც კი.

ქართული დიალოგური მეტყველების პარალინგვისტურ მხარეში სპეციფიკა თავს იჩენს საუბრის ტიპებისა და კომუნიკანტების სოციალური პარამეტრების მიხედვით, ანუ გადამწყვეტია ექსტრა-ლინგვისტურ ფაქტორთა ერთობლიობა.

გამოვყოფთ ქართული საუბრების დამახასიათებელ ზოგიერთ პარალინგვისტურ თვისებას:

1. შედარებით აჩქარებულია ყოველდღიური სიმეტრიული დიალოგების ტემპი (თუ არ ჩავთვლით მოსაუბრეთა ინდივიდუალურ განსხვავებას, მაგალითად, წარმომავლობას: რაჭველი, ქართლელი ან კახელი უფრო ნელა ლაპარაკობს, ვიდრე გურული ან იმერელი).

2. პაუზები ყოფით საუბრებში მოკლეა, ოფიციალურ ასიმეტრიულ დიალოგებში კი ქარბობს შეყოვნების (ეზიტაციური) პაუზები. ხშირია შემავსებელი ბგერებისა (მმ..., ეე..., აა...) და სიტყვა-პარაზიტების გამეორება (მაშდამე, ესე იგი, რა მინდოდა მეთქვა, ჰოდა, ისა...) ოფიციალურ დიალოგებშიც კი. სამწუხაროდ, მეტყველების დაბალი კულტურის გამო ბევრი ადამიანი ლაპარაკობს ბორძიკით, უშვებს გრამატიკულ-სტილისტური ხასიათის შეცდომებს, იმეორებს ან ამარტივებს სიტყვებს (ხმოვნის, თანხმოვნის ან მარცვლის დაკარგვა: მარა, რო, კაი, ძაან, მაგრა, რატო, იმიტო, რა ვი...).

3. თანამოსაუბრეები შედარებით ხმამალლა ლაპარაკობენ როგორც სიმეტრიულ, ისე ასიმეტრიულ დიალოგებში, მაგ., ქუჩაში, ტრანსპორტში, ოჯახში, დანესებულებებში და ცდილობენ სხვისი ხმის გადაფარვას.

4. დიალოგური მეტყველების ემოციურობის გამო ხმის მოდულაცია მრავალფეროვანია, თუმცა ტელეგადაცემებში ზოგჯერ ადამიანები, ტელენამყვანებისა და მსახიობების გარდა, არაბუნებრივი ინტონაციით და მონოტონურად საუბრობენ.

5. ამ ბოლო დროს შეიმჩნევა უცხოური ენების ინტონაციური მოდელის მიბაძვის სურვილი ქართულ დიალოგებში, რაც შეიძლება აიხსნას მასმედიის ზეგავლენითაც (კითხვითი წინადადების ბოლოს

დასმული მახვილი; წაგრძელებული ხმოვნები თხოვნის ხაზგასასმელად; აღმავალი ინტონაცია შერწყმული ან თანწყობილი თხრობითი წინადადებების ბოლოს დაღმავალის ნაცვლად და სხვ.).

6. გახშირდა ლოგიკური მახვილების არასწორი დასმა, არაარსებითი სიტყვების ინტონაციური გამოყოფა.

ესაა პარალინგვიზმების ზოგადი ნიშნები ქართულ საუბრებში.

2.4.2. არავერბალური საშუალებები

კინესიკა ანუ საკომუნიკაციო მნიშვნელობის მქონე მოძრაობები არის დიალოგური მეტყველების არავერბალური საშუალებები: ჟესტი, მიმიკა, პოზა, სხეულის მოძრაობა, მხედველობითი კონტაქტი, ტაქტილური არხი და სხვ. მათი აღქმა ხდება ვიზუალურად, განსხვავებით უნებლიე მოძრაობებისაგან. კინესიკა ძირითადად გაცნობიერებულია, დამოკიდებულია ადამიანის სურვილზე, თუმცა ზოგჯერ ავტომატურია, ხანაც – რიტუალური, ტრადიციული ხასიათისა. მაგ., მსმენელი უმეტესად თვალმოუშორებლად უყურებს მოუბარს; როცა თვალს არიდებს, თავს დახრის ან გვერდზე გაიხედავს, ამით ამჟღავნებს დაუინტერესებლობას, უგულისყურობას. ლექციის წაკითხვის დროსაც კი, როცა თითქოს აუცილებელი არცაა მსმენლის სიგნალები, შეუძლებელია არავერბალური საშუალებების უგულვებლყოფა. აუდიტორიაში მსმენელი თანხმობის ნიშნად თავს უქნევს მომხსენებელს, უყურებს თვალებში, აყოლებს მზერას მოძრაობისას. არ შეიძლება მთქნარება, გადაჩურჩულება, სხვა საქმის კეთება. სხვაობა ენობრივ კოლექტივებში მჟღავნდება არავერბალურ ქცევებში: გერმანიაში ლექციის შემდეგ მსმენელები მაგიდაზე აკაკუნებენ მონონების ნიშნად, რაც ჩვენთან უცხო და უჩვეულოა, შეიძლება ლექტორმა შეურაცხყოფადაც კი ჩაითვალოს.

ტაშის დაკვრა ყოველთვის არაა მონონების დასტური, გამომსვლელის შუა სიტყვაში აპლოდისმენტები უკვე მონონებას აღარ ნიშნავს: ორატორმა უნდა შეწყვიტოს სიტყვა, რადგანაც აუდიტორია ამას ითხოვს, ორატორის ნათქვამი მიუღებელი ან მოსაწყენია და ა.შ.

ჩვენ დიალოგურ მეტყველებაში გამოვყავით არავერბალური საშუალებების ძირითადი ფუნქციები (იხ. წინა ქვეთავი).

კინესიკური საშუალებები ხელს უწყობს დიალოგის მონაწილეთა თანამშრომლობას – კოოპერაციას, რეპლიკების სწორი თანამიმდევრობისა და თავაზიანობის წესების (სამეტყველო ეტიკეტის)

დაცვას. კომუნიკანტთა საუბრის ბუნებრივი მიმდინარეობა შეუძლებელია მათ გარეშე.

მხატვრულ ნაწარმოებებში პარა- და არავერბალურ საშუალებათა აღნიშვნას ემსახურება ავტორისეული ტექსტი ან რემარკა, რომელშიც ხშირად დაწვრილებითაა აღწერილი პერსონაჟთა მეტყველების ფონაციურ-კინესიკური მხარე. ადამიანის დახასიათებისას ხშირად ვიშველებთ არავერბალურ ქცევას: ნარკომანივით იხედება! დირექტორივით შემოგვხედა! ძლივს მოგვესალმა, მინისტრივით იჯგიმება და ცხვირს მაღლა სწევს! რა დიდკაცურად ჩაგვიარა, არც კი გაგვიღიმა, თითქოს ჩვენი შეფი იყოს! და ა. შ.

მოსაუბრეთა ეროვნული ხასიათი შეიძლება გარკვეულწილად აისახოს შესტსა და მიმიკაშიც. ზოგიერთი შესტი თითქმის ყველა ხალხში ერთნაირად აღიქმება, მაგრამ არის სხვაობებიც. სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები ერთმანეთისგან გამოირჩევიან ტემპერამენტით, რაც ვლინდება შესტიკულაციაში. ქართველებს, სამხრეთელების (ესპანელების, იტალიელების) მსგავსად, ახასიათებთ აქტიური შესტიკულაცია, მოსაუბრეთა ახლო დისტანცია.

1. **შესტი** გულისხმობს ხელების მოძრაობასა და პოზიციას. მაშინვე თვალში საცემი ხდება არაბუნებრიობა, რადგან თითოეული შესტი უშუალოდ უკავშირდება კომუნიკაციის პროცესს და ასახავს მოსაუბრეთა სულიერ მდგომარეობას, ზოგჯერ უნებურად გასცემს კიდეც დამალულ განზრახვას, გრძნობას, დამოკიდებულებას თანამოსაუბრისადმი. შესტებში აისახება ადამიანის სოციალური მდგომარეობა, წარმომავლობა, კულტურის დონე, სამეტყველო სიტუაცია. რაც უფრო მაღალია ადამიანის კულტურისა და განათლების დონე, მით უფრო დახვეწილია შესტიკულაცია.

შესტების მრავალფეროვნება და ინტენსიურობა განპირობებულია ეროვნული კულტურით, ცალკეული ადამიანის ტემპერამენტითა და განათლების დონითაც კი. საუბრის დროს ხელების ზედმეტი მოძრაობა ახასიათებს დაბალი კულტურის, გაუნათლებელ, უტაქტო ადამიანს. მაგალითად, ხელში რამე საგნის თამაში (ბურთულის, საკუთარი ბეჭდის, საყურის, ჭიკარტის, ფანქრის, ჰალსტუხის, თმის კულულის), სხვის ტანსაცმელზე (პიჯაკზე, ყელსახვევზე, სახელოზე) ხელის წაწევა, ცხვირზე თითის სმა, ყურის ბიბილოს წვალება და სხვა უნებლიე შესტი ოფიციალურ დიალოგებში მიუღებელია. ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან პროვინციელები და ქალაქელები (შესტების დახვეწილობით თვალში საცემია ინტელიგენტუ-

რი წრის წარმომადგენელი). არსებობს ე. წ. მანერული მოძრაობები, მოდური შესტები, ზოგჯერ გამომწვევიც (შუათითის ჩვენება შეგინების ნაცვლად) და სხვ.

2. **მიმიკა** არის სახის გამომეტყველება, მისი კუნთების მოძრაობა (პირის, ცხვირის, შუბლის, წარბების მიდამოში). ადამიანის სახის სხვადასხვა ნაწილის მოძრაობა ავსებს და ამდიდრებს დიალოგს, მატებს ნათქვამს ემოციასა და ექსპრესიულობას.

გუნება-განწყობილება, ინტერესი სათქმელისადმი, დამოკიდებულება თანამოსაუბრისადმი, კულტურის დონე შეიძლება გამოიყვანდეს მიმიკითაც. ადამიანის სახეზე ამოვიკითხავთ, რამდენად გულწრფელია ის საუბრის მომენტში, რადგან სიყალბე მაშინვე აისახება გამომეტყველებაში. ასევე მჟღავნდება სხვა ემოციები (სიხარული, აღტაცება, აღფრთოვანება, იმედგაცრუება, შიში, სინანული, თანაგრძნობა, გულგრილობა და ა. შ.).

ხანდახან მიმიკის შეცვლა გამიზნულად შეიძლება, რასაც ყველა ადამიანი ვერ ახერხებს. მაგ., მოაჩვენებს თავს ვინმეს, რომ დიდად დაინტერესებულია და გულისყურით უსმენს, თითქოს თანაუგრძნობს გასაჭირში თანამოსაუბრეს, ნუხს ანდა უხარია მისი წარმატება...

საუბარში დიდი ძალა აქვს ღიმილს და შეუძლია შეასრულოს „ზღუდის“ ფუნქცია: შეასუსტოს ნათქვამის სიმკაცრე და კატეგორიულობა, საყვედურის სიმძიმე, განაწყოს თანამოსაუბრე მეგობრულად, დაადასტუროს გულისხმიერება, მაგრამ ღიმილი შეიძლება იყოს ირონიული, დამცინავი, სარკასტული, დამამცირებელი და ა. შ.

3. დიალოგური მეტყველებისათვის მნიშვნელოვანია **მხედველობითი კონტაქტი**, თუმცა ის ყველაზე ნაკლებადაა გაცნობიერებული და ძნელად ემორჩილება კონტროლს. მისი მეშვეობით შეიძლება საუბრის ორგანიზაციული მონესრიგება, მოუბართა ანუ რეპლიკათა ცვლის (ჯერობის ანუ რიგითობის) წარმართვა (მაგ., ანიშნოს მსმენელს ჯერის მიღების აუცილებლობა), გუნება-განწყობილების, ადამიანთა მიმართ დამოკიდებულების გამოხატვა, დიალოგში მსმენელის ყურადღების დამადასტურებელი ვერბალური სიგნალების ჩანაცვლება ან შევსება, მისთვის ადეკვატური ან საპირისპირო ფონის შექმნა, კომუნიკანტთა შორის კონტაქტის დამყარება-განმტკიცებისთვის ხელის შეწყობა.

მხედველობის მოშველიებით ბევრი რამის გამოხატვა შეიძლე-

ბა: კეთილგანწყობის, მაღლიერების, თანხმობის, სიყვარულის, მოკრძალების, პატივისცემის, გულისხმიერების, უნდობლობის, შიშის, დაცინვის, იმედგაცრუების, ზიზლის, სიძულვილის და ა. შ. ეს დიალოგს ავსებს და ამდიდრებს, კომუნიკაციურად რელევანტური მნიშვნელობა აქვს მზერის ხანგრძლივობასა და ინტენსიურობას.

კინესიკური საშუალებების გამოყენებას განაპირობებს ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა ერთობლიობა. ასიმეტრიულ საუბრებში ასაკით უმცროსი ან ხელქვეითი ვერ შეხედავს უფროსს უტეხად, თვალმოუშორებლად, თუ ეს არაა გაკვეთილი, ლექცია. მოკრძალებისა და მორიდების ნიშნად ქალი ზოგჯერ თავს ხრის და მზერას არიდებს მამაკაცს, თუმცა სხვა სიტუაციაში გვერდზე გახედვა უყურადღებობის, უზრდევლობის სიგნალია ან არაგულწრფელობას, სიცრუეს ამჟღავნებს (ზოგჯერ – გაუბედაობას). ადამიანისთვის თვალებში ჩახედვა გულწრფელობის, ერთგულების დასტურია და ამ დროს მოტყუება ძნელია.

მხედველობითი კონტაქტი პოლიფუნქციურია, მისი სწორი ინტერპრეტაცია, რამდენად ჰარმონიულადაა შერწყმული საუბრის შინაარსთან, საპირისპიროა თუ არა, მოთხოვს ადამიანური ურთიერთობების ღრმა ცოდნას.

4. პოზას უნოდებენ სხეულის (თავის, ტანის, კიდურების) მდგომარეობას, რომელშიც მუდგანდება ადამიანის ემოციური განწყობილება (დაძაბულობა, აგზნებულობა, აღშფოთება, ნერვიულობა, მღელვარება, უხერხულობა, დაღლა, ყურადღება, სიხარული, აღტაცება და ა. შ.), დამოკიდებულება კომუნიკანტისადმი, დაინტერესება საუბრით.

ქცევის წესები განსაზღვრავს, რომელ სიტუაციაში რა არავერბალური ქცევაა მისაღები. რაც დასაშვებია მხოლოდ ახლობლების წრეში, ასიმეტრიულ კომუნიკაციაში (არაოფიციალურ სიტუაციაში) მიუღებელია.

რამდენადაა კომუნიკანტი ჩართული საუბარში, ვლინდება პოზითაც. თუ ის სხვა რამეზე ფიქრობს, განზე დგას, არაა გადახრილი მოსაუბრისკენ, არ უყურებს პირდაპირ, თავიც დახრილი ან გვერდზე განუული აქვს. ასეთი პოზა ხელს უშლის კომუნიკაციის წარმატებულობას.

5. პროქსემიკა არის კომუნიკანტთა სივრცული განლაგება, მანძილი მათ შორის ანუ დისტანცია. კომუნიკაცია მიმდინარეობს

რომელიმე სივრცეში. მასში გამოყოფენ ოთხ ზონას: ინტიმურს, პირადულს, სოციალურსა და საჯაროს (ანუ საზოგადოებრივს) (იხ. თ. ომიადე, 1998).

დისტანცია მოსაუბრეთა შორის ყველაზე ახლოა ინტიმურ ზონაში და ასახავს დიდ ნდობას, ახლობლობას, მეგობრულ დამოკიდებულებას. ასეთი დისტანცია საუბარში მხოლოდ ახლობლებთან შეიძლება. მნიშვნელობა აქვს კომუნიკანტთა სოციალურ როლსა და სტატუსს. საქართველოში ახალგაზრდულ წრეში ამ მხრივ უფრო თავისუფლად იქცევიან და ჩვეულებრივია ახლო დისტანცია, ხელი-ხელგადახვეული ყოფნა. ასეთ ქცევას ასაკით უფროსებში იშვიათად ვხვდებით.

დისტანციის თვალსაზრისით სხვადასხვა ენობრივ კოლექტივში წესები განსხვავებულია. მაგ., იაპონელები ერთმანეთისაგან შორიშორს დგებიან, რათა მისალმებისას თავი კარგად დახარონ და მოწინება გამოამჟღავნონ. ინგლისელები, გერმანელები, სკანდინავიელები გაურბიან ერთმანეთთან ძალიან ახლოს დგომას. ქართველები იტალიელებისა და ესპანელების მსგავსად ამჯობინებენ ახლო დისტანციას პარტნიორთან, თუმცა აქაც ბევრი ნიუანსია გასათვალისწინებელი.

6. შეიძლება ბოლოს დავასახელოთ **ტაქტილური არხის** სახეობები: კოცნა, ამბორი ლოყაზე ან ხელზე, გადახვევა, მოხვევა, ხელის გადასმა, მხარზე ხელის დარტყმა ან მოთათუნება, ხელის ჩამორთმევა, მოფერება და სხვ. ცხადია, ეს არის ადამიანის ქცევა საერთოდ და არა – სამეტყველო ქცევა, მაგრამ საუბარში ასრულებს საკომუნიკაციო ფუნქციას: თან ახლავს რეპლიკებს, ავსებს, ჰარმონიულ ან საპირისპირო ფონს უქმნის მას, ხელს უწყობს ან უშლის კონტაქტის დამყარებასა და განმტკიცებას, მოსაუბრეთა „სახის“ შენარჩუნებას.

როგორც ამ მოკლე მიმოხილვიდან ჩანს, არავერბალური ქცევა დიალოგური მეტყველების აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია და არ შეიძლება მისი უგულებელყოფა საუბრის ანალიზში. მართალია, ზოგჯერ ძნელია ზღვარის გავლება ჩვეულებრივ მოძრაობასა და კინესიკას შორის, რაც ინვევს გაუგებრობას, მაგრამ დიალოგური მეტყველების თანმხლები კინესიკური (არავერბალური) საშუალებები უმეტესად გასაგებია და ხელს უწყობს ან უშლის საუბრის წარმატებულად წარმართვას.

ეს საშუალებები მარკირებულია ოფიციალურობის ხარისხის

მიხედვით, ე. ი. ზოგიერთი შეიძლება გამოვიყენოთ ოფიციალურ-საქმიან საკომუნიკაციო რეგისტრში, ზოგი – არაოფიციალურში, ზოგი კი — ყველა სიტუაციაში (გულითადად ხელის ჩამორთმევა, ფეხზე წამოდგომა და თავის დაკვრა...). მაგალითად, მხარზე ხელის დაკვრა, თვალის ჩაკვრა, გადახვევა და კოცნა შუა საუბარში მისაღებია მხოლოდ არაოფიციალურ სიტუაციაში.

საუბრის სპონტანურობა, სამწუხაროდ, აძნელებს არავერბალური ქცევის ღრმა ანალიზს, რადგან მათი დაფიქსირება მხოლოდ ვიდეოპარატურით შეიძლება, აუდიოჩანაწერები ამ თვალსაზრისით შედარებით მწირია, რადგან არავერბალურ საშუალებებს ვერ აფიქსირებს. ჩანაწერებში მაინც ბევრი რამ იკარგება, მაგრამ ამ ბოლო დროს საუბრის ანალიზში სულ უფრო მეტ ყურადღებას აქცევენ პარალინგვისტებს, იკვლევენ მათს როლს ადამიანურ ურთიერთობასა და კომუნიკაციაში, ახდენენ სისტემატიზაციას, ინტერპრეტაციას, ავლენენ მათს ინდივიდუალურ და უნივერსალურ ხასიათს.

დიდი დახმარება გაუწია ენათმეცნიერებას ნოტაციის სპეციალურმა სისტემამ, რომლის მიხედვითაც პარტიტურის მსგავსად არის ჩანიშნული ყოველი არავერბალური ქცევა, ფონაციური სპეციფიკა, რათა სრულყოფილი ჩანაწერი მივიღოთ გასაანალიზებლად, თუმცა არ უნდა დავივიწყოთ ადამიანის ინდივიდუალობა, რადგან შეუძლებელია ყველა არავერბალური საშუალების ზუსტი და ადეკვატური ინტერპრეტაცია პიროვნების ხასიათის, ტემპერამენტის, სიტუაციის გაუთვალისწინებლად.

განსაკუთრებულ დაინტერესებას ამჟღავნებენ არავერბალური ქცევის მიმართ ფსიქოლოგები და ცდილობენ საფუძვლიანად გაანალიზონ ადამიანის ქესტ-მიმიკა, პოზა, გამომეტყველება, გამოხედვა, საერთოდ, იმიჯის მნიშვნელობა, საგულისხმო რჩევებს გვანვდიან მათ ამოსახსნელად, რადგან, მიუხედავად ინდივიდუალობისა, ამ მხრივ ბევრი რამაა საერთო სხვადასხვა ეროვნების ადამიანში.

ყოველივე ეს საინტერესოა ლინგვისტიკისთვისაც, თუმცა მის ფარგლებს სცილდება.

მაშასადამე, ყველა ვერბალური, პარა- და არავერბალური საშუალება კომპლექსურად ქმნის დიალოგურ მეტყველებაში სიტუაციის შესაფერის ან შეუფერებელ საკომუნიკაციო რეგისტრს, აძლიერებს ან ასუსტებს ექსპრესიას და წარმოადგენს სამეტყველო ეტიკეტის შემადგენელ ნაწილს.

არავერბალური საშუალებების გამოყენების სპეციფიკურ

ნიშნად ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში შეიძლება ჩაითვალოს: აქტიური ფესტიკულაცია (განსაკუთრებით, ასიმეტრიულ ან სიმეტრიულ ყოფით საუბრებში), ექსპრესიული მიმიკა, ღიმილი, ახალგაზრდებში – სიცილი, პოზის ხშირი ცვლა; ტაქტილური არხი – კოცნა, ხელით შეხება; კომუნიკანტთა შორის ახლო დისტანცია, თუმცა პროვინციელი მოსაუბრე უცხოთან საუბარში უფრო მოკრძალებულია, შორს დგება (არის საპირისპირო შემთხვევებიც, როცა დაბალი კულტურის მოსაუბრე ვერ ხვდება, სად დადგეს, რა უქნას ხელებს, როგორ მოიქცეს და ძალიან ახლოს დგება პარტნიორთან, ხელით ეხება მის ტანსაცმელს, ყელსახვევს).

უცხოური ენობრივი გარემოს პარავერბალური და არავერბალური მახასიათებლები საქმიან-ოფიციალურ საუბრებში დიდად არ განსხვავდება ქართული დიალოგებისაგან: ასეთ სიტუაციებში ყველა თანმხლები საშუალება თავშეკავებით და ზომიერად გამოიყენება.

თავი მესამე
ქართული დიალოგური მეტყველების შიდაენობრივი
მახასიათებლები

3.1. დიალოგური მეტყველების ანალიზის დონეები

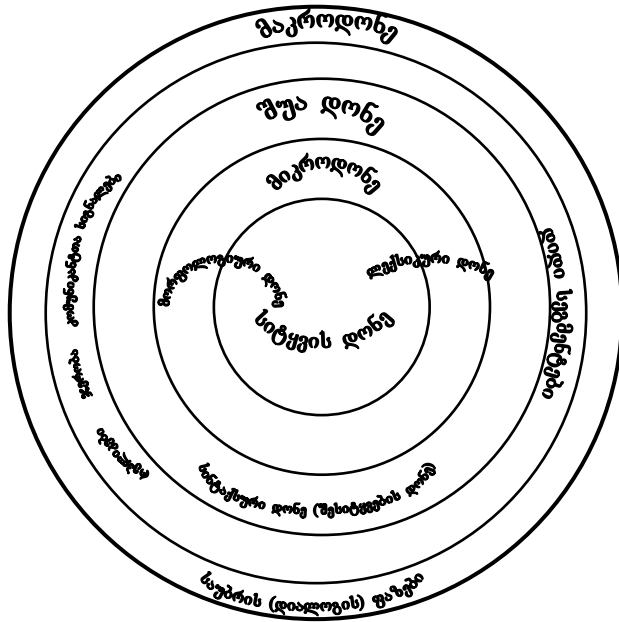
საუბრის ანალიზი იხილავს დიალოგური მეტყველების ორ მხარეს: ორგანიზაციულ-სტრუქტურულსა და თემატურ-შინაარსობრივს: პირველი გულისხმობს, თუ ვინ როდის, რამდენ ხანს, რამდენჯერ ლაპარაკობს, როგორ ერთვება საუბარში ან გადასცემს სხვას სიტყვას და ა.შ. ესაა საუბრის სტრუქტურა და ორგანიზაცია; მეორე მხარე (**თემატურ-შინაარსობრივი**) კი ყურადღებას ამახვილებს დიალოგის თემის დამუშავებაზე, მის გაშლა-გავრცობაზე, თემების ცვლის ფორმებსა და შესაძლებლობებზე. ამას გარდა, საჭიროა გაირკვეს, რა მიმართებაშია ეს ორი მხარე და რამდენადაა ერთმანეთზე დამოკიდებული.

გერმანელმა მეცნიერებმა **ჰელმუტ ჰენემ** და **ჰელმუტ რე-ბოკმა** შემოგვთავაზეს საუბრის ანალიზის სამი საფეხური (დონე): მაკროდონე, საშუალო და მიკროდონე (ჰენე/რებოკი, 1982, 20). ამ დაჯგუფების ძირითად პუნქტებს ჩვენც ვიზიარებთ და ვიყენებთ ქართული დიალოგური მეტყველების კვლევაში (იხ. სქემა № 7):

1. დიალოგური მეტყველების ანალიზის მაკროდონეზე (ზედა საფეხურზე) განვიხილავთ საუბრის ფაზებს: დასაწყისს, შუა ფაზასა და დასასრულს, მათს რიტუალურ ხასიათს, ძირითადი და ქვეთემების ახსნას, შემოკლებულ ფაზებსა და ცრუ დასასრულს. ცხადია, ენობრივი გამოხატვის მიხედვით დიალოგის ფაზები განსხვავებულია სხვადასხვა კულტურულ არეალში, მაგრამ თითქმის ყოველთვისაა დაცული მთავარი სტრუქტურა, რადგან ესაა საუბრის აგების ზოგადი პრინციპი, ე.წ. მაკროეტიკეტი.

2. შუა დონეზე (საფეხურზე) გავაანალიზებთ კომუნიკანტთა როლებსა და უკუკავშირის საშუალებებს, **რეპლიკებს** (გერმ. Gesprächsbeitrag; ინგლ. turn), **ჯერობას** (მოსაუბრეთა ცვლას), **ჯერის ცვლის წესებს**, რეპლიკათა თანამიმდევრობასა და შინაარსობრივ-თემატურ კავშირს.

3. მიკროდონეზე ვიხილავთ გრამატიკულ (მორფოლოგიურ-სინტაქსურ) და ლექსიკურ საშუალებებს საშუალო დონის ერთეულებთან მიმართებაში (შეფასებითი ლექსიკა, მიმართვები, ეფემიზ-

სქემა №7. დიალოგური მეტყველების ანალიზის დონეები

მები), სიტყვათა შორის ჩვეულებრივი სინტაქსური კავშირების რღვევა გამონათქვამში და სხვ.

მიკროდონეზე ჩვენ განსაკუთრებით გამოვყოფთ პერსონალობისა და მოდალობის სემანტიკურ კატეგორიებს, დიალოგის სიგნალების როლს, სტილისტურ დონეზე კი – თავაზიანობის ენობრივ ინდიკატორებს საკომუნიკაციო რეგისტრებში.

3.1.1. ანალიზის მაკროდონე

3.1.1.1. საუბრის ფაზები

საუბრის ანალიზის თეორიის ამოსავალია დიალოგში კომუნიკანტთა ურთიერთთანამშრომლობისა და ვერბალურ-არავერბალური ქცევების შესწავლა. ამისთვის მნიშვნელოვანია დიალოგის სტრუქტურის დადგენა.

ქართული დიალოგური მეტყველების მაკროსტრუქტურაში გამოიყოფა 3 მთავარი ნაწილი (ფაზა):

1. დასაწყისი ანუ შესავალი;
2. ძირითადი ნაწილი (თემის გაშლა, თემების ცვლა, დასაბუთება-არგუმენტირება და სხვ.);
3. დასასრული ანუ დასკვნითი ნაწილი.

ეს სამი ნაწილი თითქმის კლასიკურია, მაგრამ, ცხადია, თითოეულის ხანგრძლივობა ინდივიდუალური და განსხვავებულია საკომუნიკაციო სიტუაციისა და სხვა გარეენობრივი ფაქტორების მიხედვით.

სამი ფაზა გამოიყოფა როგორც ზეპირ, ისე წერილობით ტექსტებში და ვლინდება ერთგვარი რიტუალიზებაც, განსაკუთრებით — საწყის და ბოლო ფაზებში. მაგ., პირველ ფაზაში აუცილებელია შესავალი ანუ მოსამზადებელი საფეხური ძირითადი ნაწილისათვის. საჯარო გამოსვლებში, საზეიმო მიმართევებში ეს არის, უპირველეს ყოვლისა, მისალმების ფორმულები, ხოლო ბოლო ფაზაში – გამომშვიდობება.

საუბარში (დიალოგსა თუ პოლილოგში) წერთს მეტყველებასთან შედარებით უფრო რთულია ფაზების მკვეთრი გამიჯვნა, რადგან აქ ორი ან რამდენიმე კომუნიკანტი მონაწილეობს და მათი ვერბალურ-არავერბალური ქცევა ერთმანეთს უნდა შეეხამოს, რათა ბუნებრივად გადავიდეს ერთი ფაზა მეორეში. განსაკუთრებით საპასუხისმგებლოა ბოლო ფაზა ანუ საუბრის დასრულება ეტიკეტის დაურღვევლად. ეს კი დამოკიდებულია დიალოგის მონაწილეთა უნარზე, სწორად წარმართონ საუბარი და მოახერხონ მისი ორგანიზაციულ-სტრუქტურული მონესრიგება. დიალოგის ან პოლილოგის წარმართვა გაცილებით მეტ სიძნელესთანაა დაკავშირებული მონოლოგთან შედარებით, რომელშიც აქტიურია მოუბარი, ხოლო მსმენელი პასიურ როლს ასრულებს.

3.1.1.2. საწყისი (პირველი) ფაზა

სხვადასხვა ტიპის დიალოგში საწყისი ფაზები ერთმანეთისაგან განსხვავდება, თუმცა ყოველთვის არის მზადება საუბრის ძირითად ნაწილთან მისასვლელად. აქ გამოიყენება როგორც ვერბალური, ისე არავერბალური საშუალებები: ხელით ან მზერით მინიშნება, თავის დაკვრა, თვალის ჩაკვრა, ხელის აწევა და სხვ. ვერბალურად ეს ფაზა ატარებს რიტუალურ ხასიათს, რადგან ნებისმიერი საუბარი იწყება მისალმებით. სინონიმური საშუალებებიდან შესაფერისის არჩევას განაპირობებს ექტრალინგვისტური ფაქტორები.

საუბრის საწყისი ფაზის ხანგრძლივობა დიალოგურ მეტყვე-

ლებამი არაა მკაცრად დადგენილი და ბევრ ფაქტორზეა დამოკიდებული: პარტნიორთა ნაცნობობის ხარისხზე, საუბრის მონაწილეთა რაოდენობაზე, სიტუაციის ოფიციალურობის ხარისხზე, ბოლო შეხვედრიდან გასულ დროზე, ნაცნობობის სფეროზე, პარტნიორთა მოცლილობაზე, ერთმანეთის მიმართ დაინტერესებაზე, მათს გულწრფელობაზე.

ადამიანები მისაღმებას აუცილებლად თვლიან არა მარტო შეხვედრისას, არამედ ისეთ სიტუაციაშიც, როცა თითქოს ეს არცაა სავალდებულო. მაგ., სტუდენტებმა ერთ-ერთ ლექტორს შეფასებისას უარყოფით თვისებად ჩაუთვალეს უსაღმობა: – ისე შემოვა და დაიწყებს ლექციას პირდაპირ, ყოველგვარი შესავლის, მოსაღმების გარეშე, რომ ველარ ვიტანთ. ძალიან უჟმური და უზრდელი კაციაო! (გამოკ. 3). მართლაც, „უსაღმო“ და „უზოდმო“ კაცი ქართულ სინამდვილეში ადამიანის უარყოფითი ეპითეტებია, ე. ი. ასეთ პიროვნებას თვლიან უზრდელად, არათავაზიანად, თავხედად და ქედმაღლად.

მისაღმებასთან ერთად თანამოსაუბრეები ერთმანეთს მოიკითხავენ კიდევ: როგორ ხარ? რას შვრები? (ახლობლებთან); როგორ ბრძანდებით? როგორ გიკითხოთ? ხომ კარგად ბრძანდებით? (ოფიციალური ურთიერთობის დროს). პასუხად ამბობენ: – გმადლობთ, კარგად! ისე რა! რა მიჭირს. არა მიშავს! რა ვიცი, ვარ რა! აბა, როგორ ვიქნებით? თავად?

შეიძლება დავასახელოთ რამდენიმე ყველაზე გავრცელებული თემა ყოველდღიური ქართული **ფატიკური** კომუნიკაციისათვის (ზოგჯერ ამას უწოდებენ „საუბარს საუბრის გულისთვის“, „უწყინარ საუბარს“, ინგლ. „small talk“). ასეთი თემებია: საუბარი ამინდზე, ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე, ოჯახის წევრების (განსაკუთრებით, შვილების) განათლებაზე, წარმატებაზე, საყოველთაო პრობლემებზე, ხალხის გაჭირვებაზე, საზოგადოებრივ ტრანსპორტზე, მთავრობისა და ხელისუფლების შეცდომებზე, უაზრო რეფორმებზე, უფულობაზე, ხელფასებზე, უმუშევრობაზე და სხვ.

ოფიციალურ სიტუაციაში საუბრის შესავლისა და შემდგომი ნაწილის წარმართვის წესები დადგენილია შინაგანანესით, პროტოკოლით, რეგლამენტით (მაგ., სხდომაზე, თათბირზე, მაღალი დონის ოფიციალურ მიღებაზე, სიმპოზიუმზე, დებატებზე, სამეცნიერო კონფერენციაზე, საზეიმო შეკრებაზე, სამგლოვიარო ცერემონიაზე და ა. შ.), რადიო- ან ტელეგადაცემებზე – თემატური რუბრიკით და სხვ.

მაგ.: – გამარჯობათ, ქალბატონებო და ბატონებო! ნება მო-

მეცით, შეხვედრა გახსნილად გამოვაცხადო და შესავალი სიტყვა მივცე ბატონ N -ს!..“ (დიალ. 4).

„- ქალბატონებო და ბატონებო! მოგესალმებით და თავს ბედნიერად ვთვლი, რომ მომეცა საშუალება, გადმოგცეთ...“ (დიალ. 5).

პოლილოგის მონაწილეებს, როგორც წესი, თავიდანვე წარუდგენენ ხოლმე ერთმანეთს:

„- ქალბატონებო და ბატონებო, ჩვენო საპატიო სტუმრებო, დიდ სიხარულს გამოვხატავ, რომ აქ მობრძანდით და გულითადად გესალმებით! ნება მიბოძეთ, გაგაცნოთ ჩვენი დღევანდელი სტუმრები! -“ (ასახელებენ სტუმრის სახელს, ზოგჯერ გვარსა და პროფესიას ან თანამდებობას).

ლონისძიების დასაწყისში შესავალი სიტყვა შეიძლება უფრო ვრცელი იყოს, როცა ორგანიზატორი აცნობს დამსწრეებს შეხვედრის მთავარ მიზანს:

„ - მოგესალმებით, მეგობრებო! დღეს ისევ შევიკრიბეთ ტრადიციულ შეხვედრაზე და ჩვენი სტუმარია **ქალბატონი თამარ ერისთავი**. საქართველოში ერთ-ერთი ადამიანი, ვისაც არ სჭირდება წარდგენა, გახლავთ ქალბატონი თამარი, მაგრამ მე მინდოდა ორიოდე სიტყვა მეთქვა მის შესახებ, თუმცა ეს ყველას კარგად მოეხსენება, მაგრამ აუცილებელია. ეს სჭირდება სალიტერატურო ცხოვრებას, ეს სჭირდება საზოგადოებრივ ცხოვრებას, ეს სჭირდება დღევანდელიობას და მომავალს, რადგან ქალბატონი თამარი ქმნის ღირებულებას, რამაც გაუძლო დროს და ვხედავთ, რომ ეს ის რეალობაა, რომელშიც ვცხოვრობთ და ვხედავთ. ხშირად პოეზია ითარგმნება პროზად, თუ არ ითარგმნება, ჯობია, რომ სტილი გადმოვიღოთ... ჩვენთან არიან მთარგმნელები, რომლებიც თავდაყირა აყენებენ ყველა შეხედულებას. ერთ-ერთი მათგანი გახლავთ თამარ ერისთავი...“ (დიალ. 3, თ. ერისთ.).

ყრილობის, სხდომის, თათბირის, კრების და ა.შ. ჩატარებისას ირჩევენ თავმჯდომარესა და მდივანს კენჭისყრით; თავმჯდომარის მოვალეობაა, წაიყვანოს კრება, ხოლო მდივანმა უნდა ჩაინიშნოს კრების მსვლელობა და შემდეგ გააფორმოს ოქმის სახით.

შეკრებებზე, სხდომებზე და ა. შ. მოხსენებების ან კამათისათვის დრო განსაზღვრულია რეგლამენტით, თუმცა ქართულ სინამდვილეში ამასაც ხშირად არღვევენ.

თუკი საუბარი, დებატები მრგვალ მაგიდასთან მეგობრულ გარემოში მიმდინარეობს და **ნახევრად ოფიციალურია**, სტუმრებს სთავაზობენ ჩაის, ყავას, მინერალურ წყალს, ხილს ან ნამცხვარს,

რომ დიალოგი უფრო ძალდაუტანებლად წარიმართოს.

მაგ., „ა. – დაბრძანდით, ნუ მოგერიდებათ! ჩაის ხომ არ მიირთმევთ?

ბ. – გმადლობთ, თუ შეიძლება ყავა!

ა. – რა თქმა უნდა! რომელი მოგართვათ: ნალექიანი თუ უნალექო?

ბ. – ნალექიანი, თან უშაქროდ, თუ არ შენუხდებით!

ა. – რას ბრძანებთ, ეს რა შენუხებაა? ახლავე მოგართმევთ...“
(ყოფ. საუბ. 11)

ასეთი შესავლის შემდეგ საუბარი უფრო გულლიად წარიმართება.

ადამიანთა ქცევაში აისახება მათი ურთიერთობები, სოციალური როლი და სტატუსი, ნაცნობობის ხარისხი, სიტუაციის წინასწარ დადგენილი მოთხოვნები. უცხო გარემოში ადამიანი ყურადღებით აკვირდება ყველაფერს და ცდილობს, გაერკვეს სიტუაციაში, გამოიცნოს საუბრის მონაწილეთა სოციალური მახასიათებლები, ურთიერთდამოკიდებულება და შესაბამისად მოიქცეს.

არაოფიციალურ გარემოში ურთიერთგაცნობის შემდეგ, თუკი პარტნიორი უხალისოდ უპასუხებს შეკითხვებს ან გაზეთს ამოიღებს წასაკითხად, ეს იმის სიგნალია, რომ დიალოგი სანყის ფაზაშივე შეწყდება. მაგ., ავტობუსში, მატარებელში, მეტროში, რიგში, ტრანსპორტის გაჩერებაზე, კაფეში და ა. შ.

საქართველოში შემთხვევითი გამოსაუბრება გაცილებით ხშირია, **უცნობები** ხალისით გააბამენ ხოლმე მასლაათს, უზიარებენ ერთმანეთს გულისტკივილს, შეხედულებებს. ასეთი დიალოგებისთვის სანყის ფაზად ხშირად იქცევა მისალმება ან საუბარი ამინდზე.

მაგ., „ა. – გამარჯობათ!

ბ. – გაგიმარჯოთ, ჩემო ბატონო!

ა. – როგორ აცივდა, არა?

ბ. – აბა, აბა! ამ დროს და ასეთი სიცივეები? პირდაპირ აუტანელია!

ა. – აირია, ბატონო, ქვეყანა, ჰავაც შეიცვალა და ადამიანიც!..“ (ყოფ. საუბ. 15).

უცნობებს შორის მოკლე საუბრის დაწყების საბაზად შეიძლება იქცეს ადგილის დათმობა ტრანსპორტში, რომელიმე ახალგაზრდის არათავაზიანი ქცევა და სხვ.

მაგ.: „ა. – დაბრძანდით, ქალბატონო!

ბ. – გმადლობთ, ნუ ნუხდებით, თქვენი ჭირიმე!

ა. – რას ბრძანებთ? თავს ჯერ კიდევ ახალგაზრდად ვგრძნობ და მინდა ქალბატონს პატივი ვცე!

ბ. – გმადლობთ, გმადლობთ! ვილას ახსოვს დღეს ქალი, ისე იშვიათი გახდა თავაზიანობა, რომ მიკვირს და უკვე მეხამუშება კიდევ. უიმე, ბატონო, როგორ აგაყენეთ და შეგანუხეთ!

ა. – არა უშავს, მალე ჩავდივარ, აბა, ახალგაზრდები ხომ არ გაინძრევიან!

ბ. – ჰო, ჰო, აბა! მაგრამ იმათაც ვერ ვამტყუნებ, ათასი პრობლემა აქვთ, უჭირთ ალბათ.

ა. – რას ბრძანებთ, ქალბატონო? ახალგაზრდა რომ ვიყავი, სულ ფეხზე ვიდექი, როგორ დავჯდებოდი? შეიცვალა ყველაფერი, აღარც მოხუცი იციან და აღარც ქალის პატივისცემა!..“ (ყოფ. საუბ. 14).

არაოფიციალურ-შინაურულ სიტუაციაში, ნაცნობ-მეგობართა შეხვედრისას, საუბრის სანყისი ფაზა უფრო გულითადი და არა-ფორმალურია: მოკითხვის სიტყვების ურთიერთგაცვლა, ერთმანეთის ამბების გაგება, ქათინაურები:

„ა. – უი, შენ გენაცვალე, გამარჯობა!

ბ. – ვაიმე, ამას ვის ვხედავ! გაგიმარჯოს, ჩემო კარგო! სადა ხარ, რომ დაიკარგე?

ა. – რა, ვიცი, აქეთ აღარ გამოვსულვარ, ოჯახიო, შვილებიო, სამსახურიო...

ბ. – როგორ გამეხარდა შენი ნახვა! გერქარება, თუ გაქვს ორი-ოდე წუთი ჩემთვის?

ა. – შენთვის მე ყოველთვის მცალია, თან მართლა არ მეჩქარება, ერთად წავიდეთ და წავიჭორაოთ, კარგი? მომიყევი, აბა, ამ მთის, იმ ბარის, შენ რომ იცი, ისე ლამაზად!“ (ყოფ. საუბ. 17).

საუბრის **შემოკლებული ფაზები** ნაცნობებს შორის: როცა პარტნიორს ერქარება, ბოდიშს იხდის და აღარ აგრძელებს საუბარს, ე.ი. სანყისი ფაზა უშუალოდ ებმის დასასრულს (ანუ გამომშვიდობებას).

მაგ.: „ა. – გამარჯობათ!

ბ. – გაგიმარჯოთ!

ა. – როგორ ბრძანდებით?

ბ. – სადღაა ბრძანება, უკვე ეს კითხვა ძველმოდური გახდა. როგორ ვიქნებით ამ სიტუაციაში?

ა. – ჰო, რას ვიზამთ, ჩვენც ასე ვართ, მივათრევთ ცხოვრების ჭაპანს... ბოდიშს გიხდით, ძალიან მეჩქარება, სამსახურში გავრბივარ, სხვა დროს გნახავთ და დავილაპარაკოთ!

ბ. – არა უშავს, მეც მეჩქარება, ბაზარში უნდა გავიარო.

ა. – აბა, კარგად ბრძანდებოდეთ!

ბ. – კარგად! მომიკითხეთ ოჯახში ყველა!

ა. – გმადლობთ, თქვენც მომიკითხეთ!“ (ყოფ. საუბ. 13)

ესაა ტიპური **ფატიკური კომუნიკაციის** ნიმუში, როცა ნაცნობები ესალმებიან და მოიკითხავენ ერთმანეთს. ამ მოკლე საუბარს ახლავს არავერბალური ქცევა: ხელის ჩამორთმევა ან კოცნა, გალიმება, თავის ან ხელის დაქნევა და ა. შ.

მეგობრები (და ახლობლები) პირისპირ ან ტელეფონზე ჩვეულებრივი მისალმების შემდეგ პირდაპირ იწყებენ რომელიმე მათთვის საინტერესო თემაზე საუბარს:

„ა. – გამარჯობა, თიკო!

ბ. – ოჰ, მაცაცოს გაუმარჯოს!

ა. – რა ქენი, თიკუშ, დანერე სემინარი?

ბ. – კი, მაგრამ ბოლომდე ვერ მოვასწარი, პირდაპირ გავიტანჯე.

ა. – უჰ, შენ რა გითხრა! ცოტა მაინც ხომ გინერია? მე კი სტუმრები მომივიდნენ და ველარაფერი მოვასწარი, თან დედაჩემიც არ იყო სახლში. რა ვქნა?..“ (ყოფ. საუბ. 5).

საუბრის **შენწყეტის სიგნალებია** შემდეგი რეპლიკები: არ მცალია, მეჩქარება, ბოდიში, მაგვიანდება, ნაცნობს უნდა შევხვდე, ბავშვი უნდა გამოვიყვანო...

ტელეფონზე საუბარი ახლო მეგობრებს შორის იწყება ძალზე მოკლე შესავლით, რადგან აქ ძირითადი ნაწილია დიდი:

„ა. – ალო, მარი, პრივეტ! მე ვარ, თიკა!

ბ. – პრივეტ, რა იყო, რატომ გაქვს ასეთი ხმა?

ა. – არაფერი, ცოტა გავცივდი და მახველებდა. ხომ არ იცი, რა მოგვცა იმ „ისტერიკამ“ სასწავლად?

ბ. – უი, მეც არ ჩამინიშნავს, შენი იმედი მქონდა. ჩვენს ლანძღვას მოუნდა ის „სტერვა“ და ჭკუიდან აგვნია. სალოს დავურეკოთ, იმას ეცოდინება.

ა. – შენ დაურეკე, რა! ამას წინათ რალაცაზე ავარდა და აღარ მინდა მაგასთან ბაზარი.

ბ. – კარგი, აბა, დამელოდე, გადმოგირეკავ...“ (ყოფ. საუბ. 6)

საუბრის **ხანგრძლივობაზე** ზეგავლენას ახდენს ისიც, რამდენად სასიამოვნო და წარმატებულია პარტნიორთან ლაპარაკი.

უსიამოვნო თემაზე საუბრის შეწყვეტა აუცილებელია, რაც შეიძლება მალე, რომ უფრო მეტად არ დაიძაბოს სიტუაცია.

მართალია, ადამიანი თავისუფალია ვერბალური თუ არავერ-

ბალური საშუალებების არჩევანში, მაგრამ განურჩევლად ვერ გამოიყენებს მათ. ხშირად განმეორებად სტერეოტიპურ სიტუაციებში მოსაუბრე ირჩევს შესაფერის რიტუალიზებულ ქმედებას, საჭირო მზა ფრაზებს, კლიშეებს.

3.1.1.3. ძირითადი (შუა) ნაწილი

ა. შინაარსობრივი მხარე და თემატიკა

როგორც ვიცით, დიალოგური მეტყველების სახეთა კლასიფიკაციისათვის გადამწყვეტია საკომუნიკაციო სიტუაცია, გამოყენების სფერო და მიზანი (სამეცნიერო, სათათბირო, სასწავლო, საკონსულტაციო და სხვ.). შინაარსობრივ-თემატური მხარე განსაზღვრავს, რომელი სახისაა საუბარი: ოფიციალურ-საქმიანი, სამეცნიერო, კონსულტაციური, გასართობი თუ ყოველდღიურ-ყოფითი.

თემატურად დიალოგები ბევრნაირია, დაწყებული ყოველდღიური საყოფაცხოვრებო საკითხებით, დამთავრებული გლობალური პოლიტიკურ-ეკონომიკური თუ ზოგადსაკაცობრიო პრობლემებით.

გარკვეულ საზოგადოებაში არსებობს საჩოთირო თემები: ქართველებში მიღებული არ იყო აშკარა და დაუფარავი საუბარი სექსის შესახებ, თუმცა თანდათან ეს ტაბუ ირღვევა. ოფიციალურ გარემოში, ცხადია, არ საუბრობენ ინტიმურ ან საოჯახო საკითხებზე, ყოფითს საქმეებზე, შვილებისა და მეუღლის სასიყვარულო ამბებზე. პაციენტი ექიმს უამბობს მხოლოდ სატკივარის შესახებ და არა თავის გატაცებებზე, მეზობლურ კონფლიქტებზე (ეს დასაშვებია ფსიქოთერაპევტთან).

თემის **მომზადებულობის** მიხედვით შეიძლება გამოიყოს ორი ძირითადი ტიპი:

1. წინასწარ დადგენილი, **ფიქსირებული** თემების შემცველი;
2. მოუმზადებელი, **სპონტანური** საუბრები წინასწარ დაუდგენელ თემებზე.

დიალოგი შეიძლება იყოს ასევე ბუნებრივი, ინსცენირებული ან ფიქტიური (შდრ. ჰენე/რებოკი, 1982; ლევანდოვსკი, 1994, 358). მისი შინაარსი განსაზღვრავს ასახვის განსხვავებულ ხერხებსაც: ზოგში ჭარბობს კითხვა-პასუხი, ზოგში – ნარატიულობა (თხრობა), დირექტიულობა, გვხვდება არგუმენტირება, დისკუსია და სხვ.

ფიქსირებული თემები უფრო დამახასიათებელია ოფიციალური სიტუაციისათვის (ტელე- და რადიოდისკუსიებზე, სამეცნიერ-

რო კონფერენციებზე, პრეზენტაციებზე), **სპონტანური** საუბრები – ოჯახურ და მეგობრულ წრეში (სუფრასთან, სტუმრად, მოულოდნელი შეხვედრების დროს, სკოლასა და უნივერსიტეტში შესვენებებზე, საზოგადოებრივ ტრანსპორტში და სხვ.).

წინასწარ განსაზღვრული თემისათვის კომუნიკანტები ემზადებიან, აყალიბებენ ძირითად თეზისებს, შეხედულებებს, მეორე შემთხვევაში კი არავინ იცის, რა საკითხი წამოიჭრება სასაუბროდ.

ამ ორ სახეობას შორის გვხვდება **გარდამავალი** ფორმებიც. გარკვეულ ენობრივ კოლექტივში მოქმედებს თითქოს ერთგვარი შეთანხმება, რა თემების შესახებ შეიძლება საუბარი და რაზე – არა.

ყოველდღიურ სპონტანურ ყოფით საუბრებში ჭარბობს **ფატიკური** (არაფრისმთქმელი) ფრაზები, აქ ზედმეტია შინაარსობრივ-თემატურ მხარეზე ყურადღების გამახვილება, რადგან მხოლოდ გულთბილი რეპლიკები მონაცვლეობს. ესაა საუბარი გამოსაუბრებისათვის, კონტაქტის დასამყარებლად და განსამტკიცებლად. ძირითადი აქცენტი გადატანილია სანყის და დამამთავრებელ რიტუალიზებულ ნაწილებზე (მისალმება, მოკითხვა, დამშვიდობება...) და საუბრის შუა (ძირითადი) ნაწილი არაარსებითი და უმნიშვნელოა (ან საერთოდ აღარც არსებობს).

მთავარი სათქმელი დიალოგში გამოხატულია **შუა ნაწილში**. ოფიციალურ სიტუაციაში ეს მონაკვეთი აშკარად და ხაზგასმითაა გამოყოფილი (სხდომაზე, თათბირზე, პედსაბჭოზე, კონფერენციაზე, სიმპოზიუმზე, დებატებზე, შეხვედრებზე დირექტორთან, რექტორთან, ტელე- და რადიოგადაცემებში, კონსულტაციებზე, ექსპერტთან საუბარში და ა. შ.).

სიმეტრიულ დიალოგებში შუა ნაწილზე გადასვლა ხშირად შეუმჩნეველიცაა, ზოგჯერ გამოიყენება სპეციალური სიგნალები: ნაწილაკები, შორისდებულები, ზმნიზედები, ცეზურის მაჩვენებლები, პაუზები. მაგ., ჰოო, მაშ, ასე; ჰმ, აჰა, ჰეე, აბა, მოდი; იცი, რა; ახლა კი...

ოფიციალურ ვითარებაში ყოველი ფაზის დასაწყისი და დასასრული სპეციალურად ცხადდება. მაგ., „– ქალბატონებო და ბატონებო! ამით დავასრულებთ ჩვენი საზეიმო სხდომის შესავალი ნაწილი და გადავდივართ ძირითად ნაწილზე...“ (დიალ. 3).

„– მაშ, ასე, ამით ამოიწურა ჩვენი კონფერენციის დღის წესრიგით გათვალისწინებული მისასალმებელი სიტყვები და გადავდივართ ძირითად მოხსენებებზე...“ (დიალ. 5).

„– ახლა კი კონფერენციის შესაჯამებლად საბოლოო სიტყვას გადავცემთ აკადემიკოს...-ს“ (დიალ. 4) და ა. შ.

დიალოგებში გაცნობიერებულად თუ გაუცნობიერებლად და-
ცულია სამეტყველო ეტიკეტის წესები. ეს ნორმები ერთხელ და სა-
მუდამოდ დადგენილი კი არაა, არამედ ცვალებადია ისტორიულად
და განსხვავდება საზოგადოების სხვადასხვა წრეში.

ბ. თემათა ცვლა

კომუნიკანტთა კოორდინაციის მისაღწევად დიდი ძალისხმე-
ვაა საჭირო, როცა თემები არაფიქსირებულია და ყოველ მონაწილეს
უფლება აქვს წამოჭრას **ახალი თემა**, თუმცა შესაძლებელია თემის
არჩევა ურთიერთშეთანხმების გარეშეც. მაგ., ერთ-ერთის წინადა-
დებით: იცი რა, მოდი ვისაუბროთ გუშინდელ ფილმზე (ნიგნზე, პიე-
საზე, სიმღერაზე, სილამაზის კონკურსზე, საფეხბურთო მატჩზე...).

სპონტანურ საუბრებში ხშირად რომელიმე მონაწილე იღებს
თავზე ინიციატივას და წარმართავს ჯერისა და თემათა ცვლას, რა-
საც სხვები აწყვეტიან და დიალოგის ბოლოს სასაუბრო თემატიკა
შეიძლება სრულიად დაშორებული აღმოჩნდეს საწყისისაგან.

აქტიური მონაწილე (ინიციატორი) სვამს კითხვებს, მიმარ-
თავს უშუალოდ რომელიმე კომუნიკანტს და ძალითაც ათქმევინებს
აზრს.

რეპლიკების ადეკვატურობითა და დიალოგის ძირითადს თე-
მასთან ორგანული კავშირით მიიღწევა კომუნიკანტთა თანამშრომ-
ლობა.

ქართულ საუბრებში ახალი თემის წამოჭრა ან ძირითადი თე-
მისაგან გადახვევა იწყება ე.წ. ენობრივი „ზღუდით“ – მობოდიშე-
ბით:

„– ამასთან დაკავშირებით მინდა ბოდიშის მოხდით შემოგთა-
ვაზოთ შემდეგი საკითხი!“; „–მაპატიეთ, რომ ოდნავ უნდა გადავუხ-
ვიო ძირითადი თემიდან, მაგრამ...“; „–ვნუხვარ, რომ უნდა შეგანყვე-
ტინოთ და მცირე ხნით სხვა საკითხზე შევაჩერო თქვენი ყურადღე-
ბა...“; „–ეს აქ რა მოსატანია, მაგრამ, თუ ნებას დამრთავთ, უნდა შე-
გახსენოთ ერთი ამბავი...“

ამ ეტიკეტურ ბოდიშის სიტყვებს „ზღუდის“ ფუნქცია აკისრია,
რომ თემიდან გადახვევა არ იქნეს აღქმული შეცდომად, გაუგებრო-
ბად, არამედ ჩაითვალოს გაცნობიერებულად და გააადვილოს მისი
დაკავშირება წინა თემასთან.

ოფიციალურ-საქმიან გარემოში ასეთი ნებისმიერი ჩართვა
შედარებით იშვიათია, თუმცა ქართულ სინამდვილეში არაა უცხო
ასეთი ეპიზოდები (განსაკუთრებით, დებატების ან დისკუსიის

დროს), ამბის გახსენება. მაგალითად, რ. ჩხეიძე ლაპარაკობს ცნობილ მთარგმნელ თ. ერისთავზე და იუმორით იხსენებს:

„– გივი შაჰნაზარი და გივი გეგეჭკორი დამემონებებიან ამაში. ...-მ მითხრა, მიყვარდაო სიჭაბუკეშიო ქალბატონი თამარი, გულში მქონდა გარჭობილიო. მერე ეს ამბავი გამოიყენა მამაჩემმა ნოველაში, დიახ, სწორედ ეს მომენტი გამოიყენა...“

((დარბაზიდან სიცილი)) – ამიტომ არის საჭირო მემატინე!

– (დარბაზიდან) გული ამიტირდა პირდაპირ“ (დიალ. 3, თ. ერისთ.).

ოფიციალურ დიალოგებში ძირითადი თემა რჩება ძალაში, ტელენამყვანი ან საუბრის ინიციატორი აკონტროლებს, არეგულირებს თემების ცვლას, მონაწილეთა ჩართვას და რეპლიკათა ხანგრძლივობასაც:

– ვფიქრობთ, დროა, დავუბრუნდეთ ძირითად საკითხს!

– მოდით ისევ მთავარი თემა განვიხილოთ! ძალიან დავმორდით საკითხს.

საჭირო შემთხვევაში ტელეჟურნალისტი თვითონაც ჩაერთვება კითხვებით, შენიშვნებით და შეახსენებს, რომ საკითხს დაუბრუნდეს ან სიტყვას სხვას გადასცემს, რეპლიკის ყოველი შეწყვეტისას ის ბოდიშს ან მაღლობას იხდის (ესაა „ზღუდე“) და ამით ანიშნებს კომუნიკანტს, რომ ახლა სხვისი ჯერია, ასევე სვამს კითხვას პასუხის დასაკონკრეტებლად.

მაგ., ტელედებატების ერთ-ერთმა მონაწილემ (პარლამენტარმა) თქვა: „– ქვეყანა თავზე გვენგრევა და რა დროს კინკლაობა და ნიშნის მოგებაა! – რაო, ბატონო N, რა ბრძანეთ? ქვეყანა მართლა თავზე გვენგრევა? ამას თქვენ ამბობთ? აკი ვაშენებთო?..“ (გადაც. „რეაქც.“ 1)

პოლილოგური დისკუსიების სწორი წარმართვა, კოოპერაციულობისა და კოორდინირების დაცვა საკმაოდ დიდ ოსტატობას მოითხოვს წამყვანისაგან, თუმცა ტელეგადაცემა მით უფრო საინტერესო და მომგებიანია, რაც უფრო ცხარე კამათი გაჩაღდება, რაც უფრო სანინაალმდეგო აზრები გამოითქმება აქტუალურ საკითხთან დაკავშირებით. კარგი ჟურნალისტი არეგულირებს საუბრებში ჯერის ცვლას, დროულად გადასცემს სიტყვას შემდეგ მოუბარს, ხანაც მოკლე კომენტარს აკეთებს, სვამს ახალ შეკითხვებს, აზუსტებს ნათქვამს, გამოყოფს არსებითს მომენტებს, ბოლოს კი აჯამებს მთელ დისკუსიას.

არაოფიციალურ სიტუაციაში, ყოველდღიურ ყოფითს საუბ-

რებში, თემიდან გადახვევა და სხვა თემის წამოჭრა უფრო ხშირია და არც ითვლება ეტიკეტის დარღვევად. აქ ჩვეულებრივია ასოციაციურად წამოჭრილი საკითხის ატაცება ისე, რომ წინა თემას აღარ დაუბრუნდნენ.

მაგ., „– უი, იცი, რა გამახსენდა?..

– აქ რა მოსატანია, მაგრამ ახალი ამბავი უნდა გითხრათ...

– აბა, ჩემს ამბავსაც გეტყვით!..“ (ყოფ. საუბ. 18).

ოჯახშიც მოითხოვს ზოგჯერ თანამოსაუბრე (ცოლი, ქმარი, დედა, შვილი, მამა) ლოგიკურ კავშირს სალაპარაკო საკითხთან: – იცი, როგორ მაღიზიანებს შენი აბდაუბდა საუბარი: ხან ერთ საკითხს მოედები, ხან მეორეზე გადახტები. აზრი ვერ გამოვიტანე“.

„– რა არის, რატომ არიდე თავს ამაზე ლაპარაკს?

– ჰო, სულ ასე იცი, რატომ ამიგდე სიტყვა ბანზე?“ (ყოფ. საუბ. 19).

ასეთი ტიპის საუბრებშიც გამოიკვეთება ხოლმე რომელიმე მოსაუბრის ინიციატორული როლი.

როგორც ვხედავთ, ქართულ სინამდვილეში დიალოგებში ოფიციალურ სიტუაციებშიც არაა მკაცრად დაცული ფაზების ხანგრძლივობა. დებატები, დისკუსიები, კამათი ძალზე ემოციურ ხასიათს ატარებს: ყველა ცდილობს საკუთარი სიმართლის დამტკიცებას, ნაკლებად უსმენს თანამოსაუბრეს, ხშირია ჯერის გადაფარვა, ერთდროულად და ხმამაღლა ლაპარაკი, ემოციური რეპლიკები, უხამსი მიმართვები. კომუნიკანტებს სურთ სხვაზე ხმამაღლა თქვან რამე, ყვირილით აჯობონ სხვას. სამწუხაროდ, ლანძღავენ კიდევ ერთმანეთს და შეურაცხყოფას აყენებენ, რითაც ადასტურებენ საკუთარ უკულტურობას.

3.1.1.4. დიალოგის დასასრული – მესამე ფაზა

დიალოგის შუა – ძირითადი – ნაწილიდან მესამე ფაზაზე გადასვლა მზადდება თანდათან, ერთგვარი დამასრულებელი ეტაპით. თუ ეს არის ოფიციალური სიტუაცია, ფაზის ხანგრძლივობას დაადგენს რეგლამენტი, რადგან საუბრის დრო შეზღუდულია.

ტელე- ან რადიოგადაცემაში წამყვანი აჯამებს გადაცემას და ემშვიდობება მაყურებელს (მსმენელს). ამ დროს ყველა მონაწილეს გამოთქმული აქვს აზრი, გაჩუმებულია და უკვე აღარავინაა სიტყვის თქმის მსურველი: „– მაშ, ასე, ჩვენ დღეს ვისაუბრეთ დღევანდელობის მეტად მწვავე და აქტუალურ პრობლემაზე... სტუდიაში გყავდნენ ამ საქმის სპეციალისტები, მთავრობისა და ოპოზიციის

წარმომადგენლები, რომელთა აზრის გაგება მაყურებელს ძალიან აინტერესებდა. ჩვენ ერთმანეთს შევხვდებით ერთი კვირის შემდეგ, ამავე სტუდიაში, ამავე დროს, კარგად ბრძანდებოდეთ!..“ (გადაც. „პირვ.“).

ყოფითი საუბრის თემათა შეჯამება-შეფასება შეიძლება იყოს ემოციური ან საქმიანი: – ახლა ყველაფერი ნათელია! – ძალიან კმაყოფილი ვარ ამ შეხვედრით! – გავიგე, რაც მჭირდებოდა! – მართლა გულახდილი და სასიამოვნო საუბარი გვქონდა! – ძალიან მესიამოვნა თქვენთან ლაპარაკი!..

დამასრულებელი ფაზის სიგნალი შეიძლება იყოს ვერბალური: – ჰო, კარგი! მაშ, ასე! აბა, კარგი! აი... ესე იგი...

მაგ.: „ა. – ჰო, ამ წუთას ამაზე მეტს ველარაფერს ვიტყვით ალბათ.

ბ. – კარგი, აბა!

ა. – ვხვდებით ზეგ, 3 საათზე, უნივერსიტეტის პირველ კორპუსში, არ დაგავინწყდეს!

ბ. – არა, არ დამავინწყდება. აუცილებლად მოვალ. ყველა მომიკითხე, კარგად იყავი!

ა. – კარგი, ბოდიში, ახლა აღარ მცალია, დაგირეკავ!..“ (ყოფ. საუბ. 5).

ესაა საუბრის ბოლო ფაზის ერთ-ერთი ნიმუში. ახალ თემაზე ცოტა ხნით ისაუბრეს კომუნიკანტებმა, შეიძლებოდა დიალოგის გავრცობა და სასურველ საკითხზე დეტალურად მოლაპარაკება, მაგრამ ინიციატორმა ამჯობინა დასრულება შესაბამისი სიგნალით: აღარ მცალია, დაგირეკავო.

თუ დიალოგი თანამდებობის პირის კაბინეტში მიმდინარეობს, ბოლო ფაზაზე გადასვლის სიგნალი შეიძლება იყოს არავერბალური ქცევა: ფეხზე წამოდგომა (თუკი სხედან), ქაღალდების გადანწყობა, ბლოკნოტის გადაშლა, ჩახველება, საათზე დახედვა, სიგარეტის ამოღება ან ჩაქრობა, სათვალის გაკეთება, მდივანი ქალის ან მოადგილის გამოძახება და სხვ.

სატელეფონო საქმიან საუბარში, როცა მთავარ საკითხზე შეთანხმდებიან, ინიციატორი (ვინც დარეკა) მიანიშნებს მეორეს, რომ დიალოგი უნდა დასრულდეს:

„ა. – კარგი, ვფიქრობ, ყველაფერზე შევთანხმდით. მაშ, ასე, ნახვამდის, ხვალ შევხვდებით!

ბ. – ნახვამდის, ხვალამდე!..“ (ყოფ. საუბ. 5).

დიალოგის წარმართვა დასასრულისკენ ეტიკეტის დაცვით

არც ისე იოლი საქმეა და კომუნიკანტთა ოსტატობას მოითხოვს, რომ უნებურად შეურაცხყოფელი არ იყოს თანამოსაუბრისათვის. გაჭიანურებული დიალოგის შეწყვეტაც საკმაოდ რთული საქმეა, ამ დროს მოიბოდიშებენ ხოლმე, ტაქტიანად შენიშნავენ: „– მაპატიეთ, რომ განყვეტინებთ, თავხედურად კი ვიქცევი, მაგრამ ძალიან მეჩქარება და ეგებ მხოლოდ მთავარი მითხრათ!.. (ყოფ. საუბ.)

დასასრული, გარდა მთელი საუბრის თემატური შეჯამებისა, შეიძლება წარმოადგენდეს სიტუაციისა და დიალოგის ემოციურ შეფასებას (მაგ., კმაყოფილების, სიხარულის, აღტაცების, აღფრთოვანების თავაზიანი სიტყვიერი გამოხატვა), მომავალი შეხვედრის დროზე და გეგმებზე შეთანხმებას, მოკითხვის დაბარებას ნაცნობ-მეგობრებთან ან ნათესავებთან, ოჯახის წევრებთან, კეთილ სურვილებს, გამომშვიდობებას, მადლობას და სხვ.

გამოყოფენ ე. წ. **ფიქტიურ (ცრუ) დასასრულსაც**, როცა ადამიანს შეცდომით ეჩვენება, რომ დიალოგი სრულდება, სინამდვილეში კი გრძელდება და კომუნიკანტს მეორედ უწევს გამომშვიდობება, მოკითხვის დაბარება. ეს ზოგჯერ რამდენჯერმე მეორდება.

ტელეგადაცემების ბოლოს ჩვეულებრივია მადლობის გადახდა და დამშვიდობება. მაგ., დასასრული ახალგაზრდული გასართობი გადაცემიდან „ათასიდან ერთი შანსი“:

„ა. – ძალიან დიდი მადლობა მობრძანებისა და გადაცემაში მონაწილეობისათვის, უღრმესი მადლობა!

ბ. – დიდი მადლობა ტელეკომპანია „იმედს“ და გადაცემას „ათასიდან ერთი შანსი“!

გ. – მოხარული ვარ, რომ აქ ვიყავი.

ა. – ძალიან დიდი მადლობა და მინდა შეგახსენოთ ერთი მარტივი ჭეშმარიტება: ვინც ეძებს, პოულობს და (ტაში)... მაშ, ასე, ნახვამდის, დიდი მადლობა! მომავალ შეხვედრამდე სტუდიაში!“ (გადაც. „ათ. ერთ.“ 2).

აღ. ორბელიანის საზოგადოების ერთ-ერთი სხდომა ასე დამთავრდა: „– ძალიან დიდი მადლობა უნდა გადაგიხადოთ მობრძანებისათვის და ძალიან მიხარია, რომ დღეს ერთმანეთს შევხვდით“ (დიალ. 1).

მაშასადამე, დიალოგური მეტყველების სამი ფაზა შეიცავს ფატიკური კომუნიკაციის აუცილებელ კომპონენტებს: მისაღმებასა და დამშვიდობებას და ადამიანები ზოგჯერ პირად შეურაცხყოფად მიიჩნევენ მათს გამოტოვებას.

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში **მაკროდონეზე** აშკარაა

საერთოდ ყველა ენობრივი კოლექტივის საუბრისთვის დამახასიათებელი უნივერსალური თვისებები: სამი ძირითადი ფაზის არსებობა, ერთი ფაზიდან მეორეზე გადასვლის ვერბალურ-არავერბალური სიგნალები, მოუბარი პირისა და მსმენელის საკომუნიკაციო სტრატეგიის არჩევანი.

ქართული **ოფიციალურ-საქმიანი** დიალოგების სპეციფიკურ ნიშნად მივიჩნევთ საუბრის ფაზების მკაცრი რეგლამენტაციის იშვიათობას და ყოფითი საუბრებისაგან მკვეთრად განსხვავებული ფორმის არარსებობას, რადგან ხშირად გამოიყენება ჩართული ეპიზოდები (ხუმრობა, ანექდოტი), ჯერის გადაფარვა (ერთდროული ლაპარაკი).

არაოფიციალური (ყოველდღიურ-ყოფითი) საუბრების სპეციფიკური ნიშნებია: სანყისი და დამასრულებელი ფაზების გახანგრძლივება, მათი რიტუალიზებული ხასიათი, ფატიკური კომუნიკაციის ერთეულთა სიჭარბე, ხალისიანი ხუმრობა, ნახევრად სერიოზული საუბარი; ცრუ დასასრულის სიხშირე, როცა მოსაუბრეები რამდენჯერმე ემშვიდობებიან ერთმანეთს და შემდეგ ხელახლა განაგრძობენ დიალოგს.

ასეთ საუბრებსა და ახალგაზრდულ გასართობ პროგრამებში დიალოგის ორგანიზაციისათვის უფრო ინტენსიურად გამოიყენება არავერბალური საშუალებები (ჟესტიკულაცია – ხელით ან თავით მინიშნება, ხელების მოძრაობა მოქნილი და ექსპრესიულია, მიმიკა – მდიდარი და ემოციური).

3.1.2. ანალიზის შუა დონე

3.1.2.1. მოუბარი პირი – მეტყველების სუბიექტი

დიალოგური მეტყველების მონაწილეები არიან **კომუნიკანტები**: მოუბარი და მსმენელი. საუბრის არსებითი თვისებაა ამ როლების ცვალებადობა: ერთი და იგივე პირი ხან მოუბარია, ხან – მსმენელი. თითოეულის რეპლიკის (ჯერის) ხანგრძლივობას გარეენობრივი ფაქტორების კომბინაცია განსაზღვრავს.

მოუბარი პირი საუბრის დაწყებამდე ითვალისწინებს ამ ფაქტორებს და ირჩევს შესაბამის საკომუნიკაციო სტრატეგიას. ის ორატორული სიტყვის წარმოთქმის დროსაც ვერ იქნება აბსოლუტურად თავისუფალი, საკუთარ თავთან მარტო. მას სჭირდება ორიენტაცია თუნდაც პასიურ მსმენელზე, რადგან მისი სიტყვის მთავარი მიზანია ზემოქმედება ადრესატზე. ეს მით უფრო გასათვალისწინებელია დია-

ლოგში, როცა მოუბართა ცვლას განაპირობებს სიტუაცია და ადრესატის ფაქტორი. მოუბარის სტრატეგიაა მსმენელისადმი ხშირი მიმართვა, მისი დამონშება, რითაც მას აქცევს რეპლიკის თანაავტორად.

მოუბარი სხვადასხვა საშუალებით (პაუზა, ინტონაცია, საუბრის ტემპის შენელება, დაღმავალი ინტონაცია, მხედველობითი კონტაქტი და ა.შ.) აგრძნობინებს ადრესატს, სურს თუ არა საუბრის გაგრძელება. არსებობს მოფიქრების პაუზები, შორისდებულები, ნაწილაკები ან ბგერები, ე.წ. ვერბალური ბოლოკიდურები (გერმ. Anhängsel, ინგლ. tag-question): ჰმ, ჰოო, ეეე, ისა, მაშდამე, იცი რა, რა მინდოდა მეთქვა... ასე ხომ? არა? როცა მოუბრის ტონი დაბლა იწევს, მაშინ რეპლიკა სრულდება, შემდეგ მიმართავს სხვას: არა? თქვენ რას იტყოდით ამაზე? ალბათ დამიდასტურებთ! ხომ არაფერს იტყვით? – ამ დროს მოუბარი იყენებს ჯერის გადაცემის უფლებას.

თუ მოუბარს არ სურს პოზიციის დათმობა და არ მოსწონს, როცა უტაქტოდ აწვევინებენ საუბარს, იყენებს რამდენიმე ხერხს: აუწევს ხმას, რომ მეორე გადაფაროს და აჯობოს მას, დაჟინებით იმეორებს სათქმელს, იშველიებს ექსტიკულაციას, იცვლის პოზას ან წყვეტს ლაპარაკს და საკუთარ უფლებებს ხმამაღლა შეახსენებს მეორეს: – ერთი წუთით, მე ჯერ არ დამიმთავრებია! მაცალეთ დამთავრება, თუ შეიძლება! მათქმევინეთ ბოლომდე, რაც მინდოდა! ეს რა წესია, რატომ არ მაცლით? (ასეთი რამ ქართულ სინამდვილეში ხშირია).

დამანაწევრებელი სიგნალებიც მიანიშნებს, რომ მოუბარი რეპლიკას აგრძელებს: – ეს, ერთი მხრივ... მეორე მხრივ კი...; ჯერ ეს მოგახსენეთ, ახლა კი...

მსმენელთან კონტაქტის დასამყარებლად და მის გასაძლიერებლად გამოყენებულია **რიტორიკული** კითხვები (მაგ., ვის შეუძლია ამ მოვლენის მიზეზის ახსნა? ვინაა ამაში დამნაშავე?). **ყურადღების** დამადასტურებელი **თანხმობის** სიგნალები ხშირად სამეტყველო ეტიკეტის მყარი ფორმულებია: აბა, რა ვიცი! აბა, რა გითხრათ! იმედია, მეთანხმებით! თქვენც კარგად მოგეხსენებათ! ვიცი, რომ გულში თქვენც იმავეს ფიქრობთ; როგორც თქვენ აღნიშნეთ (ბრძანეთ); ასე არაა? იცით რა? გესმით? გაიგეთ? მოიხედეთ! იცით, რა მინდა გითხრათ? იცით, რა მაინტერესებს?

მსმენელის ყურადღების მოდუნებას და დაუინტერესებლობას მოუბარი მაშინვე ამჩნევს და ჩაეკითხება კიდევ დასაზუსტებლად: „– რაო, არ მისმენ? ეტყობა, არ გაინტერესებს! თუ არ გინდა, არ ვიტყვი; რა იყო, ხომ არ დაგეძინა? ეჰ, წყლის ნაყვია შენთან ლაპარაკი! რა აზრი აქვს ამის თქმას, მაინც სხვა რამეზე ფიქრობ! ნეტა

რა მაღაპარაკებს! მე კი არ მეხალისება, რომ ვლაპარაკობ!“ და ა. შ.

დიალოგებში მოუბარი პირის მიერ ფატიკური კომუნიკაციის ერთეულების გამოყენება ხელს უწყობს საუბრის ბუნებრივ და დაუბრკოლებელ მიმდინარეობას, სამეტყველო ეტიკეტის წესების დაცვას და მოსაუბრეთა „სახის“ შენარჩუნებას. წინათ ასეთ ფრაზებს მიიჩნევდნენ საუბრის დამამძიმებლად, უმნიშვნელო და უაზრო სიტყვებად.

3.1.2.2. მსმენელი – დიალოგის აქტიური მონაწილე

ადრე გაცილებით მეტ ყურადღებას აქცევდნენ მოუბარს, ხოლო მსმენელი მხოლოდ პასიურ მონაწილედ მიაჩნდათ, მისი როლი მიჩქმალული იყო. დიალოგში მოუბარს სჭირდება ყურადღებიანი მსმენელი, თანაც ისეთი, რომელიც ამა თუ იმ საშუალებით მიაწვდის თავის დაინტერესებაზე. ამას უწოდებენ **უკუკავშირის** ქცევას (ინგლ. back-channel-behavior, გერმ. Rückmeldeverhalten, რუს. обратная связь). გამოყოფენ **უკუკავშირის სიგნალების** რამდენიმე ტიპს:

1. **ვერბალურს**: 1. **დამონშების** სიგნალებს, რომლებიც გამოხატავენ მსმენელის ყურადღებასა და ინტერესსა, ხელს უწყობენ მისი „სახის“ შენარჩუნებას. მაგ., რას ამბობ, კაცო? რას მეუბნები? მართლა? ეს რა მითხარი? შენ რა გითხრა! ხედავ შენ? რას ბრძანებთ? ნუთუ? დედა, დედა! ასეა, ასე! უყურე შენ! კი, კი, ასეა! ნნ, ნნ, ნნ! ოჰო! ჰმ, ჰმ! ჰო, ჰო! აჰა! მასე მოუხდება! მაშ, რა ეგონა!.. **თანხმობა**: კი, ასე იქნებოდა!, ასეც ვიცოდი! მჯერა! სწორია, სწორი! კი, კი! ჰო, ჰო! დიახ, დიახ!

2. **კომენტარის** შემცველ სიგნალებს, რომლებშიც მსმენელი გამოხატავს საკუთარ აზრსა და ემოციას ნათქვამისადმი, ამბისადმი, პიროვნებებისადმი. აქ შეიძლება გამოიყოს რამდენიმე სახეობა: **ეჭვი** (სწორედ დაუჯერებელია! ნამდვილად არ მეგონა! ეს მონაგონია! ეს ჭორია! არ არსებობს! ეს სისულელეა! ვერ დავიჯერებ! გაფიცებ შვილებს, მართლა?), **აღფრთოვანება** (უჰ! შესანიშნავია! მაგარია!), **სიხარული** (ძალიან გამახარე! უჰ, რა კარგია!), **აღშფოთება** (ამას როგორ ვიფიქრებდი! არ გადამრიო! ოჰ, რა საშინელებაა!), **სინანული** (საწყენია! ვნანობ! ძალიან ვდარდობ!), **დალოცვა-წახალისება** (შენ გაიხარე! იცოცხლე! შენ გენაცვალე! შენ შემოგეველე! შენი ჭირიმე! აშენდა შენი ოჯახი! ნეტავი შენ!), **თანაგრძნობა** (ეჰ! უჰ! მე მოგიკვიდი! ჩემი სიკვდილი და არგადარჩენა! რატომ არ მოკვდები!) და სხვ.

ძირითადად ეს საშუალებები მაინც თანაგრძნობის გამოხატვას ემსახურება.

II. არავერბალურ სიგნალებს: ყესტი, მიმიკა, პოზა (სხეულის მიბრუნება ან გადმოხრა მოუბრისკენ ანუ ყურადღების პოზა), თავის დაქნევა ან დანანებით გაქნევა, გაღიმება, გაცინება ან ჩაცინება, შეხედვა, თვალის ჩაკვრა და სხვ.

ამ სიგნალებით მჟღავნდება ისიც, თუ რამდენად დაინტერესებულია ადრესატი ჯერის მიღებით ანუ დიალოგში აქტიური ჩართვით, რასაც განაპირობებს თემისადმი გაძლიერებული ინტერესი, კომპეტენტურობა მოცემულ საკითხში, დიალოგში ჩარევის აუცილებლობის შეგრძნება და სხვ.

მსმენელის ქცევა ზოგჯერ გაუცნობიერებელი და ავტომატურია, რადგან ესაა რეპლიკის თანხლება, მაგრამ ავსებს მას და საუბრის აუცილებელი ნაწილია. მყარი ეტიკეტური ფორმულები (გერმანულად „Floskeln“), ერთი შეხედვით, გაცვეთილ ფრაზებად აღიქმება და ზედმეტად გვეჩვენება, მაგრამ მათ გარეშე ვერ შედგება ბუნებრივი კომუნიკაცია და დაიკარგება ორმხრიობა.

შეიძლება განვასხვაოთ კარგი და ცუდი მსმენელიც. ზოგიერთი არაადეკვატურად აღიქვამს მოუბრის რეპლიკებს, სვამს შეუსაბამო კითხვებს ან საერთოდ ამჟღავნებს დაუინტერესებლობას (ამთქნარებს, იხედება სხვაგან, წარამარა უყურებს საათს, უადგილოდ იცინის, გადაუხვევს საუბრის თემიდან და სხვ.).

კომუნიკანტების თითოეული სიგნალი გათვლილია გარკვეულ სიტუაციაზე, მოითხოვს შესაბამის საკომუნიკაციო რეგისტრს და ყოველთვის არ გამოდგება. მაგალითად, ასაკით უფროსს ან სოციალური საფეხურით მაღლა მდგომს ვერ შეაფასებენ ასე: მაგარი ხარ! ჯიგარი ხარ! მაგრა ასწორებ! შენ რა გითხრა! დაგლიჯე რა! მხეცი ხარ! არ გადამრიო! ანდა შეუძლებელია ასე პროტესტის გამოხატვა: შენ რა, აფრენ? თავი ხომ არაფერზე მიგირტყამს? თავის მაგივრად ნეხვი ხომ არა გაქვს! სიმეტრიულ პარტნიორთან კი არ იყენებენ ხაზგასმულ-გადაპრანჭულ თავაზიან გამოთქმებს: – რას ბრძანებთ! ნამდვილად გასაოცარია, რასაც ამბობთ! ჭეშმარიტი ორატორი ბრძანდებით! ნება მიბოძეთ, მცირეოდენი შესწორება შევიტანო თქვენს მართებულ ნათქვამში.

ცხადია, ხუმრობით ან ირონიით ეს ხერხიც გამოიყენება, მაგრამ, ჩვეულებრივ, ეს საკომუნიკაციო რეგისტრების აღრევაა. უკუკავშირის სიგნალები მარტო მსმენელის პოზიციის გამოხატვა კი არაა, არამედ ახალი რეპლიკების სტიმულიც, საუბრის მამოძრავებელი ძალა.

უნდა ითქვას, რომ ქართულ დიალოგებში არაა იშვიათობა

მხოლოდ ფორმალური თავაზიანობისა და ზრდილობის გულისათვის პირფერობა, მლიქვნელობა და ყურადღებიანობის გათამაშება.

ოფიციალურ სიტუაციაში ძირითადად იცავენ საყოველთაოდ მიღებულ წესებს, თავშეკავებით გამოხატავენ ემოციებს, ზოგჯერ ირიბად, მინიშნებით ამბობენ საკუთარ აზრს. ამიტომ მსმენელის სიგნალები ხშირად იღებს რიტუალურ ხასიათს და გულწრფელობაც ნაკლებია.

ყოველდღიურ **არაოფიციალურ** საუბრებში ჯერის ცვლა (მოუბრისა და მსმენელის მონაცვლეობა) ბუნებრივად მიმდინარეობს და ძალდაუტანებელია, მსმენელიც უფრო აქტიური და გულწრფელია, თამამად აწყვეტინებს მოუბარს საჭიროების შემთხვევაში, ხშირად ერთვება დიალოგში, ემოციურად და გულლიად გამოხატავს დამოკიდებულებას ნათქვამისადმი.

პოლილოგში გაცილებით ძნელია ჯერობის დაცვა. მართალია, მოუბარი ერთია, მსმენელი კი – რამდენიმე, მათ შორის არიან ე. წ. **თანამსმენელები** და **ყურის დამგდებები** (პასიური მსმენელები) (იხ. ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი, 1994; ამ მნიშვნელობით შეიძლება გამოვიყენოთ ტერმინი **მოყურადე**). ყველა ვერც შეძლებს ამ დროს უკუკავშირის სიგნალების გამოხატვას, მხოლოდ უშუალო ადრესატი თვლის თავს ვალდებულად, რომ ყურადღება და თანაგრძნობა დაადასტუროს.

3.1.2.3. კომუნიკანტთა როლები

დიალოგში კომუნიკანტთა როლების საკითხი უკავშირდება სოციოლინგვისტიკას, რადგან თანამოსაუბრეების სოციალური სტატუსი და როლი გავლენას ახდენს მათს ქცევაზე. გარდა **ფუნქციური** (დროებითი) როლებისა, ადამიანებს საზოგადოებაში აქვთ **მყარი, მუდმივი**, სიტუაციისგან დამოუკიდებელი სოციალური როლებიც (მშობლები – შვილები, სტუდენტი – ლექტორი, მასწავლებელი – მოსწავლე, თანამშრომელი – უფროსი, შეფი) ან სოციალურ-საზოგადოებრივი და კულტურული სტატუსით განპირობებული (თანამდებობა, სამეცნიერო ნოდება, ხელოვნების სამოღვაწეო სფერო და ა. შ.).

განასხვავებენ ორგვარ როლებრივ დამოკიდებულებას:

1. თანაბარუფლებიან პარტნიორთა ანუ **სიმეტრიულ** საუბარს;
2. არათანაბარუფლებიან პარტნიორთა (როცა რომელიმეს უპირატესი უფლებები აქვს) ანუ **ასიმეტრიულ** საუბარს.

როლებს შორის სხვაობა დამოკიდებულია საუბრის სახეობასა და სიტუაციაზეც. ოფიციალურ ღონისძიებებზე არსებობს სპეციალურად დანიშნული ან არჩეული წარმმართველი მხოლოდ ერთი ღონისძიების განმავლობაში, ზოგჯერ კი – ხანგრძლივად, ე. ი. თავმჯდომარეობა და მდივნობა არჩევითია წლის მანძილზე; კონსილიუმების (ან სპეციალური თათბირების) დროს გადამწყვეტია უფროსი ექიმი (მთავარი სპეციალისტი); უნივერსიტეტის სემინარზე – ლექტორი, პროფესორი, სკოლაში – მასწავლებელი, სასამართლო პროცესზე – მოსამართლე, ტელე- ან რადიოსტუდიაში – ჟურნალისტი, კორესპონდენტი, ტელენამყვანი და ა.შ.

დანესებულების წესდებით დადგენილ, ორგანიზაციულად დაკანონებულ როლებს უწოდებენ **ინსტიტუციურს** ანუ **ორგანიზატორულს** (მაგ., კრების თავმჯდომარე, მოსამართლე, ლექტორი, მასწავლებელი...).

ნამყვანი, ორგანიზატორი დიალოგში სარგებლობს გარკვეული პრივილეგიებით, უპირატესობებითა და **უფლებებით**:

1. იწყებს და წარმართავს საუბარს (მაგ., ხსნის კრებას, თათბირს ამა თუ იმ დანესებულებაში; ტელენამყვანი თავიდანვე მიმართავს მაცურებელს, უძღვება გადაცემის მთელ მსვლელობას);

2. შემოაქვს ახალი თემები ან ცვლის მათ;

3. განსაზღვრავს დიალოგის ფაზების ხანგრძლივობას ანუ კონტროლს უწევს რეგლამენტის დაცვას;

4. აკონტროლებს თემების მიმდინარეობას (მონაცვლეობას) ანუ ახდენს თემატურ კორექციას;

5. სვამს კითხვებს, აკეთებს შენიშვნებს;

6. აწყვეტინებს პარტნიორებს საჭიროების შემთხვევაში; განსაზღვრავს ჯერის ცვლას ან სიტყვას გადასცემს ახალ მონაწილეს.

7. აჯამებს რეპლიკებს, მონაწილეთა გამოსვლებს და საუბრის მთელ მიმდინარეობას, ამთავრებს მას.

ორგანიზატორის **მოვალეობებია** დიალოგში: თავაზიანობის წესების დაცვა, მონაწილეთაგან სამეტყველო ეტიკეტით განსაზღვრული კორექტული მიმართვების გამოყენების მოთხოვნა, რომელიმე მოსაუბრის თავხედური გამოხტომის, უცენზურო გამოთქმების, ლანძღვის, დიალოგის მონაწილეთა მხრიდან პიროვნების უნებური შეურაცხყოფის თავიდან არიდება, დაძაბული სიტუაციის განმუხტვა, საუბარში თვითწართვის ბოროტად გამოუყენებლობა, კომენტარისთვის განკუთვნილი დროის დაცვა, ყველა კომუნიკანტის მიმართ ერთნაირი ყურადღების გამოჩენა; დიალოგის სწორად, თა-

ნამიმდევრულად წარმართვა, დროულად ჩართვა და საუბრის გაჭიანურების საფრთხის აცილება, მონაწილეებისთვის აზრის დაკონკრეტებაში შეშველება და ა. შ.

თითქმის ნებისმიერ დიალოგში გამოიყოფა ე.წ. **აქტიური** (ინიციატორული) და **პასიური** (მორეაგირე) როლები. ერთი მონაწილე არის ინიციატორი, მეორე კი რეაგირებს მის რეპლიკებზე ამა თუ იმ ქცევით. ინიციატორული და რესპონდენტური ჯერი დანწყვილებულია, ეტიკეტურ ფორმულებშიც წინასწარაა დადგენილი, რა პასუხი უნდა გაიცეს: ერთი პიროვნება ესალმება, საპასუხოდ მეორეც ესალმება, ერთ-ერთი ემშვიდობება, მეორეც ემშვიდობება, ვილაც ბოდიშს იხდის – პარტნიორიც ცდილობს დანაშაულის ან სიტუაციის შემსუბუქება-გაიოლებას, ერთი ლოცავს ვინმეს ან ულოცავს დაბადების დღეს – მეორე მადლობას იხდის, ქათინაურის თქმას მორიდებული მადლობა მოსდევს, შეკითხვას – პასუხი, შეთავაზებას – მისი მიღება ან უარის თქმა მობოდიშებით (თანხმობა რაიმე სახის კორექტივით), საყვედურს – ბოდიში ან თავის მართლება...

გარკვეულ ენობრივ კოლექტივში დანესებულიც კია, რა რეაქცია უნდა გამოიხატოს ამა თუ იმ ინიციატორულ გამოსაუბრებაზე. მაგ., საყვედურის თქმაზე მორიდებული ბოდიში უფრო თავაზიანია, ვიდრე გაუთავებელი თავის მართლება, ქათინაურზე – თავმდაბალი გაბათილება, შერბილება და არა – დამონება და ამაყი შეფერება, მისალმებაზე – საპასუხო სალამი და შემდგომი მოკითხვა და ა. შ.

მაგ., ორი მანდილოსნის საუბარი:

„ა. – რა მშვენიერი კაბა გაცვია! გადასარევად გამოიყურები და ძალიან გიხდება!

ბ. – ოჰ, რომ იცოდე, რამდენი ხნისაა, ჯერ კიდევ გათხოვებამდე ვიყიდე!

ა. – რას ამბობ? ძალიან თანამედროვეა. მაშინვე შეგნიშნე, თან საოცრად გამხდარი ჩანხარ, მგონი, ათ წელსაც გაკლებს.

ბ. – ოჰ, გმადლობთ, ძალიან გამახარე, რა ყურადღებიანი ხარ!“ (ყოფ. საუბ. 17).

შდრ. მეორე დიალოგი, რომელშიც ქალი იფერებს ქებას, რაც ნაკლებად მოსალოდნელი იყო სტერეოტიპულ სიტუაციაში და თანამოსაუბრის მოლოდინი ცრუვდება:

„ა. – ოჰ, ირა, რა ლამაზი ხარ დღეს! როგორ ახერხებ, რომ სულ ფორმაში იყო და ასე ახალგაზრდა ჩანდე!

ბ. – რა ვიცი, აბა! ვცდილობ, როგორღაც მართლა ვინარჩუნებ სილამაზეს!“ (ყოფ. საუბ. 18).

ასეთ შემთხვევაში თანამოსაუბრე უხერხულობას გრძნობს, რადგან ჩვეულებრივი და მოსალოდნელი რეპლიკა არ მოჰყვა მის ქათინაურს.

ზოგჯერ რესპოდენტური როლი ბოლომდე პასიური რჩება: უპასუხებს მხოლოდ დასმულ შეკითხვებს, ეთანხმება ან უარყოფს რამეს.

ეს როლები ხშირად ცვალებადია: ინიციატორი იქცევა რესპოდენტად და პირიქით. აშკარად გამოხატულია ინიციატორული და რესპოდენტური როლები სკოლასა და უმაღლეს სასწავლებელში, ასიმეტრიულ ყოფით საუბრებში დამახასიათებელია ინიციატორულ-რესპოდენტური როლების მონაცვლეობა.

დიალოგებში არსებობს **აქციდენტური** (ლათ. *accidens, accidentis* – „შემთხვევითობა“) ანუ **ცვალებადი, არჩევითი** როლები, რომლებიც დროებითია, განპირობებული სიტუაციით ან მოსაუბრის ფუნქციით, საუბრის თემითა და სახეობით. კომუნიკანტს უპირატესობა ენიჭება მხოლოდ აღნიშნულ შემთხვევაში. მაგ., კამათის დროს მეტ ხანს ალაპარაკებენ გამორჩეულ სპეციალისტს, საქმის განსაკუთრებულად მცოდნეს, ფინანსისტს, პოლიტიკურ მიმომხილველს, კონსულტაციაზე სხვაზე მეტის თქმის უფლება აქვს ექიმს (იურისტს...), უნებლიე მოწმეს, საბოლოო სიტყვას კამათის შეჯამებისა და შეაფასებისათვის ფსიქოლოგს ან ექსპერტს აძლევენ... ე. ი. ფუნქციური როლი მცოდნე პიროვნებას ამა თუ იმ სიტუაციაში უფლებას აძლევს, ისაუბროს სხვაზე მეტი, უფრო ხშირად, წამოჭრას ახალი თემები, შეაფასოს და კომენტარი გაუკეთოს სხვის რეპლიკებს.

არჩევითი როლი შეიძლება დაეკისროს ყოველ მონაწილეს სიტუაციისა და საუბრის თემის მიხედვით, მაგრამ იგრძნობა გარკვეული იერარქიაც.

კომუნიკანტთა როლები ყოველთვის არაა წარმოდგენილი სუფთა სახით და საკმაოდ რთულ ურთიერთობებსაც ასახავს. მაგალითად, როლის ინსტიტუციური განაწილების მიხედვით რომელიმე პიროვნებას უკავია დაქვემდებარებული ადგილი საუბრის წარმართველთან შედარებით, მაგრამ სოციალური სტატუსი უპირატესობას ანიჭებს (მსოფლიო დონის მეცნიერი, გამოჩენილი ხელოვანი, პოლიტიკოსი, ეკონომისტი და ა. შ.). მაშასადამე, მას აკისრია სპეციალური ფუნქცია განსახილველ თემასთან მიმართებაში, ამიტომ აქვს უპირატესობები. ამ დროს შესაძლებელია წარმოიქმნას დაბრკოლებებიც და საუბარი წარუმატებლად წარიმართოს (ან სულაც ჩაიშალოს). დისკურსის ანალიზში იყენებენ ტერმინს **როლების**

კონფლიქტი, როცა სიტუაციური როლი საუბარში ენინააღმდეგება მონაწილის სოციალურ სტატუსს. შეიძლება ითქვას, რომ ესაა ერთგვარი ბრძოლა საუბარში ძალაუფლებისათვის, რაც განსაკუთრებით ხშირად ფიქსირდება პოლიტიკოსებთან, ოპოზიციურ პარტიათა წარმომადგენლებთან პირდაპირ ეთერში დისკუსიების დროს, რადგან დაპირისპირება მჟღავნდება დიალოგებშიც. ასეთ ვითარებაში რესპონდენტი თავის თავზე იღებს ინიციატივას, აწყვეტინებს ჟურნალისტს, არ უპასუხებს მას კითხვებზე, უსწორებს, ზოგჯერ თავად იგდებს ხელთ ინიციატივას და წარმართავს წამოჭრილი თემის ანალიზს (ამას უწოდებენ **ჯერის მოპოვებას**).

მოუბართა უფლება-მოვალეობების დარღვევა საუბარს ჩამოლით ემუქრება და იკარგება კომუნიკანტთა „სახე“, მაშასადამე, ირღვევა თავაზიანობის წესები.

სამეტყველო ეტიკეტის გამოვლენა საუბარში არის სწორედ მოუბრისა და მსმენელის ვერბალური, პარავერბალური, არავერბალური სიგნალებისა და უკუკავშირის დასამყარებელი საშუალებების ადეკვატური გამოყენება, კომუნიკანტთა აქტიურ-პასიური და ინიციატორულ-მორეაგირე როლების სიტუაციის შესაბამისი შერჩევა, რათა არ წარმოიშვას როლების კონფლიქტი.

3.1.2.4. კომუნიკანტთა რესპონდენტურობის (აქტიურობის) ხარისხი

რეპლიკათა შინაარსობრივი და ორგანიზაციული კავშირის დამყარება აუცილებელია საუბრის წარმატებულობისთვის. როცა რეპლიკები ურთიერთდაუკავშირებელი და დაუნწყვილებელია, ინიციატორულ რეპლიკას არ მოსდევს ადეკვატური პასუხი, მაშინ ირღვევა კავშირი და შეიძლება საუბარი არც გაგრძელდეს. რესპონდენტის კომუნიკაბელობა ვლინდება სიტუაციის შესაფერისი ვერბალური ქცევის შერჩევაში. ამას უწოდებენ **რესპონდენტურობას**. გერმანელი მეცნიერი ი. შვიტალა გამოყოფს მის რამდენიმე სახესხვაობას (შვიტალა, 1976; 1979): 1. **სრულს**, როცა თანამოსაუბრე ზუსტად რეაგირებს მოსაუბრის ინტენციასა და შინაარსზე; 2. **ნაწილობრივს**, როცა გათვალისწინებულია შინაარსის მხოლოდ ერთი ნაწილი; 3. **არარესპონდენტურობას**, როცა არც საუბრის შინაარსია გათვალისწინებული და არც მოუბარი პირის ინტენცია (გამიზნულობა).

რესპონდენტი ითვალისწინებს დასმულ შეკითხვას, იღებს ჯერს, მაგრამ პასუხში შეიძლება გადაუხვიოს თემიდან და წამოჭრას ახალი თემა ასეთი შესავლით:

„– იცით, მინდოდა გამომეტყვა ჩემი მოსაზრება სხვა საკითხთან დაკავშირებით!“

„– მე თუ მკითხავთ, ეს კი არაა აქ არსებითი, არამედ...“

„– დიახ, სწორედ ამ თემასთან შეიძლება გავიხსენოთ...“

რეპლიკათა თემატური კავშირი, აზრის უწყვეტი დინება აუცილებელია დიალოგის მონაწილეთა კოოპერაციისათვის. დიდი საკომუნიკაციო დატვირთვა აქვს მსმენელის დროულ და ადეკვატურ სიგნალებს. რესპონდენტურობა გარკვეულწილად კომუნიკანტთა **აქტიურობის** ხარისხია. გამოიყოფა მისი სახეები: **აქტიურობა, ნაწილობრივი აქტიურობა და პასიურობა**, მაგრამ რესპონდენტურობა მოიცავს კომუნიკანტის ქცევის ადეკვატურობასაც სამეტყველო სიტუაციასთან.

მსმენელი ჯერის მიღებისას საუბარში რეპლიკების ჰარმონიულ ბმულობას აღწევს რამდენიმე საშუალებით: 1. წინა რეპლიკის სიტყვების გამეორებით, 2. დაწყებული წინადადების დასრულებით, 3. მიბმული კონსტრუქციებით, 4. საკავშირებელი სიტყვებით, 5. მსმენელის სიგნალებით და სხვ. მაგალითად:

I. აგრძელებს მოუბრის წინადადებას და თვითონ ამთავრებს აზრს:

1. „ა. – არა, პირდაპირ წარმოუდგენელია ეს! ასეთი საქციელი...“

ბ. – აუტანელია! ვიცი, აღვაშფოთებს, აბა რა? თან ვისგან? მეც ასე მოვიქცეოდი! აბა, რა! ამის მოთმენა როგორ შეიძლება?“ (ყოფ. საუბ. 18)

2. „ა. – არა, ასე მოქცევა დედასთან შეიძლება?“

ბ. – არც მამასთან და არც ვინმესთან! რას ამბობ, ჯერ ზრდილობა უნდა ჰქონდეს ადამიანს და მერე განათლება...“ (ყოფ. საუბ. 18).

II. დამთავრებულ რეპლიკას უერთდება შესაბამისი კავშირით და **განავრცობს** მას:

ა. „– არა, ამას სტუდენტს როგორ გავაბედვინებ ლექციაზე!“

– რადგანაც შენ იცი, როგორ დაიჭირო თავი და საინტერესოდ ატარებ ლექციას!“ (ყოფ. საუბ. 18).

III. იმეორებს რეპლიკის საყრდენ სიტყვებს ან გამოთქმებს და ამით ხიდს დებს წინა რეპლიკასთან:

ა. „– არა, ამას როგორ გამიბედავს სტუდენტი ლექციაზე!“

– აბა, რა! გაბედავთ კი გაბედავს, მაგრამ არ გაკადრებს, რადგან გაფასებს და პატივს გცემს!“ (ყოფ. საუბ. 18).

როცა შინაარსობრივ-ტექსტობრივი კავშირი ჰარმონიულად მყარდება, რეპლიკები ურთიერთდაკავშირებულია, საუბარი თანამშრომლობაა და კონვერსაცია წარმატებულია.

ოფიციალურ სიტუაციაში ქართული დიალოგური მეტყველებებისთვის დამახასიათებელი აღმოჩნდა **ნანილობრივი** რესპონდენტულობა, ანუ ნაკლები ყურადღების მიქცევა საუბრის შინაარსისთვის, ინდივიდუალურობის ხაზგასმა და კომუნიკანტების სწრაფვა აქტიურობისკენ. ყოველდღიურ დიალოგებში ხშირია **არარესპონდენტურობაც** (ოჯახურ დიალოგებში, კოლეგებთან საუბრებში), როცა მსმენელის აქტიურობა დაბალია, რეპლიკებზე რეაქცია – იშვიათი ან არაადეკვატური, განსაკუთრებით – კონფლიქტურ სიტუაციებში.

3.1.2.5. ჯერობა – მოუბართა ცვლა

ჯერის მიღება და გადაცემა. დიალოგური მეტყველების უმნიშვნელოვანესი თვისებაა **ჯერობა** (რიგითობა) (ინგლ. turn-taking, გერმ. Sprecherwechsel) ანუ მოუბართა ცვლა, მსმენელის მიერ მოუბარი პირისთვის სიტყვის ჩამორთმევა (სიტყვის აღება), ე. ი. მისი გადაქცევა მოუბრად და ჩართვა საუბრის პროცესში.

თითოეული კომუნიკანტის ნათქვამს ეუნოდებთ **რეპლიკას** ან **ჯერს**. გერმანული ტერმინის სიტყვასიტყვითი თარგმანია **მოსაუბრის წვლილი** (გერმ. Sprecherbeitrag, Redebeitrag, ინგლ. turn).

კომუნიკაციურ-პრაგმატული თვალსაზრისით საუბრის სტრუქტურული საფუძველი და უნივერსალური კატეგორიებია: **კითხვა** (Frage) ანუ **მიმართვა** (Anrede) და **პასუხი** (Antwort) ანუ **შეპასუხება** (Enwiderung). **კითხვა** და **პასუხი** დიალოგურ მეტყველებაში ქმნის ურთიერთდაკავშირებულ რთულ სტრუქტურულ მთლიანობას, რომელიც ხასიათდება პასუხების ელიფსურობით და კითხვისგან გამომდინარეობით (მიბმულია ვერბალური ან არავერბალური საშუალებით). კითხვის კომუნიკაციური ფუნქციაა პასუხის სტიმულირება ანუ პროვოცირება, ე.ი. წარმოადგენს მასზე რეაქციას და დიალოგურ მეტყველებაში უნდა გაანალიზდეს მასთან ერთად.

დიალოგის ტიპების მიხედვით განასხვავებენ ჯერობის შემდეგ სახეებს: ჯერის მიღება **თვითარჩევანით** (საკუთარი ინიციატივით საუბარში ჩართვა) (გერმ. Selbstselektion, Selbstwahl) და ჯერის გადაცემა მოთხოვნით ან თხოვნით: **სხვისი არჩევანი**, როცა სიტ-

ყვას გადასცემს მოუბარი პირი (გერმ. Übergabe) ან საუბრის წამყვანი (გერმ. Regelung durch den Gesprächsleiter). მაგ.: ტელენამყვანი მიმართავს სახელით პიროვნებას, რომელსაც სთხოვს აზრის გამოთქმას (ბატონო ლევან, იმედია, მოგვახსენებთ თქვენს კომენტარს!). ზოგჯერ არცაა აუცილებელი ვერბალური საშუალება, შეხედვა, თავის დაკვრა ან ტელეოპერატორის კამერის მიმართვაც საკმარისია ამისთვის.

ზოგჯერ მსმენელი **ჯერს** თვითნებურადაც **მოიპოვებს** (გერმ. Rederoberung, Redebehauptung). დიალოგში შეიძლება ასევე ახალი თემების **წამოჭრა**, **მხარდაჭერა** და **განვითარება** (გერმ. Themenanregung და Themenannahme).

საუბრებში კომუნიკანტები ითვალისწინებენ დიალოგის წარმართვის უნივერსალურ წესებს, რომლებიც ხშირად ირღვევა ქართულ დიალოგებში:

1. ერთდროულად ლაპარაკის თავიდან აცილება;
2. იერარქიულობის დაცვა (უფროს-უმცროსობა ასაკის, სოციალური როლისა და სტატუსის მიხედვით, ქალისთვის უპირატესობის მინიჭება);
3. მოსაუბრისთვის ხელის შეუშლელია შეწყვეტილი სათქმელის დამთავრებაში;
4. იერარქიულად უპირატესობის მქონე მონაწილისთვის ჯერის დათმობა.

ჯერობის ფორმები. დიალოგურ მეტყველებაში მნიშვნელოვანია ჯერის სიგრძე-სიმოკლე, ინტერვალის არსებობა-არარსებობა ორ ჯერს შორის. მისი ხანგრძლივობა დამოკიდებულია ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებზე და განსხვავებულია სხვადასხვა ტიპის საუბრებში, მაგრამ მაინც გამოვყოფთ **მოუბართა ცვლის** (ჯერობის) ოთხ ფორმას დროში მიმდინარეობის თვალსაზრისით:

1. უწყვეტი ცვლა [gap], როცა ბოლო და ახალ რეპლიკას შორის თითქმის არაა შესვენება. საუბარი მიმდინარეობს ინტენსიურად, შეუწყვეტლივ, მოსაუბრეები ერთმანეთს ცვლიან დაუბრკოლებლად;

2. ჯერის გადაფარვა [overlap] ანუ ახალი მოსაუბრე საუბარს იწყებს წინა რეპლიკის დამთავრებამდე და რაღაც მონაკვეთში ორივე ერთდროულად ლაპარაკობს, თუმცა ეს მაინც არ აღიქმება ერთმანეთისთვის ხელის შეშლად, რადგან წინა რეპლიკის **ბოლო** ნაწილი ან ახლის **დასაწყისი** მაინც ერთგვარი ეტიკეტური ნაწილია. მაგ.: დიახ; მაშ, ასე; ჩემი აზრით; მე მაინც ასე მგონია; მინდოდა კი-

დევ ერთხელ შემეხსენებინა; უკაცრავად, მაგრამ უნდა ვთქვა; ასე არაა? თქვენ რას იტყოდით? მე ჩემი აზრი მოგახსენეთ; მე მგონი, სხვაც დამეთანხმება.

3. მოსაუბრეთა ცვლის დროს წარმოიშობა დუმილის მონაკვეთი და იქმნება უხერხული სიტუაციები, ე.წ. „საუბრის ხვრელები“ (ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი, 1994, 207). დუმილად ითვლება მოკლე პაუზაზე ხანგრძლივი ინტერვალი.

ქართულ ენობრივ სივრცეში მოსაუბრეთა ცვლისას დიდი პაუზები არაა, პირიქით, კომუნიკანტები უფრო ხშირად ლაპარაკობენ ერთდროულად ან აწყვეტინებენ ერთმანეთს სიტყვას, იშვიათად – სპეციალურად ჩუმდებიან და პასუხს თავს არიდებენ.

4. არის მეოთხე ფორმაც, როცა მსმენელი აწყვეტინებს წინა მოსაუბრეს საკუთარი ინიციატივით, არ აცლის მას სათქმელის დამთავრებას და თვითონ ერთვება დიალოგში.

შეიძლება მცდარი ინტერპრეტაციის გამო რეპლიკა დამთავრებულად მიიჩნიონ და ამას უწოდებენ **ცრუ დასასრულს**.

ქართულ დიალოგებში ჩვეულებრივია, როდესაც ვინმე ხუმრობით ჩაურთავს დიალოგში რეპლიკას, ვილაც ანეკდოტს ჰყვება ან რამეს გადასძახებს მეორეს. საერთო მხიარულებაში ჩართვა არ ითვლება საუბრის შეწყვეტად, მაგრამ აქაც უმეტესად იცავენ ზომიერებასა და უფროს-უმცროსობის (იერარქიის) წესებს: ასაკით, ცენზით უმცროსი ან ხელქვეითი ხუმრობითაც კი არ აწყვეტინებს მეორეს სიტყვას (გამონაკლისი ყველგან არსებობს).

დიალოგის შინაარსი და ენობრივი გამობატულება. რაც შეეხება დიალოგური მეტყველების თემატურ მხარეს, შინაარსობრივ-სტრუქტურულ კავშირს თემათა შორის, აქ გასათვალისწინებელია ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა კომბინაცია.

სიმეტრიულ სპონტანურ საუბრებში ახლობელთა წრეში დიალოგის სტრუქტურა არაა მკაცრად მოწესრიგებული და არც შინაარსია ლოგიკურად დახვეწილი.

ოფიციალურ სიტუაციაში კი ადამიანი კონტროლს უწევს დიალოგის ყველა მხარეს და კითხვა-პასუხის თანამიმდევრობა განსაზღვრავს რეპლიკის ენობრივ ფორმას. დიალოგის მონაწილეები ხშირად წინასწარ ამზადებენ კითხვებს, სიტყვას და ჩამოწერენ ძირითადს საკითხებსა და თემებს. რეპლიკათა შორის არის თემატური კავშირი და საერთო კომუნიკაციური დატვირთვა.

ინიციატორული და რესპონდენტური როლების შესაბამისად განსხვავდება სამეტყველო აქტებიც. რესპონდენტური აქტი ერ-

თვარი რეაქცია: დაეჭვება გამონათქვამისადმი ან თანხმობა, ახალი სარწმუნო ფაქტების მოშველიება მხარდასაჭერად. ამას გარდა, რეაქცია ინიცირებაზე (რესპონდენცია) მასტიმულირებელია შემდგომი ჯერისათვის.

ყველაზე გავრცელებული ფორმა დიალოგისთვის არის კითხვა-პასუხი. **კითხვების** კლასიფიკაცია შეიძლება რამდენიმე თვალსაზრისით:

1. შინაარსობრივად: არჩევითი ანუ ალტერნატიული, ზოგადი (რომელიც მოითხოვს დადებითს ან უარყოფითს პასუხს), სპეციალური ანუ გამიზნული, უკუშეკითხვა (ანუ შემხვედრი შეკითხვა), ჩაკითხვა (განმეორებითი შეკითხვა გაუგებრობის შემთხვევაში), დადასტურებითი (შენ **ხომ** კინოში გინდოდა ნასვლა?); მსგავსი კითხვები გვხვდება მოუბარი პირის სიგნალებში გამონათქვამის ბოლოს: არა? ასე არაა? ასეა ხომ? ხომ არ ვცდები? ხომ მეთანხმებით? თქვენც ასე ფიქრობთ, არა?; რიტორიკული (რომელსაც პასუხი არ გაეცემა, ისედაც ცხადია), ყოყმანის გამომხატველი (შეკითხვა, დასმული საკუთარი თავისადმი, მსმენელის ან მკითხველისადმი).

2. სტრუქტურულად: მთელი წინადადების მიმართ დასმული ან ცალკეული სიტყვის მიმართ (ვინ, რა, სად, როდის, რატომ, რისთვის კითხვითსიტყვებიანი წინადადებები), ასევე პირდაპირი, ირიბი და ექოსებრი კითხვები.

3. სიტუაციის მიზნის მიხედვით: ა. ცოდნის შესამოწმებლად დასმული (გამოცდაზე, სასწავლო პროცესის დროს: გაკვეთილზე, სემინარზე, პრაქტიკუმზე); ბ. ვითარების გასაგებად, დასაზუსტებლად ან ახალი ინფორმაციის მისაღებად (მაგ., ჟურნალისტიკის ტელეინტერვიუ, უცნობთან საუბარი, ყოველდღიურ სიტუაციებში რამის გასაგებად, საკონსულტაციო საუბრებში, ექიმისა და პაციენტის ურთიერთობაში); გ. ოფიციალური, წინასწარ მომზადებული, დაკანონებული შეკითხვები, დასმული დადგენილი თანამიმდევრობით (რიტუალური ცერემონიის შესრულების დროს: ქორწინება, ჯვრისწერა, სხდომის წარმართვა, დისერტაციის დაცვა და სხვ.); დ. სასამართლო პროცესზე ან დაკითხვისას დასმული შეკითხვები და სხვ.

დიალოგის სპეციფიკური ფორმაა **დისკუსია**, რომლის დროსაც ხდება აზრების გაცვლა-გამოცვლა, რამის დადასტურება ან უარყოფა. კამათში აუცილებელია საკუთარი მოსაზრების განმტკიცება **არგუმენტაციით**.

ცალკე ვასახელებთ **თხრობას**, როგორც დიალოგური მეტყველების ერთ-ერთ მოზრდილ მონოლოგურ სეგმენტს, რომელიც ასა-

ხავს ან ინტერპრეტაციას უკეთებს მოუბარი პირის პოზიციას, შეხედულებებს, წარმოდგენას, აღქმას. ყოველდღიურ საუბრებში ხშირად ჰყვებიან ამბებს (მაგ., ფინჯან ყავასთან, ქართულ სუფრასთან, ახალგაზრდულ წვეულებებზე), ანეკდოტებს, ხუმრობებს, გამოგონილ ან ნამდვილ ამბებს.

როგორც მსჯელობიდან ჩანს, ქართული დიალოგური მეტყველების ანალიზის **შუა დონეზე** აშკარაა მსგავსება სხვა ენებზე წარმართულ საუბრებთან რეპლიკათა ფუნქციებში, თემატური ურთიერთკავშირის ხერხებისა და კომუნიკანტთა როლების სახეებში (ინსტიტუციური და სიტუაციური, ინიციატორული და რესპონდენტური, მუდმივი და ცვლადი, სიმეტრიული და ასიმეტრიული). ქართულ სინამდვილეში ხშირია **როლების კონფლიქტი**, როცა სიტუაციური როლი ეწინააღმდეგება კომუნიკანტის სოციალურ სტატუსს.

3.1.3. ანალიზის მიკროდონე

ქართული დიალოგური მეტყველების **მიკროდონე** გულისხმობს ზეპირი დისკურსის **ლინგვისტური** (მორფოლოგიურ-სინტაქსური და ლექსიკური) პარამეტრების დახასიათებას.

ყოველ გამონათქვამს, თავის მხრივ, აქვს სამი დონე: 1. პროპოზიცია ანუ შინაარსი; 2. ილოკუცია ანუ ფუნქცია; 3. სტილი ანუ ენობრივი ფორმა (ამის შესახებ იხ. ზექალაშვილი, 2005დ).

ერთი და იმავე ილოკუციური მნიშვნელობის გადმოცემა შეიძლება რამდენიმე გამონათქვამით, რომელთა შორის განსხვავება სწორედ მიკროდონეზეა ანუ ენობრივ ფორმებში (ასევე პარალინგვისტურ და არალინგვისტურ საშუალებებში). დიალოგურ მეტყველებაში ენობრივი საშუალებების მრავალფეროვნებაში შეიძლება დავრწმუნდეთ მარტივი მაგალითის მოშველიებით. წარმოვიდგინოთ სიტუაცია: დედა შეესწრო შვილების (და-ძმის) გაცხარებულ კამათს და უნდა მათი დაშოშმინება. წარმოვადგენთ რამდენიმე შესაძლებლობას, რაც შეიძლება უთხრას მათ დედამ:

1. ახლავე შეწყვიტეთ ჩხუბი!
2. გაჩუმდით!
3. აბა, ახლა გეყოთ!
4. ძალიან გთხოვთ, გაჩუმდით რა!
5. ეჰ, ნეტა თქვენ მუდამ არ ჩხუბობდეთ!
6. დღეს მაინც რაზე ატეხეთ ჩხუბი?
7. მართლა არ მესმის, რა გჭირთ.

8. ეს გამუდმებული კამათი პირდაპირ აუტანელია!
9. სიჩუმე!
10. აბა, კმარა!
11. ოჰ, ეს გაუთავებელი ჩხუბი!
12. თუ არ გაჩუმდებით, მამათქვენს დავეუძახებ!
13. თქვენ ნამდვილად გინდათ, ნაადრევად მომკლათ!
14. პირდაპირ გასაკვირია, ამდენი საკამათო რა გაქვთ?
15. აჯობებს ერთ-ერთმა მაინც დათმოს.
16. ერთს ხომ მაინც შეუძლია გაჩერება.
17. თქვენც და-ძმა გქვიათ რალა! და ა. შ.

დედის სურვილი (ილოკუციური ფუნქცია), რომ შვილებმა შენ-ყვიტონ ჩხუბი, გამოხატულია სხვადასხვა ენობრივი ფორმით: ბრძანებით (1, 2, 3, 9), თავაზიანი თხოვნით (4), შეკითხვით (6), სურვილით (5), მტკიცებითა და ფაქტის აღნიშვნით (7, 8), ირონიით (17), მუქარით (12), საყვედურით (13), გაკვირვებით (14), რჩევით (15), ვარაუდით (16), აღშფოთებით (11). მართალია, ჩამოთვლილი გამონათქვამების ილოკუცია ერთია, მაგრამ მათ შორის სხვაობაა ენობრივ ფორმაში: ნაწილაკებსა და შორისდებულებში, ლექსიკური ერთეულების ემოციურ შეფერილობაში, ექსპრესიულობაში, წინადადებათა მოდალურ-სტრუქტურულ სახეებში, ასევე – ინტონაციათა და ფესტ-მიმიკაში. მსგავსი მაგალითების განხილვა გვარწმუნებს, რომ კითხვითი წინადადება არ გამოხატავს მხოლოდ კითხვას, თხრობითი – ფაქტს, ბრძანებითი – ბრძანებას და სხვ. ყველა ჩამოთვლილ მაგალითს ვერც მივიჩნევთ წინადადებად (9, 10, 11), თუმცა თითოეულს აქვს ილოკუციური ფუნქცია და ზემოქმედების უნარი.

ვერბალურ საშუალებათა არჩევანზე დიალოგურ მეტყველებაში ზემოქმედებას ახდენს ყველა ექსტრალინგვისტური ფაქტორის კომბინაცია.

დიალოგის ლინგვისტური მხარე უნდა დახასიათდეს სხვადასხვა ტიპის საუბრისთვის ცალ-ცალკე და ერთ ნაშრომში ამ საკითხის ბოლომდე ამონურვა შეუძლებელია. ამიტომ ჩვენ გამოვყავით მხოლოდ ძირითადი მახასიათებლები (საკომუნიკაციო რეგისტრების ინდიკატორთა შესაბამისად) და განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმეთ დიალოგური მეტყველების სპეციფიკურ სიგნალებს.

დიალოგის (საუბრის) ანალიზის მიკროდონზე შესაძლებელია ენობრივი ერთეულების სემანტიკური დახასიათება, გრამატიკული კატეგორიების კომუნიკაციური მნიშვნელობების გამოყოფა საუბრის ოფიციალურობის ხარისხის გათვალისწინებით. უპირველეს

ყოვლისა, ეს ეხება **პერსონალობის** (პირისა და რიცხვის), **მოდალობის** (კილოს), **ტემპორალობის** (დროის) კატეგორიების ტრანსსემანტიზაციას, გვარის სტილისტურ დანიშნულებას, რადგან კომუნიკაციის დროს გრამატიკული ფორმა ზოგჯერ განსხვავებულ სემანტიკურ-სტილისტიკურ დატვირთვას იძენს (ამოსავალი სემანტიკა ვინროვდება, ფართოვდება ან გადაიაზრება).

საუბრის **ლინგვისტური** მახასიათებლები, უწინარეს ყოვლისა, ეხება სათქმელის **შინაარსის** გამოხატვას ენობრივი ერთეულებით: 1. **გრამატიკულით**: ა. **მორფოლოგიური** საშუალებებით (სიტყვათა ფორმები, გრამატიკული კატეგორიები), ბ. **სინტაქსურიით** (სამეტყველო აქტთა სახეები შინაარსის მიხედვით, სიტყვათა წყობა, წინადადებათა კონსტრუქციები, ჩართული სიტყვა-გამოთქმები); 2. **ლექსიკურიით** (ემოციურ-ექსპრესიული და შეფასების გამომხატველი სიტყვები, ფრაზეოლოგიზმები).

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ მხოლოდ იმ ლინგვისტურ მახასიათებლებზე, რომელთა მნიშვნელობა განსაკუთრებით დიდია დიალოგის სხვადასხვა საკომუნიკაციო რეგისტრის შესაქმნელად. ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ **პერსონალობასა და მოდალობას**.

3.1.3.1. მორფოლოგიური დონე

1. მოუბარი პირი და გრამატიკული კატეგორიები

ვერბალური კომუნიკაციისათვის ამოსავალია მოუბარი პირი, რომლის თვალსაზრისი და პოზიცია გადამწყვეტია. ენას სამართლიანად მიიჩნევენ **სოლიმფსისტურ** სისტემად (ლათ. solus „ერთადერთი“+ipse „თვით“), რადგან გარე სამყაროს შეფასება ხდება მოსაუბრის პოზიციიდან (იხ. ჯორბენაძე, 1997, 101) ანუ ენა **ეგოცენტრულია** (ეგო – „მე“), „მე“-ზე კონცენტრირებული (იხ. თანდაშვილი, 1996; 1998).

მხატვრულ ან პუბლიცისტურ ნაწარმოებში მოუბარი პირია თავად ავტორი, რომელიც თხრობას ზოგჯერ პირველ პირში წარმართავს, ხანაც პასიურ მთხრობელად გვევლინება. ასეთ შემთხვევაში ადრესატია ყველა მკითხველი (ე.წ. **კოლექტიური** ადრესატი). სამეცნიერო დისკუსიებში მსჯელობა ძირითადად III ან განუსაზღვრელ პირშია გადმოცემული ობიექტურობის პრინციპის დასაცავად, ხოლო საკუთარი წვლილის ხაზგასასმელად ავტორი იყენებს I

პირის მრავლობით რიცხვს (ე.წ. ავტორისეულ „ჩვენს“).

ზეპირი დიალოგური მეტყველება, როგორც ვერბალური კომუნიკაციის ერთ-ერთი სახეობა, ცხადია, ეფუძნება მოუბარი პირის პოზიციას, რომელიც ხან ირიბი ობიექტია, ხან – პირდაპირი, ხანაც უშუალოდ არაა დაკავშირებული მოქმედებასთან. ამიტომ მოქმედების სუბიექტი არ უნდა გავაიგივოთ მოუბარ პირთან – საუბრის სუბიექტთან.

უკვე აღვნიშნეთ, რომ კომუნიკაციის დეიქტური ველის კოორდინატებია: „მე – შენ – აქ – ახლა“. მაშასადამე, საუბარი მიმდინარეობს მოუბარსა (მე) და მსმენელს (შენ) შორის (რომელთა როლები ცვალებადია) გარკვეულ ადგილას (აქ) და აქტუალურ დროში (ახლა). გამონათქვამისთვის ათვლის წერტილია **უბნობის** მომენტი და **ადგილი** (იხ. წინ სქემა № 2).

ყოველ სამეტყველო აქტში გამოხატულია სინამდვილე, რომელშიც მონაწილეობენ კომუნიკანტები. **მოუბარი პირი** მიემართება **მსმენელს (ადრესატს)**, მოქმედების სუბიექტს (ან ობიექტებს), საკომუნიკაციო **სიტუაციას** (ადგილს, დროს), არსებულ სინამდვილეს და თვით **გამონათქვამს**. ენობრივი ერთეულები ასახავენ მიმართებას კომუნიკაციის მოდელის კომპონენტებთან. ენაში, როგორც კომპლექსურ სისტემაში, ყველა ერთეული მოუბარი პირის პრიზმაშია გარდატეხილი.

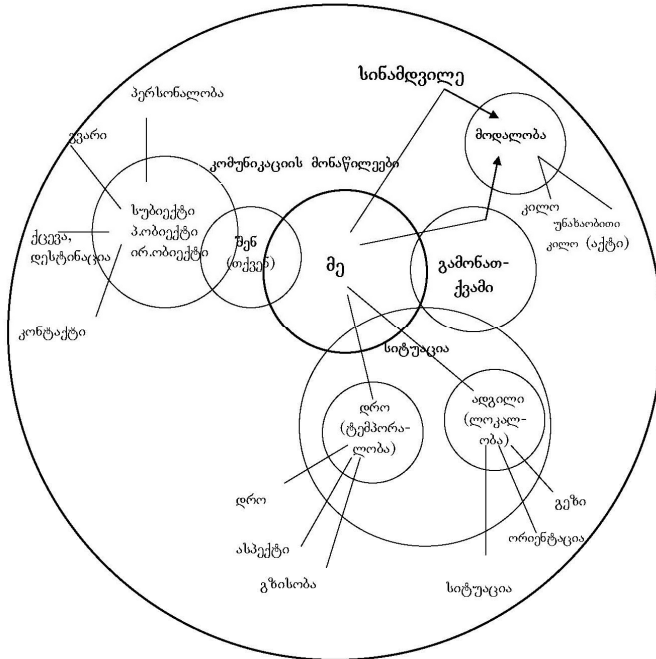
თითოეული ზმნური კატეგორია უკავშირდება საკომუნიკაციო მოდელის რომელიმე კომპონენტს: I. კომუნიკანტებს (მოუბარსა და ადრესატს), II. სიტუაციას (დროსა და ადგილს), III. გამონათქვამსა და სინამდვილეს.

I. კომუნიკანტებთან და მოქმედების სუბიექტ-ობიექტთან დაკავშირებულია: **პერსონალობა** (პირისა და რიცხვის კატეგორია), რომელიც ასახავს სამეტყველო აქტში მონაწილესა და მოქმედების შესრულებელს; **დესტინაცია** (ქცევა, ადრესატობა) – ობიექტების პოსესიურ-დანიშნულებითს მიმართებას სუბიექტთან ან ერთმანეთთან; **გვარი** – სუბიექტის მიმართებას მოქმედების შესრულებასთან აქტიურობა-პასიურობის თვალსაზრისით (პასიური გვარის ზმნაში რეალური სუბიექტი გრამატიკულად ობიექტია, გრამატიკული სუბიექტი კი – რეალური ობიექტი); **კონტაქტი** – მოქმედების შესრულების უშუალოებას და შუალობითობას (ბრძანებით, იძულებით, თხოვნით, დახმარებით მოქმედების შესრულება).

II. სიტუაციას უკავშირდება: **ტემპორალობა**: ა. დრო – **უბნობის მომენტის** მიმართება მოქმედების დროსთან (ახლანდელი, წარ-

სული და მომავალი **დრო; ასპექტი, გზისობა**); **ბ. ლოკალიზაცია** – მიმართება მოქმედების **ადგილთან (გეზი, ორიენტაცია, სიტუაცია)**;

III. მოუბარი პირის დამოკიდებულება სინამდვილესა და გამონათქვამის ჭეშმარიტება-მცდარობასთან – მოდალობა (ზმნის **კილო და უნახაობითობა**, როგორც მისი ერთ-ერთი სახეობა; იხ. სქემა № 8).

სქემა № 8. საკომუნიკაციო აქტი და ზმნის გრამატიკული კატეგორიები

როგორც ვხედავთ, მოუბარი პირის პოზიცია ამოსავალია თითოეული ზმნური კატეგორიისათვის (იხ. მელიქიშვილი, 2001; უთურგაიძე, 2002). თუ ამ კატეგორიებს დავუკავშირებთ სემანტიკურს, აღმოჩნდება, რომ კომუნიკაციის მოდელი მოიცავს მთელ ენობრივ ტექსტს (ამ შემთხვევაში – დიალოგს): **I. პერსონალობის** სემანტიკურ კატეგორიაში გაერთიანდება პირის ნაცვალსახელები; **დესტინაციაში** – კუთვნილებითი ნაცვალსახელები; **ტემპორალობაში** – დროის ზმნიზედები; **ლოკალიზაციაში** – ადგილის ზმნიზე-

დები; **მოდლობაში** – მოდალური სიტყვები, ნაწილაკები, შორისდებულები, ჩართული სიტყვა-გამოთქმები.

ამ სქემით შეიძლება დავრწმუნდეთ, რომ კომუნიკაციაში ყველა დონის ენობრივი ერთეული მონაწილეობს და ქმნის საკომუნიკაციო რეგისტრს, რომელშიც მათი ფუნქციები ურთიერთგანპირობებულია და განისაზღვრება კომპლექსურად. კომუნიკაციური მოდელი ასახავს ამ ერთეულთა ურთიერთკავშირს და სემანტიკურ კატეგორიათა ველები მოიცავს ყველა ენობრივ საშუალებას.

დიალოგურ მეტყველებაში ყველაზე მეტად მუდავნდება ენობრივი ერთეულების სემანტიკური რელატიურობა (ფარდობითობა), რადგან ყველა გრამატიკული კატეგორიისა თუ ლექსიკური ერთეულის სემანტიკა განპირობებულია პრაგმატული კონტექსტით, შეფარდებითია, რაც განსაზღვრავს ენისა და მეტყველების დინამიკურობასა და მოქნილობას.

II. პერსონალობა

დიალოგური მეტყველების ლინგვისტური პარამეტრების დახასიათებას ვინყებთ **პერსონალობის** კატეგორიით.

დიალოგური მეტყველება ანუ საუბარი ვერ წარიმართება კომუნიკანტების გარეშე. **პირი**, როგორც ზმნის გრამატიკული კატეგორია, გამოხატავს მოქმედებისა (პროცესის) და სუბიექტის (ხანაც ობიექტის) დამოკიდებულებას მოუბარ პირთან (იხ. ახმანოვა, 1966, გვ. 220; როზენტალი/ტელენკოვა, 1982, 121). პირის კატეგორია საზიაროა პირის ნაცვალსახელების ლექსიკურ-გრამატიკულ ქვეკლასთან, მაგრამ აქ პირი ლექსემათა ნაკრებია და არა – გრამატიკულ ფორმათა წყება (ლელ, 1990, 271). ამიტომ პირს უწოდებენ „სუპერკატეგორიას“ (რევიზინა, 1973). ე. ბენვენისტი პირთან აერთიანებს რიცხვის კატეგორიასაც (ბენვენისტი, 1974), ხოლო რ. იაკობსონი პირს აკუთვნებს კატეგორია-შიფტერებს, რადგან მისი მეშვეობით მყარდება კავშირი გამონათქვამსა და სამეტყველო აქტს (კომუნიკანტებს) შორის (იაკობსონი, 1972).

მოუბარი პირი, როგორც კომუნიკაციის ცენტრი, ამოსავალია ლინგვისტური დეიქსისისათვის. „მოუბარი ადამიანი უბნობის მომენტში უაღრესად მნიშვნელოვანი კატეგორიაა ზმნის სტრუქტურაში – ის გამოსავალია პირთა გაგებისათვის: მოუბარი, რომელიც ითვლება პირველ პირად, განსაზღვრავს მეორეს, ორივე ესენი ერთად კი არკვევენ მესამეს. ყოველგვარი საუბარი, თხრობა, მსჯელო-

ბა ისე მიმდინარეობს, რომ უეჭველად მოუბრად იგულისხმება ვინ-მე. ყოველი წიგნი... ისეა დაწერილი, რომ ყოველ ფრაზაში მოუბრის თვალსაზრისია გატარებული“ (შანიძე, 1973, 168).

მეტყველების აქტში მონაწილეობის მიხედვით პირის გრამატიკულ-სემანტიკურ ველს ვყოფთ ორ **მიკროველად**: 1. საუბარში მონაწილე პირები (კომუნიკანტები): I პირი (მოუბარი), II პირი (მსმენელი) და 2. მეტყველების აქტის გარეთ მყოფი პირი (III). ჭეშმარიტი პირები სწორედ I და II არის, ხოლო III შეიძლება იყოს ადამიანიც, ცხოველიც, საგანიც, მოვლენაც. ის არც მოუბარია და არც მიმართვის ადრესატი, არამედ მის შესახებ საუბრობენ კომუნიკანტები¹ (იხ. სქემა № 9).

პირველ მიკროველში გამოვყოფთ ორ **ზონას**: მოუბარი პირი-სას (I) და მსმენელისას (II). ველის **ბირთვში** აღნიშნულია პირის პირდაპირი, პირველადი მნიშვნელობები:

„მე“ (I პირი) წარმოადგენს მოუბარს (მეტყველების ან გამონათქვამის სუბიექტს, ავტორს, მეტყველების აქტის წყაროს, ადრესანტს);

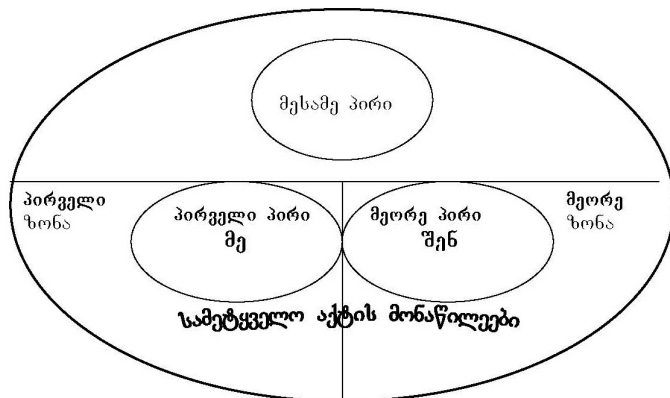
„ჩვენ“ გულისხმობს ორ ან მეტ პირს, რომელთა შორის აუცილებლად ურევია მოუბარი პირი (ე.ი. ინკლუზიური – მე და შენ/თქვენ ან ექსკლუზიური – მე და ის/ისინი).

„შენ“ – მეორე პირი არის მსმენელი (ან თანამოსაუბრე), კომუნიკაციის დროს ადრესატი, რომელსაც მიმართავს მოუბარი.

„თქვენ“ – მრავალი თანამოსაუბრე ან მსმენელი (შენ+ შენ+ შენ), შესაძლებელია – არაკომუნიკანტიც (შენ+შენ... +ის/ისინი).

დიალოგური მეტყველებისთვის განსაკუთრებით საინტერესოდ გვეჩვენება პერსონალობის მორფოსემანტიკური ველის პერიფერიული ნაწილი, რომელშიც იგულისხმება პირის არაპირდაპირი (გადატანითი, მეორეული, კონტექსტური) მნიშვნელობები. პირის კატეგორიის გამოხატულების პლანის მიმართება სემანტიკურ ვარიანტებთან შეიძლება დაკონკრეტდეს არა მარტო ლინგვისტური (ლექსიკური, სინტაქსური, სტილისტიკური...), არამედ ექსტრალინგვისტური (სიტუაციური, სოციალური, სპეციალიზებული) კონტექსტით (იხ. ვასილიევი, 1990, 149).

¹ ჩვენ ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას, რომ III პირი არ ჩაითვალოს პირად, რადგან ის გრამატიკულად მაინც პირია და ქმნის ოპოზიციას I-II პირებთან, თუმცა არ მონაწილეობს საკომუნიკაციო აქტში.

სქემა № 9. სამეტყველო აქტი და ზმნის პირები

ენათმეცნიერებაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სემანტიკა გამობატავს სამ მიმართებას: საგნისადმი (**დენოტატიურს**), ცნებისადმი (**სიგნიფიკატიურს**), სამეტყველო აქტის პირობებისა და მონაწილეებისადმი (**პრაგმატულს**), სხვა ენობრივი ნიშნებისადმი (**სტრუქტურულს**) (იხ. შმელიოვი, 1973, 18). ეს შეხედულება მართებულია პირის კატეგორიისთვისაც. პირის სემანტიკისთვის განმსაზღვრელია მიმართება მეტყველების აქტის პირობებისა და მისი მონაწილეებისადმი (პრაგმატულ-დენოტატიური ასპექტი). თავის მხრივ, ამას ემატება კომუნიკანტთა ურთიერთმიმართება (სოციო-ლინგვისტური ასპექტი).

ლინგვისტურ ლიტერატურაში გამოყოფილია პირის შემდეგი სემანტიკურ-სტილისტური სახეობები: კვალიფიციური პირი (denoted person) – ე.წ. ავტორისეული მრავლობითი, განუსაზღვრელი და ზოგადი (ანუ განზოგადებული) პირი (ახმანოვა, 1966). ენციკლოპედიურ ლინგვისტურ ლექსიკონში აღნიშნულია პირის სემანტიკური ცვლილებები: **უპირობა** („светает“), **განუსაზღვრელობა** („Его не любят“) და **განზოგადებულობა** („Слезами горю не поможешь“) (ლელ, 1990, 271–272). ასევე დახასიათებულია საერთოდ მრავლობითი რიცხვის 5 სემანტიკური ტიპი, რომელთა შორის ერთ-ერთია თავაზიანობის, განდიდების მრავლობითი ნაცვალსახელებსა და ზმნებში („Мы“ – სამეფო დოკუმენტებში, რუსული თავაზიანი „Вы“ – თქვენ, გერმ. Sie) (ლელ, 1990, 584; ყაუხჩიშვილი, 1968).

პირისა და რიცხვის კატეგორიათა ერთობლიობის აღსანიშნა-

ვად ვიყენებთ ტერმინ **პერსონალობას** (იხ. ზექალაშვილი, 2005ა).

ქართულში პირის სემანტიკა ძალზე მობილური და დინამიკურია, მისი შინაარსისა და გამოხატვის პლანებს შორის მეტყველების დროს ზოგჯერ არ დაისმის იგივეობის ნიშანი: ფორმით რომელიმე პირი შინაარსით შეიძლება იყოს **განზოგადებული** (ეხებოდეს ყველა პირს საერთოდ), **განუსაზღვრელი** (არ იყოს ნაგულისხმები კონკრეტული პირი), აღნიშნავდეს სულ სხვა პირს ან საერთოდ დაკარგული ჰქონდეს პირის სემანტიკა (**იმპერსონალურ** ზმნებში). პერსონალობის სემანტიკური ცვლა დამოკიდებულია სამეტყველო აქტის მონაწილეთა, კერძოდ, მოუბარი პირის მიზანდასახულებაზე ანუ განპირობებულია სამეტყველო ტაქტიკით: თავი აარიდოს ადრესანტის/ადრესატის პირდაპირ დასახულებას და პირი გამოხატოს განზოგადებულად ან განუსაზღვრელად (ამავე მიზანს ემსახურება ზოგჯერ ზმნის აქტიური ფორმის ჩანაცვლება პასიურით, როცა მოქმედი პირი აღარ აღინიშნება ზმნის სუბიექტად, მიჩქმალულია და კონცენტრირება ხდება თვით მოქმედებაზე, მოვლენაზე). პერსონალობის ტრანსსემანტიზაცია მჭიდროდაა დაკავშირებული ენის სოციალურ ბუნებასთან და ამიტომაც მისი არსის ნვდომისათვის გადამწვევითა სოციოლინგვისტური ასპექტი.

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში გამოვყოფთ პერსონალობის **სემანტიკური ტრანსპოზიციის** (ტრანსსემანტიზაციის) რამდენიმე სახეობას (იხ. სქემა №10):

1. ნაწილობრივ ანუ არასრულ ტრანსსემანტიზაციას, როცა პირველადი მნიშვნელობა **ფართოვდება**, თუმცა ზმნის ფორმით (ან ნაცვალსახელით) გამოხატული კონკრეტული გრამატიკული პირი არაა გამორიცხული.

1. განზოგადებული პირი გულისხმობს განურჩევლად ყველა პირს. გამოყენებულია ანდაზებში, ზოგად შეხედულებებში, აღიარებულ ჭეშმარიტებებში, საყოველთაოდ ცნობილი მოვლენების აღსანიშნავად. განზოგადებული შეიძლება იყოს როგორც I პირი (მხ. ან მრ. რიცხვში), ისე II პირიც (უმეტესად მხ. რიცხვში), იშვიათად III პირის მრ. რიცხვიც:

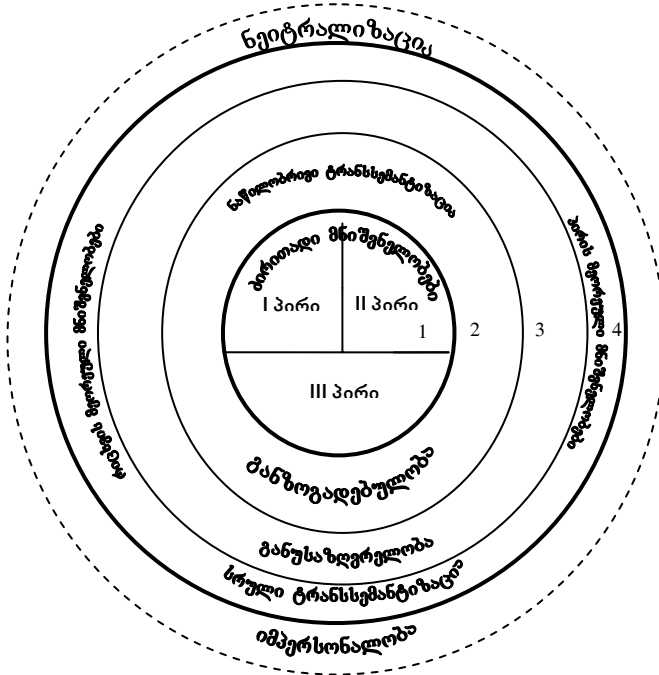
ა. I პ. მხ. რ. „მე“ – მოუბარი პირი:

„გაზროვნებ – მაშასადამე, ვარსებობ“.

„რაც რომ ავი საქმე ვქმნდ, ყველა თავზე დამიბრუნდა“ (ანდ.).

ბ. I პ. მრ. რ. „ჩვენ“:

„ჩვენ თავს არავის დავატყვევებინებთ... გვაროვნობით ვართ ასეთი“ (კლდ.).

სქემა №10. ზმნის პირისა და რიცხვის (პერსონალობის) ტრანსსემანტიზაცია

„ნამეტან უსაშუალოებაში ვართ ჩავარდნილი და გასაკვირველია, რომ კიდევ ხალისიანათ ვართ (კლდ.).“

„ხანდახან ისე აგვიბამ თვალებს ხოლმე, რომ ჩვენ ჩვენს უბედურებას ვერა ვხედავთ“ (ჭავჭავ.).

ზეპირი დიალოგებიდან: „თან ქართველები სნობებიცა ვართ, ამოჩელება ვიცით. ვიტყვი, რა მაგარია, რა მაგარია და შერჩება ხოლმე ეს სახელი ბოლომდე“; „მაგრამ რადგან ქართველები ასეთი ემოციურები ვართ, პირდაპირ დედის გინებაზე გადავდივართ და მძაფრად ჩანს. ემოციური ხალხი ვართ და ცოტა ქაჯებიც“ (ინტ. ნ. შატ.).

გ. II პირი „შენ“ – მსმენელი, ადრესატი:

დიალოგში მეორე პირი აღნიშნავს საუბრის თანამონაწილეს, კომუნიკაციის პარტნიორს, ადრესატს, მაგრამ ხშირად **შენ** განზოგადებულია, ადრესატი კოლექტიურია, იგულისხმება ყველა და არა რომელიმე კონკრეტული პირი. ამიტომ მეორე პირი ყველაზე ხშირად-

დაა გამოყენებული ანდაზებში, აფორიზმებში, სენტენციებში, განყენებულ მსჯელობებში:

„ქვევრს რასაც ჩასძახებ, იმას ამოგძახებლ“ (ანდ.).

„ნუ დაჰარგავ ძველსა გზასა, ნურცა ძველსა მეგობარსა“ (ანდ.).

„რაც მოგვივა, დავითაო, ყველა შენი თავითაო“ (ანდ.).

„თუ წუთისოფელს ერთს ბენო ხანს თვალი მოუხუჭე, ისე გაგთელავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსა“ (ჭავჭ.).

ზეპირმეტყველებაში ხშირად გვხვდება I პირის მაგივრად II პირის გამოყენება, რომელსაც განზოგადებულობის სემანტიკაც ემატება:

„– არა მგონია, იქ ვინმე რამეს გათქმევინებდა და მოგისმენდა“ (გადაც. „პირვ.“).

მოვიყვანთ ნაწყვეტებს სამი ინტერვიუდან, რომლებშიც ბევრჯერაა ეს ხერხი გამოყენებული: „როცა პირველად აღმოაჩენ, რომ რალაც შეგიძლია, გინდა ვილაცას გაუზიარო ეს აღმოჩენა“; „ახლა მე გინდა მაქვ და გინდა მადაგვ, ჩემთვის ამას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს“; „ახალგაზრდა გადაჭარბებით არც უნდა შეაქვ და არც უნდა აძაგვ და ძალიან სიფრთხილით უნდა მოეკიდო... არ უნდა გაიმეტო მწერალი დასალუბად. შეიძლება არც სარწმუნოება გქონდეს, არც მამული, მაგრამ ენა თუ გაქვს და ერი ამ ენაზე ლაპარაკობს, ის მამულსაც გაიჩენს და სარწმუნოებასაც. ამას თუ არ აჯობ, ცოდო ხარ, ძალიან ცოდო. ამას მე იოლად ვჯობნი. ისიც კარგად ვიცი, რა მაკლია, მაგრამ როდესაც თვითმიზნად ისახავ, რომ იყვირო, ილანძლო და ადამიანის ორგანოების ყველა სახელი ჩანერო შენს წიგნში, ეს უკვე აღარაფერს ჰგავს“; „გულში კეთილი კაცი ჩაგახედებს. მას უნდა, რომ სხვამაც გაიზიაროს მისი სულის მშვენიერება, რომ გათქმევინოს, ბიჭო, რა კარგია ცხოვრებაო“ (ინტ. ნ. შატ.).

„იმიტომ, რომ პატარა ქვეყანაა. დიდ რამეს ვერ დანერ“; „როცა ჭაში ხარ, იმ ჭიდან მარტო ჭის კედლებს ხედავ. შეგიძლია აღწერო დეტალურად ეს კედლები, მაგრამ ჭაზე ვერაფერს იტყვი“; შეგიძლია ფული იშოვო, მაგრამ უნდა დანერო ბოზებზე, ნარკოტიკებზე, რალაც ამდაგვარზე“; „პლანს რო მონევი, ეგ არ ნიშნავს იმას, რომ პლანზე წერო“; „– როგორ მდგომარეობაში ხარ, როცა წერ, შეგიძლია აღწერო? – ჰო, რალაცა ატაცებული ხარ“; „თუ მთლად რეგვენი არა ხარ, შეეცდები გააკეთო, ხო?“ (ინტ. ზ. თვარ.).

„ეს უფრო არის საკუთარი თავის დაზღვევა ანუ ოინები იმი-სათვის, რომ გაამართლო შენი სიზარმაცე, – ოლონდ როგორმე არ

მიხვიდე ფურცელთან და კალამთან“; „ის, რომ შენი სამშობლო გიყვარს, არ ნიშნავს, მაინცადამაინც პოზიტიური სადღეგრძელოების თქმას“; „შეიძლება ეს ცუდი ლიტერატურაა, მაგრამ შენ თვლი, რომ ასე უნდა ილაპარაკო იმ პრობლემებზე, რაც განუხებს, რაც აღელვებს საზოგადოებას ან მკითხველს“ (ინტ. ლ. ბულ.).

ქართულ დიალოგებში II პირის მხ. რიცხვის გამოყენება განზოგადებული მნიშვნელობით იმდენად გავრცელებულია, რომ, ვფიქრობთ, „შენ“ უნდა ჩაითვალოს **განზოგადებული** (ან ზოგადი) პირის ნაცვალსახელად, როცა იგულისხმება ყველა (ე. წ. კოლექტიური ადრესატი). **II პირის ნაცვალსახელის სემანტიკური სახესხვაობაა განზოგადებული** (იგივე ზოგადი) **პირი, ამიტომ ზმნურ ფორმაშიც უნდა გამოიყოს პირის ეს სახეობა**. ამ მოვლენას აქვს უნივერსალურობის ტენდენცია (მაგ., გვხვდება რუსულში, გერმანულში და სხვ.).

განზოგადებულობას გამოხატავს **II პირი მრ. რიცხვშიც**:

„თქვენ ძალიან რომ მაქვთ, მე ხომ ვიცი, რას ვაკეთებ; ან რომ მაძაგლოთ, არც იმას მივიღებ და არც იმას, გადიგეთ?“ (ინტ. ნ. შატ.).

2. პირის განუსაზღვრელობა, როცა რეალური მოქმედი უცნობია ან მოუბარი განგებ არ ასახელებს მას. ასეთ შემთხვევებში ზმნა დგას **მრ. რიცხვის მესამე პირში**, მაგრამ არასოდეს არაა აღნიშნული წინადადებაში „ისინი“, მით უმეტეს – კონკრეტული მოქმედელი პირი:

„აქლემს უთხრეს: კისერი მრუდე გაქვსო და სხვა რაღა მაქვს სწორიო“ (ანდ.).

„ამბობენ, – თამარ დედოფალს ის აკვანი იქ ჩაუდგამს“ (ჭავჭავ.).

„იტყვიან: მალის მთის ძირსა, ულრანს, უდაბურს ტყეშია, ლუბუმი ინვა დაჭრილი, ნატყვიარი სჭირს მკერდშია“ (ფშავ.).

„ჩვენ ოჯახში მახსოვს რამდენიმე შემთხვევა, რომ კაცი დაჟსაჯლოთ“ (ნერ.).

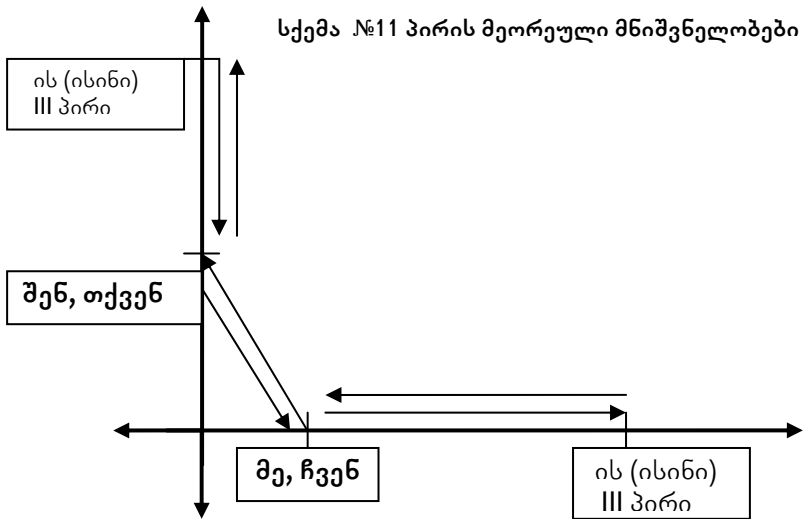
დიალოგებიდან: „ჩემთვის, 61 წლის კაცისთვის, ამას აღარ აქვს მნიშვნელობა, მაგრამ, როდესაც 22-23 წლის ბიჭი ან გოგო ხარ და საშინლად გადაგივლიან – გადაგებენ ან საშინლად გაქებენ, ეს არ ვარგა“; „დანერა ხომ რალაც? – იმდენი აქვს, იმდენი ადიდეს, რომ შეშინდა ეს კაცი; იმიტომ, რომ დიდი ტვირთი აჰკიდეს“ (ინტ. ნ. შატ.).

განსხვავებით ქართულისაგან, გერმანულში განუსაზღვრელობის გამოსახატავად გამოიყენება სპეციალური ნაცვალსახელი

man (მიღებული არსებითი სახელისაგან Mann → man): man sagt – (ე.ი. კაცი, ვილაც ამბობს) ამბობენ, man spricht - ლაპარაკობენ;

II. 1. პირის სრულ ტრანსსემანტიზაციას, როცა ზმნის ფორმით გამოხატული პირის ნაცვლად იგულისხმება სხვა. განსაკუთრებით საინტერესოდ გვეჩვენება I და II პირების (კომუნიკანტთა) ურთიერთჩანაცვლების შესაძლებლობა დიალოგურ მეტყველებაში. ეს მოვლენა ადრეც იყო შენიშნული სპეციალურ ლიტერატურაში (კიზირია, 1987, 55-56; კვანტალიანი, 1990, 20-21).

პირველი პირის ჩანაცვლებით მეორე (ან მესამე) პირის ადგილას მოუბარს სურს ტაქტიანად, ფრთხილად აჩვენოს, რას იზამდა მსმენელის ადგილას. აქ შეიძლება იყოს რჩევა, არარეალური პირობა, სინანული, დარიგება და სხვ. თუმცა საჭიროა ზმნის შესაბამისი მწკრივის – ხოლმეობით-შედეგობითის შერჩევაც (იხ. სქემა №11):

ა. I პ. მხ. რ. = II პ. მხ. რ.

„ბატონო, ხმალი გადამიტყდა და დამიმოკლდაო, უპასუხა მე-ომარმა.

– ფეხს წინ ნავდგამდი და დაგიგრძელდებოდაო, უბრძანა მე-ფემ და ომში შეერია“ (ზღაპრ.).

„ბაბუაშენმა გარეული ტახი დაიჭირა ყურით და შენ კი ერთი შინაური ნუნკი ღორიც ვერ მოგიშორებია? ავიღებდი ჯოხს და დაჯ-

კრავდი თავშიო!“ (ნერ.).

„სხვაგან რომ დაყილობ, იქაც მივიდოდი, ვნახავდი და საკითხავი აღარ გექნებოდა“, – უთხრა მონყენით დარიკომ ქმარს“ (კლდ.)

„თუ არ გიშვებდა, გამოვიპარებოდი, მოვკლავდი და ისე გამოვიქცეოდი“ (შენგ.).

მსგავსი ჩანაცვლება ჩვეულებრივია ყოველდღიურ საუბრებშიც. მაგ., „რას ყოფს ცხვირს სხვის საქმეში? დავიდუმბედი ენას და არ ავტყეხავდი ვაი-უშველებელს!“ (ყოფ. საუბ. 19).

ამ მოვლენას მიიჩნევენ ქართული ზეპირმეტყველებისთვის დამახასიათებლად (კვანტალიანი, 1990, 20-21). მართებულადაა ახსნილი, რომ მსგავს კონსტრუქციებში შეკვეცილია პირობითი დამოკიდებული წინადადება (მე რომ ის ვყოფილიყავ ან მე რომ თქვენს ადგილას ვიყო) და მოცემულია მხოლოდ დარჩენილი ნაწილი, რომელშიც ზმნა ხოლმეობითის ფორმით (პირობით კილოში) არის გამოყენებული.

ბ. I პ. მხ. რ. = III პ. (გვხვდება იშვიათად):

„ვიქნებოდი თავისთვის მოსვენებით!.. რა მიაბნინებდა ჯარში?“ (ნერ.)

ჩვენ ვფიქრობთ, ეს არის **ემპათიის** გამოხატვის ერთ-ერთი საშუალება ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში. მართლაც, ასეთ შემთხვევაში იგულისხმება, რომ მოუბარი თავს აყენებს ადრესატის ადგილას, გადააქვს მოქმედება საკუთარ თავზე და ამით არბილებს სათქმელის კატეგორიულობას.

გ. II პ. მხ. რ. = I პ. მხ. რ.

„შენ“ ენაცვლება „მე“-ს, როცა ხდება მოუბარ და თანამოსაუბრე პირთა გაიგივება. ეს შემთხვევა ახლოსაა პირის განზოგადებულად წარმოდგენასთან, რადგან აქ პირველ პირს ენაცვლება „შენ“. ასეთ შემთხვევებში ხშირად ზმნის დროც განუსაზღვრელია, მოქმედება – მრავალგზისი (განუსაზღვრელი ანუ იტერატიული ან-მყო, ხოლმეობით-შედეგობითი, მყოფადი ან უწყვეტელი, კილო – პირობითი ან თხრობითი; იშვიათად დასტურდება I თურმეობითი და III კავშირებითიც). ასეთი ჩანაცვლება მხოლოდ დიალოგშია შესაძლებელი და, ჩვენი აზრით, ესეც ემპათიის გამოხატვის საშუალებაა ანუ მოუბარი მსმენელს აქცევს მოქმედების თანაშემსრულებლად, ჩართავს საკუთარ განცდებში:

„ – შენ რავა მაშვლობ მერე? შენს საწინააღმდეგო საქმეში უწყობ ხელს?

– აბა, რა უნდა ქნა, მეტი გზა რომ არ გექნება, ჩემო საყვარე-

ლო ძმაო?!” (კლდ.).

დიალოგებიდან: „რა კარგია, როცა მიდიხარ ბუნებაში და ტკბები საქართველოს ზღაპრული სილამაზით!“ (ყოფ. საუბ. 1)

„რას იხამ, ვერ ვტყვი კაცს პირში ასეთ რამეს“ (ყოფ. საუბ. 2).

„ქვეყნად ამდენი ახალი და საინტერესო რამ ხდება, შენ კი წევ-
ხარ სანოლში და ვერაფერს აკეთებ!“ (გადაც. „დროება“).

ადამიანი – მოუბარი პირი – საკუთარ თავსაც შეიძლება დაე-
ლაპარაკოს მეორე პირში, ე.ი. ადრესატად მიიჩნიოს:

„– უბედურო ჩემო თავო, მიდი, გაბედე, ნუ ხარ ასე გლახაკი!“
(ყოფ. საუბ. 19).

III პ. მხ. რ. = II პ. მხ. რ.

გრამატიკული ტაბუს საინტერესო მაგალითი მოჰყავს კ. ჯორ-
ჯანელს: ხევსურეთში მშობიარე ქალს სხვა ვინმე (მეუღლეც) არა-
პირდაპირ მიმართავს – III პირში, თითქოს სხვაზე იყოს ლაპარაკი,
ქალიც ასე პასუხობს:

„ – პურ ხო არ უნდ?“

– მინდავ!

– ვაჟა როგორ ხყავავ?“

– კარგა ასავ“ (იხ. ჯორჯანელი, 1977, 73).

ნინათ მეფეებს, თავადებს ყოველთვის უშუალოდ არ მიმარ-
თავდნენ და III პირით მოიხსენიებდნენ. მაგ., – რას მიბრძანებს მეფე
ბატონი? – რას იღებებს დიდი ხელმწიფე? მსგავსი მოვლენა (II პირ-
თან III პირის ჩანაცვლებისა) დასტურდება რუსულსა და გერმანულ-
შიც (გერმანულში თავაზიანობის Sie წარმოშობით მესამე პირია).

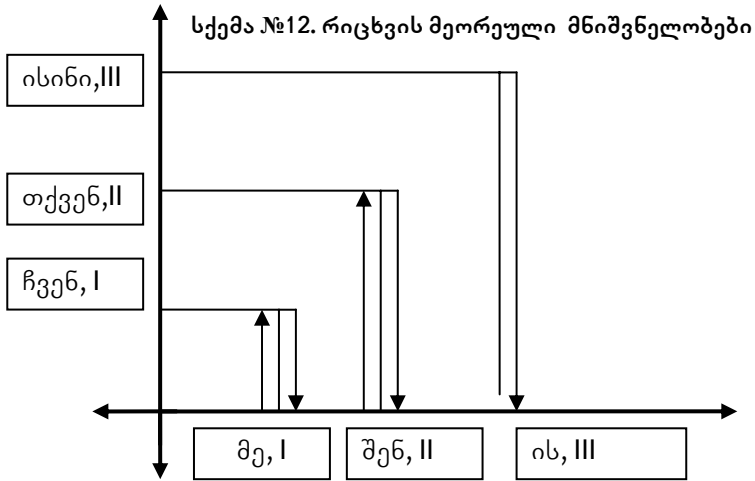
დიალოგში ზოგჯერ III პირში ადრესატის (ან ადრესანტის) და-
სახელებაც შესაძლებელია. მოვიყვანთ მაგალითს ინტერვიუდან:

„– ანუ, სხვა, უფრო დიდ ქვეყანაში რომ დაბადებულიყო ზაზა
თვარაძე, მაშინ დანერდა რომანს ან რამე დიდტანიან ნიგნს,
ვთქვათ, ინგლისში?“

– არა, ეს ზაზა თვარაძე შეიძლება დაიბადოს ინგლისში, მაგ-
რამ არ გაიზრდება ისევ ის ზაზა თვარაძე. იქ სულ სხვანაირი გაიზ-
რდება. ჯერ ერთი, მეტი განათლება ექნება. ყველაფერს სულ სხვა
თვალთ შეხედავს“ (ინტ. ზ. თვარ.).

**2. ზმნის (ან ნაცვალსახელის) რიცხვის ტრანსსემანტიზაცი-
ის** დროს მრავლობითი რიცხვის ფორმები ჩაენაცვლება მხოლოობი-
თისას, რასაც განაპირობებს საკომუნიკაციო სიტუაციის ექსტრა-
ლინგვისტური (სოციოლინგვისტური) ფაქტორები (იხ. სარჯველაძე,
1997). ასეთ ფორმებს უწოდებენ **გრამატიკულ ევფემიზმებს** (კიკ-

ვიძე, 1999), რადგან ჩანაცვლებას ანუ ტრანსსემანტიზაციას განაპირობებს თავაზიანობის გამოხატვის სურვილი (იხ. სქემა №12).

***1 პირის მრავლობითი რიცხვი მხოლოდობითის ნაცვლად
1. I პ. მრ. რ. = I. მხ. რ. (ჩვენ = მე).***

ადამიანი საკუთარ თავზე ლაპარაკობს მრავლობით რიცხვში, რაც განპირობებულია სამეტყველო სტრატეგიით:

„მაგათ დააკლდათ ყველაფერი, მაგათზე ნაკლებები ვყოფილვართ, რომ შემოვსულვართ ამ ოჯახში?“ (კლდ.).

2. არ. მარტიროსოვს მოჰყავს თავაზიანობის „ჩვენ“ ნაცვალსახელის გამოყენების საინტერესო მაგალითი ადრესატისადმი პატივისცემის გამოხატვის სურვილის გამო ისტორიული დოკუმენტიდან (ნასყიდობის წიგნიდან): „ნასყიდობის წიგნი და სიგელი დაგდნერეთ და მოგართვით ჩვენ, ვეშაპიძემ იესემა თქუნენ, ამილახორს ბატონს გივს“ (მაგალითი დამონმებულია წიგნიდან: მარტიროსოვი, 1964, 66).

გ. კვარაცხელია გამოყოფს სამეცნიერო სტილში I პირის მრ. რიცხვის რამდენიმე სემანტიკურ ვარიანტს, მათ შორის არის ავტორისეული „ჩვენ“, რომლის გამოყენების მიზეზად მიიჩნევს თხრობის ობიექტურობის ჩვენებას (უსუბიექტობას) და ეტიკეტს (მოკრძალებულობას, თავმდაბლობას) (კვარაცხელია, 1990, 68-69), ე. ი. მოუბარი/ავტორი ხაზს უსვამს მხოლოდ თავის მოკრძალებულ წვლილს, ის ერთ-ერთია და არა – ერთადერთი. სამეცნიერო ეტიკეტში (წერთი მეტყველების გარდა, ზეპირ გამოსვლებშიც, პოლე-

მიკაშიც) დამკვიდრებულია „ჩვენ“, „მე“ თითქმის თავხედურ, მიუღებელ ტონად და ანაქრონიზმად აღიქმება.

„**ვფიქრობთ**, რომ ამ მეთოდით კვლევა საინტერესო შედეგებს **მოგვიტანს**“ (სამეცნ. დისპუტი) და ა. შ..

3. შეიძლება „**ჩვენ**“ შეგვხვდეს **საქმიან-ოფიციალურ** სტილშიც, როდესაც იჩქმალება ერთი კონკრეტული პირი (ის ერთ-ერთია „ჩვენ“-ში), მოუბარი პირის მიზანია ბრძანების ან გადანყვეტილების კატეგორიულობის შერბილება (მაგ., დანესებულების ხელმძღვანელის ან მთავრობის წარმომადგენლის საუბარში): **ჩვენ მივდით** დასკვნამდე, რომ... **ჩვენ ხელი მოვანერეთ** გადანყვეტილებას...

4. „**ჩვენ**“ შეიძლება იყოს **ინკლუზიური** (მე+თქვენ) ლექტიორის მეტყველებაში და გამოხატავდეს სურვილს, რომ სტუდენტები აღიქვას არა პასიურ მსმენელებად, არამედ აზროვნების თანამონაწილედ. მაგ.: **ჩვენ დღეს ვისაუბრეთ** ქართული ზმნის კატეგორიებზე; **ჩვენ განვიხილეთ** ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემა...

5. პატარა ასაკის შვილთან საუბარში ან საბავშვო ბაღში – აღმზრდელისა და აღსაზრდელის დიალოგში, მოსწავლისა და მასწავლებლის საუბარში (შედარებით დაბალ კლასებში), ასევე უფროსი ადამიანის დიალოგში უმცროსთან („აბა, **დავწერთ** დავალებები!“ – სკოლაში).

მაშასადამე, სასაუბრო მეტყველებაში I პ. მრ. რ. (ჩვენ) გამოიყენება ბავშვებთან, ხანდაზმულებთან, ავადმყოფებთან და ენაცვლება II პირს, „როცა მეტყველი მოსაუბრისადმი თანაგრძნობას, თანამონაწილეობას გამოხატავს, მასთან საკუთარი თავის იდენტიფიკაციას ახდენს: რა გვანუხებს? რა გვინდა? რა გვტკივს? რატომ დავდივართ თავშიშველი?“ (კვარაცხელია, 1990, 70), „აბა, დღეს როგორ **ვგრძნობთ** თავს? **საჭმელი ვჭამეთ?** **წნევა ხომ არა გვაქვს?**“ რადგან ყველაზე ხშირად ამ ფორმას იყენებენ ექიმები პაციენტებთან საუბარში, მას უწოდებენ „**საექიმო ჩვენ**“-ს („**докторское Мы**“).

ჩვენი აზრით, ასეთ ფორმას უნდა ეწოდოს **ემპათიის ანუ თანაგრძნობის „ჩვენ“**, რადგან აქ წინა პლანზე დგას თანამონაწილეობის ხაზგასმა, თანაც, დასტურდება არა მარტო ექიმების მეტყველებაში. ამავე მიზეზით გამოიყენება I პირის მრ. რიცხვის ფორმა ბრძანებითად II პირის ნაცვლად, მაგ., შევადგინოთ=შეადგინეთ.

6. სამეფო ანუ **განდიდების „ჩვენ“** (pluralis maiestatis) გავრცელებული იყო წინათ, იყენებდნენ „ძლიერნი ამა ქვეყნისანი“ და დასტურდება მრავალ ენაში. აქ ავტორისეული „ჩვენ“-ის საპირისპირო სემანტიკაა: ხაზი ესმება არა მოკრძალებულობას, მორიდებას, არამედ საკუთარი პერსონის მნიშვნელობის გამორჩევას, გამოყოფას,

განდიდებას, ამპარტავნებას, სოციალურ-იერარქიულ კიბეზე უპირატესობას (იხ. ყაუხჩიშვილი, 1968; კიკვიძე, 1995; 1999).

ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებში დადასტურებულია „ჩვენ“ ნაცვალსახელის გამოყენება ამ ფუნქციით XI, XV, XVI, XVII საუკუნეების ძეგლებში. მაგ.: „ჩვენ ღუთივ გუირგუინოსანმან მეფემან, პატრონმან ლეონ ესე უკუნისადმი ჟამთა გასათავებელი სიმტკიცისა სიგელი გჳადრედ და მოგაჴსენედ თქვენ“ (1569) (იხ. ბერძნიშვილი, 1989, 33). შდრ. გერმანულში: „Wir, Friedrich, König von Preußen“ (გიოცე/ჰეს-ლიუტინი, 1998, 264).

თავაზიანობის „თქვენ“ – მეორე პირის მრავლობითი რიცხვი მხოლოობითის ნაცვლად

II პ. მრ. რ. = II პ. მხ. რ. - ევროპულ ენებში ტიპოლოგიურად არის შესწავლილი თქვენობითი (ზრდილობიანი) მიმართვის ისტორია-ჩამოყალიბება, გამოყოფილია ამ ენების საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები, სოციოლინგვისტური სტატუსი და პრაგმატული ფუნქციები (იხ. სვენუნგი, 1958; რეზანი, 1994; 2001 და სხვ.).

დიალოგური მეტყველებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მეტყველებაში თავაზიანობის გრამატიკული ფორმების არსებობას, რადგან საკომუნიკაციო რეგისტრის ძირითად ინდიკატორად ჩვენ ვთვლით პირის თავაზიანი გამოხატვის შესაძლებლობას (ფამილარულ-ახლობლური „შენ“ თუ თავაზიან-ოფიციალური „თქვენ“) ადრესატისადმი მიმართვაში. II პირის მრ. რიცხვის ფორმის გამოყენება მხოლოობითში ნაგულისხმევი დენოტატის აღსანიშნავად ხაზს უსვამს პატივისცემას, მოკრძალებას ადრესატისადმი (იხ. ანდრონიკაშვილი, 1953, 25) და ითვლება „ამჟამად ცივილიზებული საზოგადოების სამეტყველო ეტიკეტის მიუცილებელ კომპონენტად“ (აფრიდონიძე, 2003, 36). (შენ/თქვენ ფორმათა დისტრიბუცია თანამედროვე ქართულში განხილულია თავში საკომუნიკაციო რეგისტრებთან დაკავშირებით).

მაგ.: „მოგახსენებთ, დიდებულო ხელმწიფევ!.. თუ აქამდისინ ვერა ვბედავდით თქვენთან გხლებოდით, ამის მიზეზი იყო, რომ გვეშინოდა თქვენის შეწუხებისა და განრისხებისა!“ (ყაზბ.).

„თქვენობითი“ ფორმა ქმნის ოპოზიციას „შენთან“ როგორც პირის ან კუთვნილებით ნაცვალსახელებში, ისე ზმნის **ნულოვან** და **თანთან** ფორმებში (შენ აკეთებ – თქვენ აკეთებთ). ასეთი ოპოზიციური ლექსიკური წყვილების არსებობა დასტურდება ქართულ ზმნებში (პირში მონაცვლე ზმნებში).

განუსაზღვრელი პირი - III პ. მრ. რ. = I პ. მხ. რ.

1. მოუბარი პირი საკუთარ თავზე საუბრობს **განუსაზღვრელ პირში** (III პ. მრ. რიცხვში), როცა „მე“-ს თითქოს ეკარგება კონკრეტულ-პიროვნული თვისება და იგივედება რომელიმე ოფიციალურ დაწესებულება-ორგანიზაციასთან (ინსტიტუციებთან). ამ დროს მოუბარი საკუთარ თავს აღიქვამს ოფიციალურად მინიჭებული სამსახურებრივი „მოვალეობის შემსრულებლად“, ის უფლებამოსილია (პატრული, პოლიციელი, ავტონისპექტორი, მორიგე, მცველი, ადმინისტრატორი, სკოლის დარაჯი, სასტუმროს შვეიცარი, დისპეტჩერი, მოლარე, ბანკის თანამშრომელი და ა.შ.). მაგ., ავტონისპექტორი, პოლიციელი ან პატრული ეუბნება გამვლელს: „- ვის უთხრეს, რომ აქ არ შეიძლება გავლა!“ (ყოფ. საუბ. 17).

ავტონისპექტორი – მძღოლს: „- თქვენ გეუბნებიან, დასწოთ მანქანა შენობიდან ორი მეტრით უკან!“ (ყოფ. საუბ. 17)

მოლარე – მაცურებელს: „- თქვეს თუ არა, რომ ყველა ბილეთი გაყიდულია!“ (ყოფ. საუბ. 18)

2. მოუბარი პირი გაიგივებულია ადამიანთა ჯგუფთან და თავს უფლებას აძლევს, ისაუბროს და იმოქმედოს მათი სახელით. ეს ძირითადად ხდება კონფლიქტურ სიტუაციაში.

მაგ., „- თქვენ, მგონი, გაგაფრთხილეს, რომ არ მიაწვეთ კარს!“ „- ხომ გაგამეორეს ათასჯერ, რომ აქ მოწვევა აკრძალულია!“ „შენ გეუბნებიან, ახლავე დამიბრუნე ჩემი დოკუმენტები!“ (ყოფ. საუბ. 18).

3. მოუბარი თავს აკუთვნებს ასაკით „უფროსს“, ხოლო „უმცროსს“ აძლევს შენიშვნას, საყვედურობს, სთხოვს არასასურველი მოქმედების შეწყვეტას: „- ვის ეუბნებიან!“ „რა გითხრეს?“ „რამდენჯერ უნდა გითხრან!“ „რამდენჯერ უნდა გაგაფრთხილონ!“ „- გასაგებად გაგამეორეს თუ არა, არ მოკიდო ხელი ამ წიგნებსო!“ (ყოფ. საუბ. 18).

ასეთ შემთხვევებში ტონი კატეგორიულია, შეიცავს მუქარას, საყვედურს, გაფრთხილებას ან ნიშნის მოგებას.

III. ცალკე უნდა აღვნიშნოთ პირის სემანტიკის ნეიტრალიზაციის შესაძლებლობა (იმპერსონალიზაცია), როცა ზმნა III პირის ფორმითაა მოცემული, ხოლო პირის მნიშვნელობა დაკარგულია (იხ. ბასილაია, 1958; კვაჭაძე, 1977, 207-209). ასეთ ზმნებს ქართულში უწოდებენ **პირნაკლს, იმპერსონალურს**.

დიალოგური მეტყველებისთვის მნიშვნელოვანია პირის სე-

მანტიკის ვარირება მყარ ეტიკეტურ ფორმულებშიც. შესაძლებელია ვისაუბროთ ასეთ გამონათქვამებში **ექსპლიციტურად** ან **იმპლიციტურად** გამოხატულ პირზე, რადგან დიალოგში ნებისმიერი გამონათქვამი მიემართება ადრესატს (კონკრეტულს ან განზოგადებულს).

როცა ეტიკეტურ გამონათქვამებში ჩართულია ზმნა, მაშინ მოუბარი და მსმენელი (I და II პირები ან მარტო მეორე პირი) **ექსპლიციტურად** არის გამოხატული და ზმნის **ნულოვანი** ან **თანია-ნი** ფორმით გამოხატება რეგისტრის არაოფიციალურობა თუ ოფიციალურობა (თავაზიანობა). მაგ., **გმადლობთ!** მადლობას გიხდით! **მაპატიეთ!** ბოდიშს გიხდით! **მინდა ბოდიში მოგიხადოთ!** გილოცავთ იუბილეს! **გისურვებთ წარმატებებს!** ნება მომეცით **მოგესალმოთ!** სულითა და გულით **დაგლოცავთ!** ნება მომეცით **გამოგემწვიდობოთ!** მინდა წარმოგიდგინოთ ჩემი და! მინდა **დაგპატიჟოთ** კონცერტზე! **მრავალს დაესწარი!** **გაიხარეთ!** და ა.შ.

ზოგჯერ ეტიკეტურ ფორმულაში არაა გამოყენებული ზმნა, მაგრამ მისი ფუნქციური და სემანტიკური სინონიმი, რომელთანაც იგი ქმნის სინონიმურ თემატურ რიგს, პირის ფორმას აღნიშნავს, ამიტომ შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ ეს მყარი ფორმულაც იმპლიციტურად შეიცავს პირის მნიშვნელობას (ესაა ე.წ. სემანტიკური ადრესანტი და სემანტიკური ადრესატი; უწოდებენ სემანტიკურ პერფორმატივებსაც (იხ. ფორმანოვსკაია, 1984; 1987; 1989ა,ბ).

იმპლიციტურ პირებში ქართულში იგულისხმება მოუბარიც და ადრესატიც. მაგ.: **გამარჯობა** (=მე გესალმები შენ)! **მადლობა** (=მე მადლობას გიხდი შენ), **ბოდიში**, **უკაცრავად** (= მე ბოდიშს გიხდი შენ), **ნახვამდის** (=მე გემწვიდობები შენ), **კეთილი მგზავრობა** (=მე გისურვებ შენ კეთილ მგზავრობას), **ბედნიერი მგზავრობა** (=მე გისურვებ შენ ბედნიერ მგზავრობას), **მრავალ ახალ წელს** (=თქვენ და-ესწარით მრავალ ახალ წელს!), **სიცოცხლე!** (მე გისურვებ შენ ხანგრძლივ სიცოცხლეს!) **ჯანმრთელობა!** **გაზრდა!** **გახარება!** და ა. შ. აქ ეტიკეტური ფორმულები თითქოს შეკუმშულია, ზმნური ნაწილი სავალდებულო არაა და იგულისხმება.

უნდა აღვნიშნოთ ქართული სამეტყველო ეტიკეტის ერთი საყურადღებო ტენდენცია: **იმპლიციტური ადრესატის ექსპლიციტურად გამოხატვის სურვილი** ზოგიერთ მყარ გამოთქმაში. სწორედ ამიტომ გაჩნდა „-თ“ შემდეგ ფორმულებში: **გამარჯობათ!** **ბოდიშით!** **თქვენი ჭირიმეთ!** **ძილი ნებისათ!** და სხვ. (ამ პროცესს უწოდეს თავაზიანობის სემანტიკურად პროგრესული გრამატიკალიზა-

ცია, რომელშიც გამოვლინდა -თ-ს ჰიპერდისტრიბუცია, იხ. კიკვიძე, 2004).

ეტიკეტური ფორმულები ზოგჯერ იმპლიციტურად შეიცავს სხვა გრამატიკული კატეგორიების მნიშვნელობას (დროს, მოდალობას) ან ექსპლიციტური მნიშვნელობა გაცვეთილია და იგულისხმება სხვა, რადგან კომუნიკაცია მიმდინარეობს კონკრეტულ მომენტში (უბნობის დროს), კონკრეტულ ადგილას, კონკრეტულ პიროვნებებს შორის. მაშასადამე, ასეთ გამონათქვამებში, მიუხედავად ექსპლიციტურად გამოხატული გრამატიკული კატეგორიისა, იგულისხმება ახლანდელი დრო და თხრობითი კილო. კომუნიკაციის კოორდინატები „მე-შენ-აქ-ახლა“ ძალაშია ყველა დიალოგში.

როგორც განხილული მაგალითებიდან ჩანს, ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში I პირს ენაცვლება II, II პირს – პირველი, იშვიათად III პირს ცვლის I (ან პირიქით), ხოლო ყველაზე გავრცელებულია მრავლობითი რიცხვის გამოყენება მეორეული მნიშვნელობებით (სამეფო ან ავტორისეული „ჩვენ“, თანაგრძნობის ანუ ემპათიის „ჩვენ“, თავაზიანობის „თქვენ“, მოუბარი პირის **განუსაზღვრელად** ქცევა).

პერსონალობასთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ ქართულ ენაში პირში მონაცვლე რამდენიმე ზმნის (ე.წ. **ლექსიკური ევფემიზმების**) არსებობა.

„როგორ ხართ?“ – თავაზიანი ფორმაა, მაგრამ პირში მონაცვლე ზმნა აძლიერებს თავაზიანობას: „როგორ ბრძანდებით?“ ასეთივეა: თქვი! – ბრძანეთ! რა ბრძანეთ? როგორც ბატონმა ივანემ ბრძანა; გეტყვი – მოგახსენებთ; დაჯექი! – დაბრძანდით! ადექი! – აბრძანდით! შემოდი! – შემობრძანდით! ჩადი! – ჩაბრძანდით! აიდე! – ინებეთ! როგორც გინდა – როგორც გენებოთ; რა გინდა? – რა გნებავთ? ჭამე! – მიირთვით! ნება მომეცი! – ნება მიბოძეთ! მოგცემ – მოგართმევთ! პატივი გვეცი, დაგვაფასე – პატივი დაგვდეთ! როგორც იცი – როგორც მოგეხსენებათ! შენთან მოვა – თქვენ **გვახლავტავ** (იხ. პირში მონაცვლე ზმნებზე: შანიძე, 1973, 513-520; აფრიდონიძე, 2003; კიკვიძე, 1995; 1999).

უპირატესად ეს ზმნები ენაცვლება II პირის ფორმებს, მაგრამ გამოიყენება III პირშიც, თუკი პიროვნებაზე პატივისცემით ვლაპარაკობთ: როგორ **ბრძანდება** ბატონი გიორგი? **ჩამობრძანდა** ქალბატონი ნინო? ბატონი პროფესორი არ **გახლავთ** სახლში. რა **ბრძანა** პატივცემულმა ირაკლიმ? I პირში გვხვდება **გახლავართ** (=ვარ) ზმნა, ვჭამე – **გვახელით**, გემრიელად **მივირთვი**, მაგრამ ამ შემთხვევებშიც მოსაუბრისადმია პატივისცემა გამოხატული.

ზემოთ აღნიშნული ზმნები პირველ პირში ირონიული ან სახუმარო მნიშვნელობითაც გვხვდება: ჩვენ ვბრძანდებით გამოჩენილი ადამიანები; ახლახან მოვბრძანდი და მივირთვი საქმელი.

პირის სემანტიკური ტრანსპოზიციის (ურთიერთჩანაცვლებისა და ტრანსსემანტიზაციის) უნარი უნივერსალური ლინგვისტიკისტური მოვლენაა, რომლის მიზეზი პრაგმალინგვისტურ და სოციოლინგვისტურ სფეროშია, რადგან ადამიანური ურთიერთობების მრავალფეროვანი სპექტრი მეტყველებაში აირეკლება და მის სპეციფიკას განსაზღვრავს. ჩვენი აზრით, სწორედ თავაზიანობა უნდა ჩაითვალოს უნივერსალურ ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა ერთობლიობად, რომელიც განაპირობებს კომუნიკაციაში ლექსიკურ-გრამატიკული საშუალებების შერჩევასა და მორფოსემანტიკური კატეგორიების (მათ შორის, პირისა და რიცხვის) გადააზრებას (იხ. ზექალაშვილი, 2005ბ,გ).

პირისა და რიცხვის სემანტიკურ-სტილისტური ცვლილების პროცესის გამოსახვა შეიძლება გრაფიკულად: ვექტორის მიმართულება გვიჩვენებს ორგვარ სემანტიკურ ცვლილებას: **I. პირის ფორმათა ტრანსსემანტიზაციას** (I პირის ნაცვლად II-ის ან III-ის გამოყენება და პირიქით) და **II. მხოლოებითი ფორმის ჩანაცვლებას შესაბამისი მრავლობითით** (ე.წ. მეორეული მრავლობითი) (იხ. წინ სქემები №11, №12).

ქართულ დიალოგებში ექსპლიციტურად გამოხატული პირების მეორეული მნიშვნელობებია:

მხოლოებით რიცხვში:

I პირი – „მე“: 1. განზოგადებული პირი; 2. ჩანაცვლება II პირთან; 3. ჩანაცვლება III პირთან;

II პირი – „შენ“: 1. განზოგადებული პირი; 2. ჩანაცვლება პირველ პირთან;

III პირი: 1. ირიბი მიმართვა მეორე პირისადმი (პირდაპირი მიმართვის თავიდან ასაცილებლად); 2. იმპერსონალიზაცია;

მრავლობით რიცხვში:

I პირი – „ჩვენ“: 1. განზოგადებული პირი; 2. ავტორისეული (მორიდების) „ჩვენ“; 3. სამეფო (განდიდების) „ჩვენ“; 4. ემპათიის (თანაგრძნობის) „ჩვენ“;

II პირი – „თქვენ“: 1. განზოგადებულობა (კოლექტიური ადრესატი); 2. თავაზიანობა;

მესამე პირი: 1. განუსაზღვრელობა; 2. განზოგადებულობა (იშვიათად); 3. მოუბარი პირის ჩანაცვლება.

როგორც ვხედავთ, პირის განზოგადებულობას ძირითადად გამოხატავს **შენ**, თუმცა ქართულში შესაძლებელია განზოგადდეს ყველა პირი, მესამე პირში კი ეს სემანტიკა გამოიხატება ლექსიკური საშუალებებით, კერძოდ, განუსაზღვრელი ნაცვალსახელებით (ვინმე, ვიღაც, კაცი, რომელიმე). **თავაზიანობის გრამატიკალიზაცია ვლინდება პირველი და მეორე პირების მრავლობითი რიცხვის ფორმებით.**

მაშასადამე, ქართულში პირისა და რიცხვის კატეგორიის სემანტიკურ-სტილისტური სახეცვლილებებია: I. მნიშვნელობის არასრული (ნაწილობრივი) ტრანსსემანტიზაცია (1. გაფართოება: 2. განზოგადება, 3. განუსაზღვრელობა), II. სრული ტრანსსემანტიზაცია (პირისა და რიცხვის ერთი ფორმის ჩანაცვლება მეორით) და III. პირის მნიშვნელობის ნეიტრალიზაცია (იმპერსონალიზაცია).

ვფიქრობთ, პირის კატეგორიის დახასიათებისას ქართულში უნდა გამოვყოთ პირის სემანტიკური სახეობები: თავაზიანობის (ავტორისეული), განდიდებისა (სამეფო) და თანაგრძნობის (ემპათიის) „ჩვენ“, განზოგადებული პირი (მხ. რიცხვის II პირი), თავაზიანობის „თქვენ“, განუსაზღვრელი პირი (მრ. რიცხვის III პირი), ხოლო ნაცვალსახელთა ჯგუფებს უნდა გამოეყოს განზოგადებული პირის ნაცვალსახელი „შენ“.

პირში მონაცვლე ზმნების გამოყენების სისტემური ხასიათი და შეხამებულობა ზმნურ და ნაცვალსახელურ თავაზიან ფორმებთან უფლებას გვაძლევს, რომ ქართულში თავაზიანობა გამოიყოს მორფოსემანტიკურ კატეგორიად, რომელსაც აქვს თავისი მარკერი ზმნაში (-თ) და თავაზიანობის გამომხატველი ეფემისტური ზმნები.

III. მ ო დ ა ლ ო ბ ა

დიალოგური მეტყველების ერთ-ერთი არსებითი მახასიათებელია მოდალობა, რომელიც მოიცავს ენის თითქმის ყველა დონეს: მორფოლოგიურს (კილო, მწკრივი), ლექსიკურს (მოდალური სემანტიკის ზმნები, მოდალური სიტყვები, ნაწილაკები, ზმნიზედები, შორისდებულები), სინტაქსურს (ჩართული სიტყვა-გამოთქმები, წინადადებათა სახეები მოდალობის მიხედვით).

მოდალობის (ინგლ. modality, გერმ. Modalität) განსაზღვრების შესახებ ლინგვისტიკაში ბევრი საკამათო მოსაზრებაა გამოთქმული, რადგან ამის მიზეზია თვით ამ კატეგორიის სირთულე, მრავალმხრიობა და ძირითადი საკვალიფიკაციო ნიშნის არარსებობა. შეხე-

დულებები ზოგჯერ ურთიერთგამომრიცხავიც კია. მოდალობის ფართო გაგება ძალზე ავრცობს მის საზღვარს, ცნება ბუნდოვანდება და ძნელდება მისი გამიჯვნა ექსპრესიულობისა და ემოციურობის გამოხატვის საშუალებებისგან. ზოგი მეცნიერი მოდალობას თვლის გრამატიკულ კატეგორიად, ზოგი – სინტაქსურად, ზოგიც – სემანტიკურად. გარკვეული სიმართლის მარცვალ სამივე შეხედულებაშია (იხ. გოქსაძე, 1997; პალმერი, 1986).

ყველაზე დასაშვებ ზოგად განმარტებად ითვლება შემდეგი: **მოდლობა** არის ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორია, რომელიც გამოხატავს გამონათქვამის (ან მოქმედების) შინაარსის დამოკიდებულებას სინამდვილესთან, ასევე ნათქვამის სუბიექტურ კვალიფიკაციას. მაგრამ ასეთი განმარტებაც არასრულია, რადგან არ გულისხმობს მოდალურ მნიშვნელობათა ბევრ ნიუანსს (იხ. ზვერევა, 1983, 12; იქვე, 143; ლელ, 1990, 303; ლევანდოვსკი, 1994). ჩვენთვის მისაღები ჩანს მოდალობის, როგორც მორფოსემანტიკური კატეგორიის, ასეთი დეფინიცია: **მოდლობა ახასხავს სინამდვილისადმი გამონათქვამის ან მოქმედების შინაარსის დამოკიდებულებას, რომელსაც ამყარებს მოუბარი პირი** (ზვერევა, 1983, 19).

მოდლობა ენობრივი უნივერსალია, მიეკუთვნება ბუნებრივი ენის ძირითად კატეგორიებს და „განმსჭვალავს მეტყველების მთელ ქსოვილს“ (ვინოგრადოვი, 1950).

დისკურსში მოდალობის ენობრივი ერთეულების შერჩევა განპირობებულია ექსტრალინგვისტური ფაქტორებით: ადრესანტის ინტენციით (საკომუნიკაციო მიზნით), კომუნიკანტთა სოციალური მახასიათებლებით, მათი ურთიერთდამოკიდებულებით, სიტუაციით ანუ **პრაგმატული კონტექსტით**. ყოველივე ამას კი მოიცავს სამეტყველო ეტიკეტი.

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში გამოვყოფთ მოდალობის სამ ასპექტს:

1. მოქმედების **სუბიექტის** დამოკიდებულებას **მოქმედებასთან**;
2. **მოუბარი** პირის დამოკიდებულებას **გამონათქვამთან**;
3. გამონათქვამის **შინაარსის** დამოკიდებულებას **სინამდვილესთან**.

1. პირველი ახასიათებს თვით წინადადების შიგნით არსებულ დამოკიდებულებას და მოქმედებას წარმოვიდგენს, როგორც ჯერ კიდევ შეუსრულებელს (ანუ **შესაძლებელს**, **აუცილებელს**, **სასურველს**), თუმცა დასაშვებს.

2. მეორეში გამოირჩევა მოუბარი პირის როლი, რადგანაც აქ ვლინდება მისი **დანმუნების** ან **დაეჭვების** (დაურნმუნებლობის) ხარისხი, თუ რამდენად შეესაბამება გამონათქვამის შინაარსი სინამდვილეს;

3. მოდალობის მესამე სახე კი გამოხატავს გამონათქვამის შინაარსის მიმართებას სინამდვილესთან **რეალობა-არარეალობის** თვალსაზრისით.

ქართულში მოდალობა მოიცავს სემანტიკური ნიუანსების ფართო სპექტრს: 1. სუბიექტის დამოკიდებულებას **მოქმედებასთან**: შესაძლებლობას, უნებლიობას, ნებართვას, აუცილებლობას, ვალდებულებას, სურვილს, ნატვრას; 2. მოუბარი პირის დამოკიდებულებას **გამონათქვამთან** (ჭეშმარიტება-მცდარობის თვალსაზრისით): ვარაუდს, დაეჭვებას, დაურნმუნებლობას, უნებლიობას, უნახაობითობას; 3. მოქმედების ან თანამოსაუბრის ნათქვამის შეფასებას; 4. მოქმედების შესრულების **პირობის** არარეალურობასა თუ რეალურობას და სხვ.

მოდლობის სემანტიკურ ველში ქართულში გამოვყოფთ **გრამატიკულ** (მორფოსინტაქსურ) და **ლექსიკურ** (მორფოლექსიკურ) დონეებს (იხ. სქემა №13).

I. მორფოლოგიურ დონეზე მოდალობის გამომხატველი საშუალებებია:

1. ზმნის **კილო** (თხრობითი, წართქმითი და უკუთქმითი ბრძანებითი, კავშირებითი, პირობითი, უნახაობითი);

2. ზოგიერთი **მწკრივი** (თურმეობითი I და II, უწყვეტელი, ხოლმეობით-შედეგობითი, კავშირებითები);

3. **ზმნისწინთა** სემანტიკური ნიუანსები (მაგ., უნებლიობა);

II. ლექსიკურ დონეზე – მორფოლექსიკური და ლექსიკური საშუალებები (ძირითადად, პრაგმემები), რომელთაც ვუნოდეთ **მოდალური კომუნიკაციური ერთეულები**: ა. მოდალური სემანტიკის **ზმნეები**; ბ. მოდალური **ზმნიზედები**; გ. მოდალური **ნაწილაკები**; დ. **ჩართული** (პარენტეზული) სიტყვა-გამოთქმები (ჩართული, მართალია, სინტაქსური ერთეულია, მაგრამ ფუნქციურად ამ ჯგუფში ვაერთიანებთ); ე. **შორისდებულები**.

III. სინტაქსურ დონეზე:

1. წინადადებათა სახეები მოდალობის მიხედვით (თხრობითი, კითხვითი, ბრძანებითი, ძახილის, კითხვა-ძახილის);

2. მიმღებობური კონსტრუქციები (მაგ., მე **გასაკუთვებელი** მაქვს; ეს **დასაწერია**);

თა სიტყვის ნაწილაკების გამოყენება, განსაკუთრებით დიალოგური ეპიზოდების ჩართვის გადმოსაცემად.

მოუბარი პირი მოდალობის ვერბალურ საშუალებებთან ერთად იყენებს პარავერბალურსა და არავერბალურს (ინტონაციას, პაუზებს, მახვილებს, ხმის სიმაღლეს, ლაპარაკის ტემპის ცვლილებას, ფესტ-მიმიკას და სხვ.).

დიალოგურ მეტყველებაში ჩვენ ძირითადად განვიხილავთ მოდალობის გამოხატვის მორფოლოგიურ საშუალებებს, ხოლო ლექსიკურში გამოვყოფთ მხოლოდ ზოგად თავისებურებებს, რადგან ეს ძალზე ფართო თემაა.

რეალური მოდალობა ქართულ ზმნაში გამოხატულია ინდიკატივით ანუ **თხრობითი** კილოს ფორმებით სამივე დროში (ახლანდელში, წარსულში, მომავალში) შემდეგ მწკრივებში: ანმყო, უწყვეტელი, მყოფადი, წყვეტილი, თურმეობითი I, იშვიათად – თურმეობითი II (როცა გამოხატავს წინარე მოქმედებას წარსულში).

არარეალობის (ირეალობის) მოდალობა გადმოიცემა მორფოლოგიურად ზმნის **კავშირებითი** კილოთი (თვლიან, რომ ბრძანებითი კილოც არარეალურ მოდალობას აღნიშნავს, თუმცა ის გამოხატავს ბევრ სხვა ნიუანსსაც: აკრძალვას, თხოვნას, მუდარას, რჩევას და ა.შ.), **ლექსიკურად** – მოდალური სიტყვებით და **სინტაქსურად** – ბრძანებითი და ძახილის წინადადებებით, ჩართული სიტყვა-გამოთქმებით. ბრძანება მიემართება მომავალ დროს (მასში გაერთიანებული წართქმითი და უკუთქმითი ფორმები).

ჭეშმარიტი არარეალობა გამოხატულია **კავშირებითი** კილოთი: შესაძლებლობა, სურვილი, ნატვრა, ოცნება, ვარაუდი, ეჭვი, პირობა რამე მოქმედების შესასრულებლად ან დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი.

ამას გარდა, **კავშირებითი** კილოს ერთ-ერთი ფუნქციაა, მიაწიოს გამონათქვამს ნაკლები კატეგორიულობა. ამ დროს კილოს ფორმის გრამატიკული მნიშვნელობა ცვდება სტილისტური ფაქტორის ზეგავლენით (ზვერევა, 1983, 136). ტ. ვინოკური სტილისტურ მნიშვნელობას განსაზღვრავს, როგორც ენის ნებისმიერი ერთეულის „თანამნიშვნელობას“ (ე.ი. კონოტატიურ მნიშვნელობას). ის მიიჩნევს, რომ ფრაზეოლოგიურ ერთეულში კონოტატიური ელემენტი სჭარბობს დენოტატიურს და შესაძლებელია პირის, კილოსა და გვარის ზმნური ფორმების გამოყენება, როცა მათი სტილისტური მნიშვნელობა გრამატიკული მნიშვნელობის სუბსტიტუტად გვევლინება (იხ. ვინოკური, 1980, 44-45). ის იშველიებს ტერმინს „სტილისტური

მნიშვნელობის ექსპანსია“ (იქვე, 44), როცა გამონათქვამი კავშირებით კილოშია და სათქმელის კატეგორიულობა რბილდება.

კილოს საკითხთან ქართულ ენაში მჭიდროდაა დაკავშირებული მწკრივთა ფუნქციები, რაც ღრმადაა შესწავლილი (ნათაძე, 1955; არაბული, 1984; გოგოლაშვილი, 1984; 1988; გეგუჩაძე, 2005; ფიქრიშვილი, 1973; 1974; ფხაკაძე, 1984 და სხვ.), გამოვლენილია ბრძანებითი კილოსა (ნინუა, 1968) და კავშირებითი კილოს სემანტიკურ-სტილისტური ფუნქციები (კოტინოვი, 1959; ოქროპირიძე, 1975; პაპიძე, 1981; 1983 და სხვ.). მოდალობის გამომხატველი ლექსიკური ერთეულების (ნაწილაკების, შორისდებულების და სხვ.) შესახებაც საყურადღებო ნაშრომები მოგვეპოვება (ბაბუნაშვილი, 1953; 1957; შამელაშვილი, 1958; შერაზადაშვილი, 2003; ახვლედიანი, 2001).

როგორც ვიცით, ქართულში ზმნას შეუძლია გამომხატოს **უნახაობითობა I** და **II** თურმეობითებში (ზოგ დიალექტში – ანმეოს თურმეობითობით: ნაყვარება, ნანერავა, დანავალა...). ამ მწკრივებით ვლინდება დიალოგურ მეტყველებაში **მოუბარი** პირის დამოკიდებულება გამონათქვამის **სარწმუნოებისადმი**.

ჩვენ **უნახაობითობას** ვიხილავთ მოდალობის ველში, როგორც **კილოს ერთ-ერთ სახეობას** (და არა აქტის კატეგორიას), რადგან ვფიქრობთ, რომ ესაა სწორედ **მოდალობის** (კერძოდ, კილოს) **ერთ-ერთი ნაირსახეობა**, რადგან აღნიშნავს მოუბარი პირის დამოკიდებულებას ნათქვამისადმი: მოუბარი არაა მოქმედების თვითმხილველი (მას ამის შესახებ უთხრეს ან შემთხვევით გაიგო), ამიტომ ხაზს უსვამს უნახაობითობას ან საკუთარ დაურწმუნებლობას, დაეჭვებას ფაქტის სინამდვილეში (მაგ., თქვენთვის უთქვამდ, რომ მე ყველაფერი ვიცოდი, მაგრამ ეს ასე არაა). რაც შეეხება I პირის ფორმას, აქ ზმნით გამოხატული ფაქტი რეალურია, მაგრამ ადრესანტი გადმოსცემს თავის დამოკიდებულებას: დაურწმუნებლობას, მივიწყებას ან მოქმედების გაუცნობიერებლობას.

მაგ.: „პირველი ლექსი რომ დავწერე, 4 წლის ვიყავი. მე არ მახსოვდა, მამიდაჩემმა მითხრა, ერთი სტროფი დამინერია. მეგონა, 1-2 საათი გავიდა. გახულა 12 საათი“; „ისე, ჩემზეც დაუნერიათ, ჩემი რალაცაც განუხილავთ ორ-სამ წერილში“; „ლექსებიც დამინერია იმ საზომით, რაც იქ იყო“ (ინტ. ზ. თვარ.).

არ ნაწილაკთანაც იმიტომ გვხვდება თურმეობითი I, რომ მოქმედება არც შესრულებელია და, ცხადია, არც ნაწახი: „არც მიჭამია, არც წყალი დამიღვავა, არ ავმდგარვარ ლოგინიდან. ამით იმის თქმა კი არ მინდა, რომ მუზეები ყოველ წუთში მოდიან, არამედ იმის, რომ

ესეთი რალაცაც მომსვლია“; „არ ვიცი, იქ ცუდი არაფერი უთქვამთ. არ უთქვამთ, რომ ეს არ გამოსდის ან ეს... ეგეთი რამე არ ყოფილა“ (ინტ. ზ. თვარ.).

არ ნაწილაკთან იყენებენ **წყვეტილსაც** (არ გავაკეთე, არ დავწერე), მაგრამ თურმეობით I-თან მისი სემანტიკა ნაკლებ კატეგორიულია. შდრ. არ დავწერე – არ დამინერია, არ გავაკეთე – არ გამიკეთებია. ამით ხაზი ესმება ადრესანტის დამოკიდებულებას, რომ ეს უნებური ქმედებაა და არა – გააზრებული პროტესტი (არ და ნუ ნაწილაკებზე იხ. ჭუმბურიძე, 1970).

იგივე ვითარებაა **II თურმეობითან**, როცა ის აღნიშნავს უწინარეს მოქმედებას და არა არარეალობას: შინ რომ მივედი, ნატოს სახლი დაელაგებინა. დალაგების პროცესს ადრესანტი არ დასწრებია, არაფერი იცოდა ამის შესახებ და მოქმედება მის მოსვლამდე მომხდარა. მაშასადამე, თუკი II თურმეობითი რეალურ ვითარებას გვიჩვენებს (უწინარეს მოქმედებას წარსულში), მაშინ კილო **უნახაობითია**: სალამოს ვნახე, რომ გიგას ყველაფერი დაეწვრა. თუკი ეს ფორმა გამოხატავს არარეალურ მოქმედებას, კილო **კავშირებითია**: თავის დროზე რომ დაეწვრა, აჯობებდა.

ენათმეცნიერთა შორის იყო კამათი ქართულში **უნებლიობის** კატეგორიის გამოყოფის შესახებ (იხ. შანიძე, 1984; ქავთარაძე, 1956; ფოცხიშვილი, 1969 და სხვ.). ჩვენი აზრით, უნებლიობა მართლაც არაა ცალკე გრამატიკული კატეგორია, არამედ მოდალობის, როგორც სემანტიკური კატეგორიის, ერთ-ერთი ნიუანსია. როგორც ვიცით, უნებლიობის სემანტიკის ზმნურ ფორმებში გამოიყენება **შემო-** ან **წამო-** ზმნისწინი (ზმნა დგას მხოლოდ მომავალ ან წარსულ დროში): ფული შემომეხარჯება – შემომეხარჯა; შემომაკვდება – შემომაკვდა, შემომელახა, შემომატყდა, შემომელანძღა, წამომცდა, ხელი წამცდა... (მაგ., ძალიან ვწუხვარ, რომ თქვენი ნათესავი შემღმელანძღა). ასეთი ფორმა გამოხატავს, რომ მოქმედება მოხდა მოუბარი პირის სურვილის გარეშე, უნებურად (შდრ. ფული დამეხარჯა – ფული შემომეხარჯა). ჩვენ **უნებლიობას მივიჩნევთ მოდალობის ერთ-ერთ სემანტიკურ ნიუანსად.**

სიხშირის მიხედვით ქართულ საუბრებში განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს წართქმითი და უკუთქმითი ბრძანებითი კილოს ფორმები (**დირექტიულ** სამეტყველო აქტებში: თხოვნა, ბრძანება, მუდარა, აკრძალვა, რჩევა) მოდალურ ნაწილაკებთან ერთად ან მათ გარეშე, ასევე – კავშირებითი კილოს ფორმები (**მოდდი რა! დაწვრე რა! ეგებ გააჰკეთო!**).

ნატვრის გამომხატველ სამეტყველო აქტებში სხვა გრამატიკულ-ლექსიკურ საშუალებებთან კომპლექსში – კავშირებითის მწკრივები (ანმყოს ან მყოფადის კავშირებითები, II კავშირებითი), წყვეტილი ან II თურმეობითი მეორეული მნიშვნელობით: ეჰ, ნეტა ვწერდე (დავწერდე, დავწერო)! შდრ. ნეტა გაგეკეთებინა! ნეტა გამაკეთებინა! ნეტა დამანერინა! **დალოცვისას** – წყვეტილი (შენ გაძხარე! შენ აშენდი! თქვენი თავი მანახა გახარებული და ბედნიერი!), II კავშირებითი (უნდა გამრავლდეთ და იხაროთ!), III კავშირებითი (განსაკუთრებით – სადღეგრძელოებში: კარგად გესწავლოს და გაგხარებინოს დედ-მამის გული! გამრავლებულიყავით და გესახელებინოთ სამშობლო!); წყველისას – წყვეტილი, II კავშირებითი (ამონყდით! თქვენ არ გაიხარეთ! თქვენი ოჯახი ამონყდა! იმათ გაუხმათ თავი! დაიქცეს თქვენი დამაქცევარი!), **არარეალური პირობის** გამოსახატავად გვხვდება II თურმეობითი, ხოლო მთავარ წინადადებაში – ხოლმეობით-შედეგობითი (მაგ., ჩემთვის რომ დაგეფერებინა, ალბათ აჯობებდა). დალოცვა ხშირად გამოიყენება **მსმენელის** სიგნალებში უკუკავშირის დასამყარებლად.

დილოგურ მეტყველებაში დიდია ნაწილაკების ფუნქცია, ამიტომ მნიშვნელოვანია მათი სემანტიკური შეხამებულობის უნარის ცოდნა მწკრივებთან. მაგ., ეგებ მოვიდე (მოსულიყო, მოვიდა); ალბათ მოვა (მოვიდოდა, მოდის); შეიძლება მოვიდეს (მოსულიყო), უნდა მოვიდეს (მოსულიყო). მაგ., ნუ მოვა! ნუ გააკეთებს! შდრ. არ მოხვიდე! არ გააკეთო! ვერ დავწერე. შდრ. არ დამინერია.

საინტერესოა მოდალობის გამოხატვა სამეტყველო ეტიკეტის ფორმულებში, რომელთა ნაწილი შორისდებულთა ჯგუფში შედის.

ეტიკეტური ფორმულების უმეტესობა ასახავს **რეალურ** მოდალობას და წარმოაჩენს მხოლოდ თავაზიანობას ადრესატისადმი. მოუბარი პირი არბილებს, ასუსტებს გამონათქვამის კატეგორიულობას. ამ მიზნით ის მოიხმობს სხვადასხვა **სამეტყველო სტრატეგიას**: ბრძანების ნაცვლად იყენებს შეკითხვას, ბრძანებით კილოს ჩაანაცვლებს კავშირებითით, იშველიებს მოდალური სემანტიკის ზმნებს, ზმნიზედებსა და ნაწილაკებს, ჩართული სიტყვა-გამოთქმებით აფიქსირებს საკუთარ პოზიციას და ა. შ. ასეთი ფორმულები ხშირად სტერეოტიპული კლიშეებია და ენობრივ კოლექტივში გაუცნობიერებლად იყენებენ, ამიტომ ზმნის კილოს ექსპლიციტურ ფორმას კი არ ცვლიან, არამედ იმეორებენ მზა სამეტყველო ფორმულებს თავაზიანობის ხაზგასასმელად.

მოდალობაზე, როგორც ერთ-ერთ ილოკაციურ ინდიკატორ-

ზე, განსაკუთრებით ამახვილებდნენ ყურადღებას სამეცნიერო აქტების თეორიაში და კილოს თვლიდნენ დისკურსის ანუ საუბრის ერთ-ერთ მარკერად. ამ თვალსაზრისით, ზმნის კილოს გარდა, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მოდალურ სიტყვებსა და ჩართულებს, როგორც კომუნიკაციის შემარბილებელ საშუალებებს. მაგ., ბრძანება თავაზიანი არაა, ამიტომ მისი შერბილება შეიძლება ზმნის კავშირებითი ან პირობითი კილოს ფორმებით, მოდალური სემანტიკის ზმნის ან ნაწილაკის დამატებით, პირობით ან ვითარების გარემოებით დამოკიდებული წინადადებებით და სხვ.

მაგ.: – მომიტანე წყალი! – ბრძანებაა. უფრო თავაზიანი იქნებოდა: წყალი მომიტანეთ, რა! – წყალს ხომ ვერ მომიტანდით? შეიძლება წყალი მომიტანოთ? წყლის მოტანა შეგიძლიათ? ეგებ წყალი მომიტანოთ! თუ შეგიძლიათ, წყალი მომიტანეთ! და ა.შ.

როცა ასეთ გამოთქმებში გამოყენებულია ზმნები, მათ ექსპლიციტურად რომელიმე კილოსა და დროის ფორმა აქვთ, მაგრამ რეალურად გადააზრებულია და იქმნება მყარი ფორმულა. ამ განონათქვამებსა და ჩვეულებრივ წინადადებებს შორის სხვაობა უნდა ვეძებოთ სტილისტურ მხარეში, სოციოლინგვისტურ მიმართებებში და არა დროსა და კილოში. აქ **ექსპლიციტურად არარეალური მოდალობა** (ბრძანებითი ან კავშირებითი კილო) **იმპლიციტურად რეალურია**.

მაგალითად, **ბოდიში**: ბოდიშს მოგიხდით! გთხოვთ მაპატიოთ! შეიძლება მაპატიოთ? თუ შეიძლება მაპატიეთ! მომიტყევთ! ნება მომეცით, ბოდიში მოგიხადოთ! ეგებ მომიტყევოთ!..

მადლობა: გამადლობთ! მადლობა უნდა გითხრათ! მადლობას გიხდით! მადლობას გადაგიხდით! მადლობას მოგახსენებთ! მინდოდა მადლობა გამომეხატა! ნება მომეცით, მადლობა გადაგიხადოთ (მადლიერება გამოვხატო)! მიიღეთ ჩემი უღრმესი მადლობა! და ა. შ. ვერ ვიტყვით, რომ „**მაპატიეთ! მომიტყევთ!** ნება მომეცით! მიიღეთ ჩემგან მადლობა!“ ბრძანებითია და არარეალობის მოდალობა აქვს, არც კავშირებითის ფორმები გამოსატავს არარეალობას, სასურველობას, შესაძლებლობას (ეგებ მაპატიოთ; ბოდიში რომ მოგიხადოთ). ბოდიშს ან მადლობას იხდებიან მეტყველების (უზნობის) მომენტში.

შდრ. – გუშინ მინდოდა თეატრში წავსულიყავი! – აქ მოუბარი პირი აპირებს თეატრში წასვლას, მოდალობა არარეალურია, მასზე შეიძლება საპასუხო რეპლიკა: მერე რატომ ვერ წახვედი? – იმავეს ვერ ვუპასუხებთ სამეცნიერო ეტიკეტის ფორმულებთან: **მინდოდა**

ბოდიში მომეხადა ან მადლობა გადამეხადა! ვერ ვიტყვით: მიდი, მომიხადე ბოდიში! კი, გადამიხადე მადლობა! – ეს ფორმები აღნიშნავს **რეალურ** ფაქტს, რადგან მოქმედება თქმის პროცესით შესრულდა კიდეც: ადრესანტმა გადაიხადა მადლობა და მოიხადა ბოდიში. კითხვაზე „შეიძლება მაპატიოთ?“ – დადებითი ან უარყოფითი პასუხი არცაა მოსალოდნელი: დიახ, შეიძლება! ან: არა, არ შეიძლება! ადრესანტი ითხოვს პატიებას.

მოდლობის ენობრივი საშუალებებით დიალოგში შეიძლება შეიქმნას ერთგვარი „ზღუდე“, რომ გამოვლინდეს თავაზიანი დამოკიდებულება, კეთილგანწყობა ადრესატისადმი. რომელ ფორმას აირჩევს მოუბარი პირი, დამოკიდებულია მის მიზანზე: უნდა თუ არა შეარბილოს ნათქვამის კატეგორიულობა. ამიტომ ეს უკვე სამეტყველო ეტიკეტის სფეროს განეკუთვნება.

როგორც ვხედავთ, ეტიკეტური ფორმულების ფორმასა და შინაარსს შორის ხშირადაა სხვაობა, რადგან მათი უმეტესობა პერფორმატიული შინაარსისაა. დიალოგი წარმართება მოუბარსა და მსმენელს შორის კონკრეტულ ადგილასა და დროს ანუ კომუნიკანტები ერთმანეთის პირისპირ არიან მეტყველების მომენტში. **დროისა და კილოს** ექსპლიციტური ფორმა **იმპლიციტურად** გამოხატავს სხვა მნიშვნელობას.

მაშასადამე, ასეთ გამონათქვამებში ბრძანებითი **კილო არ გამოხატავს ბრძანებას, კავშირებითი კილო – არარეალობას, კითხვითი წინადადება – კითხვას**. სამეტყველო ეტიკეტის სინონიმური ერთეულებიდან შესაბამისის არჩევა დიალოგში განპირობებულია მოუბარი პირის მიზანდასახულებით, სიტუაციით, ადრესატის ფაქტორით.

ეტიკეტური ფორმულები ხასიათდება სხვადასხვა საკომუნიკაციო ფუნქციით და საჭიროა მათი დისტრიბუციის ცოდნა სამეტყველო რეგისტრების შესაბამისად. იმასაც უნდა გავუსვათ ხაზი, რომ ბოდიში, მადლობა, მისალმება, გამომშვიდობება, მილოცვა, დალოცვა და ა.შ. ფატიკური კომუნიკაციის ერთეულებია და **პერფორმატივებს** წარმოადგენს: ვამბობთ მადლობას და ამით ვასრულებთ კიდეც მოქმედებას. მართალია, მათზე ზოგჯერ ჩვეულებრივი გამონათქვამების მსგავსად შეიძლება პასუხის გაცემაც, მაგრამ ესეც ძირითადად სტერეოტიპული სამეტყველო კლიშეებია, თუმცა საზემოქმედებო ფუნქციის მქონე: იწვევს ადამიანების საპასუხო რეაქციას (რეპლიკას, ჟესტს, მიმიკას, განწყობის ცვლას).

ამით დასტურდება, რომ ეტიკეტური ფორმულები ფრაზეო-

ლოგიზმებს ჰგვანან და ახასიათებთ გრამატიკულ კატეგორიათა ტრანსსემანტიზაცია, **პრაგმატული კონტექსტით განპირობებული პერსონალიზმი, მოდალობა ან დრო.**

ზოგიერთი მეცნიერი ასეთ შემთხვევებში საუბრობს **სინტაქსური პირის, სინტაქსური მოდალობისა და სინტაქსური დროის** შესახებ, რადგან სემანტიკური ცვლილებები ვლინდება მხოლოდ გამონათქვამში და არა ცალკე აღებულ ლექსიკურ ერთეულში (ფორმანოვსკაია, 1987).

საერთოდ, ძნელია დიალოგურ მეტყველებაში ცალკეული მორფოსემანტიკური კატეგორიის განხილვა იზოლირებულად, რადგან ყველა ენობრივ-არაენობრივი საშუალების არჩევანი განპირობებულია ექტრალინგვისტური ფაქტორებით და საკომუნიკაციო ფუნქცია სრულდება კომპლექსურად, მათი კომბინირებით.

IV. სხვა გრამატიკული კატეგორიებისა და ფორმების დანიშნულება დიალოგში

გვარის კატეგორიამაც შეიძლება ხაზი გაუსვას თავაზიანობას. მაგალითად, **ოფიციალურ** საუბრებში სპეციალურად იყენებენ აქტიურის ნაცვლად ზმნის პასიურ ფორმებს. როცა მოუბარი პირი საჭიროდ თვლის, რომ მოქმედების სუბიექტი მიჩქმალოს, თავი აარიდოს მის პირდაპირ დასახელებას, ამის მიზეზი შესაძლებელია იყოს სამეტყველო ეტიკეტი. მაგ., საყვედურის თქმის დროს: – თქვენ არასწორად **წერდ** ამ საკითხზე! **შდრ.** ამ საკითხზე ხშირად არასწორად **დწერება** ხოლმე! ესაა პირის განუსაზღვრელად ქცევის ერთ-ერთი ხერხი (**შდრ.** არასწორად **წერენ**).

ამ ბოლო დროს ძალიან გავრცელდა **პერიფრასტული ვნებითის** ფორმები (მაგ., შემჩნეულ იქნა დამნაშავე, დაკავებულ იქნა, აყვანილ იქნა...) (იხ. ლვინაძე, 1989); ოფიციალურ სიტუაციებში ფუნქციურზმნიანი შესიტყვებების ასეთი გავრცელება მოწმობს ფსევდოკულტურულობას და არა თავაზიანობას: ვანარმოეთ გასროლა, განხორციელდა თავდასხმა, მოხდა აყვანა, ჩატარდა თესვის კამპანია და ა.შ. ძალიან მომრავლდა ასეთი ფორმები ტელევიზიაში ინფორმაციათა გადაცემისას (განსაკუთრებით „ვიდეოპატრულის“ ჩვენებისას), სახელმწიფო მოხელეთა და მთავრობის წარმომადგენელთა საუბრებში. ისინი სპეციალურად ცდილობენ, რომ გამოიყენონ მსგავსი შესიტყვებები, როგორც უფრო კულტურული და თავაზიანი.

დიალოგების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თვისებად მივიჩნევთ ადრესატისადმი პირდაპირი მიმართვების ხშირ გამოყენებას. მიმართვა მორფოლოგიურად გამოიხატება არსებითი ან ზედსართავი სახელების ნოდებითის ფორმებით (**ვოკატიური** მიმართვები), მათ რიცხვში თვლიან ზმნურ მიმართვებსაც (ე.წ. **იმპერატიული** მიმართვები). სინტაქსურად ვოკატიური მიმართვა განკერძოებული სიტყვაა და წინადადებაში სხვა წევრებთან არ ქმნის სინტაქსურ წყვილს (იხ. შემდეგ, საკომუნიკაციო ინდიკატორებთან).

3.1.3.2. ქართული დიალოგური მეტყველების ლექსიკის ზოგიერთი თავისებურება

ფუნქციის მიხედვით საუბრის განსხვავებულ ტიპებში გვხვდება ორი სახის ენობრივი ერთეულები: **ინფორმემები** და **პრაგმემები**. ინფორმემები ენის სხვადასხვა დონის ერთეულებია, რომელთა საშუალებითაც გადაიცემა ინფორმაციული შინაარსი, შეტყობინება, ე.ი. მათ აქვთ ინტელექტუალურ-ინფორმაციული ფუნქცია (იხ. ბარბაქაძე, 2003ბ, 35). **ინფორმემებში** შედის: ნომინაციური ანუ სრულმნიშვნელოვანი მეტყველების ნაწილები (არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი სახელები, ზმნა, ზმნისართი), დეიქტური (ნაცვალსახელები, ზმნიზედები) და რელაციური ერთეულები (კავშირები, ზმნისწინები).

პრაგმემები ასრულებს პრაგმატულ ფუნქციას ანუ ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის ფსიქიკაზე, ემოციურ სფეროსა და ქცევაზე. მათში შედის: ემოციური, ემოციურ-შეფასებითი და ექსპრესიული სიტყვები (შორისდებულები, მოდალური სიტყვები, ნაწილაკები). ზოგჯერ ჭირს ზღვრის გავლება ინფორმემასა და პრაგმემას შორის და გვხვდება შუალედური ან კომბინირებული სახეობებიც.

დიალოგებში ენობრივ უნივერსალიად უნდა მივიჩნიოთ **პრაგმემების** (მოდალური ნაწილაკების, ზმნიზედებისა და შორისდებულების) სიტყარბე, რაც დადასტურდა ქართულ საუბრებშიც. მაგ.: არა? დიახ, ჰოო, აჰა; კი, კი; არა, არა; რაო? ხომ, ცხადია, შედარებით, ერთგვარად, ალბათ, ეგებ, ნეტა, მართლა? ყოჩაღ! ოჰ, უჰ, აჰ, ვაი... ამ საშუალებებით შეიძლება გამოიხატოს მსმენელის **უკუკავშირი** მოუბარ პირთან (Rückskopplung), სტილისტიკაში მსგავს ლექსიკურ ერთეულებს უწოდებენ „გაცვეთილ (შემავსებელ) სიტყვებს“ (Flickwörter ან Füllwörter), მაგრამ დიალოგებში მათი საკომუნიკაციო მნიშვნელობა დიდია. ამას ადასტურებს მოდალურობისა და ემოცი-

ის გამომხატველი **ლექსიკური** საშუალებების უპირატესობა საუბრებში.

მოდალური ნიუანსის მქონე მეტყველების ნაწილებს ვაერთიანებთ მათი საკომუნიკაციო ფუნქციის მიხედვით და ვუწოდებთ **მოდალურ კომუნიკაციურ ერთეულებს** (მოდალური სემანტიკის **ზმნები, ზმნიზედები, ნაწილაკები** ან მათთან გათანაბრებული სიტყვები, **ჩართულები**, ზოგიერთი **შორისდებული**). მათი როლი დიდია საუბრების ორგანიზაციულ-შინაარსობრივ მოწესრიგებასა და კომუნიკანტთა დამოკიდებულება-შეფასების გამომხატვაში.

ქართულ დიალოგებში გავრცელებულია მოდალური კომუნიკაციური ერთეულები: **ზმნები**: მინდა, მსურს, შემიძლია, შეიძლება, (ნება) მაქვს, (ნებას) მაძლევს, (ვალდებული) ვარ, (იძულებული) ვარ; ვეჭვობ, საეჭვოა, სავარაუდოა, დასაშვებია, ვიმედოვნებ...

თავაზიან საუბარში დიდი ადგილი უკავია ე.წ. პერფორმატიულ **ზმნებს**: გთხოვთ, გეხვეწებით, გემუდარებით, გვევდრებით, დაგლოცავთ, მოგიბოდიშებთ (ბოდიშს მოგიხდით), მაძღობას გადაგიხდით (გმადლობთ), მაპატიეთ, მომიტყვეთ, გილოცავთ, გისურვებთ, გემშვიდობებით, მოგესალმებით, დამავალბებთ, გვიკადრეთ, ნუ წუხდებით და სხვ. ასეთი ზმნები შედის ეტიკეტურ სტერეოტიპულ გამოთქმებში და ზოგჯერ შესიტყვებას ქმნის. ამ ზმნების ნაწილი უკვე შორისდებულად ითვლება.

ზმნიზედები: 1. **ვითარების** – უცილობლად, აუცილებლად, უდავოდ, უეჭველად, სავარაუდოდ, საეჭვოდ, სადავოდ, ერთგვარად, ამგვარად, სხვაგვარად, ასე, ისე; 2. **ზომა-ოდენობის** – ნაკლებ, ნაკლებად, სავსებით, სრულებით, სრულიად, მეტად, ცოტად, ოდნავ, ესოდენ, სულ, მთლად, მთლიანად, საერთოდ, საზოგადოდ, ნაწილობრივ; 3. **უარყოფითი** (ვერ- ნაწილაკის შემცველი, რადგან გამოიხატება შეუძლებლობის სემანტიკაც) – ვერსად, ვერასდროს, ვერანაირად, ვერაფრით, ვერავითარ შენთხვევაში;

ნაწილაკები: 1. **კითხვითი** – ხომ, განა, ნუთუ; 2. **უარყოფითი** – ვერ, ვერც, ვეღარ; 3. **გაძლიერებითი** – ც, -ც კი, კიდევ, მაინც, ბარემ; 4. **გამორჩევითი** – და, მხოლოდ, მარტო; 5. **ნება-სურვილისა** – ნეტა, ნეტავი, ნეტამც, უნდა, ბარემ, ადე, ვინძლო, აბა, მოდი, ერთი; 6. **შესაძლებლობა-ვარაუდისა** – იქნებ, იქნება, ეგებ, ეგების, შეიძლება; 7. **მიახლოებითი** – კინაღამ, ლამის, თითქმის, -ოდე; 8. **მსგავსებისა** – ვითომ, თითქოს და სხვ. (ნაწილაკების შესახებ იხ. ბაბუნაშვილი, 1953; შერაზადიშვილი, 2003).

განსაკუთრებით დიდია ქართული დიალოგური მეტყველების

ორგანიზებისათვის რამდენიმე ნაწილაკის ფუნქცია: **აბა, მიდი, ერთი, რა, მერე** და სხვ. სამწუხაროდ, დღევანდელ ყოფით საუბრებში (ოფიციალურ სიტუაციაშიც) ძალზე გავრცელდა რუსული ენიდან შემოსული ნაწილაკი: **ნუ** (ნუ, აბა ახლა რა უნდა გითხრათ!).

დიალოგური მეტყველების ეს ლექსიკური ფენა ხშირად არბილებს გამონათქვამის კატეგორიულობას, ე. ი. წარმოადგენს ე. წ. „ზღუდეს“ (ინგლ. hedge, გერმ. Heckenausdrücke) (იხ. ლაკოფი, 1972).

დავასახელებთ **თხოვნის** დროს გამოყენებულ ასეთ ენობრივ ერთეულებს:

ა. ვითარების ზმნიზედები: ძალიან, ძმურად, ვაჟკაცურად; ერთგვარად, გარკვეულწილად;

ბ. ნაწილაკები: ეგებ, ვინძლო, იქნებ, ალბათ, შეიძლება, ერთი, აბა, რა, ხომ, ვერ, აკი, დიახ, კი, აბა რა, განა, ნუთუ;

გ. შორისდებულები საალერსო მიმართვებად: შენი (თქვენი) ჭირიმე, გენაცვალე, გეთაყვა, გეთაყვანე, შენ შემოგველე და სხვ.

ჩართულ სიტყვა-გამოთქმებში შედის სხვადასხვა მეტყველების ნაწილი. მათი მეშვეობით წარმოჩნდება ჩვენი დამოკიდებულება ადრესატის ან თვით გამონათქვამისადმი, რბილდება სათქმელის კატეგორიულობა და ილოკუციური ძალა, გამოიხატება კეთილგანწყობა და ყურადღება თანამოსაუბრისადმი:

1. მოუბარი პირის **დარწმუნებულობა** ნათქვამის ან ფაქტის **უეჭველობაში**: რასაკვირველია, ცხადია, რა თქმა უნდა, აშკარაა, მართლაც, ბუნებრივია, უდავოა, ეჭვგარეშეა, არც მეტი, არც ნაკლები, სიმართლე რომ ვთქვათ, უნდა ვალიაროთ, გულზე ხელი დავიდოთ;

2. **ვარაუდი, ეჭვი**: საეჭვოა, ვგონებ, მე მგონი, შესაძლოა, იქნებ, ალბათ, ვინ იცის, ღმერთმა იცის, ეშმაკმა იცის, როგორც ეტყობა, როგორც ჩანს, ვეჭვობ, ვფიქრობ, ჩანს, ასე თუ ისე, როგორც ვატყობ, ცოტა არ იყოს, ვთქვათ, ყოველ შემთხვევაში, სადავოა, საფიქრებელია, იმედი მაქვს;

3. **აზრის წყარო** ან მისი არცოდნა: ამბობენ, როგორც ამბობენ, როგორც გადმოგვცემენ, ჩემი აზრით, გაზეთების ცნობით, ხალხის შეხედულებით, ცხონებული (...-ის) სიტყვებით რომ ვთქვათ;

4. **მეტყველების** სტილის, აზრის გამოხატვის ფორმის **შეფასება**: სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უკეთ რომ ვთქვათ, ასე რომ ვთქვათ, თუ შეიძლება ასე ითქვას;

5. **მიმართვა ადრესატისადმი** აზრის გასაზიარებლად ან თანაგრძნობა-თანხმობის დასტურად. ასეთ ეტიკეტურ გამოთქმებს

ხშირად ვხვდებით მოუბარი პირის ან მსმენელის სიგნალებად: მერ-წმუნეთ, ალბათ დამეთანხმებით, თქვენ წარმოიდგინეთ, ნუ გაგიკვირდებათ, ასე იფიქრეთ, როგორც იცით, თქვენც კარგად იცით, ჩემზე უკეთ მოგეხსენებათ, ალბათ თქვენც გამოგიცდიათ, შენ ხარ ჩემი ბატონი, თუ ძმა ხარ, მოგიკვდი შენ, ჩემი სიკვდილი, ვაი, ჩემი ცოდვა, ღმერთო, რა შეგცოდე, ღმერთო, მიშველე, ღმერთო, მაპატიე, ღმერთო, რა დავაშავე, ღმერთო, დამიფარე! (ჩართულების შესახებ იხ. ახვლედიანი, 2001).

მაგალითად: ცხადიდა, არ შეგეშლებოდა, მაგრამ; უეჭველიდა, შენი აზრი მისაღებია, თუმცა; რასაკვირველიდა, კარგად მსჯელობ; ეჭვგარეშედა, ეს მოსაზრება საინტერესოა და სხვ. წინადადებათა დასაწყისის ფორმულებად აღიქმება: თუ არ შეწუხდებით; თქვენ გენაცვალეთ, დიდად დამავალდებ; ეგებ დამავალოთ; თუ დროს დამითმობთ; თუ გცალიათ; თავს დიდხანს არ შეგანწყენ და ა. შ.

როცა ადრესატის აზრი არ მოსწონთ, არამართებულად თვლიან ან ატყობენ, რომ რალაც არ იცის, არათავაზიანია ასე თქმა: – ეს ტყუილია! შენ არაფერი გაგეგება! შენ ეს არ იცი! აზრზე არა ხარ! ხომ არ აფრენ? შენ რა, გაგიჟდი? – არამედ სათქმელს არბილებენ მოდალობის გამომხატველი რომელიმე ენობრივი ერთეულით: – ეგებ მართალიც იყო, მაგრამ მაინც შევამოწმოთ! – შეიძლება მთლად სწორად ვერ გაგიგე; – მჯერა, არაფერი შეგეშლებოდა, მაგრამ მაინც აჯობებს, რომ... (ეს დამოკიდებულია კომუნიკანტთა ურთიერთობაზე).

როგორც ვხედავთ, მოდალური კომუნიკაციური ერთეულები სემანტიკურად მრავალფეროვანია და ამიტომ ვაერთიანებთ მათ მხოლოდ ფუნქციურად. მართებულად არის შენიშნული, რომ მსლებელთა (განსაკუთრებით კი – ნაწილაკების) სემანტიკაში ჭარბობს მნიშვნელობის კონტექსტური ტიპი და ასეთი ერთეულები წინადადების ინფორმაციული სტრუქტურის კომპონენტებსაც წარმოადგენენ (კვარაცხელია, 1994). მართალია, ნაწილაკების ფუნქცია ემსგავსება სინტაქსურს, მაგრამ „ისინი აქტუალურნი არიან გამონათქვამის და არა წინადადების დონეზე“, ესაა კომუნიკაციური მნიშვნელობა, „რადგან იგი ხასიათდება პრაგმატული ინფორმაციით – ასახავს კომუნიკაციურ ორგანიზაციას“ (კვარაცხელია, 1997).

დიאלოგის (დისკურსის) **სიგნალებში** ამ ერთეულებს იყენებენ კომბინირებულად, როგორც მოუბარი პირის ან მსმენელის სიგნალებს, რომლებიც ხელს უწყობენ ორგანიზაციულ და შინაარსობრივ კავშირს დიალოგური მეტყველების სეგმენტებს შორის (იხ. შემდეგ).

როგორც მოსალოდნელი იყო, საუბრებში აშკარაა **ემოციური და შეფასებითი** ლექსიკის სიხშირე. მოდალური ნიუანსისგან არაა დაცლილი ნათქვამის ემოციური შეფასებაც, რომელშიც ვლინდება მოუბარი პირის განწყობა-დამოკიდებულება: სიხარული, მწუხარება, სინანული და სხვ.

შორისდებულის შესახებ დღემდე არ შეწყვეტილა კამათი ენათმეცნიერთა შორის: სადავოა მისი მორფოლოგიური კვალიფიკაცია, სემანტიკური დაჯგუფება, სინტაქსური დანიშნულება და სხვ. (ამის შესახებ იხ. ჩიქობავა, 1952; შამელაშვილი, 1958; ჟღენტი, 1965; შანიძე, 1973; გაჩეჩილაძე, 1979; ასევე საინტერესო მოსაზრებები აქვთ გამოთქმული გ. მაჭავარიანს, გ. ნუბერიძეს, ნ. დარასელიას, 1999; 2006 და სხვ.). შორისდებულები იმდენად მრავალფეროვანია, რომ ცალსახა განმარტება და ერთი საკლასიფიკაციო ნიშნის გამოყოფა შეუძლებელია. მორფოლოგიურად ის ცალკე მეტყველების ნაწილად ითვლება, სინტაქსურად კი განიხილება განკერძოებულ სიტყვა-გამოთქმებში. საუბრობენ იმაზეც, რომ იგი წინადადების ეკვივალენტია. თუკი შორისდებულად მივიჩნევთ მხოლოდ ადამიანის გრძნობებისა და განცდების გამოხატველ ენობრივ ერთეულებს (ე.წ. **პირველად** შორისდებულებს), მაშინ საკითხი უფრო მარტივად გადაიჭრება, თუმცა ჩვენთვის მნიშვნელოვანია შორისდებულთა გამოყენების სიხშირე და საკომუნიკაციო ფუნქციები სასაუბრო ენაში.

ოფიციალურ დიალოგებში ყოველდღიურ **ყოფით** საუბრებთან შედარებით იშვიათადაა გამოყენებული შორისდებულები, რადგან ემოციურობა ნაკლებია ან თავშეკავებულად მჟღავნდება.

შორისდებულებით მჟღავნდება სხვადასხვა გრძნობა-ემოცია: **ნატვრა** (ეჰ, ოჰ, ახ), **სიხარული** და **აღტაცება** (ოჰ, უჰ, იჰ, ვაჰ, ვა), **გაკვირება** (აბა-აბა, დახე, ერიჰა, უჰ), **დანანება** (ოო, ახ, ოხ, აი-აი, ეჰ, დედა-დედა), **მწუხარება** (ვაი, უი, უიმე, ვაიმე, უჰ, ოხ, ახ, დიდუ), **ზიზლი** (ფუჰ, ფუი, ფუ), **ნაქეზება** (ჰა, აბა ჰე, აბა ჰო) და სხვ. ამ ბოლო დროს ახალგაზრდების მეტყველებაში გავრცელდა უცხოური შორისდებულებიც: **ვაუ** (გაოცებისა და აღტაცების ნიშნად), **იუჰს** (მოულოდნელობის გამო).

შორისდებულები პოლიფუნქციურია და მათი სემანტიკური ნიუანსები კონკრეტდება სიტუაციით, პარა- და არავერბალური საშუალებებით, ამიტომ ერთი და იმავე შორისდებულს სიტუაციის მიხედვით შეიძლება ექნეს სხვადასხვა სემანტიკა და საკომუნიკაციო ფუნქცია.

შორისდებულების ერთ-ერთ ჯგუფად ითვლება **ეტიკეტური** ფორმულები (ეს მოსაზრება სადავოა, მაგრამ ეს არაა ჩვენი მსჯელობის საგანი), რომელთა მნიშვნელობა განუზომლად დიდია საუბრებში:

1. **ფიცის** ფორმულები: ღმერთმანი, დედაშვილობამ, დედაშვილობას, მამაშვილობამ, ძმობამ, დაძმობამ, შენმა მზემ, ჩემმა მზემ, გაფიცებ შვილებს, შენს თავს ვფიცავ, შენმა გაზრდამ, გაზრდა-გახარებამ, შენმა გახარებამ, დედ-მამის სული ნუ წამინყდება...

2. **მისალმება**: გამარჯობა, გაგიმარჯოს, დილა მშვიდობისა, საღამო მშვიდობისა...

3. **გამოთხოვება**: ნახვამდის, კარგად იყავით, ძილი ნებისა, მშვიდობით...

4. **მადლობა**: გმადლობთ, მადლობა...

5. **ბოდიში**: ბოდიშს გიხდით, მაპატიეთ, უკაცრავად, მომიტყევეთ...

6. **დალოცვა**: ღმერთმა დაგლოცოთ, გაიხარე, იცოცხლე, აგაშენა ღმერთმა, ღმერთმა ხელი მოგიმართოს, ღმერთმა გაგიმარჯოს, ღმერთმა დაგიფაროს, ღმერთმა დაგლოცოს, ღმერთმა გაგახაროს...

7. **საალერსო** სიტყვები: შენი ჭირიმე, შენ გენაცვალე, შენ გეთაყვანე, შენ შემოგეველე, გენაცვა, გეთაყვა...

წყევლის ფორმულებიც ამ ჯგუფს ეკუთვნის: თქვენ ამოწყდით, შენ გადაშენდი, შენ არ გაიხარე, გადაგიშენდა ოჯახი, შენი ოჯახი დაიქცა, შენ ჩაგინყდა ხმა, შენი ჯილაგი ამოწყდა, შენ არ მიხვედი სახლში ცოცხალი და სხვ.

ფიცის, საალერსო, დალოცვისა და წყევლის სიტყვები, ჩვეულებრივ, უფრო გავრცელებულია ყოფით საუბრებში, ოფიციალურ სიტუაციაში კი იშვიათად გვხვდება, **მისალმება-გამოთხოვება, მადლობა, ბოდიში** კი ყველა სახის დიალოგის საწყისი ან დამასრულებელი ფაზების აუცილებელი შემადგენელია (სამეტყველო აქტების თეორიაში ამ ტიპის გამონათქვამებს უწოდებენ **კონდუქტივებს**).

სხვადასხვა საკომუნიკაციო რეგისტრის შესაქმნელად მნიშვნელოვანია **ლექსიკური ეფემიზმები** (არსებითი ან ზედსართავი სახელები), რომელთა გამოყენება მიღებულია **ოფიციალურ** (იშვიათად არაოფიციალურ) სიტუაციაში, განსაკუთრებით ტელე- ან რადიოგადაცემებში, პოლიტიკურ დებატებში. თავაზიანობისა და მოკრძალების გამო ზოგჯერ შეურაცხყოფელი და დამამცირებელი ზედსართავი ან არსებითი სახელები, ზმნები ჩანაცვლებულია უფ-

რო შერბილებული სინონიმებით, რათა ტელემედიცინა უზრუნველყოს, მსმენელთან (ე.წ. კოლექტიურ ადრესატთან) არ გამოიყენონ უხამსი, არასასიამოვნო ელფერის სიტყვები და უნამაური გამოთქმები.

როგორც ვხედავთ, ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში ჭარბობს პრაგმატა რაოდენობა: ემოციურ-შეფასებითი და ექსპრესიული სიტყვები მოუბარისა და მსმენელის სიგნალებში. შორისდებულებიდან აღსანიშნავია ეტიკეტური ფორმულების დიდი წილი ფატიკურ კომუნიკაციაში.

3.1.3.3. სინტაქსური დონე

დიალოგური მეტყველების ლინგვისტურ მახასიათებლებში სინტაქსურ დონეზე ყველაზე მეტად ვლინდება დისკურსის **უნივერსალური** ბუნება: ერთი მხრივ, ენობრივი საშუალებების ეკონომიურობა, მეორე მხრივ კი, კომუნიკაციურ ერთეულთა სიჭარბე, თუმცა აქაც თავს იჩენს სხვაობა საუბრის ტიპებს შორის.

ოფიციალურ გარემოში დიალოგური მეტყველება უფრო დახვეწილია, დიდად არ განსხვავდება წერიტი მეტყველებისაგან, რადგან ასეთ შემთხვევაში ზეპირი მეტყველება ფორმით სპონტანურია, მაგრამ შინაარსობრივად და სტრუქტურულად წინასწარ არის მოფიქრებულ-მომზადებული (მაგ., სამთავრობო სხდომებზე, შეკრებებზე, სამეცნიერო დისპუტებზე, დისერტაციების დაცვაზე და სხვ.).

არაოფიციალურ სიტუაციაში ქართულ დიალოგებში გამოვლინდა შემდეგი **უნივერსალური** ნიშნები:

1. მარტივად აგებული გამონათქვამების უპირატესობა;
2. უსრული, მოკლე, ელიფსური ან შეწყვეტილი წინადადებები;
3. რთული წინადადების შემოკლების ტენდენცია (მაგ., მხოლოდ დამოკიდებულის გამოყენება);
4. წინადადების კონსტრუქციის რღვევა და გრამატიკული შეუსაბამობანი, განსაკუთრებით დიალოგის ან რეპლიკის დასაწყისში, ჯერის მიღების ან გადაცემის, თემების ცვლის დროს;
5. კავშირების გამოტოვება შერწყმულ, რთულ თანწყობილ, ქვენწყობილ წინადადებებში ან მათი გამარტივებული ვარიანტები (რო, მარა...);
6. შესწორებები, გამეორებები მოუბარი პირის რეპლიკებში;
7. მოუბარის ფრაზების ან სიტყვების გამეორება ადრესატის მიერ;
8. კითხვა-პასუხის სისშირე და მათი შინაარსობრივ-სტრუქ-

ტურული კავშირი (გამომდინარეობა ერთმანეთისაგან), ჩაკითხვები გაუგებრობის შემთხვევაში;

9. პირდაპირი მიმართვები კომუნიკანტთა შორის კონტაქტის დასამყარებლად და შესანარჩუნებლად;

10. რეპლიკებში ჩართული (პარენტეზული) კონსტრუქციებისა და მთელი ეპიზოდების გამოყენება, შეფასებისა და სუბიექტური დამოკიდებულების გამოსახატავად და სხვ.

მოვიყვანო პოლილოგის ნიმუშს, რომელშიც თითქმის ყველა დასახელებული სინტაქსური ნიშანი ვლინდება (მონაწილეა სამი პიროვნება, საუბარი მიმდინარეობს ინტელიგენტთა წრეში):

„ა. – ძალიან კარგი სოფელი აქვს ფ-ს, აი...“

ბ. – ვაიმე, არ გინდა რა ამაზე...“

გ. – ჰა, ჰა, ჰა ((იციინის)).“

ა. – მასწავლებელი იყო სკოლის დირექტორი, ესე იგი...“

ბ. – ნარმოგიდგენია?

გ. – უი!

ა. – ძველი სახლები ვნახე, ალბათ ოცდაათიან წლებში იქნება რემონტი გაკეთებული, აი, ლილას და რაღაც ბუნებრივ საღებავს რო გავს, დაახლოებით აი ჩუბჩიკას რო აქვს, აი ეგეთი რაღაცეებია გაკეთებული, ძველებური ხალხურის იმიტაცია როა... დაახლოებით, აა, გახუნებული ლურჯი ისენი, აი, ძაან ძველი რო არი, ცემენტი რო არი კირში გარეული, გამოხუნებული როა, ჰოდა კიბეები ის კი არაა, პანელით აშენებული, აი, მასიურია, ქვის...“

ბ. – დიდი სოფელია?

ა. – მე მგონი, საკმაოდ. ძაან ეგრე არ ვიცი, არ დამითვალე-რებია.

ბ. – კასპში არ ვარ ნამყოფი.

ა. – კაი ხეობაა თრიალეთის მხარეს. ჩვენ გვგონია, ჩავივლით და ჩავიდრიხინებთ ეგერ გორში და გვგონია ქართლში ვართ. ქართლი არის აქეთ მხარეს, თრიალეთისკენ, აი, მისადგომებზე, ქართლი იქაა შეფენილი, ისა კიდე თარხნიშვილების ერთანმინდა... თავის დროზე ადრე მანდ დავხეტილობდი ზურგჩანთით და ერთ ოჯახში აღმოვჩნდი სუფრაზე. გადმომიწყვეს ძველებური ხანჯლები...“ (ყოფ. საუბ. 1).

ეს კი ნაწყვეტია ტელეგადაცემიდან „ათასიდან ერთი შანსი“ (სამი ძირითადი მონაწილე):

„ა. – შემდეგი შეკითხვა: ცხოვრებაში სიგიჟე თუ ჩაგიდენიათ?

ბ. – ბესო, დავინყოთ თქვენგან!

გ. – მაგის ოსტატი ვარ და ((ისმის ტაში)).

ბ. – სერიოზულად, სხვათა შორის, მე მაქვს ინფორმაცია, რომ თქვენ არაჩვეულებრივად ცეკვავთ.

გ. – კი, ვცეკვავ და ისე, ყველას ვურჩევ, იაროს ცეკვაზე. ეს მარტო ცეკვა არ არის...

ბ. – აბა, რა არის?

გ. – ეს არის, ეს ასევე ფიზიკურად ადამიანს... უფრო მეგობრებს იძენს, კონტაქტი, სხვადასხვა ურთიერთობა“ (გადაც. „ათ. ერთ.“¹).

ეს არის საუბრების ზუსტი ჩანაწერები, რომლებშიც გვხვდება დაუსრულებელი ფრაზები, ელიფსური წინადადებები, გამეორებები, გრამატიკული დარღვევები.

ყოველდღიურ ყოფითს საუბრებში (განსაკუთრებით, ახალგაზრდების, ბავშვების, დაბალი სოციალური ფენის ადამიანების მეტყველებაში) გვხვდება ცოცხალი ენისთვის დამახასიათებელი მორფოლოგიურ-სინტაქსური უზუსტობები. არაურბანული ტიპის დიალოგებში კი განსხვავებულია ინტონაცია და გავრცელებულია დიალექტური ფორმები (კახური, იმერული, გურული, აჭარული და სხვ.). ჩამოვთვლით ზოგიერთ გავრცელებულ გრამატიკულ დარღვევას ზეპირმეტყველებაში: ქვემდებარის არასწორი ბრუნვა გარდაუვალ ზმნებთან, ზმნის მრავლობითი რიცხვი ერთზე მეტი რაოდენობის აღმნიშვნელ სიტყვებთან, ორცნებიან კომპოზიტებთან და უსულო ქვემდებარესთან; სხვათა სიტყვის -ო პირველ პირთან; მიმართებითი ნაცვალსახელების არასწორი შეთანხმება (მთავარი წინადადების ზმნისთვის ანგარიშის განევის გამო), დარღვევები სიტყვათა წყობაში, მსაზღვრელ-საზღვრულის შეთანხმებაში და სხვ.

ამდენად, დიალოგური მეტყველების სინტაქსური თავისებურებების შესწავლა საუბრის ტიპების მიხედვით მნიშვნელოვანია და ცალკე ენათმეცნიერულ დარგადაც შეიძლება ჩამოყალიბდეს.

საუბრებში ჯერობა გამოირჩევა შინაარსობრივ-სტრუქტურული ურთიერთკავშირით, რადგან ინიციატორული და მორეაგირე რეპლიკები (კითხვა-პასუხი) შეწყვილებულ ერთობას ქმნის.

დიალოგების **სპონტანურობა** გულისხმობს აზრის ჩამოყალიბებას საუბრის პროცესში, რის გამოც მოსაფიქრებლად აუცილებელია შესვენება ან დანყებული გამონათქვამის ფორმის შეცვლა, ზოგჯერ სინტაქსური თავისებურება გამონვეულია საუბრის ჩქარი ტემპითაც. ალბათ ამ მიზეზებით უნდა აიხსნას შეწყვეტილი კონსტრუქციები, ელიფსური წინადადებები, შეკუმშული გამონათქვამები.

გამოყოფენ ასევე დიალოგური მეტყველების დამახასიათებელ შემდეგ სინტაქსურ ნიშნებს: სინტაქსური მთელის დანაწევრებას (პარაცელაციას, მიერთებას, ანტიციფაციას), პერიფრაზებს, დამაზუსტებელი თემის დამატებას, სიტყვათა წყობის ინვერსიას, ელიფსისსა და სხვ. (იხ. ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი, 1994; გოცე/ჰეს-ლიუტინი, 1998; ლევანდოვსკი; 1994, ბუსმანი, 1990). ყოველივე ეს უნივერსალურია და გვხვდება თითქმის ყველა ენაში, მათ შორის ქართულშიც.

უნდა დავამატოთ წინადადებათა მოდალობების ჩანაცვლება სათქმელის ირიბად გამოსახატავად: კითხვითი ან თხრობითი წინადადება ბრძანებითის ნაცვლად (განსაკუთრებით ხშირად იყენებენ ამ ხერხს თავაზიანი თხოვნის დროს). მაგ., ხომ არ იცით, რომელი საათია? ამ კითხვაზე პასუხი ვერ იქნება მხოლოდ დადებითი (დიახ, ვიცი), საჭიროა დროის დასახელება.

შეიძლება საკამათოდ მივიჩნიოთ, რამდენად არის სინტაქსის საგანი წინადადებების მოდალური (შინაარსობრივი) ტიპების განხილვა, მაგრამ უდავოა, რომ ეს იყო ყველაზე ადრინდელი ცდა, განეხილათ წინადადებები ილოკუციური ძალის (მოუბარი პირის ინტენციის) მიხედვით. წინადადებათა მოდალური სახეების ახლებური გადააზრება მოგვცა სამეტყველო აქტთა თეორიამ, რომელმაც წინ წამოსწია გამონათქვამების კომუნიკაციურ-პრაგმატული ფუნქციები.

წინადადებათა მოდალური სახეებიდან რომელიმეს უპირატესობა დამოკიდებულია საუბრის სახეზე, საკომუნიკაციო სიტუაციაზე. მაგ., ყოფით საუბრებში ემოციურობის გამო ხშირია ძახილისა და კითხვა-ძახილის წინადადებები, კითხვა-პასუხში – კითხვითი და თხრობითი, ოფიციალურ სიტუაციაში – თხრობითი და ბრძანებითი.

აგებულიების მიხედვით ყველა სახის წინადადება გვხვდება, მაგრამ ჭარბობს მათი ელიფსური ვარიანტები. თავაზიანობის ან ოფიციალურობის ხაზგასასმელად დასტურდება პასიური სინტაქსური კონსტრუქციები, განუსაზღვრელპირიანი, განზოგადებულპირიანი წინადადებები. აღსანიშნავია განკერძოებული სიტყვებისა და გამოთქმების დიდი რაოდენობა (ჩართული, მიმართვა, შორისდებული).

არ უნდა დავივიწყოთ ასევე, რომ ადამიანის ინდივიდუალობა კარგად ვლინდება საუბრის მანერაში, ბევრ რამეს განსაზღვრავს თვით მოუბარი პირის კულტურისა და განათლების დონე, წიგნიერება, განწყობა, დამოკიდებულება თანამოსაუბრესთან, რაც მეტყველებას ინდივიდუალობას ანიჭებს.

3.2. დიალოგის სიგნალები

საუბარი, როგორც მთლიანობა, იყოფა გარკვეულ სეგმენტებად (ნაწილებად), მათ შორის კავშირი ანუ **ბმულობა** მყარდება სხვადასხვა ენობრივი და არაენობრივი საშუალებით. მოსაუბრეთა როლების ცვლა (ჯერობა) უნდა წარიმართოს ბუნებრივად, უხერხული პაუზებისა და ბორძიკის გარეშე, რომ არ დაიკარგოს კომუნიკანტთა „სახე“ და კომუნიკაცია წარმატებული იყოს.

რეპლიკები საუბრის დიდი სეგმენტებია, ხოლო თანამოსაუბრეთა სიგნალები ემსახურება დიალოგის ორგანიზაციულ-სტრუქტურულ და შინაარსობრივ მონესრიგებას. **დიალოგის ანუ დისკურსის სიგნალებში** ძირითადად შედის პრაგმემები – შორისდებულები, ნაწილაკები, ზმნიზედები, ასევე მოდალური სიტყვები, ჩართული სიტყვა-გამოთქმები (**პარენტეზული კონსტრუქციები**) (იხ. მეცლერი, 1987), ეტიკეტური ფორმულები. თითქმის ყველა ამ ენობრივი ერთეულის შესწავლას თეორიულ ლინგვისტიკაში შედარებით მოკრძალებული ადგილი ეკავა, დიალოგის (საუბრის) ანალიზში კი ერთერთ მნიშვნელოვან საკითხად ითვლება მათი საკომუნიკაციო ფუნქციის გამო.

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში გამოვყოფთ **დიალოგის სიგნალების ანუ საუბრის სიტყვების** ორ ჯგუფს: 1. **კომპოზიციურ-შინაარსობრივ** სიგნალებსა და 2. **შიდა მაკავშირებლებს**.

1. პირველი ჯგუფი, თავის მხრივ, მოიცავს ორ ქვეჯგუფს: **I. სტრუქტურულ-კომპოზიციურ და II. შინაარსობრივ-მოდულიკაციურ სიგნალებს** (იხ. ჰენე, 1979; ბუსმანი, 1990);

2. რაც შეეხება დიალოგის **შიდა მაკავშირებლებს (კონექტორებს)**, ისინი გამოხატავენ ლოგიკურ-სემანტიკურ მიმართებებს თვით გამონათქვამის შიგნით (დაჯგუფებას, იგივეობას, დაცალკევებას, დაპირისპირებას, შედარებას, მიზეზობრივ ან მიზნობრივ მიმართებას, თანადროულობას, უწინარესობასა და სხვ.). კონექტორები მორფოლოგიურად კავშირები ან ზმნიზედებია.

3.2.1. დიალოგის სტრუქტურულ-კომპოზიციური სიგნალები

სტრუქტურულ-კომპოზიციური (მაორგანიზებელი) სიგნალები აკავშირებს დიალოგის სხვადასხვა ფაზას, რეპლიკებს, მიანიშნებს საუბრისა თუ ჯერის დასაწყისსა თუ დასასრულზე, გამოხა-

ტავს მოუბარი პირისა და მსმენელის აქტიურობას. ძალზე მოსახერხებელია მათი გამოყენება ორი რეპლიკის ბუნებრივ მაკავშირებლად და გაუთვალისწინებელი პაუზების შესავსებად, როცა მოუბარი ცდილობს, მიჩქმალოს უხერხული პაუზები, თითქოს არც აპირებს ჯერის გადაცემას და მხოლოდ მოსაფიქრებლად ჩერდება.

დიალოგის სიგნალები ხშირად პოლიფუნქციურია და ჭირს მათი სემანტიკის დაკონკრეტება. მაგალითად, ძალიან გავრცელებულია და სხვადასხვა საკომუნიკაციო დატვირთვა აქვს სიტყვებს: **აბა** ან **იციო**. შეიძლება მათი მეშვეობით აღინიშნოს რეპლიკის დასაწყისი, ყურადღების მობილიზება, ჯერის მიღება, ახსნა-განმარტებისა და დაზუსტების შემცველი რეპლიკის შემოყვანა, სანინალმდეგო აზრის გამოსატყვა, რამეზე უარის თქმისა და უხერხული მდგომარეობის ახსნა და სხვ.

ფუნქციის მიხედვით პირველი ჯგუფის სიგნალებში გამოვყოფთ ორ ქვეჯგუფს: **1. დიალოგის ფაზების გამომყოფ** და **2. ჯერობის დაცვის სიგნალებს** (იხ. სქემა №14).

1. დიალოგის ფაზების გამომყოფი:

ა. ფაზის **დასაწყისის** სიგნალები, **ინიციატორები**: მისალმებისა და მოკითხვის ეტიკეტური ფორმულები (გამარჯობათ, მოგესალმებით; იმედია, კარგად ბრძანდებით); ზოგჯერ დიალოგი ბოდიშითაც იწყება (ბოდიში, მაპატიეთ, მომიტყევეთ).

ბ. დიალოგის **დამანანევრებელი** სიგნალები;

გ. ფაზის **დასასრულის** სიგნალები ანუ ტერმინატორები: ბოლოს, დაბოლოს, სულ, დასასრულ, მაშ ასე, მაშასადამე; ამ ფუნქციას ასრულებს მადლობის ან გამომშვიდობების ეტიკეტური ფორმულებიც: გმადლობთ, დიდი მადლობა, მადლობას მოგახსენებთ, მადლობას გადაგიხდით, კარგად ბრძანდებოდეთ, აბა, ჰე, ნახვამდის, მომავალ შეხვედრამდე...

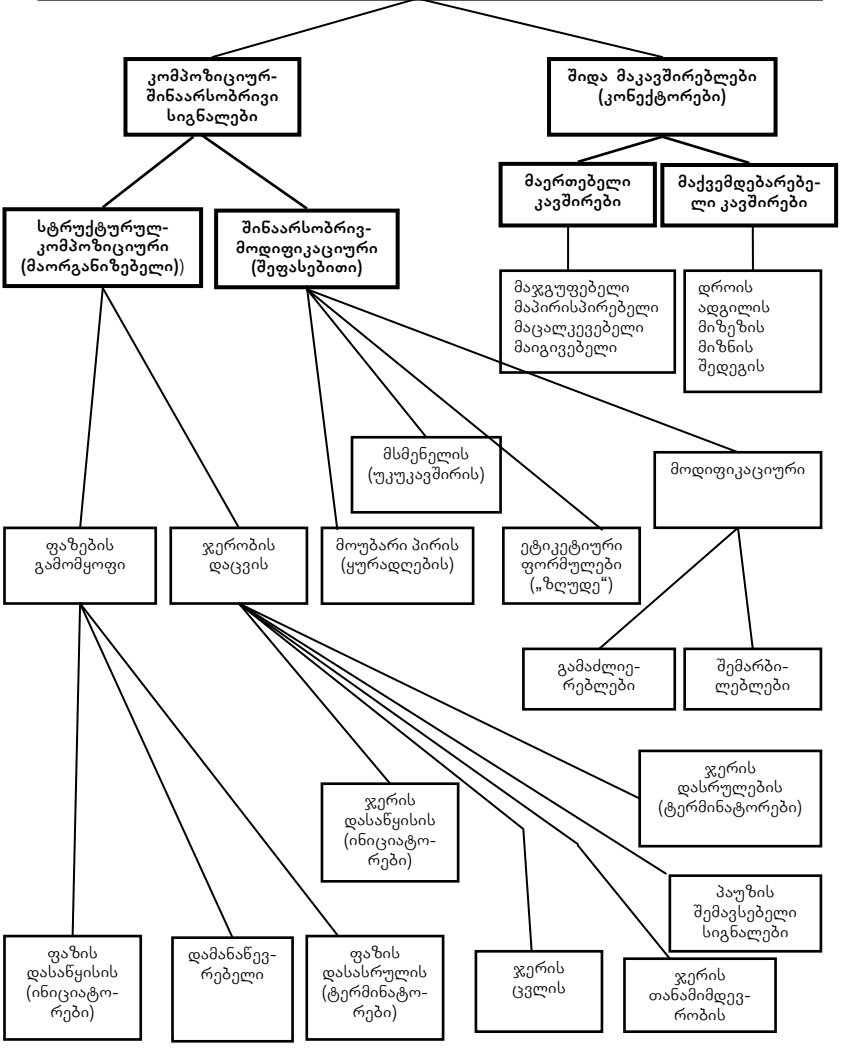
2. ჯერობის დაცვის სიგნალები:

ა. ჯერის **დასაწყისის** სიგნალები, **ინიციატორები**: უპირველეს ყოვლისა, პირველად, ჯერ, დასაწყისში, ჯერ ერთი... ერთი მხრივ... ო! მაშ, ასე... აბა, კარგი, ეი, ჰეი, ჰმ; ვფიქრობ; მინდოდა მეთქვა, რომ; ამაზე შეიძლება ითქვას...

ბ. ჯერის **ცვლის** სიგნალები: აბა, დაიწყე... ახლა გისმენთ... მოიხედე... მისმინე... აბა, ჰე!... მიდი!.. იცი, რა მაინტერესებს ახლა?... აბა, შენ რას იტყვი... ეს ასეა, დიახ, აბა, მაინც...

გ. ჯერის **თანამიმდევრობის** სიგნალები: მეორე მხრივ, შემდგომ, შემდეგ, მერე, აქამდე, ამას ისიც უნდა დავამატოთ...

სქემა №14. დიალოგის სიგნალები (საუბრის სიტყვები)

დ. პაუზის **შემავესებელი** სიგნალები: ეე, აა, მმ... ე. ი., მაშდამე, ჰოო, ჰოდა, აჰა, კი, კი, ისა, იცით? იცი, რა, რა და, რა მინდოდა მეტქვა; ბატონო? რაშია, იცით, საქმე? რა ქვია; ასე რომ ვთქვათ, ფაქტობრივად, პრინციპში, ყოველ შემთხვევაში, მე შენ გეუბნები, მე-

უთხარი და სხვ.; ახალგაზრდებში: შე ჩემა, ტო, დედას ვფიცავ, მე მოვკვდე, ჩემი კარგი და ა. შ. (შდრ. ბაკარაძე, 2005; 2009).

რეპლიკის დასაწყისის სიგნალები საშუალებას აძლევს მოუბარს მოიფიქროს და ჩამოაყალიბოს სათქმელი სწორი, მისაღები ფორმით. რეპლიკათა შორის დამაკავშირებელი ხიდის გადაბაც დიალოგის თანმხლები სიტყვების ფუნქციაა.

ჯერის გადაფარვის დროს დიალოგის სიგნალები ხელს უწყობს ინფორმაციის მაქსიმალურ შენარჩუნებას, რადგან ერთი რეპლიკის დასასრული და მეორის დასაწყისი ხშირად ეტიკეტური ნაწილია და მყარ ფორმულებს შეიცავს, რომელთა გამოყენებას მოითხოვს სამეტყველო ეტიკეტი (გერმანულად გადაფარვის ასეთ არარელევანტურ მონაკვეთს უწოდებენ „შეჭმუხნულ“, „შეკუმშულ“ ზონას – Knautschzone).

ყოველდღიურ **არაოფიციალურ** სიმეტრიულ საუბრებში (ერთი ასაკის, საქმიანობის სფეროს, განათლების დონის კომუნიკანტებში), განსაკუთრებით მოზარდთა და სტუდენტურ წრეში, როცა მათ აქვთ **ზიარი ფონისეული ცოდნა და სამეტყველო კომპეტენცია**, დიალოგის ბმულობის (რეპლიკათა შორის შინაგანი კავშირის) გამოხატვა უფრო ემოციურია, შეიძლება არც არსებობდეს ეს სიგნალები, მაგრამ საუბარი მაინც ორგანიზებული იყოს. მაგ., **ვერბალური** საშუალებებით (ნაწილაკებით, სიტყვის გამეორებით...) შეიძლება ვანიშნოთ ადრესატს ჯერის გადაცემა: აჰა, აჰ, ჰო, კი, იცი რა, ესე იგი, ანუ, ერთი მომისმინე, აქეთ მოიხედე, იცი, რა მინდა? რას ამბობდი? ჰო, მერე? მაშ, ასე... რაო, ეე..., შენი რიგია, აბა, დაიწყე! **პარავერბალური** სიგნალებით: პაუზა, შეყოვნება, საუბრის შეწყვეტა, ხმის ტონის დაწევა ან აწევა, საუბრის ტემპის შენელება... **არავერბალური** საშუალებებით: მხედველობითი კონტაქტი, ხელით მინიშნება, სხეულის მიბრუნება, გაღიმება და ა. შ.

ყოფითს დიალოგებში არაა მკაცრად დაცული საუბრის ფაზები, ნაწილები, რეპლიკათა მონაცვლეობა, არაა აუცილებელი თემის ბოლომდე ამოწურვა. კომუნიკანტები ცდილობენ, რომ თავიდან აიცილონ **დუმილი**.

ფატიკურ საუბარში ჭარბობს ნაკლებად ინფორმაციული ეტიკეტური ხასიათის სიგნალები (შორისდებულები, ჩართული სიტყვა-გამოთქმები), ე. ი. კომუნიკანტები ლაპარაკობენ ლაპარაკის გულისათვის, მაგრამ ამ სიგნალების ფუნქცია მაინც მნიშვნელოვანია: კონტაქტის დამყარება, მეგობრული ურთიერთობის განახლება, დადასტურება და შენარჩუნება.

ოფიციალურ საკომუნიკაციო რეგისტრში (წინასწარ დაგეგმილი საუბარი, ინტერვიუები, ტელეწამყვანების მიერ წარმართული დისპუტები, კითხვა-პასუხის საღამოები, კრებები და სხვ.) ეს სიგნალები უფრო თავშეკავებულია, მაგრამ აუცილებელი. ინიციატორი ანუ წამყვანი ხელს უწყობს დიალოგის დაუბრკოლებელ მიმდინარეობას საჭირო სიგნალების მოშველიებით.

3.2.2. შინაარსობრივ-მოდულიზაციური სიგნალები

ქართული დიალოგური მეტყველების **შინაარსობრივ-მოდულიზაციური სიგნალები** მოდალური და შემარბილებელი სიტყვებია, რომლებიც ასრულებენ მეტაკომუნიკაციურ ფუნქციას ანუ გამოხატავენ მოუბარი პირის ან მსმენელის დამოკიდებულებას ნათქვამისადმი, შეფასება-კომენტირებას, აძლიერებენ ან არბილებენ კატეგორიულობას. ამ ჯგუფის სიგნალებს შეუძლია მოუბართა განწყობა-დამოკიდებულების გამოხატვა და ხშირად გვხვდება ყოველდღიურ ყოფითს დიალოგებში. ამ სიგნალებში შედის:

1. **მოუბარი პირის** ყურადღების სიგნალები, მიმართული ადრესატისადმი, ემსახურება მისი ყურადღების მობილიზება-მიპყრობას, საინტერესო და არსებითი მომენტების გამოყოფას, ნათქვამის აღქმის გაადვილებას. მოუბარი პირი ამით რწმუნდება მსმენელის დაინტერესებულობაში, ითხოვს მისგან დასტურს, თანხმობას, შეფასებას, თანაგრძნობას: აბა! აბა! ერთი მოიხედე(თ)! ერთი მომხედეთ! მისმინე(თ)! მიყურეთ! შენ რას ფიქრობ? მოდი მითხარი! ასეა, არა? ხომ მეთანხმები? გაგიგია?

ეს სიგნალები აწესრიგებს ასევე საუბრის ორგანიზაციულ მხარეს ანუ ყოფს მას სეგმენტებად. **ვერბალური:** არა? ჰოო? იცი რა? გესმის? იცი, რა მინდა? მოიხედე? მისმინე? იცი, რას გეტყვი? **პარა-** ან **არავერბალური:** პაუზა, ინტონაცია, ღიმილი, თვალის ჩაკვრა, შეხედვა, ხელით მინიშნება და სხვ.

2. **მსმენელის** ანუ ადრესატის **უკუკავშირის** სიგნალები აუცილებელია საუბრის სწორად და ჰარმონიულად წარმართვისათვის. ეს შეიძლება იყოს პასუხი შეკითხვაზე, ჩაკითხვა, გამეორება ან დიალოგური მეტყველების ორგანიზაციული მხრის მოსაწესრიგებელი სიგნალები. მსმენელი მათი მეშვეობით გამოხატავს საკუთარ ინტერესს საუბრის თემისა და მოუბარი პირისადმი, შეფასებას, კომენტარს, ემოციას, თანხმობას, უარყოფას, ეჭვს: უი, რას ამბობ? მართლა? ეს რა მითხარი! არ მჯერა! შე სანყალო! უჰ, დედა, დედა! აბა,

აბა! ეს რა გავიგე? ჰოო? კიდევ კარგი! აბა, რა! ესეც ასე! მაშ, რა ეგონა? მასე მოუხდება...

3. **ეტიკეტური** ფორმულები „სახის“ შესანარჩუნებლად და ნათქვამის კატეგორიულობის შესარბილებლად (უწოდებენ ასევე „ზღუდეს“; ინგლ. „hedge“, გერმ. „Heckenausdrücke“): ბოდიში, მადლობა, ქათინაური, საალერსო სიტყვები, მილოცვა და სხვ.

4. **მოდიფიკაციური** სიგნალები ნათქვამის ექსპრესიულობის გასაძლიერებლად ან შესასუსტებლად.

აქ გამოიყოფა სხვადასხვა შინაარსობრივი ნიუანსის გამომხატველი ერთეული: **თანხმობისა** და **დარწმუნების** (უეჭველია, რა სათქმელია, ცხადია, მართლაც, თავისთავად გასაგებია, ეჭვგარეშეა), **უთანხმოების** ან **დაურწმუნებლობის** (რას ამბობ, შეუძლებელია, დაუჯერებელია, წარმოუდგენელია, ზღაპარია, არ მჯერა, მოგონილია, ტყუილია), **ეჭვისა** და **ყოყმანის** (ეგებ, შესაძლოა, ვინ იცის, ღმერთმა უწყის) და **ემოციების** გამომხატველი (ჩემდა გასაკვირად, მოულოდნელად, საუბედუროდ, საბედნიეროდ, ჩემდა გასახარად)...

ეტიკეტური ფორმულები, როგორც „ზღუდე“, აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია დიალოგურ მეტყველებაში. მაგალითად, ბოდიში, მაპატიეთ და სხვ. არ გამოხატავს მხოლოდ ბოდიშის მოხდის სურვილს, არამედ აქვს რამდენიმე საკომუნიკაციო ფუნქცია მოუბარი პირის სიგნალებში: ადრესატის ყურადღების მიპყრობა ან მობილიზება, სიტყვის შეწყვეტინება ან საკუთარი აზრის გამოთქმის დასაწყისი, გამეორების მოთხოვნა გაუგებრობის შემთხვევაში, ეტიკეტის წესის დარღვევის გაბათილება ან შერბილება (წინასწარ ან შემდეგ), ადრესატის მიმართ თავის გამართლების მიზნით (არასასიამოვნო ან საწინააღმდეგო აზრის გამოთქმისას), მორიდების გამოსახატავად და ა. შ.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დიალოგის სიგნალებად გამოყენებული ნაწილაკებისა და შორისდებულების საკომუნიკაციო ფუნქცია. როგორც ვიცით, არსებობს ცალკე მდგომი ან სიტყვასთან შერწყმული ნაწილაკები, რომლებიც მნიშვნელობას უცვლიან სიტყვებს, ფრაზებს ან მათ შორის მიმართებას, კერძოდ, მოუბართა ცვლის დროს. ცალკე აღებული რომელიმე ნაწილაკის მნიშვნელობა ბუნდოვანია ანდა იმდენად პოლისემანტიკური, რომ უკონტექსტოდ გაუგებარია. ამის დასტურად გამოდგება მათი სალექსიკონო განმარტებები. ქართულში შეიმჩნევა მეტყველების ნაწილთა ნაწილაკად ქცევის ტენდენციაც. მაგალითად: **მოდი**, დავინწყოთ! **ადექი** და გააკეთე! **დაჯექი** და დანერე! **მიდი** და ეჩხუბე!

ზეპირმეტყველებაში ნაწილაკები და მოდალური სიტყვები მიაჩნდათ ზედმეტად, მანერულად, საუბრის დამამძიმებლად (გერმანულში მათ უწოდებენ Einsprengsel-ს ანუ „ჩაკვეხებულ ელემენტებს“), რომლებიც ტექსტს ხელოვნურად ბერავენ და შინაარსს აბუნდოვანებენ. ენათმეცნიერმა **რაინერსმა** მოსწრებულად უწოდა მათ „გერმანული ენის ბენვში მოფუთფუთე მკბენარები“ (ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი, 1994).

მართლაც, ცალკე, უკონტექსტოდ აღებული თითოეული ამ სიტყვის მნიშვნელობა ძნელი გასარკვევია, დიალოგში კი მათი საკომუნიკაციო როლი დიდია.

სრულიად მარტივი მაგალითიც კი გვარწმუნებს ნაწილაკის მნიშვნელობაში სათქმელის შინაარსისთვის. მაგ., – ლევანი **არ** მოვა? შდრ. **ეგებ (აღბათ)** ლევანი არ მოდის. ან: **ნეტა** ლევანი არ მოვიდეს! თუ პირველ ნათქვამში ინფორმაციაა, მეორე გამოხატავს ეჭვს, ვარაუდს, მესამე – სურვილს.

ჩამოვთვლით ნაწილაკების რამდენიმე შინაარსობრივ-მოდიფიკაციურ ნიუანსს საუბრებში:

1. საკუთარი მოლოდინისა და ვარაუდის დადასტურება: თქვენ **ხომ** შემოივლით კვირას? **აკი** დამპირდით!

2. ყოყმანისა და დაურწმუნებლობის გამოხატვა: როგორღაც **ვერ** გავიგე; **თითქოს** ბუნდოვანია ჩემთვის...

3. დამოკიდებულებისა და განწყობის გამოხატვა: **მაინც** რას აკეთებ? **ლამის** გული შემინუხდა! **ნუთუ** ასე გაიგე ჩემი დარდი?

4. ნათქვამის სიმართლის დადასტურება-ხაზგასმა, სანდობის ხარისხის გაძლიერება: დიახ, დიახ! ეს ასეა! ასეა, მაშ!..

ასევე დიდი საკომუნიკაციო დატვირთვა აქვს შორისდებულებს, რომლებიც გამოხატავენ კომუნიკანტთა ემოციებს, შეფასებას, თანაგრძნობას, ხელს უწყობენ დიალოგის ორგანიზებას და თანამოსაუბრეთა შორის კოოპერაციულობას.

ქართული ყოფითი დიალოგების ერთ-ერთ სპეციფიკურ თვისებად ვთვლით მსმენელის ან მოუბარი პირის სიგნალებად ღმერთთან დაკავშირებული მყარი გამოთქმების, დიალოგის შინაარსობრივ-მოდიფიკაციური სიგნალების, სიხშირეს. ისინი გამოხატავენ:

მადლიერებას: ღმერთს მადლობა! მადლობა ღმერთს! ღმერთს მადლობა ვუთხრათ!

დალოცვას (ზოგჯერ მადლობის ნაცვლად): ღმერთმა დაგლოცოს! ავაშენა ღმერთმა! ღმერთმა გაგახაროს!

დაეჭვებას: ღმერთმა იცის! უფალმა უწყის!

შემნეობის თხოვნას: ღმერთო, შენ მიშველე! ღმერთო, შემენიე! ღმერთო, დაგვეხმარე!

საყვედურს: რა შევეცოდე, ღმერთო! ღმერთო, რა დაგიშავე!

დაფიცებას საკუთარი სიმართლის დასამოწმებლად: ღმერთი, რჯული! ღვთის წინაშე ვფიცავ! ღმერთს ვფიცავ!

წყევლას: ღმერთმა დაგწყევლოს! ღმერთმა შეგაჩვენოს! ღმერთმა გადაგიხადოს! ღმერთმა მოგაგოს! (იხ. ზექალაშვილი, 2001; შდრ. ასათიანი, 2000).

ეს საუბრები მდიდარია მეტაფორებით, ქარაგმული თქმებით, ენამოსწრებული გამოთქმებით, ფრაზეოლოგიზმებით.

საკომუნიკაციო სიტყვების ფუნქციები დიალოგში იმდენად მრავალფეროვანია, რომ დეტალურ შესწავლას საჭიროებს. არავერბალურ საშუალებებთან ერთად ისინი ხშირად უცვლიან სათქმელს ნიუანსს, ზოგჯერ სრულიად საპირისპირო სემანტიკასაც ანიჭებენ, ასრულებენ ეტიკეტურ დანიშნულებას ან არბილებენ სათქმელის კატეგორიულობას, უხეშ ტონს (ე. ი. წარმოადგენენ ერთგვარ „ზღუდეს“). ეს სიტყვები საუბრის შემალამაზებელი ორნამენტებიცაა და ემსახურებიან კომუნიკანტების „სახის“ შენარჩუნებას.

მაშასადამე, დიალოგის სიგნალების საკომუნიკაციო ფუნქციებია: 1. დიალოგური მეტყველების თანხლება, საუბრის ორგანიზაცია და 2. შინაარსის მოდიფიკაცია, კატეგორიულობის შერბილება.

ქართულ დიალოგებში საუბრის სიგნალები (მოუბარი პირისა და მსმენელისა) მრავალფეროვანია და გამოხატავს მოუბარი პირის ყურადღებას, პატივისცემას ადრესატისადმი, მსმენელის ემპათიას ანუ თანაგრძნობას. ***ამ საშუალებათა სიმდიდრე ყოველდღიურ ყოფით დიალოგებში მოწმობს თანამოსაუბრეთა აქტიურობასა და კომუნიკაბელობას.***

თავი მეოთხე
საკომუნიკაციო რეგისტრები ქართულ დიალოგურ
მეტყველებაში

4.1. საკომუნიკაციო რეგისტრები და ფუნქციური
სტილები

ჩვენ განვიხილეთ ქართული დიალოგური მეტყველება რამდენიმე დონეზე: **მაკროდონეზე** (საუბრის ფაზები და მათი ურთიერთკავშირი), **შუა დონეზე** (დიალოგის მონაწილეები და მათი როლები), **მიკროდონეზე** (მორფოსინტაქსური და ლექსიკური საშუალებები; დიალოგის სიგნალების კომუნიკაციური დანიშნულება). ყველა ერთეულის დახასიათების დროს ვითვალისწინებდით სოციოლინგვისტურ მიმართებას, კომუნიკაციის ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებს – კომუნიკანტთა სოციალურ მახასიათებლებს და მათი ურთიერთდამოკიდებულების ასახვას საუბარში.

დიალოგურ მეტყველებაში გამოყენებული ვერბალური და არავერბალური ერთეულების დახასიათება პრაგმატული თვალსაზრისით მოიცავს მათს კომპლექსურ შესწავლას, მთლიანობის აღქმას ანუ ამ ერთეულთა ანალიზს რამდენიმე ასპექტით: გამოყენების სიხშირის, ენობრივ კოლექტივთან მიმართების, სოციალური ღირებულების, ემოციურ-სტილური შეფერილობისა და სხვ. მიხედვით.

ამ საკითხებზე საუბარია სტილისტიკასა და ლექსიკოლოგიაში (მაგ., ბასილაია, 1991; ლლონტი, 1971; ფოჩხუა, 1974 და სხვ.).

ქართული ენის ლექსიკური მარაგი პრაგმატიკული ასპექტით დახასიათებულია ლექსიკოლოგიაში და შენიშნულია სრულმნიშვნელოვან სიტყვათა გამოყენების ნაკლები სიხშირე, მათი მოხვედრა ლექსიკური ფონდის პერიფერიაში (ფოჩხუა, 1974, 180). დადგენილია, რომ ზეპირმეტყველებაში უფრო ხშირად გამოყენებული: ნაწილაკები, თანდებულები, კავშირები, მეშველი ზმნები, დეიქტური ანუ მითითებითი სიტყვები (ნაცვალსახელები, ზმნისართები), მაგრამ ეს არ ნიშნავს დანარჩენი ლექსიკური ერთეულების ნაკლებ მნიშვნელობას.

ლექსიკის მიმართება ენობრივ კოლექტივთან უკუფენილია ტერიტორიულ დიალექტებში, დარგობრივ და სპეციალურ ლექსიკაში; ენაში აისახება საზოგადოების სოციალური დიფერენციაციაც. ამ თვალსაზრისით სიტყვებს ყოფენ წიგნურად, ამაღლებულად, სა-

საუბროდ, ვულგარულად, ფამილარულად, უხეშად (იხ. ფოჩხუა, 1974, 245).

დიალოგური მეტყველების ერთეულთა ანალიზი საკომუნიკაციო სიტუაციაში გამოყენების მიხედვით დაკავშირებულია ლექსიკოლოგიასა და სტილისტიკასთან, თუმცა სტილისტიკაში მეტი ყურადღება ექცევა წერითს მეტყველებას და არა – ზეპირს.

მეცნიერები ხაზს უსვამენ სტილთა კლასიფიკაციის სიძნელეს ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა სიმრავლისა და მათი ზემოქმედების ძალის განსხვავებულობის გამო. ზოგიერთი გარეენობრივი ფაქტორი, მართალია, გარკვეულ ზეგავლენას ახდენს მეტყველებაზე, მაგრამ ქმნის არა მთლიან ფუნქციურ სტილს, არამედ უცვლის სტილურ შეფერილობას მის ვარიანტს, ქვესტილს, ჟანრს ან ცალკეულ გამონათქვამს (იხ. კვარაცხელია, 1990, 12).

ფუნქციურ სტილთა კლასიფიკაციის საფუძველია განსხვავებული სოციალური ღირებულებების ენობრივ საშუალებათა გამოყენება და მათზე გარეენობრივ ფაქტორთა ზემოქმედება (გარემო, სიტუაცია, მთხრობელის ან მოსაუბრის მიზანი და სხვ.).

არსებობს ფუნქციურ სტილთა სხვადასხვა კლასიფიკაცია. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებულია მათი დაყოფა ორ მთავარ სახეობად: **ობიექტურ** (საინფორმაციო ფუნქციის მქონე) და **სუბიექტურ** (საზემოქმედო) სტილად. ობიექტურ სტილში, თავის მხრივ, გამოყოფილია: ნეიტრალური, ოფიციალურ-საქმიანი, სამეცნიერო და პუბლიცისტური (არამხატვრული სახეობა). სუბიექტურში: სასაუბრო, მხატვრული, ორატორული და პუბლიცისტური ქვესახეობა. ჩვენ კლასიფიკაცია ოდნავ შევცვალეთ: ფუნქციური სტილები ერთმანეთისაგან განვასხვავეთ საკომუნიკაციო არხის მიხედვით: **წერითი** და **ზეპირი** მეტყველება. თავის მხრივ, **წერით** სახეებში გამოვყავით შემდეგი ფუნქციური სტილები: 1. ოფიციალურ-საქმიანი (კანცელარიული, საკანონმდებლო, დარგობრივი); 2. სამეცნიერო (აკადემიური, პოპულარული, სასწავლო); 3. მხატვრული (ბელეტრისტული, ეპისტოლური და პოეტური); 4. პუბლიცისტური (საინფორმაციო, პოლიტიკური, ეკონომიკური, ფელეტონური, სპორტული).

სტილისტიკა ცალკე გამოყოფს **სასაუბრო** სტილს, როგორც სუბიექტური ფუნქციური სტილის სახეობას, მის ფორმებად კი თვლის: **დიალოგსა** (კომუნიკაციას ორ პირს შორის) და **მონოლოგს** (თხრობას, ლექციას, მოხსენებას, გამოცხადებას, საჯარო სიტყვას; საუბარს რადიოთი, ტელევიზიით).

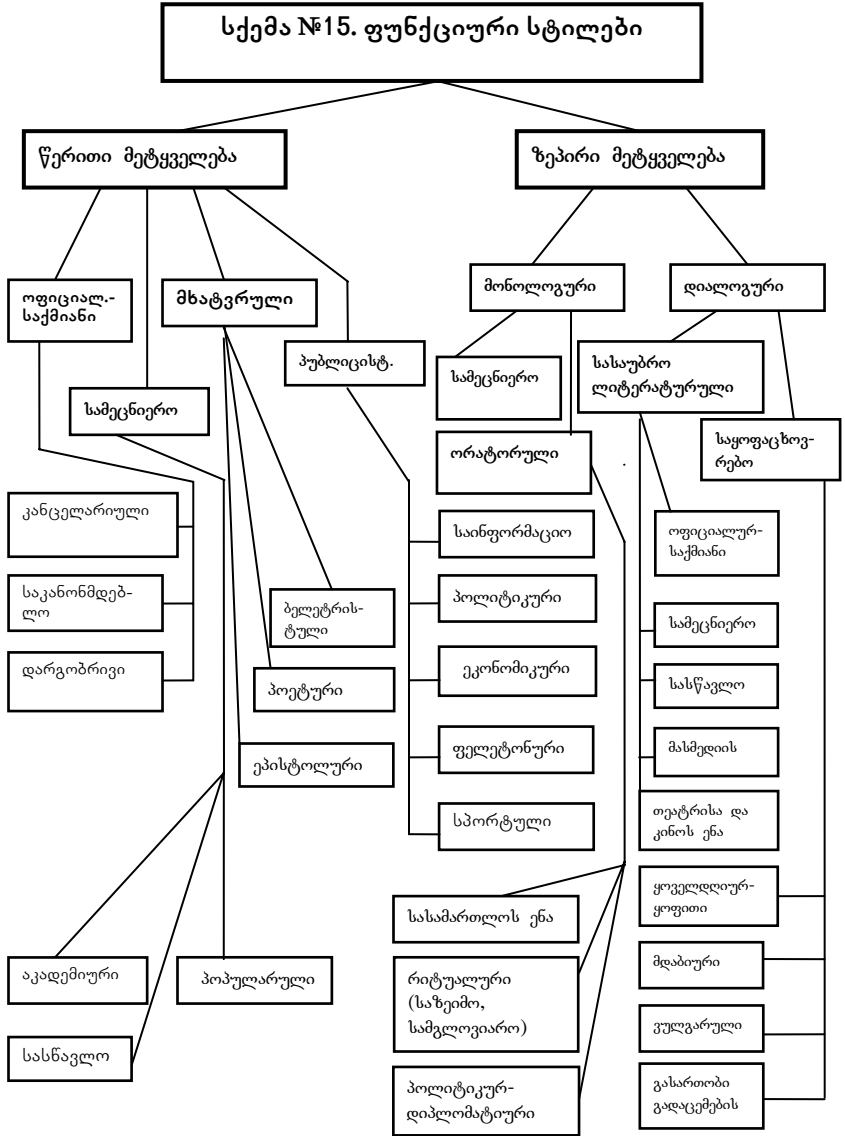
ზეპირმეტყველების **მონოლოგურ** სახეებად სქემაში გამოვყავით: 1. სამეცნიერო და 2. ორატორული (სასამართლოს ენა, პოლიტიკურ-დიპლომატიური, რიტუალური – საზეიმო და სამგლოვიარო) სტილები; **დიალოგურად** კი: 1. სასაუბრო ლიტერატურული (ოფიციალურ-საქმიანი, სამეცნიერო, სასწავლო, მასმედიის, თეატრისა და კინოს ენა); 2. საყოფაცხოვრებო (ყოველდღიურ-ყოფითი, მდაბიური, ვულგარული, გასართობი მასმედიის) (იხ. სქემა №15).

სხვადასხვა სახის ზეპირი საუბრის სტილური ნიშნების შესწავლა, ცხადია, ვერ მოხერხდება ფუნქციურ სტილთა სპეციფიკის გაუთვალისწინებლად. ზეპირმეტყველების ინდივიდუალური სტილის განსხვავებას ხაზს უსვამდა არნოლდ ჩიქობავა: „ყოველდღიურ მეტყველებაშიც ცალკე პირთა სტილი ისევე განირჩევა ერთმანეთისაგან, როგორც სიარული, ხმის ტემბრი და ნაწერი ხელი“ (ჩიქობავა, 1952, 317).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ზეპირ მეტყველებაში ენობრივ და არაენობრივ ერთეულთა სტილური თავისებურებების მიხედვით უნდა გამოიყოს **საკომუნიკაციო რეგისტრები** (ანუ საუბრების ფუნქციური სტილები). მეტყველების სტილს განსაზღვრავს საუბრის სფერო და თემატიკა, სოციალური კონტექსტი (სიტუაცია, კომუნიკანტთა სოციალური როლი, სტატუსი, მათი ურთიერთმიმართება) და არხი ანუ ყოველივე ეს წარმოადგენს მის **კონცეპტუალურ ჩარჩოს**.

სტილისტიკა და ლექსიკოლოგია ახასიათებს ენობრივ ერთეულებს, როგორც **არამარკირებულსა (ნეიტრალურს)** და **მარკირებულს** (ოფიციალურ-საქმიანს ან ფამილარულ-შინაურულს), ოღონდ ძირითადად ყურადღებას აქცევს სალიტერატურო ენის წიგნური სტილის სახეობებს, სასაუბროს კი მოკლედ ახასიათებს, თუმცა მასზე არაპირდაპირ მაინც გვხვდება მსჯელობა (სტილისტიკაში — ფუნქციურ სტილთა სახეები; ლექსიკოლოგიაში — ლექსიკის სოციალური დიფერენციაცია გამოყენების სფეროს მიხედვით და მისი ემოციური ელფერი), მაგრამ მწყობრი თეორია ზეპირმეტყველების ენობრივ ვარიანტებზე არ არსებობს.

ჩვენი განმარტებით, **საკომუნიკაციო რეგისტრი არის დიალოგური მეტყველების სტილის კომპლექსური მახასიათებელი, რომელიც წარმოადგენს საუბრის ლინგვისტურ და ექსტრალინგვისტურ (პარავერბალურ-არავერბალურ) საშუალებათა ერთობლიობას, შერჩეულს საკომუნიკაციო სიტუაციისა და კომუნიკანტთა ურთიერთდამოკიდებულების მიხედვით. მაშასადამე, საკომუნიკაციო რეგისტრი არის მეტყველების თავისებურებათა**

ერთობლიობა, განპირობებული მისი კონცეპტუალური ჩარჩოთი.
 საკომუნიკაციო რეგისტრების საკითხს ვაკავშირებთ „სახის“
 ლინგვისტურ თეორიასთან, რომლის ძირითადი საკვლევე ობიექტია

თავაზიანობა. ეს თეორია ჩამოყალიბდა პრაგმატიკის შიგნით **ენის ანთროპოლოგიური კონცეფციის ბაზაზე** (იხ. ბრაუნი/ლევინსონი, 1978ბ). „სახის“ ცნება პირველად გამოიყენა ჩინელმა ანთროპოლოგმა **ჰიუმ** 1994 წელს, მაგრამ ლინგვისტიკაში დამკვიდრდა ამერიკელი სოციოლოგის **ე. გოფმანის** შრომების მიხედვით (იხ. გოფმანი, 1971ა,ბ; 1972; 1981; 1994).

„სახეს“ მეცნიერები განსაზღვრავენ ცალკეულ ენობრივ კოლექტივში ურთიერთშეთანხმების შედეგად მიღებული საკომუნიკაციო ქცევის ნორმებად. ადამიანის სამეტყველო ქცევას განაპირობებს ზრუნვა საკუთარი ან სხვისი „სახის“ დასაცავად (შესანარჩუნებლად) და თავის არიდება „სახის“ დამაზიანებელი საშიშროებების (face-threatening-acts). ამისთვის კი შეიძლება დადგინდეს ადამიანის სამეტყველო ქცევის სტრატეგიები ცალკეული კულტურულ-ყოფითი სიტუაციისთვის (ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ნაშრომები: ჰოლი, 1979; 1986; ჰელდი, 1992; 1995; კოტტოფი, 1988; 2001; 2002; 2003 და სხვ.).

მეცნიერებმა გამოყვეს ორი „სახე“: **დადებითი** და **უარყოფითი** (შესაბამისად – დადებითი და უარყოფითი თავაზიანობა), ოღონდ აქ პოზიტიური და ნეგატიური მხოლოდ ორი განსხვავებული (საპირისპირო) ტერმინია და კარგისა და ცუდის ოპოზიციასთან კი არ უნდა გაიგივდეს, არამედ გამოხატავს დიალოგში მოუბარი პირის განსხვავებულ მიზნებსა და სტრატეგიებს.

დადებითს „სახეს“ ახასიათებს: ადრესატისადმი ძლიერი ინტერესი, კომუნიკანტთა ზიარი ინტერესების წინ წამოწევა, ფამილარობა. ამას ეძახიან მოსაუბრის **ჩაბმის, ჩართვის** სტრატეგიას.

უარყოფითს „სახეს“ ახასიათებს: კომუნიკანტთა ინდივიდუალობის ხაზგასმა, პიროვნული ღირებულებების დაყენება ჯგუფურზე წინ, ოფიციალურობა. ამას უწოდებენ **„დამოუკიდებლობის“** სტრატეგიას (იხ. სკოლონი/სკოლონი, 1997).

ე. გოფმანი იყენებდა ტერმინს face work – ანუ ესაა მოუბარი პირის მიერ საკუთარი და ადრესატის „სახის“ დასაცავად გამოყენებული სტრატეგია (ხერხები).

„სახე შეიძლება მოსაუბრის შეხედულებების, ფასეულობების და რწმენის გამოხატულებად მივიჩნიოთ“ (გოქსაძე, 2002, 111), მაგრამ ეს ფასეულობები განსხვავებულია ეთნოკულტურულ გარემოში და დამოკიდებულია ექსტრალინგვისტურ სიტუაციასა და მოსაუბრის ყოფით-კულტურულ ფონზე.

არსებობს „სახის“ ფასეულობათა რამდენიმე სახე: ზოგადსა-

კაცობრიო, ეროვნული და ინდივიდუალური. ცალკეულ ეთნიკურ ჯგუფს აქვს საკუთარი ადატ-წესები და ამ საზოგადოებაში მიღებული ნორმები. ცხადია, ინდივიდუალური ფასეულობებიც ამ ფაქტორთა გათვალისწინებით იქმნება (ზოგჯერ გაუცნობიერებლადაც კი), თუმცა მთლად დაპირისპირებული ვერ იქნება საზოგადოდ აღიარებულთან. აღნიშნულ ფასეულობათა გაცნობიერებული, გამიზნული თუ უნებლიე დარღვევა იწვევს „სახის“ დაკარგვას (face loss).

საკომუნიკაციო რეგისტრის შესაქმნელად ისევე, როგორც „სახის“ დასაცავად, აუცილებელია თავაზიანობის ხარისხის განსაზღვრა და შესაბამისი სტრატეგიის (ანუ „სახის“ სტრატეგიის) შერჩევა, რისთვისაც გამოყოფენ სამ ძირითად ფაქტორს:

1. მოსაუბრის **შედარებით ძალაუფლებას** ($P = \text{Power}$) მსმენელზე (H): $+P$; $-P$;

2. სოციალურ **დისტანციას** ($D = \text{Distance}$) მოსაუბრესა და მსმენელ შორის: $+D$; $-D$;

3. **ზემოქმედების** ხარისხს ($R = \text{Rank of imposition}$) ან თავსმოხვევის ხარისხს ($W = \text{Weight of imposition}$): $+W$; $-W$.

ამ ფაქტორების – ძალაუფლების, დისტანციისა და ზემოქმედების ხარისხის – მიხედვით გამოყვეს სამი ძირითადი ტიპი (სკოლონი/სკოლონი, 1997): 1. დეფერენციული (პატივისცემის) თავაზიანობის სისტემა, 2. სოლიდარობის თავაზიანობის სისტემა, 3. იერარქიული თავაზიანობის სისტემა.

როცა კომუნიკანტთა შორის დისტანციაა, ისინი ერთმანეთს ოფიციალურ დონეზე იცნობენ და განსხვავებული ძალაუფლება აქვთ, მაშინ მოქმედებს **იერარქიული** ან **დეფერენციული** სისტემები.

როცა კომუნიკანტთა შორის დისტანცია არ არის და თანაბარი სოციალური პოზიცია აქვთ, არაა სხვაობა ძალაუფლებას შორის, ისინი ერთმანეთს იცნობენ არაოფიციალურ დონეზე და მეგობრულად, ახლობლურად არიან, მაშინ ირჩევენ **სოლიდარობის** თავაზიანობის სისტემას: ერთიდან მეორე სისტემაზე გადასვლა დაუშვებელია და ორივე შემთხვევაში იწვევს „სახის“ დაკარგვას, რღვევას ან ყოფითს მოკსაც (იხ. რუხაძე, 2002, 217; უოლკერი, 2004).

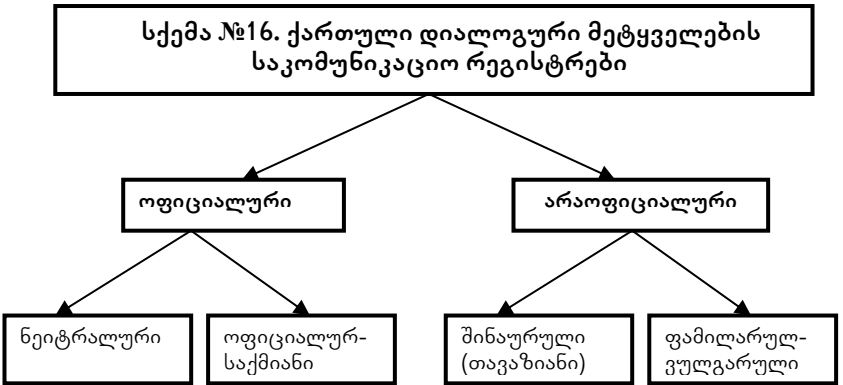
ადვილად შეიძლება შევნიშნოთ, რომ თავაზიანობის ეს სისტემები სხვა ტერმინებით აღნიშნული საკომუნიკაციო რეგისტრებია: იერარქიულობის სისტემა იგივე **ოფიციალური რეგისტრია**, პატივისცემისა – **ნეიტრალური**, სოლიდარობისა კი – **არაოფიციალურ-შინაურული**. თავაზიანობის ხარისხის განმსაზღვრელია ჩვენ მიერ დასახელებული ძირითადი ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, რო-

მელთა ზეგავლენითაც ყალიბდება მოსაუბრეთა საკომუნიკაციო სტრატეგია და შეირჩევა შესაბამისი რეგისტრი. აღნიშნული თეორია დიდ ყურადღებას აქცევს კომუნიკანტთა შორის არსებულ სოციალურ განსხვავებებს ანუ **სიმეტრიულობას** ან **ასიმეტრიულობას** დიალოგის მონაწილეთა შორის (სოციალური მდგომარეობის, როლის, სტატუსის ან სიტუაციის მიხედვით).

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში არ ჩანს მკვეთრი ზღვარი ნეიტრალურსა და ოფიციალურ საკომუნიკაციო რეგისტრებს შორის ენობრივ საშუალებათა მიხედვით, ამიტომ უფრო მისაღებად გვეჩვენება ორი ძირითადი სახის გამოყოფა: **ოფიციალურისა** და **არაოფიციალურის** (შინაურულის). ეს ემთხვევა „სახის“ თეორიაში გამოყოფილ ორ „სახესაც“: დადებითსა და უარყოფითს (შდრ. არაოფიციალურობა და ოფიციალურობა).

ქართულში საკომუნიკაციო რეგისტრის მთავარ ინდიკატორად მივიჩნევთ **შენ/თქვენ ფორმათა** ოპოზიციას ნაცვალსახელებსა და ზმნებში, მასთან ერთად კი მიმართვებს – ქალბატონო/ბატონო (+ ანთროპონიმი), პირში მონაცვლე ზმნებს, ყველა დანარჩენი მახასიათებელი კი ამ ეხამება ამ ერთეულებს.

საჭიროა ასევე, რომ საკომუნიკაციო რეგისტრების ქვესახეობებად თავაზიანობის ხარისხის მიხედვით გამოიყოს: I. ოფიციალურ რეგისტრში – 1. ნეიტრალური და 2. ოფიციალურ-საქმიანი (თავაზიანი), II. არაოფიციალურში – 1. შინაურული და 2. ფამილარულ-ვულგარული (არათავაზიანი) (იხ. სქემა №16).

ზოგჯერ რეგისტრის მნიშვნელობით იყენებენ სხვა ტერმინებსაც – **ტონალობას**, „**ვარიაციულ იარლიყებს**“ ან **ტენორს** (იხ. გოქ-

საძე, 2001, 68). **ჯ. ლიჩი** და თანაავტორები **ტენორს** თვლიან მოლაპარაკისა და მსმენელის ოფიციალური, ნაკლებად ოფიციალური და შინაურული ურთიერთდამოკიდებულების ამსახველად (ლიჩი/სვარტვიკი, 1983). შემდეგ გამოყოფილია ტენორის სამი საფეხური: 1. ოფიციალური, 2. არაოფიციალური, 3. ნეიტრალური.

ჯ. ლიჩს რეგისტრის შემადგენელ ნაწილად მიაჩნია **საუბრის სფერო (field/domain)**, **ტენორი** და **არხი** (ანუ ზეპირი და წერიტი არხი). სოციალური კონტექსტი იქცევა სემიოტიკურ გარემოცვად, რომელშიც ადამიანები (მოუბარი პირები) ცვლიან მნიშვნელობებს.

ზოგიერთი მეცნიერი გამოყოფს ტენორის მეტ ჯგუფსაც. **მ. ჰელიდეი** ეყრდნობა ამ სიტყვის ერთ-ერთ მნიშვნელობას: ადამიანის ცხოვრების საერთო ზოგადი მიმართულება, ძაფი, სტილი, მეტყველების ზოგადი მიმდინარეობა. მისი შეხედულებით, ტენორი რეგისტრის ერთ-ერთი მხარეა: საუბრის ოფიციალურობა-არაოფიციალურობის ხარისხის მაჩვენებელი, ხოლო რეგისტრს კი მეცნიერი მიიჩნევს ტექსტის სემანტიკური ერთეულის ვარიანტად მოლაპარაკის მიხედვით, რომელიც ცვალებადია გარკვეული სიტუაციის შესაბამისად (დროის მოცემულ მონაკვეთში). რეგიონალური თუ სოციალური **დიალექტი** ვარიაცია ხმარების მიხედვით და გასდევს მოლაპარაკეს მთელი ცხოვრების მანძილზე. როგორც ხედავთ, **რეგისტრი** მიჩნეულია უფრო ფართო ცნებად, ვიდრე ტენორი (ჰელიდეი, 1977; 1990).

სამართლიანია შეხედულება, რომ ეს ცნებები – რეგისტრი, სტილი, „ვარიაციული იარლიყები“ – არ გამოირჩევა დიდი სიზუსტით, ცალსახად ვერ ასახავს მოვლენას, რაც დიდი ნაკლია ტერმინისათვის. ჩვენ ვთვლით, რომ მოსაზრება რეგისტრისა და ტენორის გამიჯვნის შესახებ, მართალია, ყურადსაღებია, მაგრამ ტერმინი რეგისტრი უფრო გავრცელებულია და ტრადიციულობის გამო ვამჯობინებთ მის გამოყენებას სწორედ ვინრო მნიშვნელობით, როგორც **კომუნიკაციის ოფიციალურობის ხარისხის აღმნიშვნელისა**.

დედაენაზე მოლაპარაკე ადვილად და ბუნებრივად ახერხებს საჭირო საკომუნიკაციო რეგისტრის ამორჩევას (ზოგჯერ უნებურადაც) და მასზე გადართვას ავტომატურად, ე.ი. ირჩევს ამა თუ იმ სიტუაციისათვის შესაფერ ენობრივ რესურსებს (ლექსიკურ, გრამატიკულ და სტილისტურ საშუალებებს). მაგალითად, სტუდენტი სხვაგვარად მეტყველებს ლექტორთან, მაღალჩინოსანთან (ოფიციალურ სიტუაციაში) და სხვაგვარად – თავის თანატოლებთან, მეგობრებთან ან ოჯახურ წრეში. ეს მას სპეციალურად არც უსწავლია, ბუნებ-

რივად აითვისა, მის საკომუნიკაციო კომპეტენციად იქცა და ადეკვატურ გარემოს, სიტუაციას უკვე ინტუიციურად გრძნობს. ის ლექტორს არ ეტყვის: ვა, ტო, რა მაგარი ხარ! მაგრა ასწორებ! ჯიგარი ხარ!; არც მეგობართან დაინყებს ოფიციალური ტონით საუბარს: ბატონო გიორგი, ნება მომეცით გთხოვოთ..., მინდა მადლობა მოგახსენოთ გულისხმიერებისათვის!.. ცხადია, მას ვერ გაუგებენ და უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდება, პირველ სიტუაციაში კი თავხედად ჩათვლიან კიდევც.

საქართველოში საკომუნიკაციო რეგისტრთა უნებლიე **აღრევა** ოფიციალურ სიტუაციაშიც არაა უცხო. ერთ-ერთ ტელეგადაცემაზე, რომელზედაც მოწვეულნი იყვნენ ქართული კულტურის გამოჩენილი მოღვაწეები (მათ შორის – ერთ-ერთი მინისტრი), ხშირად მაღალჩინოსნებსა და ხანდაზმულ პიროვნებებს იხსენიებდნენ შინაურული სახელებით (გოგა, ბუკა...), რაზეც მართებულად მიუთითა დისკუსიის მონაწილემ, ნ.ა.-მა: „– აქ სახლში არა ვართ, რა ქართულია „ბუკა, გუკა, ვიკა“, როცა უნდა მივმართოთ ერთმანეთს ბატონობით და ქალბატონობით“ (გადაც. „რეაქც“ 1).

სამწუხაროდ, ადამიანები ოფიციალურ გარემოში ხშირად იბნევიან და შინაურულ რეგისტრზე გადადიან ხოლმე. ესაა მიზეზი, როცა ერთსა და იმავე პიროვნებას ერთი ტელე- ან რადიოგადაცემის მანძილზე ხან ფამილარულად „შენობით“ მიმართავენ, სახელის ალერსობით-კინობითი ფორმით (მიშა! ნიკა! პავლიკა! ვიკა!), ხან – „თქვენობით“ და ბატონობით: ბატონო მიხეილ, ბატონო ნიკოლოზ!

უცხოელისთვის არაოფიციალური სამეტყველო სტილის გაგების თუ გამოყენების სირთულეს ქმნის ენობრივი კომპეტენციის არარსებობა. როცა კომუნიკანტებს აქვთ მაღალი ხარისხის **ზიარი ფონისეული ცოდნა** (background knowledge), მეტყველება უფრო ლაკონიურია, მინიშნებებითა და ქარაგმებით სავსე. ამ დროს „მით უფრო ადვილად და ზუსტად ხდება გადაცემული შეტყობინების დეკოდირება“ (გოქსაძე, 2001, 9).

ვერც ერთ კომუნიკაციურ ერთეულს ვერ განვიხილავთ რეგისტრის გაუთვალისწინებლად. ცხადია, ენაში უამრავი ერთეულია ნეიტრალური, არამარკირებული, მაგრამ აუცილებელია ოფიციალურ-საქმიანი და არაოფიციალური რეგისტრების (შინაურული, ვულგარულ-ფამილარული), სოციალური ან ტერიტორიული (რეგიონალური) დიალექტისათვის დამახასიათებელი ლექსიკური ერთეულებისა და გრამატიკული ფორმების დისტრიბუციისა და სტილისტური ელფერის ცოდნა.

4.2. საკომუნიკაციო რეგისტრთა ინდიკატორები

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში საკომუნიკაციო რეგისტრთა **ინდიკატორებად** გამოვყოფთ ენობრივ ერთეულებს **გრამატიკულ** (მორფოლოგიურ, სინტაქსურ) და **ლექსიკურ** დონეებზე. ეს ერთეულები ერთმანეთისაგან განსხვავდება მარკირებულობის მიხედვით და აქვს გამოყენების არეალი. კომუნიკანტების საუბრებში სინონიმური ენობრივ-არაენობრივი საშუალებებიდან საჭირო აირჩევა ექტრალინგვისტურ ფაქტორთა ერთობლიობის გათვალისწინებით და ასე იქმნება სასურველი საკომუნიკაციო რეგისტრი.

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში საკომუნიკაციო რეგისტრების ინდიკატორებია (იხ. სქემა №17):

I. მორფოლოგიურ დონეზე: ზმნის პირისა და რიცხვის, კილოს, გვარის (მაგ., აღწერილობითი ვნებითი) კატეგორიები, მწკრივის ფორმები (კავშირებითები, ხოლმეობითი, თურმეობითები), ნაცვალსახელური და ზმნური მიმართვები („შენობითი“ ფორმა – ზმნის ნულოვანი ფორმანტი; „თქვენობითი“ ფორმა – **-თ** ფორმანტით), პირში მონაცვლე ზმნები.

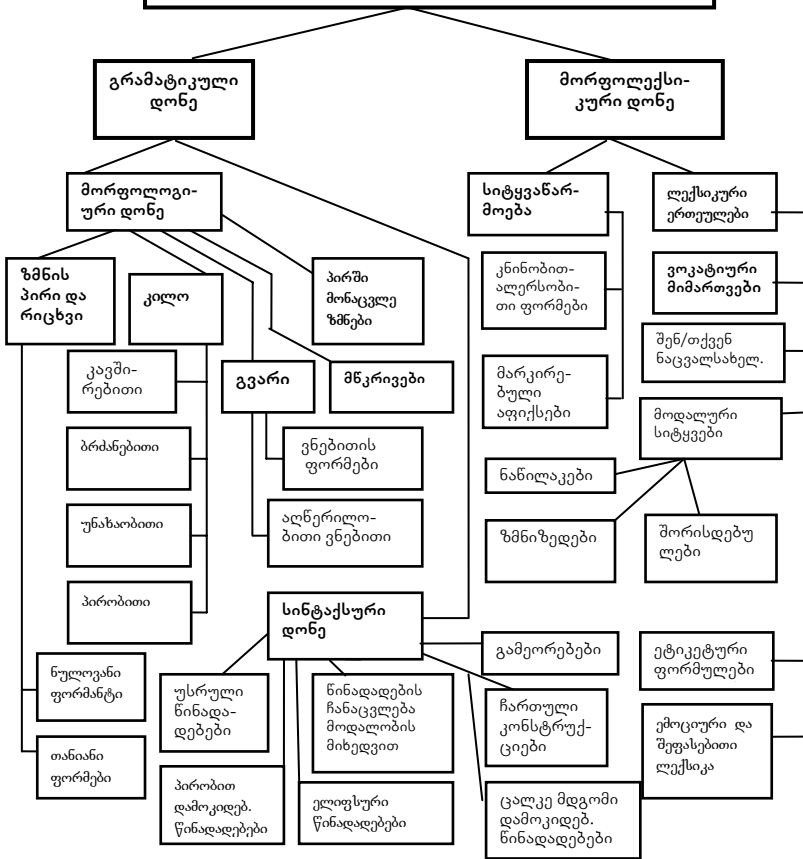
II. მორფოლექსიკურ დონეზე: ვოკატიური მიმართვები, მოდალური კომუნიკაციური ერთეულები და შემარბილებელი სიტყვები – ე.წ. „ზღუდე“, შორისდებულები (მათ შორის ეტიკეტური, საალერსო, ფიცილის, დალოცვისა და წყევლის ფორმულები), სხვადასხვა სტილური შეფერილობის ლექსიკური ერთეულები, შეფასებითი და ემოციური სიტყვები.

სიტყვანარმოებაში: ანთროპონიმთა კნინობით-ალერსობითი ფორმები, მარკირებული სიტყვამანარმოებელი აფიქსები (კნინობითი, წინა ვითარების, ოდნაობის, დანიშნულების).

III. სინტაქსურ დონეზე: ირიბი სამეტყველო აქტები (წინადადებათა მოდალობის ჩანაცვლება), პირობით დამოკიდებული ან ნატვრითი წინადადებები, ჩართული სიტყვა-გამოთქმები.

ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ თითქმის ყველა დონეზე გამოიყოფა **ნეიტრალური (არამარკირებული)** და **მარკირებული** (ოფიციალურ-თავაზიანი, შინაურული და ფამილარულ-ვულგარული ანუ უხეში) ერთეულები. მაგ., ჰეი, ხო, კი – არაოფიციალურ რეგისტრში გამოიყენება, ხოლო – დიახ, გისმენთ, რა გნებავთ? – ოფიციალურში; ჯიგარი ხარ! გაასწორე! – ვულგარულ-ფამილარული შეფერილობისაა.

სქემა №17. საკომუნიკაციო რეგისტრების ინდიკატორები

სტილური დიფერენციაცია ვლინდება მყარ ეტიკეტურ ფორმულებშიც: „უკაცრავად“, „მომიტყვეთ“ უფრო თავაზიანია, ვიდრე „ბოდიში“, ხოლო „ნება მომეცით, ბოდიში მოგიხადოთ“ – ოფიციალური სიტუაციისთვის გამოდგება.

პარა- და **არავერბალური** საშუალებებიც შეიძლება იყოს ნეიტრალური და მარკირებული (თავაზიანი ან ვულგარული). მათს მართებულ გამოყენებას ადამიანის ქცევის წესები განსაზღვრავს. მაგ., ცერა თითის აწევა მოწონების ნიშნად, თვალის ჩაკვრა გასამხნევებლად, თითით ყელის გამოწევა თხოვნის შესრულების მიზნით ძირითადად არაოფიციალურ, შინაურულ დიალოგებში გვხვდება,

ოფიციალურ სიტუაციაში კი ეტიკეტის დარღვევად აღიქმება. ვულგარულ საუბრებში იყენებენ უხამს ჟესტებს: კეფასთან თითის ან ხელის დატრიალება, სამი თითის კომბინაცია, შუათითის ჩვენება, ენის გამოყოფა.

მაშასადამე, **საკომუნიკაციო რეგისტრის შესაქმნელად ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში გამოიყოფა მარკირებული (ოფიციალურ-საქმიანი, ფამილარულ-ვულგარული) და არამარკირებული (ნეიტრალური) ენობრივი ერთეულები, რომლებსაც ახასიათებთ შესაბამისი ემოციურ-სტილური ელფერი და დისტრიბუცია.**

საკომუნიკაციო რეგისტრების **ინდიკატორების** შესახებ ვისაუბრეთ ზოგადად დიალოგური მეტყველების მიკროდონეზე (გრამატიკულ-ლექსიკურ თავისებურებებზე მსჯელობისას), ახლა კი ამ საშუალებებს დავახასიათებთ თავაზიანობის ხარისხის მიხედვით:

1. მორფოლოგიური დონე:

1. საკომუნიკაციო რეგისტრის **ძირითადი ინდიკატორია** თავაზიანი **თქვენ** და **ჩვენ** ფორმები ანუ მრავლობითი რიცხვის მეორეული მნიშვნელობა (ე.წ. თავაზიანი „თქვენ“ ან ავტორისეული „ჩვენ“), თუმცა „თქვენ“ გარკვეულ სიტუაციაში შეიძლება სულაც არ იყოს თავაზიანი: „**თქვენ, ეი, გამოიხედეთ!**“ || პ. მრ. რიცხვის ფორმა კარგავს თავაზიანობას ზოგიერთი სემანტიკის ზმნასთან: „**აქედან გაეთრიეთ!**“ „**მოკვტეთ!**“ და სხვ. ასევე აუცილებელია საკომუნიკაციო სიტუაციის გათვალისწინება **ხუმრობით** ან **ირონიით** თავაზიანი ფორმების გამოყენებისას, როცა აღრეულია რეგისტრები (მაგ., თქვენ ფორმით მიმართვა ბავშვთან, ახლობელთან). ეს საკითხი იმდენად მნიშვნელოვანია დიალოგური მეტყველებისათვის, რომ ცალკე ქვეთავებში განვიხილეთ (იხ. მიმართვებთან).

2. ქართულში რამდენიმე ზმნას (ყოფნას, დაჯდომას, ადგომას, შესვლას, გამოსვლას, ასვლას, წასვლას, ჭამას, ალებას, მიცემას, თქმასა და სხვ.) მოეპოვება როგორც თავაზიანი (**პირში მონაცვლე**) სინონიმები, ე.წ. **ლექსიკური ევფემიზმები**, ისე ვულგარულ-ფამილარული ანუ **არათავაზიანი**. „თქვენობითი“ ფორმა იხამებს თავაზიანობის გამომხატველ ზმნებს, რომელთა გამოყენება ქართულში სისტემურ ხასიათს ატარებს:

ყოფნა: „როგორ ხართ?“ – თავაზიანი ფორმაა, მაგრამ პირში მონაცვლე ზმნა აძლიერებს თავაზიანობას: „როგორ ბრძანდებით?“

სად ხარ? – სად ბრძანდებით? შდრ. ვულგარული: სად აგდის ხარ?

ვარ – გახლავართ, არის – გახლავთ. შდრ. არათავაზიანი ვაგ-
დღვარ.

სელა: ა. შემოდი! – შემობრძანდით! გვიკადრეთ! შდრ. შემო-
ვთრიე!

ბ. ჩადი! – ჩაბრძანდით! შდრ. ჩაეთრიე! ჩაშავდი!

გ. გადადი! – გადაბრძანდით! შდრ. გადაეთრიე! გადაშავდი!

დ. სად დადიხარ? – სად დაბრძანდებით? შდრ. სად დაეთრე-
ვით? სად დაბოდილობთ?

ე. ადი! – აბრძანდით! შდრ. აეთრიე! აეგდე!

ვ. შენთან მოვა – გვახლავათ. შდრ. მოეთრევა.

დაჯღომა: დაჯექი! – დაბრძანდით! შდრ. დაეგდე!

ადგომა: ადექი! – აბრძანდით! შდრ. აეთრიე! აეგდე!

თქმა: თქვი! – ბრძანეთ! რა ბრძანეთ? როგორც ბატონმა ივა-
ნემ ბრძანა. შდრ. ამოშაქრე! ამოალაგე!

გეტყვი – მოგახსენებთ;

ალეზა: აილე! – ინებეთ!

სურვილი: გინდა? – გნებავთ? როგორც გნებავთ, როგორც
გუნებოთ. რა გნებავთ?

ჭამა: ჭამე! – მიირთვით! შდრ. ჩახეთქე! ვჭამე – გვახელით,
გემრიელად მივირთვი, შდრ. ჩავხეთქე, გავსკდი.

მოცემა: მოგცემ – მოგართმევთ! შდრ. მოგაშავებ!

ნება მომეცი! – ნება მიბოძეთ!

პატივისცემა: პატივი გვეცი – პატივი დაგვდე! დაგვაფა-
სეთ! გვიკადრეთ!

ცოდნა: როგორც იცი – როგორც მოგეხსენებათ! (იხ. აფრი-
დონიძე, 2003; კიკვიძე, 1999).

ეს ზმნები უპირატესად ენაცვლება II პირის ფორმებს, მაგრამ
გამოიყენება III პირშიც, თუკი პიროვნებაზე პატივისცემით ვლაპა-
რაკობთ: როგორ ბრძანდება ბატონი გიორგი? ჩამობრძანდა ქალბა-
ტონი ნინო? ბატონი პროფესორი არ გახლავთ სახლში. რა ბრძანა
პატივცემულმა ირაკლიმ? და ა.შ. I პირში გახლავართ (=ვარ), გვახე-
ლით (=ვჭამე) ფორმაც ადრესატისადმი პატივისცემას უსვამს ხაზს.

ეს ზმნები პირველ პირში ირონიული მნიშვნელობით ან ხუმ-
რობითაც გამოიყენება: ჩვენ ვბრძანდებით გამოჩენილი ადამიანები;
ახლახან მოვბრძანდი და მივირთვი საჭმელი.

პირში მონაცვლე ზმნებს ქართულში იყენებენ **ევფემიზმებად**,
როცა ოჯახში ვინმეს ბატონები აქვს. ესაა ძველთაგან დამკვიდრე-
ბული ტრადიცია, რომელსაც საფუძვლად უდევს **ტაბუ**, რომ პირდა-

პირ არ აღნიშნონ ავადმყოფობა და მოიხსენიონ მოწინებით, კრძალვით, როგორმე არ გაბრაზდეს. თვით „ბატონებიც“ ევფემიზმია (ზოგიერთ კუთხეში ეძახიან „ანგელოზებს“). მაგ., ბატონები მობრძანდნენ, ბატონები უბრძანდებათ, ბატონები მოუბრძანდათ (იხ. ჯორჯანელი, 1977, 60-61). ქართლში პურისჭამის დამთავრებისას, როცა სუფრა უნდა აალაგონ, იტყვიან ხოლმე: – აბა, ახლა სუფრას **ვუბრძანოთ**.

ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში დადასტურდა „გადაბრძანდა“ ზმნის საინტერესო სემანტიკური ნიუანსი, როცა მას ევფემიზმად იყენებენ „მოკვდა“-ს ნაცვლად: „როდის გადაბრძანდა (=მოკვდა) დედათქვენი?“ ამ ზმნას ამბობენ ახლობელ მიცვალეზულზეც: „საცოდავი მამაჩემი ორი წლის წინათ გადაბრძანდა“. ვფიქრობთ, ესაა „გარდაიცვალას“ ეკვივალენტი და მისი მეტაფორული ხატი შეინარჩუნა (გადაბრძანდა საიქიოში, სულეთში ანუ გარდაიცვალა).

სამეტყველო ეტიკეტის მოთხოვნები განაპირობებს ზმნის პირთა ურთიერთჩანაცვლებას და სემანტიკურ სახეცვლილებებს (მაგ., I პირის ნაცვლად II განზოგადებული პირის ფორმის გამოყენება, II-ის ნაცვლად – I პირისა, განუსაზღვრელი III პ. მრ. რიცხვის ფორმა კონკრეტული პირის მაგივრად და სხვ.), რაც განვიხილეთ ქვეთავში პერსონალობის შესახებ.

3. დიალოგური მეტყველებისთვის მნიშვნელოვანია ზმნის **კილო**, რომელიც სინტაქსურ და ლექსიკურ საშუალებებთან ერთად ქმნის ქართულში **მოდალობის** ველს. განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება წართქმითი და უკუთქმითი ბრძანებითი კილოს ფორმები დირექტიულ სამეტყველო აქტებში, მოდალურ ნაწილაკებთან ერთად ან მათ გარეშე.

თავაზიანობის ხარისხი კავშირებითი კილოს ფორმებში მეტია ბრძანებითთან შედარებით. თუკი ბრძანებითის გამოყენება აუცილებელია, იშველიებენ თავაზიანობის სხვა საშუალებებსაც: მდრ. დანერე! – თუ შეიძლება, დანერეთ! ეგებ როგორმე დანეროთ! ძალიან დამავალდებთ, თუ დანერეთ!

თავაზიანობის საზგასასმელად ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში კავშირებით კილოს ფუნქციით ხშირად გვხვდება ხოლმეობით-შედეგობითი მწკრივის ფორმები (მაგალითად, პირობით დამოკიდებულ წინადადებებში). ინგლისურ, გერმანულ და რუსულ ენებში ასეთ შემთხვევაში კავშირებითი კილოს გამოყენებას ანიჭებენ უპირატესობას. მაგ., ქართულად: ხომ ვერ დამეხმარებოდით? ხომ ვერ

მეტყვოდით? შდრ. გერმ. Könnten Sie mir helfen? Würden Sie mir sagen? ინგლ. Which wine would You recommend? (რომელ ღვინოს მირჩევდით?) We would like to learn about the production of engines! (გვინდოდა გავცნობოდით ძრავების წარმოებას!).

კავშირებითის ფორმები ქართულში გვხვდება ზოგიერთი ნაწილაკის შემდეგ ან მოდალური სემანტიკის მქონე ზმნებთან: ეგებ დამეხმაროთ! შეიძლება მითხრათ? მინდა გთხოვოთ! შდრ. ინგლ. Which window should I go to? (რომელ სარკმელთან უნდა მივიდე?) Where should I sign? (სად უნდა მოვანერო ხელი?) Could You replace this? (შეიძლება ეს შემიცვალოთ?) და სხვ.

ვფიქრობთ, თავაზიანობის მორფოსემანტიკური კატეგორიის მქონე ენებში კავშირებითის წილი თავაზიანობის გამოსახატავად ნაკლებია და მეტი მნიშვნელობა ენიჭება თავაზიანობის „თქვენობით“ ფორმებს (ზმნებსა და ნაცვალსახელებში) ან დამატებითს ლექსიკურ საშუალებებს (პირში მონაცვლე ზმნებს, ნაწილაკებს, ეტიკეტურ ფორმულებს და სხვ.). შენ/თქვენ ფორმათა შორის განსხვავების არქონა გაცილებით დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ზმნებში კავშირებითის ფორმებს თავაზიანობის გამოსახატავად (როგორც ესაა ინგლისურ ენაში).

ნატვრის გამომხატველ სამეტყველო აქტებში სხვა გრამატიკულ-ლექსიკურ საშუალებებთან ერთად გამოიყენება კავშირებითის მწკრივები (ანწყოს ან მყოფადის კავშირებითები, II კავშირებითი), წყვეტილი ან II თურმეობითი მეორეული მნიშვნელობით: ნეტა გაგაკეთებინა! ნეტა დამანერინა! დალოცვისას – II კავშირებითი და III კავშირებითი (ასევე სადღეგრძელოებში). კარგადაა აღწერილი III კავშირებითი, მთავარ წინადადებაში – ხოლმეობით-შედეგობითი (მაგ., „ჩემთვის რომ დაგეფხერებინა, ალბათ აჯობებდა“).

4. როგორც ვიცი, ქართულში ზმნის დრო-კილოთა ფორმების (მწკრივების) ფუნქციები მჭიდროდაა დაკავშირებული დროისა (ტემპორალობის) და კილოს (მოდალობის) კატეგორიებთან და დამოუკიდებლად ვერც განვიხილავთ, მით უმეტეს, რომ ნებისმიერი მწკრივი პოლიფუნქციურია და კომუნიკაციაში დამატებითს ნიუანსს იძენს.

დიალოგურ მეტყველებაში მოუბარი პირის დამოკიდებულების გამოსატყვე გამონათქვამის სარწმუნოობისადმი შესაძლებელია **თურმეობითის** მწკრივებით. **უნახაობითობა**, როგორც კილოს ერთ-ერთი სახე (მაგ., თქვენთვის უთქვამთ, რომ მე ყველაფერი ვი-

(ცოდი, მაგრამ ეს ასე არაა) და **უნებლიობის** ფორმებიც (მაგ., ძალიან ვწუხვარ, მაგრამ თქვენი ნათესავი შემომელანძღა) ხშირად თავაზიანობის ხაზგასმას ემსახურება და არბილებს სათქმელის კატეგორიულობას.

მნიშვნელოვანია მწკრივებთან მოდალური ნაწილაკების სემანტიკური შეხამებულობის ცოდნა. მაგ., **ეგებ** მოვიდე (მოსულიყო, მოვიდა); **ალბათ** მოვა (მოვიდოდა, მოდის); **შეიძლება** მოვიდეს (მოსულიყო), **უნდა** მოვიდეს (მოსულიყო), **ნუ** მოვა! ნუ გააკეთებს! შდრ. **არ** მოხვიდე! არ გააკეთო! ვერ დავენერე და არ დამინერია (შდრ. პაპიძე, 1981).

5. ზოგჯერ **გვარის** კატეგორიით ხაზი ესმება თავაზიანობას, როცა მოუბარი პირი საჭიროდ ჩათვლის, რომ აქტიური ზმნის ნაცლად გამოიყენოს პასიური ფორმა, ანუ მიჩქმალოს სუბიექტი და თავი აარიდოს მის პირდაპირ დასახელებას. მაგ., საყვედურის თქმის დროს: – თქვენ არასწორად **წერთ** ამ საკითხზე! შდრ. ამ საკითხზე ხშირად **იწერება** არასწორად!

ამ ბოლო დროს **ოფიციალურ-საქმიან** დიალოგებში ძალიან გავრცელდა პერიფრასტული ვნებითის ფორმები (მაგ., შემჩნეულ იქნა დამნაშავე, დაკავებულ იქნა ბოროტმოქმედი, აყვანილ იქნა თანამდებობის პირი...), ფუნქციურზმნიანი შესიტყვევებით მოუბარ პირს სურს ხაზი გაუსვას თავაზიანობას: გავაკეთე გასროლა (გადაც. „პატრ.“ 2); ვანარმოეთ გასროლა, განხორციელდა თავდასხმა, მოხდა აყვანა; ჩვენ მრავალგზის ვიყავით შემონმებულები (გადაც. „პატრ.“ 1); პატრულმა ანარმოა თვალთვალი (გადაც. „პატრ.“ 3); მანქანა იყო ამობრუნებულ მდგომარეობაში; დაზარალებული იქნა გადაყვანილი პატრულის მიერ; პილოტმა განახორციელა დაჯდომა; ნატო ეკიპირებას გაუნწევს გადაცემას (გადაც. „პატრ.“ 3) და ა.შ.

ოფიციალურ დიალოგებში (მაგ., ტელევიზიაში) მომრავლდა ასეთი ფორმები, რაც, სამწუხაროდ, უფრო ააშკარავებს კომუნიკანტთა განათლების დაბალ დონეს და არა – თავაზიანობას. ესაა საქმიანი ქალაქების სტილი და ხშირად შეუფერებელია ზეპირი მეტყველებისთვის.

II. ლექსიკურ დონეზე, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოიყოს მიმართვები, ეტიკეტური ფორმულები და ლექსიკური ეფემიზმები:

1. საკომუნიკაციო რეგისტრების შესაბამისი მარკირებული ფორმებია აპელატიური **მიმართვები**, რომელთა მრავალფეროვნება ქართულში ასახავს სოციალური ურთიერთობის ნაირფერ პალიტი-

რას. „თქვენ“ შეეხამება ქალბატონო/ბატონო+სახელი-ს შემცველ მიმართვას (ასეთ მოვლენას ენობრივ ერთეულთა **სოციოლინგვისტურ ბმულობას** უწოდებენ); „შენ“ – მხოლოდ სახელს წოდებით ბრუნვაში, მიმართვებს ახლობლებთან (დედა! მამა! მამიდა! დეიდა! ბიძია! ბიცოლა! ბებია! პაპა!), სახელების კინობით-ალერსობითს შინაურულ ფორმებს, ახალგაზრდულ წრეში – მეტსახელებს. საერთოდ, ანთროპონიმების მნიშვნელობა დიალოგურ მეტყველებაში ძალზე დიდია და არ შემოიფარგლება მხოლოდ ადრესატის ყურადღების მიპყრობითა და მობილიზებით. ამას უკავშირდება ე.წ. **ორნამენტული მიმართვების** ფართოდ გავრცელებული ფორმები (იხ. დანვრილებით შემდეგ ქვეთავში).

2. ამ დონეზე განიხილება ასევე დიალოგური მეტყველების თანმხლები საშუალებები, რომელთა ნაწილი სინტაქსურად ჩართულ სიტყვა-გამოთქმებად გამოიყენება და არბილებს გამონათქვამის კატეგორიულობას, ე. ი. წარმოადგენს ე. წ. „**ზღუდეს**“: ა. **ზმნიზედები**, ბ. **ნაწილაკები**, **შორისდებულები** (საალერსო მიმართვები: შენი (თქვენი) ჭირიმე, გენაცვალე, გეთაყვა, გეთაყვანე, შენ შემოგვევლე; **ფიცილის** ფორმულები: დედაშვილობას, დედაშვილობამ, მამაშვილობას, შენმა მზემ, შენმა გაზრდამ, გაზრდა-გახარებამ, შენმა გახარებამ; **ეტიკეტური** გამოთქმების სინონიმური ერთეულები, **ღმერთთან** დაკავშირებული მყარი ფორმულები: ღმერთმა გაგიმარჯოს! აგაშენოს ღმერთმა! ღმერთმა დაგიფაროს! ღმერთმა ხელი მოგიმართოს! ღმერთმა დაგლოცოს! ღმერთმა გაგახაროს! ღმერთო, მიშველე! ღმერთო მაპატიე! ღმერთო, დამიფარე! (ზექალაშვილი, 2001).

ეტიკეტურ ფორმულებს სამეტყველო აქტთა თეორიაში უწოდებს **კონდუქტივები**, რომელთა შორის გამოიყოფა: **მისალმება** (მოგესალმებით, გამარჯობათ), **გამომშვიდობება** (გემშვიდობებით, გამოგეთხოვებით, ნახვამდის, კარგად ბრძანდებოდეთ), **ბოდიში** (მაპატიეთ, მომიტყვეთ, უკაცრავად, მოგიბოდიშებთ, ბოდიშს მოგიხდით), **მადლობა** (დიდი მადლობა, მადლობას გადაგიხდით, გმადლობთ), **თხოვნა** (გთხოვთ, გეხვეწებით, გემუდარებით, გვეედრებით), **დალოცვა** (დაგლოცავთ, გაიხარეთ, აშენდით), **მილოცვა** (გილოცავთ, გისურვებთ ბედნიერებას, დიდად დამავალებთ, გვიკადრეთ, ნუ ნუხდებით), **ფიცილი**, **წყევლა** და **სხვ.** (იხ. ქურდიანი, 2000).

ეტიკეტურ გამონათქვამებს გამომხატვის ბევრი სინონიმური საშუალება აქვს, რომელთა სიღრმისეული სტრუქტურა (შინაარსი) ერთი და იგივეა, ზედაპირულ სტრუქტურაში კი სხვაობაა: მაგალი-

თად, **ბოდიშის** გამოხატვა შეიძლება ზმნის **ბრძანებითი** კილოს ფორმებით (მაპატიეთ! მომიტევეთ! ნება მომეცით მაპატიოთ!), ცალკე მდგომი **არსებითი** სახელით (ბოდიში!), ზმნიზედით (უკაც-რავად!), პერფორმატიული **ზმნის** თხრობითი კილოს ფორმით (ბოდიშს მოგიხდით) ან **კავშირებითი** (გთხოვთ მაპატიოთ, ბოდიში უნდა მოგიხადოთ, გთხოვთ მომიტევოთ!), მოდალურ ზმნებთან, ნაწილაკებთან დაკავშირებული **შესიტყვეებით** (ეგებ მაპატიოთ, უნდა მაპატიოთ, თუ შეიძლება მაპატიეთ...).

ეტიკეტური ფორმულების მარკირებულობას საკომუნიკაციო რეგისტრების მიხედვით წარმოვადგენთ ერთ-ერთი ნიმუშით (იხ. სქემა №18), რომელშიც მოცემულია **„გამომშვიდობების“** სინონიმური ერთეულების დახასიათება კომუნიკანტთა სოციალური ნიშნების, სიტუაციის, რეგისტრთა ქვესახეობებისა და ექსპრესიულ-სტილისტური ნიუანსების მიხედვით. ყველა რეგისტრში გამოიყენება: „ნახვამდის!“, „შეხვედრამდე!“, ოფიციალური რეგისტრის ნეიტრალურ სახეობაში – „კარგად იყავი!“, „მომავალ შეხვედრამდე! ხვალამდე!“; ოფიციალურ-საქმიანში – „კარგად ბრძანდებოდეთ!“ (ამაღლებული სტილი), „მშვიდობით!“, „ნება მომეცით გამოგემშვიდობოთ!“ (მაღალფარდოვანი) (შდრ. ს. ომიადე, 2009, 59-60).

N	„გამომშვიდობება“	დამატებითი სემანტიკური დახასიათება	ადრესანტი	ადრესატი	საკომუნიკაციო სიტუაცია	შენ/თქვენ მიმართვის ფორმები	საკომუნიკაციო რეგისტრის ქვესახეობა	ექსპრესიულ-სტილისტური დახასიათება
			ასაკი სიმეტრია/ასიმეტრია	სოციალური მდგომარეობა				
1	ნახვამდის!	–	ყველა ასაკში	თანასწ.	არაოფიციალ.	შენ, თქვენ	ყველა რეგისტრში	ნეიტრალური
2	შეხვედრამდე!	მცირე ხნით განშორებისას	ყველა ასაკში	თანასწ.	არაოფიციალ.	თქვენ	ყველა რეგისტრში	ნეიტრალური

3	კარგად იყავი! სვლაში!		ყველა ასაკში	თანასწ./ დაბალი	არაოფიციალ.	შენ	ნეიტრალური	ნეიტრალური
4	აბა, კარგად!			თანასწორი	არაოფიციალ.	შენ	ფამილარული	ყოველდღე-ყოფითი
5	აბა, ჰე!		ახალგაზრდული	თანასწ./ დაბალი	არაოფიციალ.	შენ	ფამილარულ-შინაურული	ყოველდღე-ყოფითი
6	პაკა! პაკა, პაკა!		ახალგაზრდული ჟარგონი	თანასწ./ დაბალი	შინაურული	შენ	ფამილარული (ვულგარული)	ვულგარული
7	ბაი, ბაი!	იუმორით	ახალგაზრდული ჟარგონი	თანასწ.	შინაურული	შენ	ფამილარული (ვულგარული)	ფამილარული (მანერული)
8	მშვიდობით!	დიდი ხნით განსორეებისას	ყველა ასაკში	თანასწ./ მაღალი	ოფიციალური	თქვენ	ოფიციალური	მაღალი (სალიტ.)
9	კარგად ბრძანდებით!		საშუალო და უფროსი თაობის	თანასწ./ მაღალი	ოფიციალური	თქვენ	ოფიციალურ-საქმიანი	ამალღებ. (სალიტ.)
10	ნება მომეცით, გამოგმშვიდობოთ!		საშუალო და უფროსი თაობის	მაღალი	ოფიციალური	თქვენ	ოფიციალურ-საქმიანი	მაღალფარდოვანი (სალიტ.)

სქემა №18. „გამომშვიდობების“ სინონიმური რიგის დახასიათება საკომუნიკაციო რეგისტრების მიხედვით

არაოფიციალური რეგისტრის ფამილარულ-შინაურულ სახეობაში – „აბა, კარგად!“, „აბა, ჰე!“; ფამილარულ-ვულგარულში – „პაკა, პაკა!“, „ბაი, ბაი!“ (ყარგონული), ახალგაზრდებში მოდური გახდა ასევე: „აბა, კისები!“ და სხვ. ყველა ასეთი სინონიმური ერთეულის დახასიათება შეიძლება მარკირებულობის, ასაკობრივ ჯგუფებში გამოყენების სიხშირის, სოციალური მდგომარეობის სიმეტრიულობა-ასიმეტრიულობის, სიტუაციის ოფიციალურობის მიხედვით და ა. შ. მათი დისტრიბუცია ხშირად განსხვავდება, ამიტომ გამოყენება შეიძლება მხოლოდ შესაბამის საკომუნიკაციო რეგისტრში, რადგან მათი პრაგმატული მახასიათებლები თავაზიანობის ხარისხის მიხედვით განსხვავებულია.

3. ცალკე ჯგუფს ქმნის **ლექსიკური ევფემიზმები** (არსებითი ან ზედსართავი სახელები), რომელთა გამოყენება მიღებულია ოფიციალურ თუ არაოფიციალურ სიტუაციაში, განსაკუთრებით ტელე-ან რადიოგადაცემებში, პოლიტიკურ დებატებში. თავაზიანობისა და მოკრძალების გამო ზოგჯერ შეურაცხმყოფელი და დამამცირებელი ზედსართავი ან არსებითი სახელები, ზმნები ჩანაცვლებულია უფრო შერბილებული სინონიმებით, რათა ტელემაცურებელთან, მსმენელთან (ე.წ. კოლექტიურ ადრესატთან) არ გამოიყენონ უხამსი, ვულგარული სიტყვები, სკაბრეზული გამოთქმები. მაგ., კომერციული სექსმუშაკები (=უნესო ყოფა-ქცევის ქალები); სექსუოპი (=მეძაობა); კადრების მოყვანა შესაბამისობაში (=კადრების შემცირება); ამავე მნიშვნელობით უმაღლეს სასწავლებლებში კათედრებზე დარიგებულ ფურცლებზე ეწერა: სასწავლო პროცესის ნორმალიზაცია, ადამიანური რესურსების კანონით დადგენილი ნორმატივების განხორციელება და სტრუქტურული ერთეულების რეორგანიზაცია. ასეთ ფორმულირებაში, ერთი შეხედვით, ძალზე ძნელია მარტივი შინაარსის ამოცნობა: ადამიანების განთავისუფლება სამსახურიდან და ა. შ.

III. **სინტაქსურ** დონეზე გამოიყოფა შემდეგი საშუალებები:

1. **ჩართული** სიტყვა-გამოთქმები, რომელთა საკომუნიკაციო ფუნქცია ხშირად **მოდალურობის** გამოხატვაა (მოუბარი პირის დამოკიდებულება ადრესატისადმი ან პირიქით, ასევე გამონათქვამის ფორმის ან შინაარსისადმი). ამ დროს წინაა წამოწეული კომუნიკანტის მიერ შეფასება, სუბიექტური პოზიცია, რომლის მიხედვით, ნათქვამი შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ან არაჭეშმარიტი. ასეთი სიტყვა-გამოთქმები არბილებს გამონათქვამის კატეგორიულობას (მაგ., კამათის დროს, საკუთარი არგუმენტების მოშველიების შემთხვევა-

ში, რომ განსხვავებული მოსაზრება ნაკლებად კატეგორიული იყოს, არ აღმოჩნდეს შეურაცხმყოფელი ადრესატისთვის) (იხ. ცქიტვიშვილი, 1988).

2. სხვადასხვა მოდალობის წინადადება-გამონათქვამების **ჩანაცვლება** ირიბი სამეტყველო აქტებისათვის: თხრობითი ან ბრძანებითი წინადადებისა – კითხვითი ან პირიქით, რიტორიკული შეკითხვის ან კითხვა-ძახილის წინადადების მოშველიება უშუალო მიმართვისთვის თავის ასარიდებლად; „თუ“ კავშირით დაწყებული თხოვნის გამომხატველი კითხვითი წინადადებები: „თუ იცით, სად მდებარეობს საგარეო საქმეთა სამინისტრო?“ „თუ გაგიგიათ, სად ცხოვრობს ეს პიროვნება?“

3. ასიმეტრიულ დიალოგებში – **პირობით** დამოკიდებული წინადადებები: **თუ** მოხვალთ, დამავალბეთ! **თუ** დამეხმარებით, ძალიან გამახარებთ! **თუ** შემოგვირბენ, ძალიან კარგია იქნება! თუ გვესტუმრებთ, ყველას გაგვახარებთ! დიდად გავიხარებთ, თუ გვიკადრებთ და მობრძანდებით! მოხარული ვიქნებით, თუ თქვენს ლექსებს წაგვიკითხავთ! კარგს იზამ, თუ დამეხმარები ამ საქმეში! ზოგჯერ ეს წინადადებები იწყება ან მთავრდება სიტყვებით: „თუ შეიძლება“ ან „თუ შეგიძლიათ“: თუ შეიძლება, დამეხმარეთ! თუ შეიძლება, ეს ტექსტი გამისწორეთ! თუ შეგიძლიათ, მითხრათ...

4. **ქვემდებარული** ან **დამატებითი** დამოკიდებული წინადადებები დასაწყისით: შეიძლება, რომ... შეგიძლიათ, რომ... მაგ., შეიძლება, რომ მითხრათ, სად იყიდება ეს წიგნი?

კითხვით წინადადებებში ხშირად გამოიყენება ნაწილაკები „**ხომ**“, „**ვერ**“ და „**ეგებ**“: ხომ დამეხმარებით? ხომ არ იცით...? ხომ ვერ დამირეკავთ? ხომ ვერ მიპასუხებთ...? ხომ ვერ შეძლებთ, რომ ამ საქმეში დახმარება გამინიოთ? ეგებ დამეხმაროთ?

5. დამოკიდებული წინადადებები მთავრის გარეშე ანმყოს, მყოფადის ან ხოლმეობითის მწკრივებთან: – თუ არ შენუხდებით..., თუ დამავალბეთ..., თუ მოხვიდოდით..., თუ გვიკადრებთ..., თუ შეგიძლიათ ორიოდ წუთით მოცდა! თუ მომიცდით ერთი-ორ წუთს!

ოფიციალურ საკომუნიკაციო რეგისტრში გვხვდება მაღალფარდოვანი, ამაღლებული სტილისთვის დამახასიათებელი ერთეულები, ხოლო **არაოფიციალურ-შინაურულში** – ახლობლურ-მეგობრული ან უხეში სტილური შეფერილობისა (შენობით მიმართვა, სააღმოსაფარსო ფორმულები, კნინობითი საკუთარი სახელები, მეტსახელეები; ვულგარულ ახალგაზრდულ მეტყველებაში: ჟარგონიზმები, სკაბრეზული გამოთქმები, გამომწვევი ჟესტები და ა.შ.).

საუბარში ყველა ვერბალური საშუალება ქმნის ერთიან ქსოვილს – რეპლიკების თანამიმდევრობას, ორგანულად შერწყმულს პარა- და არავერბალურ საშუალებებთან. ამიტომ კომუნიკანტებს სჭირდებათ საუბრის წარმართვის კანონზომიერებათა ცოდნა, ყველა ერთეულის ფუნქციის, ურთიერთგანპირობებულობისა და კომპლექსურობის გათვალისწინება. მათი შერჩევა კი განსაზღვრულია ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა კომბინაციით (უპირველეს ყოვლისა, სიტუაციითა და კომუნიკანტთა სოციალური მახასიათებლებით).

საკომუნიკაციო რეგისტრების ზემოთ ჩამოთვლილი ინდიკატორები ექსპლიციტურია, რომელთა ამოცნობა შედარებით იოლია კონკრეტულ სიტუაციაში გარკვეულ ენობრივ კოლექტივში, მაგრამ არსებობს თავაზიანობის **იმპლიციტური** გამოხატვის ხერხებიც: როცა მოუბარი იყენებს ირიბ სამეტყველო აქტებს, მინიშნებას, ქარაგმულ თქმას, არავერბალურ ქცევას, ასეთ შემთხვევაში კომუნიკატორის ინტენცია იმპლიციტურად, ფარულად შედის გამონათქვამში და ზოგჯერ გაუგებარიც კია. მისი ინტერპრეტაცია შესაძლებელია ე.წ. **კომუნიკაციური იმპლიკატურის** საშუალებით, ე.ი. მსმენელი ასრულებს რთულ გონებრივ-განსჯით ოპერაციას, ცდილობს ამოიცნოს გამონათქვამის იმპლიციტური ინტენცია და შეასრულოს შესაბამისი მოქმედება. არ არის გამორიცხული, რომ ნებით თუ უნებლიეთ მოხდეს არასწორი ინტერპრეტაცია, მაშინ მოუბარი იძულებული ხდება, ნაკლებად თავაზიანი ფორმით, მაგრამ ექსპლიციტურად გამოხატოს სათქმელი.

ლინგვისტები თვლიან, რომ **ირიბი** (ქარაგმული) სამეტყველო აქტებისთვისაც რელევანტურია გამონათქვამის სიტყვასიტყვითი სემანტიკა, რადგან პირდაპირ და ირიბ მნიშვნელობათა შორის კავშირი ნებისმიერი ვერ იქნება, თუმცა მათი ჩათვლა კომუნიკაციურ ეკვივალენტებად შეუძლებელია (იხ. ფრანკი, 1975, 223). ქარაგმულად თქმით მოუბარი თავიდან იცილებს უხერხულ, საჩოთირო სიტუაციას, დაბრკოლებებს და არბილებს გამონათქვამის კატეგორიულობას, შეურაცხმყოფელ სიტყვებს ცვლის ევფემიზმებით. სწორედ ამას მიიჩნევენ ილოკუციათა ირიბად გამოხატვისთვის უპირატესობის მინიჭების მიზეზად (იხ. შლიბენი/ლანგე, 1975, 90).

საერთოდ შეიძლება ითქვას, რომ თავაზიანი ქცევა (მათ შორის ვერბალურიც და არავერბალურიც) კონვენციური ხასიათისაა და თავისთავად კი არაა თავაზიანი, არამედ გარკვეულ ენობრივ კოლექტივში ითვლება ასეთად, სხვაგან ის შეიძლება არათავაზიანად აღიქვან, ე.ი. **ყოველი არავერბალურ-ვერბალური ქცევის ინტერ-**

პრეტაციის საფუძველია ანალიზატორის (კომუნიკანტის, თანამოსაუბრის) კონცეფცია და ინტერპრეტაციის ნორმები (იხ. ამის შესახებ: შულცი, 1985, 245). სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა შორის სხვაობამ შეიძლება გამოიწვიოს კულტურული შოკი (აფაქიძე, 2005; უოლკერი, 2004).

მაშასადამე, ყველა ლინგვისტურ-არალინგვისტური მახასიათებელი თავს იყრის დიალოგურ მეტყველებაში ანუ მასში ხდება ენაში პოტენციურად არსებული საშუალებების რეალიზაცია. გრამატიკულ-სემანტიკური კატეგორიები და ლექსიკური ერთეულები კონტექსტში ავლენენ სტილისტიკურ-სემანტიკურ მრავალფეროვნებას. ადამიანის სამეტყველო კომპეტენცია გულისხმობს საკომუნიკაციო რეგისტრების ინდიკატორთა ზუსტი დისტრიბუციის ცოდნას და ამ საშუალებათა ადეკვატური გამოყენების უნარს.

4.2.1. ოფიციალური რეგისტრი

4.2.1.1. ნეიტრალური სახეობა

ახლა კი მოკლედ დავახასიათებთ საკომუნიკაციო რეგისტრებს გამოყენების სფეროს მიხედვით. **ოფიციალური რეგისტრის ძირითად ინდიკატორად მივიჩნევთ „თქვენობით“ მიმართვას** (სხვა ენობრივ ერთეულთა სოციოლინგვისტური ბმულობით). „სახის“ თეორიის მიხედვით, ესაა უარყოფითი „სახე“, შესაბამისად – თავაზიანობაც უარყოფითია, დამახასიათებელი **დამოუკიდებლობის** სტრატეგიისათვის, ესადაგება თავაზიანობის დეფერენციულ (ანუ პატივისცემისა და თავაზიანობის) სისტემას.

ოფიციალურ რეგისტრში, თავის მხრივ, გამოვყოფთ ორ ქვესახეს: **ნეიტრალურსა** და **ოფიციალურ-საქმიანს** (თავაზიანს), რომელსაც ახასიათებს დამოუკიდებლობის სტრატეგია და შეესაბამება თავაზიანობის **იერარქიულ** სისტემას.

ნეიტრალური სახეობა გამოიყენება საქმიან დიალოგებში (კოლეგებს შორის), თხრობის დროს, ექსკურსიებზე, სასწავლო პროცესში (პედაგოგის თხრობა გაკვეთილზე, ლექტორისა – ლექცი-აზე, სემინარზე), საქმიან მსჯელობებში, ასიმეტრიულ საუბრებში უცნობებთან საყოფაცხოვრებო საკითხების შესახებ, ჟურნალისტებთან – ინტერვიუებზე, შეხვედრებზე მრგვალ მაგიდასთან, უცხო სტუმართან და სხვ.

ამ სახის მეტყველებისათვის დამახასიათებელია ემოციისა და ექსპრესიის ნაკლებობა, თავშეკავებულობა ენობრივი და არაენობ-

რივი საშუალებების შერჩევაში: არ გვხვდება უარყოფითი შეფასების ემოციური ლექსიკა, ჭარბობს სტილურად ნეიტრალური, არამარკირებული სიტყვები; ტონიც მშვიდია, ტემპი – ზომიერი, აუღელვებელი;

ზოგიერთი მყარი გამოთქმა შეიძლება **ფსევდოკულტურულად** ჩაითვალოს (მაგ., განვასხორციელეთ თავდასხმა, ვანარმოეთ შემონმება, იყო ჩატარებული აღწერა...), როცა მოსაუბრეს სურს ხაზი გაუსვას თავაზიანობას (იხ. რეგისტრების ინდიკატორებთან).

ნეიტრალური სახეობა დამახასიათებელია შუა ან უფროსი ასაკის ინტელიგენტური წრისათვის, განათლებული ფენისათვის ასიმეტრიულ საუბრებში დაწესებულებებში (საჯარო მოხელეებთან, ოფიციალურ პირებთან, უცნობებთან (სხვაგვარად მას **დარბაისლურ ქართულსაც** უწოდებენ). ძირძველ თბილისელებს კიდევ შემორჩათ დინჯი, დახვეწილი ქართულით საუბარი, დარბაისლური მსჯელობა, თხრობა, რაც დღევანდელ ახალგაზრდა თაობაში იშვიათობაა.

4.2.1.2. ოფიციალურ-საქმიანი სახეობა

ოფიციალური რეგისტრის **ოფიციალურ-საქმიანი** (თავაზიანი) სახეობა დამახასიათებელია ასიმეტრიული და სიმეტრიული დიალოგებისთვის პოლიტიკურ სფეროში (ხელისუფლებაში, პარლამენტში), იურიდიულ და დიპლომატიურ წარმომადგენლობასთან, დაწესებულებებში, ორგანიზაციებთან, საზოგადოებებთან, პარტიებთან, იქნება ეს ოფიციალური შეხვედრა უმაღლეს დონეზე თუ მოლაპარაკება სხვა ქვეყნების ხელმძღვანელ პირებთან, ბიზნესათბირი ან საქმიანი საუბარი უცხოურ ფირმებთან, სხვადასხვა სახის დელეგაციის მიღება-გაცილება, საზეიმო შეხვედრები, ოფიციალური ცერემონიები, სასამართლოს პროცესები და ა. შ.

პოლიტიკურ სფეროში დიპლომატებისათვის არსებობს სპეციალური წესების ნუსხა, რომელიც ითვალისწინებს უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენელთა ქცევის ნორმებს: რა შეიძლება მათთვის და რა – არა, როგორ იმეტყველონ, რა თქვან, როგორ მიმართონ ერთმანეთს, როგორ გადასცენ ან მიიღონ საჩუქარი და ა.შ.

ცხადია, აქ ლაპარაკია საერთოდ ქცევაზე, რომელშიც შედის სამეტყველო ქცევაც ყველა თავისი ატრიბუტი: მიმართვა, თავაზიანობის ენობრივი გამოვლენა, ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლების მოხსენიება და ტიტულირება, ოფიციალური გამოსვლის სტრუქტურა, საუბრის მანერა და ა.შ.

ოფიციალურ-საქმიანი დიალოგებისთვის დამახასიათებელია: აზრის სრულად, გარკვევით ჩამოყალიბება, წინასწარ მომზადებული ტექსტები; სათქმელის გამოხატვის ლაკონიურობა, ლოგიკურად ურთიერთდაკავშირებული ფრაზები, თავშეკავებული ემოციურობა, შაბლონური მეტაფორების გამოყენება.

გრამატიკულ-ლექსიკური თავისებურებებიდან აღსანიშნავია: თქვენობითი ფორმები, პირში მონაცვლე ზმნები, ქალბატონო/ბატონო+სახელი მიმართვებად, ანთროპონიმთა ოფიციალური ფორმები, ლექსიკური ევფემიზმები, სპეციალურ ტერმინთა გამოყენება (პოლიტიკური, ეკონომიკურ-ფინანსური, იურიდიული...); ზმნის საწყისებისა და მიმღებების, პასიურ კონსტრუქციათა სიჭარბე (მაგ., აღწერილობითი ვნებითი), უცხო სიტყვები, ყოველდღიურობაში დამკვიდრებული ფრაზეოლოგიური ერთეულების, შტამპების, კლიშეების, ფუნქციურზმნიანი მყარი გამოთქმების ხმარება (მაგ., დახმარებას უწევს, წვლილი შეაქვს, მონაწილეობას იღებს, ბრძოლას უცხადებს, დადგენილება გამოაქვს, მზადყოფნა გამოთქვა და ა.შ.).

არავერბალური და პარავერბალური ნიშნები: თავშეკავებული და უემოციო ყესტ-მიმიკა, აუღელვებელი და ნელი ტემპი, ხმის ტონის ზომიერი მოდულაცია.

ნიშუში ა: პარლამენტის სხდომაზე ერთმა პარლამენტარმა მეორე მოიხსენია „ნაძირალად“, „ავაზაკად“, „ქვეყნის დამქცევად“, „ქურდ-ბაცაცად“, პარლამენტის თავმჯდომარემ გააფრთხილა:

„– ბატონო დ., გთხოვთ შეიკავოთ თავი არაეთიკური გამოთქმებისაგან! აქ პარლამენტია და არა – ბაზარი. თუ ბოდიშს არ მოუხდით თქვენს კოლეგას, შეგიძლიათ დატოვოთ დარბაზი!“ („პარლ.“).

მიუხედავად იმისა, რომ პარლამენტარმა დაკარგა კონტროლი და ოფიციალური სიტუაციის შეუსაბამო გამოთქმები გამოიყენა, მას მაინც დელიკატურად შეახსენეს, რომ ასეთი რამ მიუღებელია.

ნიშუში ბ: (ა – მასპინძელი, ბ – საპატიო სტუმარი).

„ა. – დაბრძანდით, გთხოვთ! რას ინებებთ?

ბ. – (დელიკატურად) გმადლობთ, ნუ ნუხდებით! ჰოო, დღეს რაღაც ძალიან ცხელა!

ა. – დიახ, ბატონო ირაკლი, მართლაც დახუთული ჰაერია. ალბათ, აჯობებს კონდიციონერი ჩავრთოთ, ხომ არაფერი გექნებათ სანინაალმდეგო?

ბ. – არა, რას ბრძანებთ, ძალიან დამავალებთ!

ა. – ეგებ ცივი „ბორჯომი“ გნებავთ?

ბ. – გმადლობთ, ნუ შენუხდებით!

ა. – რა შენუხებაა? ახლავე მოგართმევთ, ეს რა პრობლემაა!

ბ. – კარგი, ძალიან დამავალბთ!“ (ყოფ. საუბ. 21).

ამ საუბარში, როგორც ვხედავთ, გამოყენებულია თავაზიანობის ენობრივი ინდიკატორები: პირში მონაცვლე ზმნები, თავაზიანი მიმართვები, თქვენობითი ფორმები, ეტიკეტური ფორმულები, შემარბილებელი ნაწილაკები.

4.2.2. არაოფიციალური რეგისტრი

4.2.2.1. შინაურული სახეობა

არაოფიციალური საკომუნიკაციო რეგისტრის ძირითად ინდიკატორად გამოვყავით „შენობითი“ მიმართვა (მასთან დაკავშირებული ვერბალურ-არავერბალური საშუალებებით). „სახის“ თეორიაში ამ სახეობას შეესაბამება დადებითი „სახე“ (ასევე დადებითი თავაზიანობა), ესაა ე. წ. ჩაბმის, ჩართვის სტრატეგია და გულისხმობს თავაზიანობის სოლიდარულ სისტემას. არაოფიციალურ რეგისტრში შედის ორი ქვესახეობა: შინაურული და ფამილარულ-ვულგარული.

ზოგჯერ შინაურულ სახეობაში გამოყოფენ სალიტერატურო და არასალიტერატურო სახეობებსაც. მაგ., საუბარი ცოლ-ქმარს, და-ძმას, მშობლებსა და შვილებს, ახლო მეგობრებს შორის შეიძლება წარიმართოს როგორც სალიტერატურო ენით, ისე არასალიტერატუროთი, ეს დამოკიდებულია კომუნიკანტთა განათლებაზე, წარმომავლობაზე, საკომუნიკაციო ადგილზე (ქალაქი, სოფელი, დიალექტური არეალი). არასალიტერატურო ფორმა განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება დაბალი კულტურისა და განათლების ოჯახებში. ესაა ე. წ. მდაბიური მეტყველება, რომელიც გავრცელებულია სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფში (ახალგაზრდებში, შუა ხნის და ხანდაზმულ ხალხში). ცხადია, მათ შორის სხვაობაა: ახალგაზრდებში ეს უფრო უხამსი ვულგარული საუბარია, ასაკოვან ადამიანებში კი – პროვინციული მეტყველება (ძირითადად, დიალექტური).

არაოფიციალური საკომუნიკაციო რეგისტრის შინაურული სახეობა გამოყენებულია ახლობელ ადამიანებთან სპონტანურ, მოუმზადებელ საუბრებში ყოველდღიური საყოფაცხოვრებო ურთიერთობებისათვის, გამოირჩევა დიდი ემოციურობითა და ექსპრესიით.

მონაწილეთა რაოდენობის მიხედვით ხშირად ესაა პოლილოგი (კითხვა-პასუხები, მოკლე რეპლიკები, თხრობის ან აღწერის ეპიზოდები). თემატიკის მიხედვით: ერთმანეთისა და ნაცნობ-მეგობ-

რების ამბების თხრობა, ჯანმრთელობის მდგომარეობით დაინტერესება, შვილების შესახებ საუბარი, ახალგაზრდებში – შეყვარებულთა ამბების გამოკითხვა და სხვ. ძალზე გავრცელებულია არაფრისმთქმელი, უწყინარი საუბრები, ე. წ. ფატიკური კომუნიკაცია (მოკითხვა, მილოცვა, დამშვიდობება, ქათინაურები, მობოდიშება...). ყოველგვარი ადამიანური ემოცია ამ სახის დიალოგებში გამოიხატება დაუფარავად, შეუნიღბავად.

ლექსიკური თავისებურებებია: კნინობით-ალერსობითი სახელებით მიმართვები, „შენობითი“ ფორმა, მეტსახელთა გამოყენება, ემოციური შეფასებისა და სხვა ექსპრესიული სიტყვები, ფამილარული გამოთქმები, ბარბარიზმები, ემოციური შორისდებულები და ნანილაკები; შინაურული საალერსო და თავაზიანი ფორმულები, დალოცვა ან პირიქით: სალანძღავ-დამამცირებელი სიტყვები (მამაკაცებსა და ვაჟებში: გინება, ქალებში – ნყევლა); გადატანითი მნიშვნელობით (იუმორით, მასხრობით, შეხუმრებით, ე. წ. შაყირით ან ირონიით) ლაპარაკი, სიტყვებით თამაში, კალამბურები, სიტყვა-პაზიზიტები.

სინტაქსური მახასიათებლებია: სალიტერატურო ნორმების დაუცველობა, დაუდევრობის გამო არასწორი ფორმების გამოყენება (მაგ., ქვემდებარე-შემასმენლის შეუთანხმებლობა რიცხვში, ქვემდებარის არასწორი მართვა ბრუნვაში გარდაუვალ ზმნებში, საზღვრულის რიცხვში შეთანხმების წესების დარღვევა); მარტივი წინადადებების სიჭარბე რთულთან შედარებით, ელიფსური წინადადებები, შემოკლებული წინადადებები, სიტყვათა გამეორება, შესწორებები, შეფასებითი ხასიათის ჩართული სიტყვა-გამოთქმები, არაფრისმთქმელი მრავალსიტყვაობა.

პარალინგვისტური საშუალებებისთვის დამახასიათებელია: ინტონაციური მრავალფეროვნება, შემავსებელი პაუზები, ხმამაღალი საუბარი, ჩქარი ტემპი (სხვაობა შეინიშნება საქართველოს კუთხეების მიხედვით: გურიამი, იმერეთში საუბარი უფრო ჩქარია, ქართლში ან რაჭაში – დინჯი).

არავერბალურ საშუალებებში შენიშნება ინტენსიური ფესტიკულაცია, ემოციური ფესტები, ხშირი სიცილი, ექსპრესიული მიმიკა და სხვ.

ამ საკომუნიკაციო რეგისტრის შინაურულ სახეობაშიც შეიძლება შეგვხვდეს სალიტერატურო ქართულით საუბარი. ნიმუშად მოვიყვანთ **პოლილოგურ** ჩანაწერს (ფილოლოგთა წრეში), როცა სპონტანურ საუბარში მრავალი თემა წამოიჭრა და გაახსენდათ რე-

ზო ინანიშვილი. ამ პოლილოგში დადასტურდა ზეპირმეტყველების-
თვის დამახასიათებელი ფორმები, გამეორებები, პაუზები, ემოციუ-
რი შეძახილები. მონაწილე **ხუთია**, მათგან ერთს საერთოდ არაფერი
უთქვამს, მეოთხეც პასიურია, ხოლო ინიციატორის როლი იკისრა
პირველმა მოსაუბრემ):

ა. „ – შატაიძეს კარგი მოთხრობები აქვს ძალიან.

ბ. – კი, კი.

ა. – მაგარი ქართველია. რეზო ინანიშვილის იმაშია, რანგშია.

ბ. – სანყალი, რა დროს მოკვდა გახსოვთ? ადამიანიც კი ვერ

მივიდა... დასაფლავებაზე.

გ. – დეკემბერი იყო.

ა. – ხო, დეკემბერი იყო.

გ. – ხო, ხო, დეკემბრის ბოლო სადღაც.

ა. – რეზო იყო... კი არ იცინოდა, კუჭკუჭებდა რა. საოცარი კა-
ცი იყო. სხვათა შორის ერთხელ ვნახე, ცხოვრებაში შორიახლო ვიყა-
ვი... ჰოდა, ერთადერთხელ ვიყავი სხდომაზე, სულ კვინტლები აყარა
(სიცილი). კახელი არი, რაო, იზა ამბობს, ორჯონიკიძე, და ნახე,
როგორ ((სიცილი)) აყარაო...

ა. – მიზეზი რა იყო?

გ. – მიზეზი იქნებოდა, აბა...

ა. – მდივანი იყო და თითქოს ახლა გამოიჩინა რალაცა... არ იყო
მაგის კაცი, ევლო სულა ტყეში. რო დადიოდა, რალაც კარგად წათ-
ლილი ფანქრები ქონდა და მოთხრობებსა წერდა.

ბ. – იმიტო, რო ძან ქართულია, რასაც კითხულობ, გულიანია...

გ. – ძარღვიანი ქართულით წერს.

დ. – სიტუაციას ხატავს, ის რო არი...

ა. – ჰო, ნუ, ახლა, მაგას მერე სულ ბავშვობიდან ვკითხულობ...
გახსოვთ, რო წერს, მოათრევსო, დაღალა ღორიო, გავიხედე, ეხლა
იქედან მოათრევსო, დაიმორჩილაო, მიიყვანა სახლშიო, სახლში მი-
იყვანაო, დაღალაო, დაკლესო, ააშიშხინეს მწვადებო და ჩავუხტეთ
და ჩავუხტეთო, საღამოს რო გაიხსენეს, ღმერთმა არა ქნას, რომ
ეგეთი ვინმეს ჩაუხტესო...

ბ. – როგორ დაამთავრებს ხოლმე...

გ. – ძან მაგარია.

ა. – დიდებო, დიდრონებო, ჩუმებო, საოცარი რალაცებია.

ბ. – ვაიმე, ის რო არის, „შორი თეთრი მწვერვალი“. ეს მოთ-
ხრობა რატო მომწონს, იცით? გრამატიკა და ლიტერატურა რომაა
დაპირისპირებული. ხომ გახსოვთ? ამ დროს ბავშვი ოცნებაშია სად-

ლაც და გრამატიკაზე რომ ეკითხებიან. გაიკარ, ბიჭო, ორიანო?
((სიცილი))

გ. – საოცარი რაღაცები აქვს. შედიხარ პირდაპირ და...

დ. – „უკულმა დაჭედელი“?

გ. – უიმე, რა საყვარელია!

ა. – ლეილა ძიგრაშვილი კითხულობდა ბრწყინვალედ „ბიბოს“, საოცარი რაღაცა“ (ყოფ. საუბ. 2).

როგორც ვხედვით, შინაურულ გარემოშიც მნიშვნელობა აქვს კომუნიკანტთა განათლებას, სპეციალობასა და ლაპარაკის მანერას.

4.2.2.2. ფამილარულ-ვულგარული სახეობა

საქართველოში არაოფიციალური რეგისტრის **ფამილარულ-ვულგარული** ანუ არათავაზიანი სახეობა დღესდღეობით ძალიან გავრცელდა. ვულგარული საუბარი თითქმის ყველგან ისმის: შინ თუ გარეთ, უკვე ბევრ ახალგაზრდულ რადიო- თუ ტელეშოუში (მაგ., გასართობი გადაცემები, დიჯეის მეტყველება, ჟურნალისტების საუბარი მაყურებელთან პირდაპირ ეთერში, მოკლე ტექსტური შეტყობინებების კითხვა...). მაგალითად, მომღერალ ეთერ კაკულიას მისწერეს: „– ქალბატონო ეთერ, თქვენ გენაცვალეთ და გეხუტუნეთ! ვეცემი თქვენს ხმაზე, ძალიან მიყვარხართ, თქვენი ფანი ვარ. – გაიხარე!“ (გადაც. „ს სტ.“); წამყვან გოგონას მისწერეს: „– თამუნა, მაგრა ვეცემი შენზე, რუს ქალებზე ჭკუა მეკეტება! ვაფანატებ შენზე! – სპასიბა! პაკა!“ (გადაც. „ს სტ.“).

სამწუხაროდ, თანდათან მოდად იქცა ვულგარული საუბარი (ჟარგონიზმებით). მისთვის დამახასიათებელია: ქართული სალიტერატურო ზეპირმეტყველებისათვის უცხო, წაგრძელებული ინტონაცია, არასწორი მახვილები; განსაკუთრებით კი: ჟარგონიზმების, ინგლისური და რუსული სიტყვების სიმრავლე, უხამსი მიმართვები, ვაჟებში – უწმანური, სკაბრეზული გამოთქმები (ამას თან ახლავს თავხედური ტონი და მანერები).

ნიმუში 1: ძმაკაცი ართმევს მობილურ ტელეფონს და დიდხანს ლაპარაკობს:

„ა. – რა, მუქთია? ეგ ტელეფონი ბებიაშენს კი არ მოჰყოლია მზითევში! მუქთად იშოვე?“

ბ. – რა ბებიაშენისა გინდა, შე ჟმოტო?“ (ყოფ. საუბ. 12).

ნიმუში 2. საუბარი ძმებს შორის:

„ა. – მოგიტანა იმ შენმა გამოშტერებულმა ძმაკაცმა ფოტოაპარატი!“

ბ. – მერე შენ რა, შე ქლიავო, მაინც არ გათხოვებ, მჭირდება!
“(ყოფ. საუბ. 10).

ვულგარული მეტყველების ნიმუშები:

„ ა. – იმენა, გუშინ, ძმაო, მაგარი პონტები გაიჩითა. კაროჩე, ერთი ძმაკაცი მყავს, მაგარი ქეში ტიპია და კაი მოსაწევი დაითრია რა! მაგრა დავბოლდით და მერე იცი, რა ვქენით? არყები ჩავარტყით! მაგარი ბუხოი ავედი ბაითში...

ბ. – ვა, ტო, გლიჯავს რა!.. იტოგში გუშინ მაგრა ჩაიარა დაბადების დღემ. ორი მოშნად დაზმანული დეტკაც გავჩითე!“ (ყოფ. საუბ. 13).

„ა. – აუ, ეხლა პროსტა აზრზე მოდი, რა! რას ახურებს ეს დიტო, არა, ტო? ეგეთი ჟილკა არ მჭირდება რა! ეგეთი ნაგლი როჟა რათ მინდა, ტო?

ბ. – ნუ იგრუზები ახლა! ერთი თქვი, ტო, და ჩვენ იმენა მაგ კვერცხს ყველაფერს გავუიასნებთ, რაზეა ბაზარი?

ა. – მაყუთი მომცეს, ბიჭო, რას აჯდება, ტო?“ (ყოფ. საუბ. 4).

„ ა. – მაგარი გვათოხლა და სად გადაიხვენა?

ბ. – რას გვებლატავენა, ტო?

ა. – მასეთებს არც ვურტყავ, პროსტა, თორემ“ (ყოფ. საუბ. 4).

„ ა. – ნამოდი, რა დავიადე!

ბ. – ვა, რა მაგარია!“ (ყოფ. საუბ. 3).

„ა. – ორი თვეა დაგრუსნულია, მგონი, იმ ჩემისამ დაადო.

ბ. – მაგარი დაზმანული დადის და ნუნუნებს, მაყუთი არა მაქვსო.

ა. – ტო, საიდან ექნება? აზრობ, ორი ნელია, ნამალზეა შემჯდარი!“ (ყოფ. საუბ. 4).

როგორც ამ მაგალითებიდანაც ჩანს, არაოფიციალური საკომუნიკაციო რეგისტრის შინაურულ-ვულგარულ სახეობაში გამოყენებულია მკვეთრი ემოციური შეფერილობისა და ნეგატიურად მარკირებული საშუალებები.

4.3. მიმართვათა ფუნქციები სამეტყველო რეგისტრის

შექმნაში ქართულ დიალოგებში

4.3.1. შენ/თქვენ მიმართვები

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში სიტუაციის შესატყვისი რეგისტრის შესაქმნელად ყველაზე მნიშვნელოვანი კომპონენტებია მიმართვა (ვოკატიური და ზმნური) და პირში მონაცვლე ზმნები, რომელთა შესახებ ქართულ ლინგვისტურ ლიტერატურაში მეტად

სანტერესო ნაშრომები არსებობს (იხ. აფრიდონიძე, 2003; კიკვიძე, 1999; 2004).

სამეტყველო რეგისტრის შესაქმნელად „შენობით“ ფორმასთან იყენებენ სახელით მიმართვას, ხოლო „თქვენობით“ ფორმასთან – ქალბატონო/ბატონო + სახელი. სახელ-მამისსახელობითი მიმართვა ქართულისთვის მიუღებელია, თუმცა ალაგ-ალაგ დღესაც დასტურდება მხოლოდ მამის სახელით მიმართვა (სახელის გარეშე) სოციალურად უფრო მაღალ საფეხურზე მყოფი ადამიანისადმი (დირექტორი, შეფი, მალაზიის მეპატრონე, მენარმე). მაგ., პლატონიჩ, ივანიჩ, პავლოვიჩ, ივანოვნა, ისაევნა და სხვ. ყოფით სიტუაციებში შესაძლებელია ირონიულად მეუღლისადმი, ოჯახის დიასახლისისადმი, ასაკოვანი ადამიანისადმი გამოყენებაც. საერთოდ ახლა, საბჭოთა პერიოდთან შედარებით, გაცილებით იშვიათად დასტურდება მამის სახელით მიმართვა ქართულში.

ჩვენ სქემატურად წარმოვადგენთ შენ/თქვენ ფორმების გამოყენების სიტუაციურ და სოციალურ-უზუალურ პირობებს ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში (ზეპირ დისკურსში).

ზოგიერთ ენაში დიდი მსგავსება შეინიშნება ქართულთან ამ თვალსაზრისით (მაგ., რუსულში, პოლონურში), ზოგან საერთოდ არ განასხვავებენ შენ/თქვენ ფორმებს. მაგ., თანამედროვე ინგლისურ ენაში მხოლოდ You არსებობს (ანუ თქვენ) და ბავშვს თუ უფროსს, ნაცნობსა და უცნობს – ყველას ერთნაირად მიმართავენ. ივრითში II პირის მხ. და მრ. რიცხვი მიმართვისას განასხვავებს სქესს: მამრ. სქ. შენ – „ათა“, თქვენ – „ათემ“, მდ. სქ. შენ – „ათ“, თქვენ – „ათენ“, მაგრამ „თქვენ“ არ გამოიყენება თავაზიანად, ერთი პირის მიმართ (ასეთ ფორმებს უწოდებენ ალოკუტურს, გვხვდება ბასკურშიც); გერმანულ ენაში განსხვავებულია Du – Sie ფორმები, ოღონდ წარმოშობით თქვენ (Sie) არის III პირის მრ. რიცხვი (ისტორიულად გამოიყენებოდა თავაზიანობისთვის მრ. რ. II პირიც – Ihr).

შენ/თქვენ ფორმათა დისტრიბუცია სპეციფიკურია ყოველ ენაში, მათ შორის ქართულ ენობრივ კოლექტივში და არაქართველთათვის სპეციალური შესწავლის საგანი უნდა იყოს, რადგან საკომუნიკაციო რეგისტრის ძირითადი ინდიკატორია.

ისევე, როგორც ნებისმიერი დიალოგის დასაწყებად, საჭიროა საკომუნიკაციო მოდელით განსაზღვრული მიმართებების გააზრება, ე.ი. მოუბრის არჩევანს შენ/თქვენ ფორმების გამოყენებაში წინ უძღვის ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გაცნობიერება, კერძოდ, მიმართვის ობიექტის ანუ ადრესატის სოციალური მახასია-

თებლების შეფასება. მსმენელი დაადგენს, ასიმეტრიულია ეს მიმართება თუ სიმეტრიული და სიტუაციის ოფიციალურობის ხარისხის მიხედვით შეარჩევს „თქვენ“ ან „შენ“ ფორმას (იხ. სქემა №19).

	ზოგადი მახასიათებლები	კომუნიკანტთა მახასიათებლები			შენ	თქვენ
1	კომუნიკანტთა ნაცნობობის ხარისხი	უცნობი, ნაკლებად ნაცნობი				+
		კარგი ნაცნობები			+	
2	სიმეტრიულ-ასიმეტრიული როლები	კომუნიკანტები				
		მახასიათებელი	ადრესანტი	ადრესატი	შენ	თქვენ
		ასაკი	უმცროსი	უფროსი		+
			უფროსი	უმცროსი	+	
			თანატოლები		+	+
		სოციალური მდგომარეობა	ხელქვეითი	უფროსი		+
			უფროსი	ხელქვეითი	+	
თანაბარი სოციალური მდგომარეობა			+	+		
3	კომუნიკანტთა ურთიერთ-დამოკიდებულება	ცივი, თავშეკავებული, თავაზიანი დამოკიდებულება				+
		თბილი, ფამილარული, მეგობრული			+	
4	სიტუაციის ოფიციალურობა/ არაოფიციალურობა	ოფიციალური გარემო				+
		არაოფიციალური (შინაურული) გარემო			+	

სქემა №19. შენ/თქვენ მიმართვების გამოყენება

დიალოგის დასაწყისშივე, მისაღმების პირველივე სიტყვებიდან, აშკარაა, რომელი რეგისტრი აირჩია მოუბარმა და რამდენად ადეკვატურია ეს სიტუაციასთან. **ოფიციალური** რეგისტრისათვის, რომელშიც ხაზი ესმება დისტანციას, დამახასიათებელია: თავაზიანობის ფორმულები, **თანინი** ფორმები მეორე პირისთვის, პირში მო-

ნაცვლე ზმნები (ბრძანეთ, შემობრძანდით, ინებეთ, მიირთვით...). შენ/თქვენ ექსპლიციტურად ან იმპლიციტურად შედის ფატიკური კომუნიკაციის ფორმებშიც. მაგ., გაუმარჯოს, გამარჯობა, აბა ჰე, ბოდიში, მაპატიე, მადლობა – გულისხმობს „შენობით“ ურთიერთობას, ხოლო გამარჯობათ, კარგად ბრძანდებოდეთ, მაპატიეთ, გმადლობთ – „თქვენობით“.

მაგ., **ოფიციალური** რეგისტრი: – ბოდიშს გიხდით, ბატონო, რომ განუხებთ, ეგებ როგორმე დამეხმაროთ! – უკაცრავად, ქალბატონო, ხომ ვერ მეტყოდით...

ნეიტრალური: – მოქალაქე, გააჩერეთ მანქანა! – მეგობარო, ვერ მიმასწავლით ცენტრისკენ გზას?

არაოფიციალური: – ბოდიში, გენაცვალე, მითხარი ერთი... – მაპატიე, გოგონა, იცი, სადაა...

შინაურულ-ვულგარული: – ჯიგარო, მაგრა გაასწორებ, ვიბაზროთ რა....

ზეპირი კომუნიკაციის ნებისმიერ ფორმაში მოქმედებს ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა კომბინაცია, კერძოდ, მათი ოთხი ძირითადი ჯგუფი. მხოლოდ მეოთხე ეხება სამეტყველო სიტუაციას, დანარჩენები კი – კომუნიკანტებს:

1. კომუნიკანტთა ნაცნობობის ხარისხი;
2. კომუნიკანტთა სოციალური სტატუსი და როლი;
3. კომუნიკანტთა ურთიერთდამოკიდებულება;
4. საკომუნიკაციო სიტუაციის ოფიციალურობის ხარისხი.

არ შეიძლება თითოეული ამ ფაქტორის განხილვა იზოლირებულად, რადგან გასათვალისწინებელია მათი კომბინაცია ცალკეულ შემთხვევაში.

ისტორიულად ქართულში მიმართვად მეგობრულ და ახლობლურ წრეში დამკვიდრდა თბილი, ინტიმური „შენ“, ცივი, თავშეკავებული დამოკიდებულების დროს კი – თავაზიანი „თქვენ“, თუმცა ამ ფორმათა დისტრიბუცია დიაქრონიულ ქრილში ცვალებადია.

1. კომუნიკანტთა ნაცნობობის ხარისხი

ამ თვალსაზრისით გამოიყოფა შემდეგი სახეობები: უცნობები, ნაკლებად ნაცნობები და კარგად ნაცნობები. **შენ** – მიღებულია კარგად ნაცნობთან მიმართვისას; **თქვენ** – ნაკლებად ნაცნობსა და უცნობთან.

გვხვდება გრადაციებიც, თუ გავითვალისწინებთ ადრესატის ასაკს, სქესს, სოციალურ მდგომარეობას.

ა. ბავშვები, როგორც წესი, ერთმანეთში „შენ“ ფორმას იყენებენ პირველი შეხვედრისთანავე. მათ უჭირთ საერთოდ „თქვენ“ ფორმის ათვისება, რადგან მარტო მრ. რიცხვთან აიგივებენ. ახალგაზრდებშიც, უცნობებს შორის, თანდათან იკიდებს ფეხს „შენ“ მიმართვა (მაგ., ტელეგადაცემებში პირდაპირ ეთერში წამყვანისა და მაყურებლის საუბარი).

ბ. საქართველოში უცნობი სტუდენტები ერთმანეთს პირველ ხანებში „თქვენობით“ ელაპარაკებიან, მაგრამ მალე გადადიან „შენ“ ფორმაზე. ამის გამო სპეციალური მოძრაობა და გამოსვლები არ მოუწყვიათ, როგორც ეს იყო XXს-ის 60-იან წლებში გდრ-ში. გერმანიაში უცნობი სტუდენტები ერთმანეთს „შენობით“ მიმართავენ და შემდეგაც, დისტანციური დამოკიდებულების მიუხედავად, სახელით.

2. კომუნიკანტთა სოციალური სტატუსი და როლი

კომუნიკანტთა სიმეტრიულ-ასიმეტრიული როლები მოიცავს რამდენიმე მახასიათებელს: ასაკს, სქესს, სამსახურებრივ მდგომარეობას ანუ სოციალურ სტატუსს, განათლებას და სხვ.

სიტუაცია **სიმეტრიულია**, თუ კომუნიკანტების მახასიათებლები თანასწორია (ერთი ასაკის, სქესის, განათლების დონის, სოციალური სტატუსის ადამიანებს შორის წარმართება). აქ შენ/თქვენ მიმართვათა არჩევანი დამოკიდებულია დანარჩენ ფაქტორებზე.

ასიმეტრიულ სიტუაციაში ასაკით უმცროსი, სოციალური მდგომარეობით დაბალ საფეხურზე მყოფი უფროსს, მაღალ საფეხურზე მყოფს მიმართავს „თქვენობით“, ხოლო უფროსი უმცროსს – „შენობით“. თუმცა აქაც შეინიშნება სხვადასხვაობა.

სიმეტრიულ **ყოფითს საუბრებში ოჯახში**: ა. საქართველოში ცოლ-ქმარი ერთმანეთს არასოდეს მიმართავს „თქვენობით“, ეს უცნაურად, უჩვეულოდ უღერს. ქართველი არ იტყვის სხვასთან საკუთარ ცოლზე: – ქალბატონმა ნინომ მოგიკითხათო. მით უმეტეს, წარმოდგენელია ასეთი ოფიციალური მიმართვა, თუ ეს არაა ხუმრობა. რუსეთში კი ასეთი რამ ხშირია, თან დასტურდება სახელ-მამისსახელობითი მიმართვების გამოყენებაც მეუღლეებს შორის (განსაკუთრებით, სოფლებში) (იხ. კალაძე, 1984).

ზოგიერთ ქვეყანაში ცოლი უნდა დაელაპარაკოს ქმარს „თქვენობით“, ქმარი – „შენობით“ (მაგ., იაპონიაში). კავკასიის ხალხებში ბევრი აკრძალვავა ქალების მეტყველებასთან დაკავშირებით, რაც წინათ მათს დისკრიმინირებულ მდგომარეობაზე მიუთითებს. ქართულ სინამდვილეში ასეთი შეზღუდვა არ არსებობს და, საერთოდ,

ქალის მიმართ ოდიტოვანვე მიღებულია მხოლოდ მონინებისა და პატივისცემის გამოხატვა, ცოლთან – „შენობით“ ლაპარაკი.

ბ. შვილები მშობლებს (ან ბებია-ბაბუას) მიმართავენ „შენობით“ (ზოგჯერ მამიდას, დეიდას, ბიძასა და ბიცოლასაც). თუკი „თქვენობით“ ფორმას გამოიყენებენ, იქმნება გამიზნული სახუმარო სიტუაცია: – ბატონო დავით, თქვენო ბრწყინვალე ბავ, ხომ არ ინებებთ სადილად მობრძანებას!

წინათ მაღალი წრის საზოგადოებაში შვილები დედ-მამასაც „თქვენობით“ და „ბატონობით“ მიმართავდნენ (მაგ., დედავ ბატონო! ბატონო მამავ!).

უცხო ან ოფიციალურ გარემოში: ა. ბავშვს, მოზარდს ყველა მიმართავს „შენობით“: მასწავლებელი – მოსწავლეს, უცნობი პირი – ქუჩაში გამვლელ ბავშვს. უფროს კლასებში ზოგიერთი მასწავლებელი მოსწავლეს მიმართავს „თქვენობით“, ასევე ლექტორი – სტუდენტს (ზოგჯერ „შენობითაც“).

სოციალური მდგომარეობის მკვეთრი სხვაობის დროს: სამსახურში ხელქვეითთან უფროსი „შენობითი“ ფორმით ხაზს უსვამს მათ შორის სოციალურ სხვაობას, უპატივცემლობას, მაგრამ ეს ინდივიდუალურია.

ბ. დამლაგებელს, შვეიცარს სკოლაში (ან უმაღლეს სასწავლებელში) უხარია, თუკი უფროსი „შენობით“, სახელით მიმართავს და მეგობრულად გამოელაპარაკება. ეს მათში აღძრავს მეტ ნდობას და დადებითად განწყობს.

გ. „შენ“ ფორმა გამოიყენება ჯარში ჯარისკაცებს შორის, ციხეში – პატიმრებს შორის, ხელოსნებში, ტაქსის მძღოლებში.

3. კომუნიკანტთა ურთიერთდამოკიდებულება

აქ შეიძლება გამოიყოს ორი სახე: ა) თავშეკავებული ანუ დისტანციური; ბ) ახლობლური ანუ არადისტანციური.

პირველ შემთხვევაში იყენებენ „თქვენ“-ს, მეორეში – „შენ“-ს, რეგისტრების აღრევა შეიძლება იყოს გამიზნულიც: თუკი „თქვენ“-ს ჩაენაცვლა „შენ“ შეუსაბამო სიტუაციაში, ადრესანტს გამიზნული აქვს ადრესატის შეურაცხყოფა, აგდება, დამცირება; ხოლო „შენ“ თუ „თქვენ“-მა შეცვალა, მიზეზი შეიძლება იყოს ირონია ან ხუმრობა, იუმორი, რადგან იქმნება უჩვეულო სიტუაცია, შეუსაბამობა სოციალურად დაკანონებულ წესსა და რეალურ განხორციელებას შორის ანუ მსმენელის მოლოდინი ცრუვდება, ის იწყებს იმპლიციტური გამიზნულობის ახსნას და ხვდება დაფარულ აზრს (ხუმრობას ან

ირონიას), თუკი ამის საშუალებას აძლევს მოუბართან ზიარი საკომუნიკაციო კომპეტენცია.

ადამიანთა ურთიერთობაში მიმართვათა ფორმები არაა ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი, ზოგჯერ მათ ცვლიან გამიზნულად ან უნებლიეთ. „თქვენობით“ საუბრიდან „შენობითზე“ გადასვლისთვის ითხოვენ სპეციალურ ნებართვას ან იხდიან ბოდიშს. „შენობითი“ მიმართვის შეცვლა „თქვენობითით“ კი ინდიკატორია შინაურულიდან ოფიციალურ დამოკიდებულებაზე გადასვლისა (მაგ., განაწყენების, გაბრაზების დროს).

განვიხილოთ მიმართვის ერთი ფორმიდან მეორეზე **გადასვლის** შესაძლებლობები:

ა. გადასვლა „თქვენ“-იდან „შენ“- ფორმაზე შესაძლებელია თანდათან, როცა უცნობები ახლო ნაცნობები ხდებიან ან სულაც დამეგობრდებიან. ამას წინ უძღვის სპეციალური ნებართვის აღება კომუნიკანტისაგან: – მაპატიეთ, მაგრამ „შენობით“ ვილაპარაკოთ! ან: – ძალიან გთხოვ, ნულარ მომმართავ „თქვენობით“, მეუხერხულება!

ბ. არაა გამორიცხული, რომ კარგა ხნის ნაცნობებშიც ვერ მოხერხდეს „შენობით“ ფორმაზე გადასვლა, თუკი დამოკიდებულება მეგობრობამდე არ მივა.

გ. ახლო მეგობრებს შორის შეიძლება კამათის, უსიამოვნებისა და უთანხმოების შემდეგ „შენობითი“ ფორმა შეიცვალოს „თქვენობითით“, რაც ხაზს უსვამს ახლობლური დამოკიდებულებიდან ოფიციალურზე, თავშეკავებულზე გადასვლას ანუ იცვლება პოზიცია და ამას მოჰყვება რეგისტრის ცვლაც.

დ. ქალისა და მამაკაცის, გოგონასა და ვაჟის საუბარში „თქვენ“-იდან „შენ“-ზე გადასვლა შეიძლება ნიშნავდეს გარდატეხას ურთიერთობაში ან მინიშნებას დაახლოების სურვილზე (როცა პირიქით ხდება, ეს გაუცხოების სიგნალია).

ამ გადასვლით იცვლება ურთიერთდამოკიდებულებაც: უფრო ახლობლური ხდება, თითქოს გადაილახება დისტანცია, იმატებს ნდობა ერთმანეთში, ოფიციალურობის ყინული ღვდება.

ე. ზოგჯერ ეს ჩანაცვლება არასასურველია, ზედმეტ კადნიერებად, შეურაცხყოფად აღიქმება (განსაკუთრებით ასაკობრივი ან სამსახურებრივი მდგომარეობის სხვაობის დროს) და ახალგაზრდა სპეციალურ შენიშვნასაც იმსახურებს ხოლმე. მაგ., – ყმანვილო, არ იცი, ვის როგორ ელაპარაკოთ? მე თქვენთვის „შენ“ არა ვარ!

4. საკომუნიკაციო სიტუაციის ოფიციალურობის ხარისხი

ქართულ დიალოგებში ოფიციალურ გარემოში კომუნიკანტები ერთმანეთს „თქვენობით“ ელაპარაკებიან, **არაოფიციალურში** – „შენობით“, თუკი კომუნიკანტთა ურთიერთდამოკიდებულება (ასაკი, ნაცნობობა, სოციალური სტატუსი და სხვ.) სიმეტრიულია. ძალიან ახლო მეგობრები და კოლეგებიც კი ოფიციალურ სიტუაციაში გადადიან „თქვენ“ და ქალბატონო/ბატონო მიმართვებზე (დისერტაციის დაცვის, კონფერენციების, სიმპოზიუმების, შეკრებების, ყრილობების და ა.შ. დროს) და ფამილარული „შენ“ არ გამოიყენება. მაგ., – ნება მომეცით, კითხვა დავუსვა დისერტანტს, ქალბატონ თამარს!

– ბატონო გიორგი, მადლობას მოგახსენებთ საქმიანი შენიშვნებისთვის! (დისერტ. დაცვა).

ქართულ სინამდვილეში, რუსულთან, გერმანულთან და ინგლისურთან შედარებით, ადამიანები ერთმანეთთან უფრო ნაკლებად ოფიციალურები არიან, ადვილად აძლევენ თავს უფლებას, დაარღვიონ ოფიციალური საკომუნიკაციო სტრატეგიის მოთხოვნები, შედარებით შინაურული გარემო შექმნან ყველგან და ყოველთვის (მაგ., წიგნის განხილვისას, პრეზენტაციაზე, კამათში და სხვ.).

რაც შეეხება **ასიმეტრიულ** საუბრებს უცნობებთან ან ნაკლებად ნაცნობ ადრესატებთან, ყოველთვის იყენებენ „თქვენობით“ მიმართვას (მოზრდილებთან).

როგორც ვხედავთ, **შენ/თქვენ მიმართვები მთელი დიალოგის ენობრივი ქსოვილის (საკომუნიკაციო რეგისტრის) ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტია და სხვა ერთეულებთან კომბინაციაში ქმნის მას**. შესაბამისი რეგისტრის არჩევაზე ზემოქმედებას ახდენს ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა ერთობლიობა, ხოლო ადეკვატური ვერბალური საშუალებების გამოყენება ხელს უწყობს კომუნიკაციის წარმატებულობას.

მაშასადამე, **შენობითი (ფამილარულ-შინაურული) მიმართვის ფორმა თანამედროვე ქართულ დიალოგებში გვხვდება:**

სიმეტრიულ საუბრებში: 1. თანატოლებში (მოზარდებში, ახალგაზრდულ-სტუდენტურ წრეში), ბავშვებში, მეგობრებში;

2. ნათესავებსა და ახლობლებში – მშობლები და შვილები, ცოლი და ქმარი, ბებია-პაპა და შვილიშვილი, და და ძმა.

3. კოლეგებსა და ერთი პარტიის წევრებში არაოფიციალურ სიტუაციაში;

3. ჯარში ჯარისკაცებს შორის, ციხეში – პატიმრებს შორის, ხელოსნებში, ტაქსის მძღოლებში (ე. ი. შედარებით დაბალ სოცია-

ლურ საფეხურზე მყოფებში).

ასიმეტრიულ საუბრებში:

1. თანამდებობით უფროსი მიმართავს ხელქვეითს, თუკი დისტანცია მათ შორის დიდია (მთავარი ექიმი – სანიტარს, დარაჯს; დირექტორი ან შეფი – დამლაგებელს);

2. ასაკით უფროსი – ბავშვს ან ახალგაზრდას, უმცროსს;

3. ახალგაზრდულ ტელეგადაცემებში (პირდაპირ ეთერში მყოფებელთან საუბრებში).

„შენ“ ფორმა დამკვიდრებულია ზოგიერთ ცხოვრებისეულ სიტუაციაშიც:

1. მიმართვა ღვთისადმი (ღმერთო, დამიფარე! ღმერთო, მიშველე! ღმერთო, მიხსენი!) (იხ. ასათიანი, 2000);

2. მიმართვა წმინდანებისადმი, ღვთისმშობლისადმი, ზეციური არსებებისადმი;

3. სამგლოვიარო სიტყვაში (მიცვალებულის წინაშე).

„თქვენობითი“ ფორმა გამოიყენება თავაზიანი მიმართვისთვის:

სიმეტრიულ საუბრებში ოფიციალურ სიტუაციაში ერთი ასაკის ადამიანებში;

ასიმეტრიულ საუბრებში:

1. ასაკით უმცროსის მიმართვაში უფროსისადმი;

2. თანამდებობით, ცენზით დაბალ საფეხურზე მყოფისა – მაღალ საფეხურზე მდგომისადმი;

3. უცნობის მიერ უცნობთან (ქუჩაში, ტრანსპორტში, დაწესებულებაში და ა.შ.).

ადამიანები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ დიალოგურ მეტყველებაში მიმართვებს, რადგან ეს ასახავს კომუნიკანტთა შორის დამოკიდებულებას და ზეგავლენას ახდენს მათს ურთიერთობებზეც.

4.3.2. ვოკატიური მიმართვები თანამედროვე ქართულ დიალოგებში

4.3.2.1. საზოგადო სახელები მიმართვებში

ადრესატის ყურადღების მისაპყრობად და მასთან კონტაქტის დასამყარებლად მოუბარი ხშირად იყენებს მიმართვას, რომელთა სახეები და დისტრიბუცია ასახავს ქვეყნის სოციალურ-ისტორიული ვითარების რომელიმე ეტაპს.

საბჭოთა პერიოდში გავრცელებული იყო მიმართვები: ამხანაგო! მოქალაქევი!, რომლებიც დღეს ქართულში იშვიათად გამოიყენება და ამჟამად ნეგატიური ელფერი ახლავს. არავინ ამბობს: ამხანაგო პოლიციელო! ამხანაგო გამყიდველო! ამხანაგო მძღოლო!.. ეს აღიქმება საბჭოურ გადმონაშთად.

მიმართვა მიუთითებს ადამიანის სოციალურ წრესა ან როლზე (პროფესიულზე, სამსახურებრივზე, ასაკობრივზე, ოჯახურზე). მაგ., ბატონო პრეზიდენტო! ბატონო მოსამართლევი! ექიმო, ვექილო, პროკურორო, პატივცემულო პროფესორო, პატივცემულო მასწავლებლო! ამხანაგო, მეგობარო, ძმაო, დაო, დედა, მამა, შვილო, ბებია, პაპა (ბაბუა), დედა, ბიძია, მამიდა, ბიჭო, გოგონა, ქალო, კაცო, ყმანვილო, ახალგაზრდავი! ქალებო, კაცებო, ბავშვებო, ყმანვილებო, მეგობრებო, მოქალაქეებო, ამხანაგებო, მგზავრებო, მყიდველებო! და ა.შ.

თანამედროვე დიალოგურ მეტყველებაში მიმართვის დისტრიბუციისთვის მნიშვნელოვანია კომუნიკაციისა და კომუნიკანტების ყველა პარამეტრის გათვალისწინება (სიტუაცია, ნაცნობობის ხარისხი, კომუნიკანტთა დამოკიდებულება, ადრესატის ასაკი, სქესი, სოციალური როლი და სხვ.). ამასთან დაკავშირებით მოვიყვანთ 2004-2006 წლებში ჩატარებული გამოკითხვის შედეგად მიღებულ მონაცემებს.

ყოველ მიმართვას აქვს საკუთარი დისტრიბუცია, ახლავს ემოციურ-შეფასებითი ელფერი, ზოგჯერ ისტორიულად (დიაქრონიულად) ცვალებადიც; განსხვავებული ნიუანსი ემატება მიმართვებს დიალექტურ არეალში.

მიმართვასთან ხშირად გვხვდება შემფასებლური ატრიბუტი.

პოზიტიური: ჩემო ძვირფასო მეგობარო! საყვარელო დედა! ჩემო ტკბილო ბებო! უსაყვარლესო შვილო! შე დალოცვილო! შე ოჯახაშენებულო! შე კაი დედამამიშვილო! ჩემო ლამაზო! ძვირფასო! საყვარელო! ჩემო სიცოცხლევი! ჩემო მშვენიერო! თქვე დალოცვილებო! თქვე ოჯახაშენებულებო!..

ნეგატიური: შე გამოშტერებულო! შე სულელო! შე ზარმაცო! შე ჩერჩეტო! შე ოჯახდაქცეულო! შე ამოსაგდებო! შე ბებერო! შე საძაგელო! შე საზიზღარო! შე გადარეულო! შე წყეულო! შე გველო! შე ძაღლო! შე შტერო! დებილო! დეგენერატო! შე ლორიშვილო! ძალიშვილო! შე ვირიშვილო! შე ღმერთგამწყრალო! თქვე ამოსაწყვეტლებო!

ახლობელთა წრეში იყენებენ **უარყოფითად** მარკირებულ მიმართვებს **პოზიტიური** სემანტიკითაც: შე სულელო! შე უჭკუო! შე

ჩერჩეტო! შე გლახა! შე ცუდო! ჩემო სულელო გოგო!.. არაა გამო-
რიცხული, რომ ასეთ მიმართვათა ფუნქციონირების ფესვები ტაბუ-
ირებაში იყოს. დღესაც პატარა ბავშვზე არ იტყვიან, რომ ლამაზია,
საყვარელია, კარგი ზნისაა, რათა არ გაითვალოს, არამედ იყენებენ
ნეგატიური მნიშვნელობის ეპითეტებს: შე ცუდო! მახინჯო! და სხვ.

1. ნათესაობის აღმნიშვნელ სიტყვებს აქვთ **პირველადი** ნო-
მინაციები (პირდაპირი მნიშვნელობით გამოყენება). ლინგვისტთა
დიდ ინტერესს იმსახურებს ქართულში ასეთ მიმართვათა კნინო-
ბით-ალერსობითი ფორმების მრავალფეროვნება (განსხვავებული
დიალექტური არეალის მიხედვით). მაგ., დე! დედი! დედიკო! დედი-
ლო! დედულო! დედაია! დედიკონა!.. მა! მამი! მამიკო! მამილო! მამი-
კონა!.. დაიკო! ძამიკო!..

თუ დედა ან მამა ძალიან ახალგაზრდაა (მით უმეტეს, დეიდა,
მამიდა, ბიძა), შვილი მარტო სახელითაც მიმართავს, მაგრამ ეს
ნორმა არაა. შეინიშნება ისიც, რომ საკმაოდ მოხუცებულებს ზოგ-
ჯერ შვილები და შვილიშვილები სახელით მიმართავენ და მოიხსენი-
ებენ, რითაც ნაკლებ პატივისცემას გამოხატავენ. მაგ., (დედას): ნა-
დია, საჭმელი არ გინდა? (მამას): ნოდარ, ნამალი დალიე?

ადამიანები მტკივნეულად განიცდიან ასეთ ცვლილებებს მი-
მართვებში. მოვიყვანთ ასეთ მაგალითს: ქმრის მამინაცვალს ოჯახ-
ში რძალი „მამას“ ეძახდა პატივისცემის ნიშნად, შვილიშვილებიც,
რომლებიც მის ხელში გაიზარდნენ – ბაბუას, ბაბულიკას, ბაბუკას.
კარგა ხნის შემდეგ, როცა მას ცოლი გარდაეცვალა, მდგომარეობა
შეიცვალა: შვილიშვილები იშვიათად ეძახდნენ ბაბუას, რძალი მი-
მართავდა სახელით: გივი! გიგუ! – რასაც ბატონი გივი მტკივნეუ-
ლად განიცდიდა და გულისტკივილს გამოთქვამდა: ადრე „მამა“ და
„ბაბულიკა“ ვიყავი, ახლა კი „გიგუ“ და „გივი“ გავხდი, არაფრად
მაგდებენო. რაც შეეხება გერს, მას არასოდეს მიუმართავს მამინაც-
ვლისთვის არც სახელით, არც სიტყვით „მამა“, საერთოდ ცდილობ-
და, პირდაპირ არაფერი ეთქვა ან აუცილებლობის შემთხვევაში მე-
სამე პირში ასახელებდა (ყოფ. საუბ. 20).

საკმაოდ უჭირთ რძალსა და სიძეს დედის ან მამის დაძახება
დედამთილ-მამამთილისა და სიდედრ-სიმამრისთვის, ზოგჯერ ბო-
ლომდე ამჯობინებენ დისტანციურ დამოკიდებულებას და იყენებენ
ქალბატონოს ან ბატონოს, „თქვენ“ ფორმას, ხანაც – მარტო სა-
ხელს. ამ ბარიერის დაძლევა ქალებს უფრო უადვილდებათ.

ენათმეცნიერებმა მიაქციეს ყურადღება, რომ ქართულისთვის
სპეციფიკურია რეფლექსური მიმართვები ნათესაობის აღმნიშვნელ

სიტყვებში (ბოედერი, 1985; 1988; აფრიდონიძე, 2003):

- მოდი, **მამა**, ჩემთან! (მამა ეუბნება შვილს)
- დაილაღე, **დედა?** (დედა მიმართავს შვილს)
- **დეიდა**, დანყნარდი, არ იტირო! (დეიდა – დისშვილს)
- რა გააკეთე, **მამიდა**, დღეს? (მამიდა – ძმისშვილს)
- მოდი, გაკოცო, **ბებია!** (ბებია – შვილიშვილს)
- შენ შემოგვევლე, **ბაბუა**, როგორ გამახარე! (ბაბუა – შვილიშვილს)
- მოდით, **ბიძიებო (ბაბუებო)**, დასხედით! (ასაკოვანი კაცი – ახალგაზრდებს).

ნათესაობის აღმნიშვნელი სიტყვების **მეორეული** ნომინაცია მაშინ დასტურდება, როცა უცნობ ადამიანს ან არანათესავს მიმართავენ. მაგ., დედა, მამა, ძმავ, დავ, დეიდა, მამიდა, ბიძია, ბებია, ბაბუა, პაპა (დიალექტებში – ძალო, დიდედა, ბაბუდა). მათი მოფერებითი ფორმები მეორეული ნომინაციით უფრო იშვიათად გვხვდება (ბებიკო, დედიკო, მამიკო, ძამიკო, დაიკო...).

უცნობი ადამიანისადმი ამ მიმართვების გამოყენებისას იგრძნობა ადრესანტის შედარებით დაბალი კულტურული დონე, რადგან ეს შეიძლება შეურაცხმყოფელიც აღმოჩნდეს ადრესატისადმი (მაგ., ბაზარში, ტრანსპორტში, საყოფაცხოვრებო მომსახურების სფეროში).

ახალგაზრდები ზოგჯერ ამჟღავნებენ უფროსი ასაკის ადამიანებისადმი აგდებულ დამოკიდებულებას, რაც ვლინდება მიმართვებშიც: ბიძაჩემო! დეიდაჩემო! (ადრე თბილისში მიმართვებად იყენებდნენ: დედი-ჯან! მამი-ჯან! ბები-ჯან-ს).

II. ოფიციალურ გარემოში დღეს გვხვდება **ქალბატონო/ბატონო** სახელთან ერთად. ერთ დროს ძალიან გახმაურდა კამათი ამ მიმართვების შესახებ ქართულ სინამდვილეში. მათ ებრძოდნენ, წარსულის გადმონაშთად მიაჩნდათ, მის მთქმელს ხალხის მტრად აცქი რაცხდნენ. „ქალბატონებო და ბატონებო“ XX საუკუნის 1990 წლიდან ფართოდ შემოვიდა ხმარებაში, როცა საქართველოს ხელისუფლებაში ეროვნული მთავრობა მოვიდა. პირველად ბევრმა იუცხოვა ის „ამხანაგებო“-ს ნაცვლად, შემდეგ კი ჩვეულებრივად იქცა. დღეს აუდიტორიას მომხსენებელი (ნამყვანი) მიმართავს: ქალბატონებო და ბატონებო! მეგობრებო! ძვირფასო სტუმრებო! და ეს არავის ეუცხოება.

მიმართვები **უცნობებს** შორის: 30 წლის შემდეგ ადამიანები ერთმანეთს მიმართავენ ქალბატონო/ბატონოთი (სახელის გარეშე).

უფროსი ან ხანში შესული ადამიანი – სასკოლო ასაკის **გოგონას**: გოგონა, გოგონი! ჩემო გოგონი! ჩემო შვილო! **ვაჟს**: ბიჭი, ბიჭუნა, შვილო! ჩემო ბიჭო! ჩემო შვილო! ახალგაზრდა – **მოხუც** ქალს: ქალბატონო! დეიდა! იშვიათად: ბებია! დედი!; მოხუც მამაკაცს: ბატონო! ბიძია! იშვიათად: პაპა! ბაბუა! ბაბუ!

ბავშვი ასაკით **უფროსს** მიმართავს: დეიდა! ბიძია! **მოხუცს**: ბებია! პაპა! ბაბუა!

III. ქართველებში **არაოფიციალურ** საუბრებში **გვართ** მიმართვა მიღებული არაა, გარდა სასამართლოსა და ჯარისა. ყველაზე ხშირია „ქალბატონო“, „ბატონო“-ს გამოყენება საშუალო ასაკის ადამიანისადმი, თუმცა შეიძლება ზოგჯერ ასეთი მიმართვაც უხერხულად, სანყენად (ასაკის მომატებად) აღიქვან.

სტუდენტს **ბატონო/ქალბატონოთი** არც ერთი ლექტორი არ მიმართავს, მით უმეტეს – გვართან ერთად (მაგ., ბატონო ლლონტო! ქალბატონო ნერეთელო!), რაც ჩვეულებრივია უცხოეთის უნივერსიტეტებში (მაგ., Herr Jäger, könnten Sie den Text übersetzen? Frau Schmidt, antworten Sie auf diese Frage!). რეგისტრთა ასეთი აღრევა ქართველისთვის ერთგვარი შოკია, რადგან მსგავსი მიმართვა მისთვის უჩვეულოა და პირიქით, უცხოელისთვის ძნელი შესაგუებელია ქართული ვითარება (იხ. უოლკერი, 2004).

თანატოლ **ახალგაზრდებში** ბევრი ნიუანსი შეიმჩნევა. ქართველი ქალიშვილები თითქმის არ იჩენენ ინიციატივას, რომ უცნობ ყმანვილს თვითონ გამოელაპარაკონ, ამიტომ საჭიროების შემთხვევაში იწყებენ ლაპარაკს მიმართვისთვის თავის არიდებით (უმეტესად მაშინ, თუ რამე სათხოვარი აქვთ) და საბოდიშო სიტყვებით ჩაანაცვლებენ: – უკაცრავად, ხომ ვერ მეტყობდით... მაპატიეთ შენუხებისთვის... გოგონებს არ მოსწონთ, როცა მათ მიმართავენ: გოგონა, ქალიშვილო! ვაჟებიც ცდილობენ თავი აარიდონ უშუალო მიმართვას, რამეს იკითხავენ ბოდიშით, რათა საუბარი გააბან, გაიცნონ ქალიშვილი.

გოგო, ბიჭო!-ს მიმართაც აშკარად ნეგატიური განწყობა შეიმჩნევა. მეგობრებში, კარგ ნაცნობებში კი მათ გაუცნობიერებლადაც კი იყენებენ არა მარტო ახალგაზრდებში, არამედ შუა ხნის ადამიანებსა და მოხუცებში: – **გოგო**, რა მოხდა, რამდენი ხანია არ დაგირეკავს? შენა, **ბიჭო**, სადა ხარ? **გოგოებო**, რა უნდა გახაროთ, იცით? **ბიჭებო**, რა დრო გვითარებია ერთად, ჰა?

თანატოლ ახალგაზრდებში (ვაჟებში) გამოიყენება: ძმაო! ჩემო ძმაო! ძამიკო! მეგობარ გოგონებს ვაჟი მიმართავს: დაო! დაიკო!

მაგრამ იშვიათია, რომ გოგონები ერთმანეთს მიმართავდნენ ასე.

ამ ბოლო დროს ძალიან მომრავლდა (განსაკუთრებით ვაჟებში) უხამსი მიმართვები მხოლოდ ყურადღების მისაპყრობად ან სიტყვის მასალად: შე ჩემა! შე კვერცხო! შე ქლიავო! შე ლედვო! შე კოდალა! შე ქათამო! შე სირო! შე ყვავო! (უფრო უხეშიც, რაც იმდენად გავრცელდა, რომ მასთან ბრძოლა უკვე ძნელია). ძმაცაცები ერთმანეთს „ამკობენ“ ასეთი მიმართვებით და შეურაცხყოფად არც მიიჩნევენ.

დიალექტურ არეალში გვხვდება: ქალო! დედაკაცო! კაცო! შორისდებულური მიმართვები: ქა! გო! ცავ! ჯო! ბიო! ქო!

თბილისში გავრცელებულია: ტო! ქუთაისში: სიმონ!

ნიშანდობლივია **პროფესიის** ან **წოდების** დასახელებაც მიმართვად: ექიმო! ბატონო ექიმო! ბატონო პროფესორო!

სამკურნალო დანესებულებაში ექიმი პაციენტს იშვიათად ეუბნება „ქალბატონო/ბატონო“-ს, უფრო ხშირია დეიდა, ბიძია, ბებია, პაპა, ბაბუ (ასაკოვან პაციენტებთან), ბიჭი, გოგონი, შვილო (ბავშვებთან); ექიმი ექთანს ან სანიტარს მიმართავს სახელით, პაციენტი ან დაბალი სამედიცინო პერსონალი კი მას: ექიმო! გიორგი ექიმო! საერთოდ, სამედიცინო დანესებულებებში მკაცრად იცავენ თანამშრომლებში იერარქიულ დამოკიდებულებას (იხ. რუხაძე, 2006).

სკოლაში: მასწავლებელს მოსწავლეები მიმართავენ: მასნ.! ეს უკვე, სამწუხაროდ, თითქმის ნორმად იქცა: გოგი მასნ.! ნინო მასნ.!.; ლექტორს უმაღლეს სასწავლებელში: პატივცემულო! ბატონო ნოდარ! ქალბატონო თამარ!

ეკლესიაში: სულიერ დებსა და ძმებში მიღებულია დაო! ძმაო! მოძღვარს მიმართავენ ასე: მამაო! მამაო გაბრიელ! წინამძღვარ ქალს: დედაო! დედაო ფებრონია!

მიმართვები ახასიათებს არა მარტო ადრესატს (სქესის, ასაკის, რაიმე ნიშან-თვისების, პროფესიის მიხედვით), არამედ ადრესანტსაც: ვიგებთ მისი კულტურის დონეს, წარმოშობას (პროვინციულობას), თავაზიანობას თუ უზრდელობას. ეს ფორმები სოციალურად მარკირებულია, შეიცავს შეფასების ნიშნებს, ასახავს კომუნიკანტთა (ნაცნობების, მეგობრების, ნათესავების, უცნობების) დამოკიდებულებას (მიმართვებზე იხ. აფრიდონიძე, 1997; 2003).

შენ/თქვენ ფორმებთან ერთად ვოკატიური მიმართვების (საკუთარი და საზოგადო სახელების) გამოყენება **ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში ასახავს რთულ ურთიერთდამოკიდებულებას საზოგადოების წევრებს შორის (ნათესაობას, ნაცნობობას, უფ-**

როს-უმცროსობას, სოციალურ მდგომარეობას, ასაკობრივ სხვაობას, საკომუნიკაციო სიტუაციის ხასიათს).

4.3.2.2. ანთროპონიმები მიმართვებად

განვიხილოთ ანთროპონიმთა მიმართვებად გამოყენებასთან დაკავშირებული რამდენიმე საკითხი თანამედროვე ქართულ დიალექტურ მეტყველებაში.

ოფიციალური საკომუნიკაციო რეგისტრი აუცილებლად გულისხმობს სახელის სრულ ფორმას: გიორგი, ნიკოლოზ, ნინო, დავით, თამარ, ქეთევან, მარიამ, არჩილ, თამაზ, კონსტანტინე და სხვ.

არაოფიციალურ (შინაურულ) რეგისტრში საკუთარ სახელს იყენებენ კნინობით-ალერსობითი ფორმით. ზოგიერთი იმდენად გავრცელდა, რომ ცალკე ერთეულად თვლიან (მაკო, მაკა, ქეთი, თაკო, თამთა, თამუნა, გიზი, გუჯა, გოგი, კოტე და სხვ.) და საპასპორტო ოფიციალურ სახელადაა დაფიქსირებული. შეინიშნება ტენდენცია, რომ ბიბლიურ, სახარებისეულ და სხვა უცხოურ საკუთარ სახელებს მოეძებნოს ქართული ან უცხოურიდან გადმოღებული კნინობით-საალერსო ვარიანტები, რომლებშიც ზოგჯერ ძნელი საცნობია სახელი: **იოსები** – სოსო, სოსიკო, სოსუკა, სოსია, სოსოია; **ილია** – ილო, ილიკო, ილუშა, ილა; **დავითი** – დათო, დათა, დათუნა, დათიკო, დათკა, დათია, დათურა; **ივანე** – ივა, ივიკო, ვანო, ვანიჩკა, ვანიკო; **თამარ** – თამუნა, თაკო, თამუკა, თამთა, თათა; **ლიანა** – ლია, ლიკა, ლიკო, ლიკუშა; **სალომე** – სალი, სალუკა, საკო; **მარიამ** – მაკა, მაკუნა, მაკუშა, მაკუშკი, მაკაკო, მარი, მარიკა, მარიკუნა და ა. შ.

ამათგან ზოგს **დადებითი** ელფერი აქვს (**გიორგი**: გიო, გიგა, გიგი, გოგი, გიგუშა; **აკაკი**: კაკო, კაკი, აკა; **ზურაბ**: ზურა, ზუკა, ზუკაკო, ზურიკო; **ირაკლი**: იკაკო, იკა, ირა; **ლევან**: ლევიკო, ლევანიკო, ლევანჩო; **ავთანდილი**: ავთო, ათუკა, ათული; **ქეთევან**: ქეთი, ქეთა, ქეთინო, ქეთათო, ქეთუშა, ქეთუნია, ქეთურა, ქეთუშკი; **ნინო**: ნინი, ნინკა, ნინუცა, ნინჩო, ნინუჩო, ნინუსია; **თინათინ**: თიკო, თიკა, თინიკო, თინა; **რუსუდან**: რუსიკო, რუსი, რუსო, რუსა, რუსკა; **ელენე**: ელიკო, ელა, ელენკა; **ელისაბედ**: ელისო, ლიზი, ლიზიკო, ლიზა), ზოგს კი – **უარყოფითი** ან აშკარად დიალექტური (გიგაია, გიგოია, ლევანია, ავთოია, ქეთინია, ქეთოია, ნინოია, ნინიკია, თინიკია...). დღევანდელ ახალგაზრდობაში მოდურია: სალო, სალი, საკო, ლევიკო, გიზი, გუჯა, იკაკო, იკა, თაკო, მაკო, ნინი, ნინუცა, ნინიკო, ელი, თამთა, თეკლა, გვანცა, მიშკა, ნანკა, ვიკა, ნინკა, ელენკა, ნინჩო და ა. შ. (გამოკ. 2, 3).

სტატისტიკური სოციოლოგიური მონაცემებით, საქართველოში ყველაზე გავრცელებულია რამდენიმე სახელი: **გიორგი, დავითი, ნინო, თამარი, სალომე**. აშკარაა შვილებისთვის ისტორიული და ბიბლიური სახელების შერჩევის ტენდენცია: **ერეკლე, ირაკლი, ცოტნე, ლუკა, ლაშა, საბა, სულხანი, მარიამი** და სხვ. (იხ. სილაგაძე/თოთლაძე, 1997).

ვფიქრობთ, ეს ფენომენი ძალზე საინტერესოა როგორც წმინდა და ლინგვისტური, ისე სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით (იხ. ლლონტი, 1983; 1986; ჭუმბურიძე, 1977; 1982; აფრიდონიძე, 2003).

სტუდენტებში გამოკითხვამ დაადასტურა ახალგაზრდების ემოციური დამოკიდებულება საკუთარ სახელებთან. გამოკითხულთა **85%-ის აზრით**, თბილისში საკუთარ სახელთა, მათი ფორმების მოდა არსებობს და ძველმოდურად მიიჩნევენ სახელებს: ჟუჟუნა, მაყვალა, ციალა, ლიანა, ლამარა, ლენა, ნადია, ნანული, მზევინარი, ნუგზარი, ვახტანგი, ჯემალი, ჯუმბერი, ხოლო ბერძნული სახელები უკვე მხოლოდ დიდი ბებია-პაპების კუთვნილებად აღიქმება: აგრაფინა, პელაგია, ეფროსინე, ავქსენტი, ბიკენტი, გერონტი, დომენტი, ეგვრაფი, ელფეთერი, კორნელი, ოლიფანტი და სხვ.

მოდად იქცა საკუთარ სახელთა რუსულიდან ნასესხები დაბოლოებები: **-კა**: ნანკა, ნინკა, ირინკა, მიშკა, დათკა, ელენკა, ლენკა, ნატკა; ასევე სუფიქსები: **-იკ(ა), -ჩიკ, -ჩო, -უსია, -ულია, -შკა(ი)**: პავლიკ(ა), ტოლიკა, ლევანჩიკ, ვალერჩიკ, ნინჩო, ლევანჩო, მანჩო, თამუსია, ტატულია, ქეთუშკი... ქართულისაგან განსხვავებით, **-კა** სუფიქსს საკუთარ სახელებთან რუსულში უარყოფითი ემოციურ-ექსპრესიული ელფერი ახლავს და ნაკლებად თავაზიან მიმართებებში გამოიყენება მოზარდთა წრეში, თუმცა გარკვეულწილად ზოგჯერ ინტიმურ, ახლობლურ ნიუანსსაც შეიცავს (იხ. ფორმანოვსკაია, 1987, 99).

ახალგაზრდები მტკივნეულად განიცდიან, თუ მათ მოძველებული, არამოდური სახელები ჰქვიათ (ბუბიის ან პაპის) და ცდილობენ, გადაიკეთონ. განსაკუთრებით შეინიშნება ეს პროვინციიდან ჩამოსულ სტუდენტებში, რომლებსაც სურთ თბილისელებს დაემსგავსონ და მალე ზურაბი ან ზურიკო იქცევა ზუკად, ირაკლი – იკაკოდ, იკად, სალომე – საკოდ და სალიდ, ქეთევანი – ქეთად, ქეთუშად, ელგუჯა – გუჯად, მიხეილი – მიშკად, თინათინი – თიკოდ, თამარი – თაკოდ ან თამთად, ნინო – ნინიდ ან ნინკად, ციციინო – ციციდ, მანანა – მანჩოდ ან მაცაცოდ და ა.შ. მაგ., ერთ-ერთმა სტუდენტმა ლექტორს სთხოვა, მე გულიკო არ მქვია, **გულინკა** დამიძახეთო. მერე

დაიწყო დასაბუთება, რომ ეს სახელი ბებიას ხათრით დაარქვეს, რომ ალიზიანებს, აკომპლექსებს და თავი რომ უფრო თანამედროვედ და უკეთ იგრძნოს, „გულინკათი“ შეიცვალა (გამოკ. 2); სხვა სტუდენტმაც, რომელსაც ვარვარა ერქვა, თავაზიანად ითხოვა, ძალიან დამავალებთ, ეგებ „ბარბარე“ დამიძახოთო (გამოკ. 3).

ზოგიერთ ენაში საკუთარი სახელი უცვლელია და კნინობით-ალერსობითი ფორმები არ გააჩნია. მაგ., გერმანიიდან ჩამოსულ, წარმოშობით ქართველ დავით კ-ს ძალიან გაუკვირდა, რომ ლექტორმა „დათო“ დაუძახა. სტუდენტმა გაუსწორა, რომ მას „დათო“ კი არ ჰქვია, არამედ „დავითი“ (გამოკ. 3).

ადამიანები დიდ ყურადღებას აქცევენ, თუ ვინ როდის როგორ მიმართავთ და მშვენივრად ამჩნევენ, როდისაა მიმართვა თავაზიან-ოფიციალური, თბილი, ყურადღებიანი, შინაურულ-ახლობლური, როდის აისახება მასში ადრესატისადმი დამოკიდებულების ცვლა.

ყოველივე ზემოთქმული მონიშნავს, რომ **სოციალურ მიმართებად გამოყენებულ ადამიანთა სახელებს მარტო ყურადღების მისაპყრობი დანიშნულება კი არა აქვთ, არამედ რთულ სოციალურ ურთიერთდამოკიდებულებებს ასახავენ. მათთან დაკავშირებულია ნეგატიური თუ პოზიტიური ემოციები, შეფასებები, შეუძლიათ განწყობის შექმნა, მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენენ დიალოგის მსვლელობაში და საუბარში შემოაქვთ ამა თუ იმ რეგისტრის ელფერი (ურთიერთობის ტონალობა).** საინტერესოა, რომ ირონიით ან ხუმრობით შეიძლება რომელიმე რეგისტრის დამახასიათებელი მიმართვები საპირისპიროდ იქნეს გამოყენებული (მაგ., გადაცემაში „ბასტი-ბუბუს კარუსელი“ წამყვანი ხშირად მიმართავს პატარა მონაწილეებს „თქვენობით“, ბატონო/ქალბატონოთი და სერიოზული გამომეტყველებით, რაც აძლიერებს იუმორისტულ ეფექტს).

ქართული დიალოგური მეტყველება

(ზოგადი მიმოხილვა და დასკვნები)

1. XX საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან დაიწყო ენობრივი მოვლენების კვლევა ადამიანის ფაქტორის გათვალისწინებით ანუ ცოცხალი ენის შესწავლა ბუნებრივ გარემოში, რაც იქცა ენათმეცნიერების მობრუნებად პრაგმატიკისაკენ.

პრაგმატიკის კვლევის საგანია მეტყველებაში ენობრივ ნიშანთა ფუნქციონირება და კომუნიკაციური ურთიერთობის წესები. ლინგვისტიკის პრაგმატიკულ დარგებად მიიჩნევენ: სამეტყველო აქტების თეორიას, კონვერსაციული იმპლიკატურის თეორიას, ტექსტის ლინგვისტიკას, საუბრის (დისკურსის) ანალიზს და სხვ. **დისკურსის (საუბრის) ანალიზის** საკვლევი ობიექტია დიალოგური მეტყველება პარავერბალურ და არავერბალურ საშუალებებთან კომპლექსში.

2. ლინგვისტიკაში დღემდე სადავოა ტექსტისა და დისკურსის ლინგვისტიკათა კვლევის საგნები და საზღვრები, რადგან ფართო მნიშვნელობით ტექსტი და დისკურსი სინონიმებად გამოიყენება. ჩვენ უპირატესობას ვანიჭებთ ტერმინ **დიალოგ (დიალოგურ მეტყველებას)**, რითაც ხაზს ვუსვამთ ზეპირმეტყველების ამ ფორმის ინტერაქციურობას.

დიალოგური მეტყველების ანალიზი ემპირიულად ორიენტირებული მეთოდია, რომლის მეშვეობითაც შეისწავლება საუბრის (დიალოგისა და პოლილოგის) ორგანიზაციულ-სტრუქტურული ასპექტები და მისი პრაგმატული ორიენტაცია.

3. დიალოგური მეტყველების კვლევის ისტორია არც ისე ხანგრძლივია. ლინგვოპრაგმატიკაში ახალ ეტაპად იქცა საუბრის ანუ დისკურსის ანალიზის ჩამოყალიბება ცალკე ენათმეცნიერულ დარგად. საზღვარგარეთულ და რუსულ ლინგვისტიკაში ამ მიმართულებით გამოიყოფა შესასწავლი პრობლემების ფართო სპექტრი: ზოგადთეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები, ანალიზის ხერხები, დიალოგის ექტრალინგვისტური ფაქტორები, დისკურსის ძირითადი ერთეულები, ჯერობის მექანიზმი, დიალოგის სტრუქტურა და ფაზები, კომუნიკანტთა ქმედებები და უფლება-მოვალეობები, კომუნიკაციის კონკრეტული სახეები სხვადასხვა სიტუაციაში (ტელე- და რადიოსაუბრები, კონსულტაციები, სამედიცინო-თერაპიული საუბრები, მასწავლებლისა და მოსწავლის, ლექტორისა და სტუდენტ-

ტის საუბრები, სასამართლოში, პარლამენტში, საჯარო დაწესებულებებში წარმართული საუბრები და სხვ.), გენდერის პრობლემები, ფატიკური კომუნიკაცია და მისი სემანტიკური ჯგუფები, დისკურსის მარკერები, პარალინგვიზმები, არავერბალური საშუალებები, სამეტყველო ეტიკეტის საკითხები და სხვ.

საქართველოში დაწყებულია ტექსტისა და დისკურსის პრაგმატიკული ხასიათის კვლევა, ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კვლევები ქართულენოვანი მასალის საფუძველზე.

4. სამეტყველო აქტის მონაწილეები არიან **კომუნიკანტები** (ადრესანტი და ადრესატი), ხოლო დიალოგის ძირითადი ერთეულებია: რეპლიკები, **ჯერი**, **ჯერობა**, დიალოგის სიგნალები, მიმართვები. დიალოგის სპეციფიკას განაპირობებს საუბრის მონაწილეთა ჯერის ცვლა (ჯერობა), ე.ი. მოუბრისა და მსმენელის როლების მონაცვლეობა. დიალოგური მეტყველების ყველაზე გავრცელებული ფორმაა **კითხვა-პასუხი**, გვხვდება **დისკუსია**, ვრცელ რეპლიკაში შეიძლება ჩართული იყოს **თხრობის** ეპიზოდიც.

5. დიალოგური მეტყველების ენობრივ-არაენობრივი მახასიათებლების შერჩევა დამოკიდებულია გარეენობრივ ფაქტორთა კომბინაციაზე კონკრეტულ სიტუაციაში.

ქართული დიალოგური მეტყველების რელევანტური ექსტრალინგვისტური ფაქტორები დაყვავით სამ ჯგუფად: **I. კომუნიკანტები**: მათი რაოდენობა; მოუბარი პირისა და მსმენელის სოციალური მახასიათებლები; კომუნიკანტთა ურთიერთდამოკიდებულება ანუ იერარქიულობის ხარისხი – ფსიქოლოგიური, ინტელექტუალური სიმეტრია-ასიმეტრია და ფიზიკური დისტანცია; მოუბარი პირის ინტენცია და შერჩეული საკომუნიკაციო სტრატეგია; კომუნიკანტთა ენობრივ-პრაგმატიკული ანუ საკომუნიკაციო კომპეტენცია და ურთიერთქმედების ნორმები. **II. საკომუნიკაციო სიტუაცია** ანუ **გარემო**: 1. სოციალური ჩარჩო (ოფიციალურ-საქმიანი და არაოფიციალური); 2. ფსიქოლოგიური გარემო; 3. დროულ-სივრცული მიმართება (საუბრის დრო და ადგილი ანუ ფიზიკური გარემოცვა); **III. დიალოგური მეტყველების შინაარსი და ფორმა**: 1. საუბრის თემა; 2. სამეტყველო არხი (ზეპირი ან შერეული); 3. სასაუბრო მანერა (სერიოზული, სახუმარო, დაუდევარი); 4. სამეტყველო ფორმა: სტილი (ნეიტრალური, ოფიციალური, შინაურული); მეტყველების სიტუაციური ვარიანტი; სოციოლექტი; ლოკალური ვარიანტი (დიალექტი, სალიტერატურო ენა); დიალოგის წარმართვის ხერხი.

ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა ჩვენეული კლასიფიკაცია ეყ-

რდნობა სოციოლინგვისტთა გამოცდილებას და აკონკრეტებს მას.

6. ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მოსაუბრეთა სოციალური მახასიათებლები: **სოციალური როლი ან სტატუსი, ასაკი, განათლების დონე, სოციალური მდგომარეობა, თანამდებობა და წარმომავლობა**. ამ თვალსაზრისით არსებობს **სიმეტრიული** და **ასიმეტრიული** საუბრები (როცა სოციალური პარამეტრები არათანაბარია). მათში განსხვავებულია პარტნიორთა სამეტყველო ქცევები და საუბრის თანმხლები საშუალებები.

ა. **სოციალური სტატუსის** მიხედვით დაცულია „სწორ-უფროსულ-უმცროსული“ დამოკიდებულება ანუ იერარქია, რაც ვლინდება განსხვავებული საკომუნიკაციო რეგისტრის შერჩევაში: კომუნიკანტთა შორის დისტანციის არსებობის დროს გამოყენებულია **ოფიციალური** საკომუნიკაციო რეგისტრი, თანასწორობის შემთხვევაში – **არაოფიციალური** (შინაურული).

ბ. **ასაკი**: შეიმჩნევა დიალოგური მეტყველების დიფერენციაცია ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით: კლასიკური განათლების მქონე **ძველი** თაობის ინტელიგენტებისთვის დამახასიათებელია სიდარბაისლე, სიდინჯე, აულელვებლობა, თავაზიანობა, წიგნიერება; **საშუალო** თაობის ინტელიგენტების (ძირითადად ქალების) მეტყველებისთვის – ე. წ. რუსულ-ქართული „სალონური საუბრები“, რაც ხშირად ითვლებოდა ინტელექტის საზომად, განსაკუთრებით 60-80-იან წლებში; ეს მოდა გადმოიღეს თბილისელმა ახალგაზრდებმაც, რაც გამოწვეულია გამორჩეულობის, არაპროვინციულობის ხაზგასმის სურვილით; დღევანდელი ქართველი **ახალგაზრდების** მეტყველებაში საგრძნობია ლექსიკის სიმწირე, მოდური რუსული და ინგლისური სიტყვები (ბარბარიზმები), ჟარგონიზმები, ზმნად ქცეული არაქართული სიტყვები, თუმცა, მეორე მხრივ, ვლინდება დინამიკურობა, მდიდარი ფანტაზია ახალ ენობრივ ფორმათა შექმნაში, სწრაფვა ინოვაციებისკენ, ექსტრავაგანტურობისკენ, ყოფითი მეტაფორიზაცია, მიმართვების მრავალფეროვნება, მეტსახელთა გამოყენების სიხშირე; თბილისში შეიმჩნევა საკუთარ სახელთა და მათი კნინობით-ალერსობითი ფორმების მოდაც.

გ. **სქესის** მიხედვით ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში დიდი დიფერენციაცია არ შეიმჩნევა. ერთი მხრივ, აშკარაა ქართველი ქალის მორიდებულობა, თავმდაბლობა, პასიურობა საუბრებში, მაგრამ, მეორე მხრივ, ვლინდება უკუპროცესიც: სწრაფვა ემანსიპაციისაკენ, რაც ასახულია მეტყველებაშიც. ქართველი ქალი საუბარში

უფრო კორექტულია, იცავს სამეტყველო ეტიკეტის წესებს, ერიდება ადრესატის ლანძღვა-გინებასა და შეურაცხყოფას, თავშეკავებულია, იჩენს განსაკუთრებულ დელიკატურობასა და გულისხმიერებას, თანაუგრძნობს პარტნიორს – დაუფარავად გამოხატავს **ემპათიას**. ამას გარდა, ქალები მამაკაცებთან შედარებით უფრო ინტენსიურად იყენებენ ემოციურ ლექსიკურ საშუალებებს, უკუკავშირის ენობრივ-არაენობრივ სიგნალებს.

დ. **წარმომავლობა** ვლინდება საუბრების ენობრივ-არაენობრივ პარამეტრებში. ამ მხრივ გამოვყავით **ურბანული** (თბილისური) და **არაურბანული** (პროვინციული) ტიპი.

ე. **ეროვნულ-კულტურული სპეციფიკა**. ჩამოთვლილ ინსტიტუციათა რაოდენობის ან უკვე შესწავლილი დიალოგების ფორმათა მიხედვით ძნელი სათქმელია, ვლინდება თუ არა მათში ეროვნულ-კულტურული თვისებები. საუბრების ზოგადი მახასიათებლები იმდენად მსგავსია სხვადასხვაენოვან გარემოში, რომ ერთი შეხედვით განსხვავება არ იგრძნობა.

თუ ქართულ ყოფას გადავხედავთ, უცხოელისთვის თვალში საცემია სხვაობა მეტყველების თანმხლებ საშუალებებში (ემოციურობა და ინტენსიურობა), ქართული სუფრის (ლხინისა თუ ჭირის) წარმართვის წესებში, თამადის ენამზეობაში; ოფიციალურ სიტუაციებში – ნაკლებ პედანტურობაში, რეგლამენტისა და რეგისტრის შესაბამისი სტილის დაუცველობაში; **ყოფითს საუბრებში** – ხუმრობების ჩართვაში (ე.წ. მასხრობა, ლადაობა ან შაყირი), სიტყვებით თამაშში, სააალერსო ფორმულების, **ფრაზეოლოგიური** ერთეულებისა და ენამოსწრებული თქმების გავრცელებულობაში და სხვ.

7. ნებისმიერ ლინგვისტურ თუ ექსტრალინგვისტურ საშუალებას აქვს **მარკირებული** და **არამარკირებული** სინონიმები.

დიალოგურ მეტყველებას თან ახლავს არავერბალური საშუალებები, ასევე დამახასიათებელია ფონაცია (ინტონაცია, საუბრის ტემპი, პაუზები, ხმის დინამიკა, ტემბრი), მაგრამ საკომუნიკაციო მნიშვნელობა ენიჭება **პარალინგვიზმების** მარკირებულ სახეობებს: აჩქარებულ ან შენელებულ ტემპს, ძალზე ხმამაღლა ან ჩუმად ლაპარაკს, ხშირ პაუზებს ან უპაუზო საუბარს, თუმცა ეს ვლინდება ზოგჯერ არა მთელი საუბრის მანძილზე, არამედ მის გარკვეულ მონაკვეთში ან თუნდაც ცალკეულ ერთეულში (მაგ., ხაზგასმით ნელა ან ჩუმად სიტყვის წარმოთქმა, ხელის მოძრაობით მისი სემანტიკის გამოკვეთა და სხვ.), მნიშვნელოვანია დუმილის საკომუნიკაციო დატვირთვა, ასევე ღიმილი, ჩაცინება, ჩახველება, მთქნარებაც კი.

8. **არავერბალური** საშუალებები (საკომუნიკაციო მნიშვნელობის მქონე მოძრაობები ანუ **კინესიკა**) მოიცავს უესტიკულაციას, მიმიკას, მხედველობით კონტაქტს, პოზას, პროქსემიკას (კომუნიკანტთა სივრცულ განლაგებას), ტაქტილურ არხს (კოცნას, ამბორს, ხელის გადასმას, ჩამორთმევას და სხვ.). ესაა ვერბალური კომუნიკაციის თანხლება, რომელიც შეიძლება იყოს საუბარში გამოთქმული აზრის სინონიმური ან საპირისპირო სემანტიკისა. კინესიკა ხაზს უსვამს კომუნიკანტთა დამოკიდებულებას, ავსებს მათს რეპლიკებს, აწესრიგებს დიალოგის ორგანიზაციულ-შინაარსობრივ მხარეს (ჯერის მიღებას, გადაცემას, დიალოგის ფაზების გამოყოფას და სხვ.) ან აფასებს გამონათქვამს.

ზოგჯერ საუბრის ტემპი განსაზღვრავს მის ფონაციურ თავისებურებებს (სიტყვათა შემოკლებას, ბგერების ამოვარდნას, თანხმოვანთა ჯგუფების გამარტივებას). ზეპირმეტყველებაში თვალში საცემია ელიფსური წინადადებების, შეწყვეტილი სტრუქტურების, მოკლე კითხვა-პასუხების სიხშირე, გამეორებები, სინტაქსური მთელის დანაწევრება, პერიფრაზები.

9. ძნელია საუბრის ტიპების უნივერსალური დაჯგუფება, მაგრამ მაინც ვცადეთ, მოგვეცა ქართული საუბრების ჩვენეული კლასიფიკაცია: 1. საუბრის წარმართვის ხასიათის მიხედვით გამოვყავით ორი ძირითადი ჯგუფი: I. უშუალო (პირისპირ) და II. გაშუალებული (თანამედროვე საკომუნიკაციო საშუალებებითა და მასმედით):

I. უშუალო საუბრები: სიმეტრიული დიალოგები ნაცნობებთან (ნათესავებში, მეგობრებში, კოლეგებში; სუფრასთან) და ასიმეტრიული ყოფითი საუბრები (არაოფიციალურ და ოფიციალურ გარემოში); **ა. ოფიციალურ-საქმიან** გარემოში: სამეცნიერო, სასწავლო, პოლიტიკისა და დიპლომატიის, პროფესიული (დარგობრივი) სფეროები, სამართალდამცავ ორგანოებში, სამკურნალო დაწესებულებებში; **ბ. არაოფიციალურ** გარემოში: ყოფითი საუბრები მომსახურების სფეროში, ტრანსპორტში, მაღაზიებსა და სუპერმარკეტებში, კულტურულ-გასართობ დაწესებულებებში.

II. გაშუალებული დიალოგები: თანამედროვე საკომუნიკაციო საშუალებებითა (ტელეფონით, კომპიუტერით) და მასმედიაში (რადიო, ტელევიზია).

თემის მომზადებულობის მიხედვით გამოიყოფა დიალოგის ორი ძირითადი ტიპი: 1. წინასწარ დადგენილი, ფიქსირებული თემების შემცველი; 2. მოუმზადებელი, სპონტანური საუბრები. შეიძლე-

ბა იყოს ბუნებრივი, ინსცენირებული ან ფიქტიური დიალოგები, რაც განაპირობებს კიდეც მათს ფორმას.

10. ქართული დიალოგური მეტყველების ანალიზი მოიცავს მის ორგანიზაციულსა და თემატურ-შინაარსობრივ მხარეს **მაკრო-**, **საშუალო** და **მიკროდონეებზე**. საუბრის ენობრივი სპეციფიკა მეტნაკლებად ვლინდება სამივე დონეზე, მაგრამ ამ თვალსაზრისით ძირითადია მიკროდონე (ლექსიკურ-გრამატიკული).

ამას გარდა, კონკრეტულ სახეობაში თავაზიანობის ფენომენი განსაზღვრავს დიალოგური მეტყველების წარმართვის წესებსა და პარამეტრებს. **თავაზიანობის ველი** მოიცავს ადამიანის ვერბალურ-არავერბალურ ქცევას, ყველა ენობრივი დონის ერთეულს (სიტყვას, სამეტყველო აქტს, რეპლიკას, მთელ საუბარს). ამ ველის დონეები მჭიდროდაა დაკავშირებული დისკურსის ანალიზის დონეებთან. მაგალითად, ქართულში თავაზიანობის ველის **მიკროდონე** მოიცავს მორფოლოგიურ-ლექსიკურ საშუალებებს (მათ შორის ევფემიზმებს), **შუა დონე** – გამონათქვამებს, ირიბ სამეტყველო აქტებს, ფატიკური კომუნიკაციის სემანტიკურ-თემატურ ჯგუფებს; **მაკროდონე** კი აერთიანებს მეტყველების დიდ სეგმენტებს (რეპლიკას, კომუნიკანტთა სიგნალებს, მთელ საუბარს).

საკომუნიკაციო კომპეტენცია მოიცავს ამ საშუალებათა სწორად შერჩევის უნარს. ამიტომ დისკურსის ანალიზი მჭიდროდაა დაკავშირებული სამეტყველო ეტიკეტისა და თავაზიანობის წესებთან.

11. ქართული დიალოგური მეტყველების **მაკროდონეზე** განვიხილეთ საუბრის ფაზები: 1. დასაწყისი ანუ შესავალი; 2. ძირითადი ნაწილი (თემის გაშლა, თემათა ცვლა, არგუმენტირება და სხვ.); 3. დასასრული ანუ დასკვნითი ნაწილი. თითოეული ფაზის ხანგრძლივობა და ფორმა დამოკიდებულია სიტუაციაზე, კომუნიკანტთა ინტენციაზე, სამეტყველო ეტიკეტის წესებზე. ქართულ სინამდვილეში **სიმეტრიული ყოველდღიური** დიალოგების დასაწყისი და ბოლო ფაზები ყველაზე მეტადაა რიტუალიზებული, ხშირად შედგება ფატიკური კომუნიკაციის ერთეულებისაგან (მისალმება, მადლობა, ბოდიში, გამომშვიდობება, მოკითხვა).

12. ქართულ სინამდვილეში შედარებით **ტაბუირებული** და **საჩოთირო** თემებია: ინტიმური საკითხები, სექსუალური პრობლემები (თუმცა თანდათან ეს ტაბუ ირღვევა), საუბარი კომუნიკანტის ფიზიკურ ნაკლსა და ავადმყოფობაზე, მის წარუმატებლობასა და მარცხზე.

ყოველდღიურ ყოფაში ყველაზე გავრცელებული თემებია: საუბარი ამინდზე, ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე, ოჯახის წევრებ-

ზე (განსაკუთრებით, შვილების წარმატებებზე), საყოველთაო გაჭირვებაზე, უფულობაზე, ხელფასებზე, მთავრობის პოლიტიკაზე და ა. შ. ასეთ საუბრებში უფრო მნიშვნელოვანია ფაქტიური I და III ფაზა ანუ კონტაქტის დამამყარებელი გულთბილი დამოკიდებულების გამოსატყა.

ოფიციალურ გარემოში კი ძირითადი ყურადღება ექცევა საუბრის საშუალო ფაზას, თუმცა არც დასაწყისი და ბოლო ფაზებია არაარსებითი.

საუბრის ფაზების ცვლას აწესრიგებს სპეციალური სიგნალები (საკომუნიკაციო სიტყვები, პარალინგვიზმები ან არავერბალური საშუალებები).

საუბრის წარმატებით წარმართვისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ინიციატორის ოსტატობას (მაგ., სამეცნიერო დისპუტებზე, ტელე- და რადიოდებატებზე). ის აკონტროლებს რეპლიკათა ხანგრძლივობასა და ცვლას (ჯერობას), აკეთებს კომენტარებს, აზუსტებს ნათქვამს, ბოლოს კი აჯამებს ყველას გამოსვლას. ცხადია, ეს შედარებით ნაკლებად ეხება ყოველდღიურ სპონტანურ საუბრებს ახლობელთა წრეში და დამახასიათებელია ოფიციალური დიალოგებისათვის.

13. საუბრის ანალიზის **შუა დონეზე** გავარკვეთ კომუნიკანტთა განსხვავებული როლები, რეპლიკათა ფუნქციები, მათი თემატური ურთიერთკავშირი; გამოვყავით ინსტიტუციური (ანუ ორგანიზატორული) და სიტუაციური, ინიციატორული და რესპონდენტური, მუდმივი და ცვლადი (აქციდენტური), სიმეტრიული და ასიმეტრიული როლები. ქართულ დიალოგებში ჩვეულებრივია **როლების კონფლიქტიც**, როცა სიტუაციური როლი ეწინააღმდეგება კომუნიკანტის სოციალურ სტატუსს.

14. ცხადია, ანალიზის **მიკროდონეზე** ყველაზე მეტად გამომჟღავნდება მისი სპეციფიკა, რადგან ეს დონე მოიცავს ვერბალურ საშუალებებს გარეენობრივ ფაქტორებთან კავშირში. ჩვენ დავაჯგუფეთ ზმნის გრამატიკული კატეგორიები საკომუნიკაციო მოდელის კომპონენტებთან მიმართებაში:

I. კომუნიკანტებთან (და მოქმედების სუბიექტ-ობიექტთან): პერსონალობა (პირი და რიცხვი), დესტინაცია (ქცევა, ადრესატობა), კონტაქტი, გვარი.

II. უზნობის მომენტთან: ტემპორალობა (დრო, ასპექტი, გზისობა).

III. კომუნიკაციის (და მოქმედების) ადგილთან: ლოკალიზაცია (გეზი, ორიენტაცია, სიტუაცია).

IV. მოუბარი პირის დამოკიდებულება სინამდვილესთან და გამონათქვამის მიმართება რეალობასთან: მოდალობა (კილო, უნახაობითობა ანუ აქტი).

ძირითადი ლინგვისტური პარამეტრები დავახასიათეთ სამი დონის მიხედვით: **I. მორფოლოგიური**, **II. ლექსიკური** (შეიძლება ვუნოდოთ მორფოლექსიკურიც), **III. სინტაქსური**; სტილისტური დონე კი განვიხილეთ საკომუნიკაციო რეგისტრებთან.

15. **მორფოლოგიურ დონეზე** ქართული დიალოგური მეტყველებების სპეციფიკად მივიჩნევთ მორფოსემანტიკურ კატეგორიათა აქტუალიზებას და მდიდარ სემანტიკურ-სტილისტურ დიფერენციაციას. პერსონალობა, მოდალობა და ტემპორალობა მჭიდროდ დაკავშირებული კატეგორიებია და წარმოდგენილია ზმნის ულღებადი ფორმით – **მწკრივით**, რომლის პოლიფუნქციურობა ვლინდება სხვა საკომუნიკაციო ერთეულებთან და ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებთან კავშირში.

დიალოგურ მეტყველებაში **პერსონალობის** კატეგორიაში ხდება პირისა და რიცხვის ნაწილობრივი ან სრული ტრანსსემანტიზაცია, შეიძლება პირი განზოგადდეს ან იქცეს განუსაზღვრელად; ამ სპეციფიკის გათვალისწინებით ჩვენ საჭიროდ მივიჩნევთ, რომ „შენ“ პირის ნაცვალსახელი ჩაითვალოს განზოგადებულადაც და პირის სემანტიკურ სახეობებად გამოიყოს: განუსაზღვრელი და განზოგადებული პირები, თანაგრძნობის (ანუ ემპათიის) „ჩვენ“, განდიდების (ე. წ. სამეფო) „ჩვენ“, „ავტორისეული ჩვენ“ და თავაზიანობის „თქვენ“.

ჩვენი აზრით, პირის სემანტიკური ტრანსპოზიციის (ურთიერთჩანაცვლებისა და ტრანსსემანტიზაციის) უნარი უნივერსალური ლინგვისტილისტური მოვლენაა, რომლის მიზეზი პრაგმალინგვისტურ და სოციოლინგვისტურ სფეროებშია, რადგან ასახავს ადამიანური ურთიერთობების მრავალფეროვან სპექტრს.

თავაზიანობას კი მივიჩნევთ ექსტრალინგვისტურ ფაქტორთა უნივერსალურ ერთობლიობად, რომელიც განაპირობებს კომუნიკაციაში ენობრივ-არაენობრივი საშუალებების შერჩევას, მორფოსემანტიკური კატეგორიების ტრანსსემანტიზაციას.

16. ქართულში **მოდლობის** მორფოსემანტიკურ ველში გამოვყავით გრამატიკული და ლექსიკური დონეები: **I. მორფოლოგიური დონე**: ზმნის კილო, ზოგიერთი მწკრივი, ზმნისწინთა სემანტიკური ნიუანსები; **II. ლექსიკური დონე**: მოდალური კომუნიკაციური

ერთეულები (მოდალური ზმნები, ზმნიზედები, ნაწილაკები, მათ შორის – სხვათა სიტყვის; ჩართული სიტყვა-გამოთქმები, შორისდებულები); III. **სინტაქსური** დონე: წინადადებათა სახეები მოდალობის მიხედვით; მიმღობური კონსტრუქციები; დამოკიდებულ წინადადებათა ზოგიერთი სახე.

უნახაობითობისა და უნებლიობის ზმნურ ფორმებს ვაერთიანებთ მოდალობის კატეგორიაში: კერძოდ, **უნახაობითობა ჩავთვალეთ ზმნის კილოს ცალკე სახედ, ხოლო უნებლიობა – მოდალობის ერთ-ერთ სემანტიკურ სახესხვაობად.** ჩვენი აზრით, მოდალურ ნიუანსებს გამოხატავს ასევე **გუნების, მიჩნევისა და შესაძლებლობის** ვნებითები (ე. ნ. პოტენციალისი).

ქართულ **ოფიციალურ** საუბრებში თავაზიანობის ხაზგასასმელად გავრცელებულია აღწერილობითი ვნებითის ფორმები და ფუნქციურზმნიანი შესიტყვებები, თუმცა ეს „ფსევდოკულტურულობის“ მაჩვენებელი უფროა.

მორფოსემანტიკურ კატეგორიათა ექსპლიციტური ფორმები დიალოგურ მეტყველებაში **იმპლიციტურად** დამატებითს ნიუანსებს იძენს და ზოგჯერ მხოლოდ თავაზიანობას უჩვენებს (მაგ., პირის მეორეული მნიშვნელობები, კავშირებითი კილოს ფორმები, ხოლმეობით-შედეგობითის მწკრივი და სხვ.).

17. **მორფოლექსიკურ** დონეზე გამოვყავით **შენ/თქვენ** პირის ნაცვალსახელები, ვოკატიური მიმართვები, ტიტულირება, პერფორმატიული ზმნები, ლექსიკური ევფემიზმები, მოდალური საკომუნიკაციო ერთეულები: ზმნები, ზმნიზედები, ნაწილაკები, შორისდებულები, ჩართულები, რომელთაც აქვთ ე. ნ. „ზღუდის“ ფუნქცია და ხშირად წარმოადგენენ მოუბარი პირის ან მსმენელის სიგნალებს.

18. თქვენობითი ფორმის, პირში მონაცვლე ზმნებისა და სააღერსო თავაზიანი ფორმულების არსებობა **უფლებას გვაძლევს, რომ ქართულში გამოვყოთ თავაზიანობის მორფოსემანტიკური კატეგორია.** ამას კიდევ ერთხელ ადასტურებს ეტიკეტურ ფორმულებში იმპლიციტურად გამოხატული პირის სწრაფვა ექსპლიციტურობისკენ ანუ თავაზიანობის ფორმების გრამატიკალიზაციის ტენდენცია (**-თ** ფორმანტის გაჩენა უპირო ფორმებში) (იხ. კიკვიძე, 2004).

19. **სინტაქსურ დონეზე** დიალოგური მეტყველებისთვის დამახასიათებელია ჩართული სიტყვა-გამოთქმები, გამონათქვამის მოდალობის შეცვლა (თხრობითის ან ბრძანებითის ჩანაცვლება კითხვითით), რიტორიკული კითხვის მოშველიება; „ხომ“ და „ვერ“

ნაწილაკიანი კითხვითი წინადადებების გამოყენება თავაზიან თხოვნაში; პირობით დამოკიდებული წინადადებები, ქვემდებარული და დამატებითი დამოკიდებული წინადადებების კითხვითი ფორმები (თუ შეიძლება, რომ... შეიძლება, რომ დამეხმაროთ? შეგიძლიათ, რომ ეს საქმე მომიგვაროთ?); ელიფსური წინადადებები და სხვ.

20. დიალოგური მეტყველებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ე.წ. დიალოგის სიგნალებს, რომლებიც დავყავით ორ მთავარ ჯგუფად: **I. კომპოზიციურ-შინაარსობრივ სიგნალებად და II. მაკავშირებლებად (კონექტორებად).**

I. კომპოზიციურ-შინაარსობრივი სიგნალებია: ა. 1. საუბრის დასაწყისის; 2. ჯერობის (ა. ინიციატორები ანუ დაწყების მაჩვენებლები; ბ. ჯერის გადაცემის; გ. რეპლიკათა თანამიმდევრობის; დ. დამასრულებლები ანუ ტერმინატორები); ბ. 1. მოუბარი პირის სიგნალები ადრესატის ყურადღების მისაპყრობად და მასთან კონტაქტის დასამყარებლად; 2. მსმენელის უკუკავშირის სიგნალები; 3. გამონათქვამის შემარბილებელი სიგნალები ანუ „ზღუდე“.

II. კონექტორები ანუ **მაკავშირებლები**, რომლებიც გამოხატავენ ლოგიკურ-სემანტიკურ მიმართებებს თვით გამონათქვამის შიგნით (დაჯგუფება, იგივეობა, დაცალკეება, დაპირისპირება, შედარება, მიზეზობრივი ან მიზნობრივი მიმართება, თანადროულობა, უწინარესობა და სხვ.). კონექტორები მორფოლოგიურად კავშირები ან ზმნიზედებია.

დიალოგში რეპლიკათა შორის **ბმულობა** ყოველთვის აშკარა არაა. სამეტყველო ეტიკეტი ითვალისწინებს კომუნიკანტთა შეუფერხებელ საუბარს, ჯერის გადაცემას, პაუზების შემოკლებას, მონაწილეთა ურთიერთპატივისცემის გამოხატვას, მათ შორის კონტაქტის დამყარებასა და განმტკიცებას. ეს კი მიიღწევა მოდალური (შემარბილებელი) სიგნალებითა და თავაზიანობის სხვა ინდიკატორებით.

21. **სტილისტურ დონეზე** განვიხილეთ საკომუნიკაციო რეგისტრები (**ოფიციალური და არაოფიციალური**), რომლებიც იქმნება დიალოგური მეტყველების ვერბალურ-არავერბალურ საშუალებათა ერთობლიობით. საკომუნიკაციო რეგისტრები ერთმანეთისაგან განსხვავდება სწორედ თავაზიანობის ხარისხის მიხედვით, თუმცა ის, რაც მიიჩნევა თავაზიანობად ოფიციალურ რეგისტრში, უადგილო და შეუფერებელია არაოფიციალურში (შინაურულში).

ფუნქციურ სტილთა ერთ-ერთ სახეობად გამოყოფილია სასაუბრო სტილი, რომელშიც იგულისხმება, ძირითადად, ყოველდღიუ-

რი სალაპარაკო მეტყველება. ჩვენ მივიჩნევთ, რომ **სასაუბრო** მეტყველება ფუნქციურ სტილთა ზეპირი ფორმების საერთო სახელწოდებაა (შდრ. წერიტი მეტყველება) და მასში უნდა გამოიყოს **სალიტერატურო** (ოფიციალურ-საქმიანი, სამეცნიერო, მასმედიების) და **ყოველდღიური** (არასალიტერატურო) ფუნქციური სტილების სახეები (შინაურული, მდაბიური, ვულგარული).

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ორი ძირითადი საკომუნიკაციო რეგისტრის გამოყოფა: **ოფიციალურისა** და **არაოფიციალურის**, რადგან მარკირება ხდება მხოლოდ ორი საპირისპირო ინდიკატორის მიხედვით (შენ/თქვენ ფორმები). ამ ორ სახეში კი, თავის მხრივ, უკვე შესაძლებელია დიფერენციაცია: I. 1. ნეიტრალური და 2. ოფიციალურ-საქმიანი (თავაზიანი); II. 1. არაოფიციალურ-შინაურული და 2. ვულგარული.

22. ვერბალურ-არავერბალური საშუალებები კომპლექსურ მთლიანობად ყალიბდება დიალოგურ მეტყველებაში და ქმნის სიტუაციის შესაფერის ან შეუფერებელ **საკომუნიკაციო რეგისტრს**.

საკომუნიკაციო რეგისტრების ძირითად **ვერბალურ ინდიკატორებად** მივიჩნევთ: მორფოლოგიურსა (ზმნების ნულოვანი და თანიანი ვარიანტები მიმართვებში, პირში მონაცვლე ზმნები, ზმნის კილოს ან გვარის ფორმები) და მორფოლექსიკურ ერთეულებს (ნაცვალსახელური, ვოკატიური და იმპერატიული მიმართვები, ანთროპონიმთა ოფიციალური და შინაურული ვარიანტები, საალერსო და ფიცილის ფორმულები, ევფემიზმები), სინტაქსურ საშუალებებს (განსხვავებული მოდალობის წინადადებათა ურთიერთიანაცვლება, ელიფსური გამონათქვამები, გამეორებები) და სხვ.

დედაენაზე მოლაპარაკისათვის ერთი საკომუნიკაციო რეგისტრიდან მეორეზე გადართვა ბუნებრივად, ინტუიციურად ხდება, უცხო ენის შემსწავლელმა კი სპეციალურად უნდა აითვისოს ენობრივ-არაენობრივი საშუალებათა საკომუნიკაციო-პრაგმატიკული ფუნქციები.

ზოგადი დასკვნები

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში ბევრია **ზოგადი, უნივერსალური**, რაც ახასიათებს ნებისმიერ ენაზე წარმართულ საუბარს, ხოლო **განსხვავება** ვლინდება კონკრეტულ სამეტყველო ერთეულებში (ფონოლოგიურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ დონეებზე), ასევე პარა- და არავერბალურ სფეროში (მაგ., ჟესტიკულაციაში).

როგორც დაკვირვება გვიჩვენებს, ქართულ დიალოგურ მეტ-

ყველებაში ძირითადად დაცულია კონვერსაციის უნივერსალური წესები, საუბარი აქაც წარმართება კლასიკური სამფაზოვანი სქემით, თუმცა ინდივიდუალობა ვლინდება სამეტყველო ეტიკეტში, რაც განპირობებულია საუკუნეების მანძილზე შემუშავებული ქცევის (მათ შორის სამეტყველო ქცევის) წესებით, ეროვნული მენტალიტეტით, ტრადიციებითა და ტემპერამენტით.

ვერბალური საშუალებებიდან აღსანიშნავია: მიმართვებში კინოზობით-ალერსობითი ანთროპონიმების სიჭარბე, ემოციური და საალერსო სიტყვების (შორისდებულები, შეფასებითი და ექსპრესიული სიტყვები), ეტიკეტური ფორმულების სიხშირე, კომუნიკანტთა სიგნალებში თანაგრძობის (ემპათიის), ადრესატისადმი ყურადღების ემოციური და გულთბილი გამოხატვა.

პარავერბალურ და არავერბალურ საშუალებებში ვლინდება: ინტონაციური მრავალფეროვნება, არაოფიციალურ გარემოში შედარებით აჩქარებული ტემპი, ხმამაღალი ლაპარაკი, ინტენსიური ფესტიკულაცია, გულთბილი დამოკიდებულების უშუალო გამოხატვა (კოცნა მისალმებისას, გადახვევა, გულში ჩაკვრა, მხარზე ხელის დაკვრა და სხვ.).

ახალგაზრდების მეტყველებისთვის დამახასიათებელი თვისებები **უნივერსალური** ჩანს: თითქმის ყველა ქვეყანაში აშკარაა მათი გატაცება ჟარგონიზმებით, მოდური უცხოური (ინგლისური) სიტყვებით, ბარბარიზმებით, სკაბრეზული და ვულგარული გამოთქმებით, ვლინდება მანერების ექსტრავაგანტურობა. ყოველივე ეს დადასტურდა ქართულ სინამდვილეშიც.

ქართული დიალოგური მეტყველების სახეები (სიმეტრიულ ან ასიმეტრიულ საუბრებში) განსხვავდება საკომუნიკაციო სიტუაციის ოფიციალურობის ხარისხის მიხედვით. **ყოველდღიური სპონტანური** საუბრების ზოგად მახასიათებლებად გამოვყოფთ:

ერთი მხრივ, **1. ენობრივი საშუალებების ეკონომიურობას**: 1. მარტივად აგებული გამონათქვამები; მოკლე, ელიფსური ან შეწყვეტილი წინადადებები; 2. გამეორებები; 3. შესწორებები; 4. დაზუსტებები და პერიფრაზები; 5. კითხვა-პასუხის ფორმის უპირატესობა და შინაარსობრივად დაუკავშირებელი რეპლიკები; 7. პირდაპირი მიმართვები კომუნიკანტთან კონტაქტის დასამყარებლად და შესანარჩუნებლად; 8. წინადადების კონსტრუქციის რღვევა და გრამატიკული შეუსაბამობანი (განსაკუთრებით დიალოგის ან რეპლიკის დასაწყისში, ჯერის მიღების ან გადაცემის, თემების ცვლის დროს); 9. უკავშირო დამოკიდებული წინადადებები და სხვ.

მეორე მხრივ, **II. კომუნიკაციურ-სამეტყველო და ექსპრესიულ-ემოციურ ვერბალურ საშუალებათა სიჭარბეს:** 1. კავშირები და დიალოგის დამყოფი სხვა სიგნალები; 2. დეიქტური ელემენტები (დროის, პირისა და ადგილის დეიქსისი, გამოსატყულო ნაცვალსახელებითა და ზმნიზედებით); 3. „ზღუდედ“ გამოყენებული შემარბილებელი საკომუნიკაციო ერთეულები და ეტიკეტური მყარი ფორმულები (მისალმების, მოკითხვის, დამშვიდობების, ფიცის, დალოცვის, წყევლისა და სხვ.); 4. მოუბარი პირისა და მსმენელის უკუკავშირის სიგნალები ყურადღებისა და თანაგრძნობის გამოსახატავად; 5. პაუზების შემავსებელი სიტყვა-გამოთქმები და „სიტყვა-პარაზიტები“; 6. ექსპრესიულ-ემოციური სიტყვები (შორისდებულები და ემოციის გამომხატველი სხვა ლექსიკური ერთეულები);

III. ემოციურობას, რაც დასტურდება პარავერბალურ და არავერბალურ (ექსტრალინგვისტურ) მახასიათებლებშიც. **პარავერბალურ** საშუალებებში შეინიშნება: ხშირი პაუზები, ხმის მოდულაციის ცვალებადობა; ემოციური და არამუდმივი ტემპი, ხმამაღალი საუბარი, ხმის გადაფარვის მცდელობა, სიხარულისა თუ მწუხარების გულწრფელი გამოხატვა; კითხვითი წინადადებებისა და ჩამოთვლის ინტონაციის არასწორი გამოყენება; საუბრის ტემპით გამოწვეული სიტყვის ბოლო ხმოვნისა და თანხმოვნის დაკარგვა ან გამარტივებული ზეპირი ვარიანტის გამოყენება (რო, მარა, არი, რატო, იმიტო, მაქ, ძაან, კაი, მაგრა...);

არავერბალურ საშუალებებში: 1. აქტიური ჟესტიკულაცია; 2. ექსპრესიული მიმიკა, ღიმილი, ხმამაღალი სიცილი; 3. პოზის ხშირი ცვლა; 4. ტაქტილური არხი (ხელით შეხება, კოცნა, მოხვევა); 5. ინტიმური პროქსემიკა (**ახლო** დისტანცია კომუნიკანტთა შორის).

ქართული დიალოგური მეტყველების ვერბალურ-არავერბალური საშუალებების არჩევანისთვის ერთ-ერთ გადამწყვეტ ფაქტორად მივიჩნევთ თავაზიანობის ფენომენს, რომლის ინდიკატორები ქმნის საკომუნიკაციო რეგისტრს.

მიუხედავად დიალოგური მეტყველების განსხვავებისა დიალექტური არეალებისა და სოციალური ფენების მიხედვით, მაინც შეიძლება გამოვყოთ ქართულ საუბრებში დადასტურებული **ეროვნული მენტალიტეტის** ზოგიერთი ნიშანი: კომუნიკაბელობა და უცხოსთან გამოლაპარაკების სურვილი, ადრესატისადმი ხაზგასმული პატივისცემისა და სიმპათიის გამოხატვა, შემწყნარებლობა, დიდსულოვნება, მზადყოფნა თანაგრძნობისათვის, თავმდაბლობის ხაზგასმა, ერთგვარი თვითდამცრობაც, სხვისი აზრის დაფასება (თან-

ხმობის გამოხატვა თავაზიანობის გულისთვის), სახელის შეუბღალაობისთვის ზრუნვა და ღირსების დაცვა, მონივნება ქალისა და მოხუცისადმი, ერთგვარი არტისტულობა, ენამახვილობის დაფასება, ლაღი იუმორი, უცხო სიტუაციაში სწრაფი ორიენტაციის უნარი, საჩოთირო თემებისთვის მოხერხებულად თავის არიდება, ქარაგმულად ლაპარაკი, ქათინაურების სიმრავლე და სხვ.

თუმცა უნდა ითქვას, რომ ვლინდება საპირისპირო ტენდენციაც: საკომუნიკაციო რეგისტრთა უნებლიე თუ მიზანმიმართული აღრევა, ადრესატის უგულებელყოფა და სიტყვიერი შეურაცხყოფა.

მაშასადამე, დიალოგური მეტყველების **უნივერსალური** მახასიათებლებია სამეტყველო აქტის უშუალოებითა და სპონტანურობით განპირობებული თვისებები: **I. ენობრივი საშუალებების** (მათ შორის – სინტაქსური კონსტრუქციების) **ეკონომიურობა, სიმარტივე და ლაკონიურობა; სპონტანურ** საუბრებში (მოუბარი პირისა და მსმენელის სიგნალებში) – ფრაზების გამეორებები, შესწორებები, დაზუსტებები და პერიფრაზები, მოკლე პასუხები კითხვებზე, დაუკავშირებელი რეპლიკები; **II. კომუნიკაციურ-სამეტყველო საშუალებათა** (პრაგმემათა) **სიჭარბე.**

ქართული დიალოგური მეტყველების **სპეციფიკურ თვისებებად** კი მიგვაჩნია: **I. ადრესირების** საშუალებების სიმდიდრე; **II. ექსპრესიულ-ემოციური ვერბალური** ერთეულების სიმრავლე; **III. პარავერბალური** და **არავერბალური** (ექსტრალინგვისტური) მახასიათებლების **ემოციურობა** და **ინტენსიურობა; IV. თავისუფალი** დამოკიდებულება საუბრის ფაზებისა და რეპლიკების რეგლამენტირების მიმართ (ოფიციალურ სიტუაციაშიც კი), საკომუნიკაციო რეგისტრთა ერთეულების აღრევა.

ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში დასტურდება მოსაუბრეთა **კომუნიკაბელობისა** და **ემპათიის** გამოხატვის განსაკუთრებული უნარი, რაც განპირობებული ჩანს ქართული ტემპერამენტითა და მენტალიტეტით.

ქართულ დიალოგებში, ძირითადად, დაცულია კონვერსაციის **ზოგადი** ანუ **უნივერსალური** კანონები, მაგრამ გამოვლენილია **სპეციფიკურიც**, განპირობებული ეროვნული თავისებურებებითა და საუბრის წარმართვის ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტრადიციებით.

R u s u d a n Z e k a l a s h v i l i

Georgian Dialogic Speech (Main Linguistic and Extralinguistic Characteristics)

(Summary)

Introduction

In the introduction, the issue under investigation is put forward actuality, of the subject, its significance and theoretical-practical innovations are outlined.

The methods of descriptive, comparative, linguistic-communicative and functional analysis are used in the work; empiric methods of close observation statistical analysis and discourse analysis are also called upon.

Formal and informal (everyday speech, colloquial speech) conversations are used as material for research (Georgian TV and radio interviews, telediscussions, entertainment shows, audio records of normal everyday conversations, interviews in popular press, extracts from the dialogues)

Chapter 1: Analysis of the Dialogic Speech (Conversation)

The issues discussed in the first chapter are: (1) theoretical issues of the general linguistics relating to the history of the dialogic speech studies. (2) the subject of this new branch of linguistics and its main problems; (3) the main directions of the discourse analysis in the modern linguistics; (4) model of communications is described and its components (communicants – speaker and hearer; attitudes between communicants or speech attitudes, speech situation; existing objective reality); (5) specifics of separated oral speech (6) primary units are characterized (replies, turns, turn-takings, signals of dialogue, addressing); (7) basic methods of recording and studying the dialogues).

Chapter 2: Extralinguistic Factors and Characteristics in the Georgian Dialogic Speech

2.1. Extralinguistic Factors in the Dialogic Speech.

Dialogic speech is not solely a linguistic phenomenon but it is also conditioned by **social, psychological and physical** factors. Extralinguistic factors include the conversational real environment: conditions and situation of the conversation, sphere of usage, the goal (intention) of the speaker, emotional condition of the speaker and their interrelations.

Three groups of the extralinguistic factors, relevant to the Georgian dialogic speech are as follow:

I. Communicants – their number, social characteristics of the speaker and hearer, their interrelations or degree of hierarchy, the speaker's intention and communication strategy, linguistic and pragmatic, or otherwise, communication competency and norms of interaction (norms of speech etiquette).

II. Communication situation or environment: social framework (official-business relations and non-official [informal], psychological environment, time-spatial relations [time and place of conversation, or physical environment]);

III. The content and the form of the dialogic speech: subject of the conversation, speech channel manner of conversation: style, situational version and sociolect, local version, techniques for conducting the dialogue.

2.2. Social characteristics of the participants of dialogue. In the Georgian dialogic speech the following characteristics of the participants are important: **social role or status, age, level of education, social conditions, occupation and origin.** On this ground there are **symmetric and asymmetric** conversations (social parameters are equal or unequal), which differ in speech behavior and accompanying means of conversation.

Speech etiquette implies proper evaluation of all the mentioned characteristics in accordance with the situation and choosing proper communication elements (units) in accordance with the rules of courtesy, that is very important to establish warm-hearted, friendly relations between communicants.

The national-cultural specifics are felt in choosing the accompanying means of the dialogue: emotionality and intensity of gesticulation, specific rules of conducting Georgian banquets.

Specifics of the everyday speech - joking, feeling carefree, caressing and polite formulas, blessing, witty sayings and the like. Linguistic intuition and artistism (some kind of theatricalization of normal everyday situations) are often evident.

Even in the formal (official) situations, less pedantry, breaking of distant form of relations and sometimes, mingling of communication registers are very obvious.

2.3. Types of the Georgian dialogic speech. Complexity of universal classification of the types of the Georgian dialogic speech is conditioned by the diversity of everyday-life situations. We have marked out two main types

of conversations: **I. direct** and **II. mediated** conversations.

I. Direct dialogues: symmetric dialogues with acquaintances (relatives, friends, colleagues in the usual environment or at table) and asymmetric-everyday conversations (in official or not official situations).

II. Mediated dialogues: dialogues through the modern communicative means (telephone, computer) and in the mass media (radio, TV)

2.4. Extralinguistic characteristics of the dialogic speech. Specific characteristics of the oral speech are phonation and expressional motorics (kinesics). We distinguish three main functions of the para-verbal and non-verbal characteristics: 1. **Regulation of the organizational aspect of the dialogue** (indicating the moment of passing to the various stages of the dialogue; hinting reception and passing of the turns; organizing turn-taking); **II. Supplementation and specification of the substance of the dialogue** (intensifying communicational power of the conversation); accompanying polysemantic replies and signals, providing specifications and replacements for the speaker's phrase; giving the opposite meaning to the saying; expressing the speaker's attitude to the addressee); **III. Interpretation or evaluation of replies and establishing contact with the collocutor.**

2.4.1. Paraverbal means. Phonation is considered the characteristic feature of the oral discourse of any kind. Intonation includes: melodic, stresses, conversation tempo, pauses (periods of silence), dynamics, timbre; sometimes the tempo of the conversation determines the peculiarities of the speech (words abbreviation, vowels extraction, simplification of the consonant complexes).

The marked types of the **para-linguistics** also have influence on the communication such as: quickened or slowed down tempo, manner of speaking too loudly or too low, making pauses or restless speech, which sometimes are felt only in the certain section of the dialogue. Smiling, grinning or coughing are also important for communication.

We consider the following para-verbal characteristics to be specific for the Georgian dialogic speech: more quickened tempo in everyday symmetric conversations; short pauses in the everyday conversations; loud and emotional manner of speaking; as for the formal conversations - frequency of slightly delaying intervals, pauses, supplementary sounds and „word-parasites“, which delay the tempo of conversation, repeating the words; the tendency of adopting the intonation model of a foreign language becomes obvious.

2.4.2. Non-verbal means. The dialogic speech is often accompanied

with non verbal means or kinesics that are the movements having communicative value; gesticulation, mimics, pose, body movement, eye-contact, proxemics (spatial positioning of the communicants).

Some specific aspects of non-verbal communication can be outlined in the Georgian dialogic speech: active and intensive gesticulation, expressivity of mimics, smile, that can be like a „protective wall“, weakening harshness or categorical nature of the saying, can predispose the addressee friendly, or can express irony, even sarcasm. Tactil channel is also widely used (kissing or soft touching to express warm-heartedness), dynamic movements, close distance between communicants in the symmetric or asymmetric everyday conversations)

Official conversations by para-linguistic and linguistic characteristics do not differ very much from the foreign linguistic environment: all the means are used with relative restraint, moderately.

Chapter 3: Inner-Linguistic Characteristics of the Georgian Dialogic Speech

3.1. Levels of dialogic speech analysis. The analysis of the Georgian dialogic speech includes its organizational and thematic-essential aspects on the **macro-, middle,** and **micro levels** (diag. №1).

3.1.1. The macro level of the dialogic speech analysis.

Phases of the conversation. Three main phases can be separated out almost in every conversation: 1.The **beginning or introduction** (the first phase); 2. **The main or middle part** (opening of the theme, changing of the themes, argumentation...); 3. **The end or the final part** (the third phase).

The first, the beginning phase in the Georgian dialogic speech is ritualistic. It always begins with greetings which in everyday situations are accompanied **with regards, compliments.** The elements of the phatic communication are often met.

The main or middle part. The main theme is delivered in the middle part. The type of the conversation (official-business type, scientific, entertaining, everyday and so on) is conditioned by the situation and the theme.

The end of the dialogue or the final part of the dialogue – the third part – includes the elements of the phatic communication (giving thanks or apologizing for smth, saying good-bye) and represents the summing of the whole dialogue. There can be also **fictitious or false end,** especially in

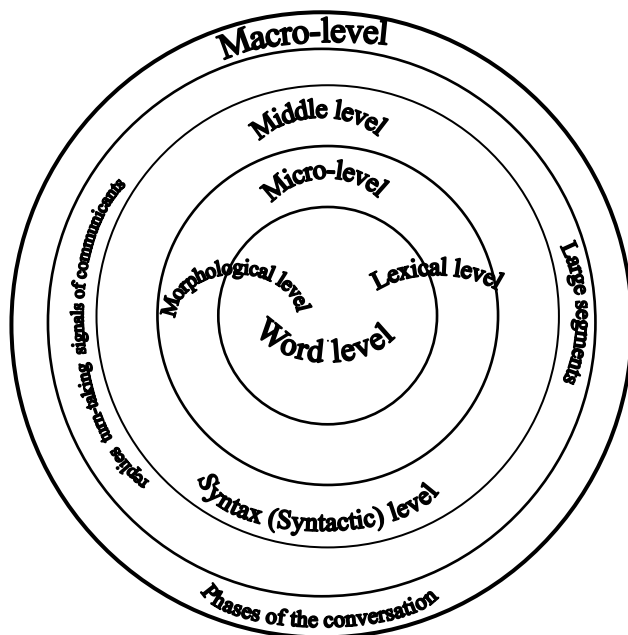

Diagram №1. Levels of the dialogic speech analysis
the direct dialogues or talks by phone.

In everyday life it is mostly important, to express hearty attitudes for contact and that is why the phatic I and III phases are prolonged and ritualistic. Expressive-emotional linguistic units are involved (greeting, inquiry, apologies, compliments, saying good-bye), neutral jokes, gesticulations are intensive, emotions are overt.

In the official environment special attention is paid to the middle (main) part of the conversation. The first and the end phases are strictly determined by the etiquette.

3.1.2. On the middle level of the analysis of the dialogic speech, we have separated out different roles of the communicants, functions of replies and thematic interrelations.

The speaker is one of the principal participants in the dialogue, who considers extralinguistic factors and according to his own intentions, as oriented on the hearer, chooses communication strategy using appropriate verbal or non-verbal signals (e.g. signals of attention or agreement). The signals of the speaker support for the activity of the addressee, establish contact with him and enhance cooperation.

The hearer is an active participant of the dialogue, not passive. He expresses attention and interest by „back-channel signals“ which are the kind of stimulus for the speaker to produce new replies.

The roles of the communicants differ according the rights and duties of the collocutors. There can be conversations between the partners of equal rights (symmetric conversations) and nonequal rights (asymmetric conversations). Institutional or organizational i.e. officially defined, legitimized roles are evident. Almost in every dialogue we can meet the so called active and passive (responding) roles; permanent and elective (changeable) roles are also distinguished, as well as the roles conditioned by the situation. When the situational role of the communicant contradicts with his social status, the **conflict of roles** emerges.

According the degree of responsibility (or activity), in the Georgian dialogic speech, we can distinguish between complete or partial responsibility or non-responsibility (in the official situation). Less attention is paid to the essence of the dialogue, individuality is outlined and the desire of communicants to be active is evident.

Turn-taking of the talking persons. The forms and rules of the turn-taking are universal.

According the content of the dialogue and the linguistic expressiveness, the most usual form is questions and answers (discussion should be noted here and narration is also a very important segment, as a monologic section).

According the communication situation and individual features of the communicants are also important, e.g. in the Georgian conversations we often have overlapping of replies, interrupting of turns, false ending and so on.

3.1.3. Micro-level of the dialogic speech (linguistic characteristics)

All sayings have three levels: 1. content; 2. function and 3. style or linguistic aspect. The same illocutional aspect is delivered by sayings in different linguistic forms and this difference is revealed on the micro-level.

Multi-functional character of grammatical and morpho-semantic categories are revealed in the Georgian dialogic speech. Linguistic units are marked and have different communicational function. It is dialogic speech, where grammatical forms obtain new semantic-stylistic colouring and trans-semanticisation takes place.

The main linguistic parameters of dialogic speech are characterised according the three levels: I. morphological level; II. lexical (or

morpholexical) level, III. syntactic level (stylistic level is discussed with the communication registers).

3.1.3.1. Morphological level.

I. The speaker and the grammatical categories.

On the morphological level, in the Georgian dialogic speech, actualisation of the grammatical categories and rich semantic-stylistic differentiation occur. **Personality, modality and temporality** are closely interrelated and represented by the conjugable form of a verb - tense paradigm, so called 'screeve' (*mçkrivi*), the multifunctionality of which is obvious in connection with other communication units and extra-linguistic factors.

II. Personality. Personality includes person and number of a verb, it is also called a super-category (O. Revzina), to which pragmatic-denotative and socio-linguistic aspects are related.

Morpho-semantic field of a verb-person is subdivided into two **micro-fields**, according **participation in the act of speech**: 1. persons participating in the conversation (the communicants); 2. a person out of the act of speech (III person). Semantics of the person is very dynamic and mobil that is conditioned by communication tactics (strategy).

We have represented in the diagram №2 some possibilities of semantic transposition of the **personality** in the Georgian dialogic speech: in the core of the diagram **direct (first)** meanings are shown, and in the periphery - **secondary**, metaphorical meaning:

I. Partial or incomplete trans-semantisation is acknowledged when the basic, first meaning of a person expands.

1. Generalized person may be expressed:

a) by I or II person of singular or plural number (seldom - by III person of plural).

b) Using the II person sing. is most frequent; consequently we think that **generalized person** should be regarded as semantic alteration of the II person. It is met in Georgian proverbs, maxims, aphorisms and abstract judgement. **All persons** are possible to be **generalized** in the Georgian Language though in the case of the III person, addition of some lexical means is needed.

2. We are dealing with the **indefinite person** when the real actor is unknown or is not named on purpose.

II. Full trans-semantization of a person, when another person is

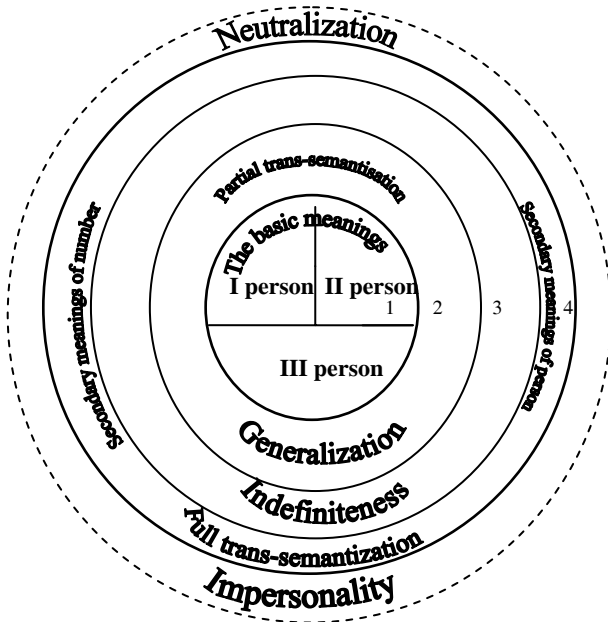

Diagram №2. Trans-semantization of verb's person and number

assumed instead of the one expressed in the finite form of a verb.

1. Replacing the II (rarely the III) person by the I person. It is interesting that these occurrences were noted earlier as characteristic for the Georgian oral speech.

In our opinion this is one of the means to express empathy, or sympathy and solidarity in the Georgian colloquial speech. When the I person is replaced by the II, the semantics of generalization is added to the phrase¹. In such cases the verb tense is indefinite and the action is of repeated character.

Using the III person as address was evidenced in the different parts of Georgia as a **taboo** but the kings and the nobles were addressed in the III person. In the modern Georgian it is only a stylistic method.

The speaker can be expressed as the III person plural as well, when the first person pronoun 'I' loses specific-personal meaning and is identified

¹ It should be noted that this phenomenon was remarked in the earlier years, as the characteristic feature of the Georgian Language (A. Kiziria, L. Kvantaliani).

with some establishment-organization. or in other words the authority of elders over youngsters or socially superiors over inferiors.

2. Trans-semantization of number implies replacing plural forms by singular ones that is conditioned by extra-linguistic factors of the communication situation. Very often the necessity of trans-semantization is caused by a wish of expressing sympathy. I person plural form (*we – čven*) is used in official-business and scientific dialogues (so called '*we of the author*'), sympathy and empathy (so called *medical 'we'*) with the person of the younger age or socially inferior to express cooperation or sympathy.

III. When person semantics is **neutralized**, the verb is impersonal and the notion of person is lost. Sometimes such verbs are used metaphorically.

The speaker uses semantic transposition (replacements and trans-semantizations) as a strategic technique. This is the universal lingo-stylistic phenomenon, the cause of which lies in the pragmalinguistic and sociolinguistic fields, as this technique reflects the diverse spectrum of the human relations.

Thus, because of the partial or full person (or number) trans-semantization is evidenced in the dialogic speech, the following semantic-stylistic types of the personal pronouns: **generalized and indefinite persons, "we" and "you" for courtesy, expressing solidarity (or empathy) 'we' and also ennobling 'we'**.

Polite form of the second person, verbs changing in person and caressing and polite formulas make it possible in the Georgian language to exist **morphosemantic category of politeness**. On the morphological level it has its own marker in the verb-form, it is '*t*' and on the morphological level – personal pronouns *we, you* and euphemistic verb synonyms.

Politeness should be considered as the universal unity of the extralinguistic factors, conditioning selection of linguistic and non-linguistic means and trans-semantization of morpo-semantic categories.

III. Modality is the grammatical-semantic category which transfers dependence of the saying or the action on the reality, which is expressed by the speaker (E. Zvereva). By its help interrelation between the three factors of communication is expressed: between the **communicants, content and reality**. Modality contains wide spectrum of the semantic peculiarities: possibility of action, its desirability, necessity, permission; certainty or doubt degree of the speaker in the saying; practicability of the saying.

In Georgian grammatical and lexical levels are distinguished in the morphosemantic field:

I. Morphological level: mood of the verb, some 'screeves' (*mçkivi*) of it, semantic aspects of the pre-verbs.

II. Lexical level: communication elements of modality (modal verbs, pre-verbs, adverbs, particles, parenthetic words and phrases, exclamations).

III. Syntax (Syntactic) level: types of sentences according to the modality, participle constructions; some types of the subordinate questions.

Morphological means of modality are reinforced with the lexical ones. Modality coloring is felt in the others; words or indirect sayings, (the postpositioned particle 'o' denotes hesitation, that the speaker is not sure of what he has said as he repeats the other person's words).

In our opinion, the **unseen act** should be considered a type of **mood** – expressing unseeing as it expresses the attitude of the speaker to the saying. As for **unvoluntary** forms, we consider them a semantic variant of modality, as the action is performed or will be performed in spite of the subject's will, unvoluntarily. The passive forms denoting a person's mood, consideration and probability, should also be assembled in the morphosemantic category as well.

3.1.3.2. Some peculiar features of lexis of the dialogic speech. The universal specifics of the dialogic speech includes excess of **pragmemes** in relation to **informemes**. The examples of pragmema: exclamation, modal words, particles, emotional and expressive words. Their number is especially large in the signals of the communicants. Modal communication elements serve as 'hedges' in the signals of the speaker or the hearer, arrange the turns and phases of the dialogue. Parenthetic words and phrases express the attitude of the speaker (persuasion, doubt, emotion...).

3.1.3.3. Syntactic level. The syntactic peculiarities of the dialogic speech is studied by hypersyntaxis, or macro-syntaxis. The specifics of the conversation are mostly expressed on the syntactic level.

The dialogic speech in the **official environment** differs by a small margin from the written speech as the dialogue in such a case the speech is spontaneous by form but structurally and content it is deliberately thought and planned.

In the non-formal, non-official situation, the process of thinking and expressing the thought in the words, its spontaneous character and quick tempo condition the following syntactic peculiarities: simplicity of the

sentences; short, elliptic or abrupt sentences; collapse of the construction, grammatical irrelevance and inaccuracy; omitting the conjunctions or using their simplified forms; repeated words and phrases; repeated questioning, rhetorical questions; direct address, parenthetical phrases.

3.2. Signals of the dialogue. The verbal signals (the so called conversational words) of the dialogue are important for dialogic speech analysis. Their functions are diverse. These are: **1. signals of composition and content** (a. **Organizing signals**; b. **Modification signals**); **2. linking signals (connectors)** which serve for **linking** the sayings.

1. Signals of composition and content.

3.2.1. Organizing or structural-compositional signals: 1. for the beginning of conversation; 2. for the turn-taking (initiators or showing the beginning; signals of turn-taking, changes, successions; ending signals (or terminators); 3. signals of the ending of conversation; 4. the signals separating the dialogue phases); 5. signals for filling the pauses.

3.2.2. Modification signals (softening or evaluating): 1. the **signals** from the **speaker** to attract the **hearer's** attention and to make contact with him. 2. **back-channel signals** of the hearer; 3. **softening signals** (or 'the hedge').

2. Connectors (linkings) serve for logical-semantic links inside the saying and are morphologically presented by coordinative or subordinative conjunctions.

The diversity, excess, richness and emotionality of dialogic signals are the essential features of the Georgian dialogic speech and gives particular coloring to the natural dialogues. This enhance cooperation between the communicants, communicative capability, the respect to the addressee, hearer's sympathy, attention are expressed by the signals. Their polyfunctionality and richness in the Georgian dialogic speech shows that Georgian people in general are emotional, active and communicable.

Chapter 4: Communication registers in the Georgian Dialogic Speech

4.1. Communication Registers and functional styles. The dialogic (conversational) speech is the name under which oral forms of the functional styles as well as of written speech are united and in its turn, **literary** (official, business, science, mass-media styles and **everyday life** styles (familiar, vulgar) must be distinguished.

Communication register is the complex characteristic feature of the dialogic speech style, which unites linguistic and extra-linguistic means, selected according interrelations between communicants from one side and degree of officiality of the communicative situation on the other (some other terms are also used in meaning of the register: tone, „variational label“, tenore).

Speech registers differ from each other by the degree of the politeness¹. We distinguish two communication registers: **official and non-official**. They are marked according the main indicators (*You – šen (sing.)* and *You – tkven (plur.)* **in sense of showing respect and politeness**) We subdivide the the official register in two sub-types: neutral and official-business²; in the official register familiar and familiar-vulgar sub-types are distinguished.

4.2. Indicators of the communication registers. To our opinion phenomenon of politeness and its characteristics define all the parametres and rules of its conducting. We consider that **speech etiquette in its broad sense is the art of conversation conducting**.

In Georgian dialogic speech the following factors can be regarded as the main indicators of the communication registers:

I. on the **morphologic level**: verb person and number (verbal addressing with the zero or 't'-suffix, person-alternating verbs, subjunctive or imperative mood, passive voice, conditionals.

II. **on the morpholexical level**: pronoun and vocative addressing, modal communication units, softening (neutralizing) words (particles, adverbs), exclamations; expressions of swearing, caress, blessing and coercing formula, euphemisms, emotional words;

In word derivation diminutive-caressing forms of anthroponyms (close relations, familiar versions), marked derivative affixes;

III. On the **syntactic level** indirect speech acts, replacing modality of the sentences, conditional subordinate clauses parenthesis.

As the main indicator of the official register, we distinguished the

¹ This issue is closely related to the linguistic theory of „face“, the main researching object of which is politeness (Penelope Brown/Stephen Levinson). On the basis of this theory the scientists have marked out the principle types of the politeness system (Ron Skollon/Suzanne Wong Skollon).

² These two types correspond to the positive and negative faces of the face theory; according the principle types of the politeness theory, the system of hierarchy and differentiation respect (politeness) system correspond to the official communication register, namely to expressing solidarity – that is non-official and familiar.

forms *you (tkven)* and *We (čven)* forms as expressing politeness, and for the familiarity register we selected the pronoun *You – šen (sing.)*. Diversity of addressing in the Georgian dialogic speech reflects the wide spectrum of the human relations. Politeness can be as well expressed implicitly/ polite behavior is of conventional characters i.e. the basis for interpretation of every behavior is concepts and etiquette norms of the collocutors.

In the paragraphs 4.2.1. and 4.2.2. the main communication registers of the Georgian dialogic speech – official and non-official (with their sub-types), according the speech situations, main verbal, para- and non-verbal indicators. Non-verbal elements can also be neutral or marked positively or negatively.

4.3. Functions of addressings in originating speech registers in the Georgian dialogues.

4.3.1. Addressings with pronoun *you – šen (sing.)* and *you – tkven (pl.)*. In the languages having the category of politeness the mentioned opposition is inevitable, but their distribution differs. Using this opposition depends on the four groups of extra-linguistic factors of the dialogic speech: **1. communication situation and degree of its officiality; 2. Social status and role of communicants; 3. degree of familiarity; 4. Interrelations of communicants.**

In the dialogic speech addressing ‘*šen*’ is used:

I. In symmetric conversations: 1. among peers; 2. relatives; 3. colleagues; 4. representatives of the low social layers (workers, soldiers, prisoners)... **II. In asymmetric conversations:** 1. addressing of the higher position or higher rank person to the subordinate; 2. Older person to younger; 3. In the youth and entertainment TV programs.

The ‘*šenobiti*’ addressing (with ‘*you*’ in *sing.*) is used when appealing to God, St. Mary, Saints and heavenly creatures, and also addressing to the deceased person in mourning address.

‘*tkvenobiti*’ addressing (with ‘*you*’ in *pl.*) is used in polite addresses:

I. In symmetric conversations: in official conversation between peers. **II. In asymmetric conversations:** 1. addressing of younger person to older; 2. addressing of minor in position or cense to the superior person; 3. between the unfamiliar persons in everyday life.

4.3.2. Vocative addressings in the modern Georgian dialogues. In the vocative addressing¹ complex relations between society members

¹ In the georgian language addressings are studied by Prof. Shukia Apridonidze.

(relations, acquaintances, relations between elders and younger). Among close relations it is acceptable addressing by name, between the family members – by first nominations of the relativity denoting words; (direct or reflexive addressings); secondary nomination is common when addressing unfamiliar person in the non-official situation and as for the official ones there the forms: *'kalbaṭono'* (*miss or missis*) and *'baṭono'* (*mister*) are usual; addressing by surname is common at court, in the army, at prison, sometimes at schools.

There is great diversity of the diminutive-caressing forms of anthroponyms in the non-official communication register, tendencies of using anthroponyms with foreign suffixation and nick-names.

The emotional-stylistic coloring of each addressing adds specific nuance to the registers and enhances creating **relation tonality**.

Each address has own distribution and emotional-stylistic coloring. They contribute specific shadings in the communication registers and enhances ability to create tonality of relations.

General Conclusions

Georgian dialogues show universal as well as specific feature. The difference is mainly revealed in the particular speech units (on the phonologic, morphologic, syntactic and lexical levels) as well as in the para- and non-verbal spheres. Conversations are conducted in the traditional three-phased scheme, though speech etiquette specifics are remarkable, conditioned by the rules of speech behavior developed through the centuries, national-cultural differences and temperament.

As for the **general** characteristics of the Georgian dialogic speech, we have separated out the **universal** features which are conditioned by the direct and spontaneous speech act: from one side it is **economy, simplicity and laconism** of the linguistic means; in the spontaneous conversations – repetition of the phrases, corrections, short answers; and on the other side – II. **excess** of the communicative-conversating means (pragmeme).

The specific features are: 1. Richness of the **addressing means**; 2. large number of **expressive-emotional** verbal units; 3. **Emotionality** and **intensity** of extralinguistic characteristics; 4. free attitude to the phases of the conversation and reglamentation of replies.

Analysis of the verbal-nonverbal parameters of the Georgian dialogic speech confirms communicability of the Georgians (despite the exceptions) and unique capability of expressing **emotions, empathy and tolerance** in symmetric and asymmetric speech.

ბიბლიოგრაფია

- აკიშინა/ფორმანოვსკაია, 1982 – Акишина А.А., Формановская Н.И., Русский речевой этикет, М., 1982.
- ალავიძე, 2005 – მ. ალავიძე, ზოგიერთი მოსაზრება გრაისის იმპლიკაციის თეორიის შესახებ // სძ, XVIII, თბ.: ქართული ენა, 2005, გვ. 349-356.
- ალექსენკო, 1987 – Алексеевко Л.П., Прагматические аспекты знания речевых формул прощания// Вестник Киевского Университета, 1987, Вып. 21.
- ანდრონიკაშვილი, 1959 – მ. ანდრონიკაშვილი, ე.წ. პატივისცემის მრავლობითის შესახებ ქართულში// სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების ხელნაწერი კრებული, 1959, გვ. 24-42.
- ანისიმოვა, 2003 – Анисимова Е.Е., Лексика текста и межкультурная коммуникация (На материале креолизованных текстов), М., 2003.
- აპალატი, 2003 – Апалат А.М., Структура, семантика и прагматика текстов-интервью: АКД, Киев, 2003.
- არაბული, 1984 – ა. არაბული, მესამე სერიის ნაკვეთელთა წარმოება და მნიშვნელობა ძველ ქართულში, თბ., 1984.
- არუთინიანი, 2000 – Арутюнян Э.Б., Функционирование речевого этикета в королевском эпистолярном наследии: XV – XIXвв.: АКД, СПб, 2000.
- არუთინოვა, 1979 – Арутюнова Н.Д., Семантическая структура и функции субъекта// Изв. АН СССР. СЯЛ, 1979, т. 38, №4, с.323-334.
- არუთინოვა, 1981 – Арутюнова Н.Д., Фактор адресата: Изв.АН СССР, СЯЛ, т.40, №4, 1981, с. 356-367.
- არუთინოვა, 1998 – Арутюнова Н.Д., Язык и мир человека, М., 1998.
- ასათიანი, 2000 – რ. ასათიანი, რელიგიური წარმოდგენების ლინგვისტური რეპრეზენტაციები: მარკირების მიმართება და ღმერთის იდეა// ქუთაისური საუბრები, VII, 2000.
- აფაქიძე, 2003 – ი. აფაქიძე, მიპატივების ფორმები ბრიტანულ და ქართულ ყოფაში „სახის დაკარგვისა“ და „შენარჩუნების“ თვალსაზრისით// ეს, თბ., 2003, №2, გვ. 28-40.
- აფაქიძე, 2005 – ი. აფაქიძე, კულტურული შოკი: მისი წარმოქმნა და აცილების ხერხები. ბრიტანული და ქართული სტუმარმასპინძლობის ეტიკეტის მაგალითზე // სძ, XVIII, თბ.: ქართული ენა, 2005, გვ. 193 -203.
- აფაქიძე, 2008 – ი. აფაქიძე, სტუმარ-მასპინძლობის ეტიკეტი და მისი ვერბალური გამოხატულება ინგლისურსა და ქართულში, დისერტ. (ხელნაწერი), თბ., 2008.
- აფრიდონიძე, 1997 – მიმართვების ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფები ქართულში// თსუ კრებ. „ზურაბ ჭუმბურიძეს“, თბ., 1997, გვ. 20-27.
- აფრიდონიძე, 2003 – შ. აფრიდონიძე, მიმართვეის ფორმათა სტრუქტურა და ფუნქციონირება ახალ ქართულში: სად. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2003. – 300გვ.
- ახვლედიანი, 2001 – დ. ახვლედიანი, ჩართული სიტყვები და გამოთქმები ახალ

- ქართულ სალიტერატურო ენაში, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2001.
- ბაბუნაშვილი, 1953 – ე. ბაბუნაშვილი, ნაწილაკები ძველ ქართულში, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 1953. – 181გვ.
- ბაბუნაშვილი, 1957 – ე. ბაბუნაშვილი, ნაწილაკები ძველ ქართულში// თსუშ, ტ. 67, თბ., 1957.
- ბაკარაძე, 2005 – ე. ბაკარაძე, სლენგი, როგორც იუმორისტული მოვლენა თანამედროვე ახალგაზრდობის მეტყველებაში// სძ, 2005, XVIII, თბ., გვ. 20-24.
- ბაკარაძე, 2009 – ეკ. ბაკარაძე, ინგლისური ენის ლექსიკის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები (შემოკლებული ერთეულებისა და ახალგაზრდული სლენგის ანალიზის მასალაზე), დისერტ. (ხელნაწერი), თბ., 2009.
- ბალი, 1961 – Балли Ш., Французская стилистика, М., 1961.
- ბარბაქაძე, 2003ა – ც. ბარბაქაძე, შიფტერების – მე და შენ – სემანტიკა// სძ, XIV, თბ.: ქართული ენა, 2003, გვ. 43-52.
- ბარბაქაძე, 2003ბ – ც. ბარბაქაძე, ქართული მჭევრმეტყველების პრაგმატიკა, თბ.: ქართული ენა, 2003.
- ბასილაია, 1958 – ნ. ბასილაია, ერთშემადგენლიანი წინადადების საკითხისათვის ახალ ქართულში: სპიშ, X-XI, სოხუმი, 1958.
- ბასილაია, 1991 – ნ. ბასილაია, ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკა, თბ.: განათლება, 1991.
- ბახტინი, 1986 – Бахтин М. М., Эстетика словесного творчества, М., 1986.
- ბეკერ-მროცეკი, 1992 – М. Becker-Mrotzek, Diskursforschung und Kommunikation in Institutionen, Heidelberg (Studienbibliographien Sprachwissenschaft 4), 1992.
- ბელი, 1980 – R. Bell, Sociolinguistics. Goals, Approaches and Problems, BTTT Batsford LTD, London, 1980; Социолнгвистика, пер. с англ., М., 1980.
- ბენვენისტი, 1974 – Бенвенист Э., Общая лингвистика, пер. с франц., М.: Прогресс, 1974.
- ბერენსი, 1976 – F. J. Berens, Projekt Dialogstrukturen. Ein Arbeitsbericht, München, 1976.
- ბერძნიშვილი, 1989 – მ. ბერძნიშვილი, ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის წერილობითი ძეგლები, თბ., 1989.
- ბეში, 1998 – W. Besch, Duzen, Siezen, Titulieren. Zur Anrede im Deutschen heute und gestern, 2. ergänzte Auflage, Göttingen: Van Denhoek&Ruprecht (Kleine Reihe- 4009), 1998.
- ბიულერი, 1934 – K. Bühler, Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache, Jena: Gustav Fischer, 1934.
- ბოედერი, 1985 – W. Boeder, Zur Grammatik des Vokativs in den Kartwelischen Sprachen// Studia Linguistica. Diachronica et Synchronica. Berlin-New-York-Amsterdam: Mouton de Gruyeter, 1985, S. 55-80.
- ბოედერი, 1988 – W. Boeder, Über einige Anredeformen im Caucasus// Georgica,

- H. 11, Jena-Tbilissi, 1988, S.11-19.
 ბოლქვაძე, 2005 – თ. ბოლქვაძე, იდეოლოგიზებული ღირებულებები, თბ.:
 თსუ გამომც., 2005.
 ბოჭორიშვილი, 2008 – ა. ბოჭორიშვილი, ეტიკეტის პრაგმატიკული სტრუქ-
 ტურა ინგლისურსა და ქართულში, დისერტ. (ხელნაწერი), თბ., 2008.
 ბრაუნი/ლევინსონი, 1978ა – P. Brown, St. C. Levinson, Strategies in social
 interaction// Cambridge Papers in Social Anthropology, 8. – Cambridge, CAP,
 1978, p. 56-89.
 ბრაუნი/ლევინსონი, 1978ბ – P. Brown, St. Levinson, Some Universals in
 Language Usage: Politeness Phenomena// In: Esther, N. Goody (ed.):
 Questions and Politeness. Cambridge, 1978, p. 56-324; 1996.
 ბრინკერი/ზაგერი, 1989 – K. Brinker, S. F. Sager, Linguistische Gesprächsanalyse.
 Eine Einführung, Berlin// Grundlagen der Germanistik 30, 1989.
 ბრინკმანი, 1971 – H. Brinkmann, Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung, 2.
 neubearb. u. erw. Auflage, Düsseldorf, 1971.
 ბურგერი, 1991 – H. Burger, Das Gespräch in den Massenmedien, Berlin, 1991.
 გამპერცი, 1982ა – J.Gumperz, Discourse Strategies, Cambridge, 1982.
 გამპერცი, 1982ბ – J.Gumperz, Types of linguistic communities// Readings in the
 sociology of language, Mouton, 1970.
 გამყრელიძე/კიკნაძე/შადური/შენგელაია, 2003 – თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნა-
 ძე, ი. შადური, ნ. შენგელაია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი
 (რედ. გ. ლებანიძე, ირ. მელიქიშვილი), თბ.: თსუ გამომც., 2003.
 გაჩეჩილაძე, 1979 – ო. გაჩეჩილაძე, შორისდებული ახალ სალიტერატურო
 ქართულში, თბ.: თსუ-ის გამომცემლობა, 1979.
 გეგუჩაძე, 2005 – ლ. გეგუჩაძე, მწკრივთა შესაძლო შეფარდებებისა და
 დროთა თანამიმდევრობის საკითხები რთულ კონსტრუქციებში, თბ.:
 გამომც. უნივერსალი, 2005.
 გვენცაძე, 1986ა – Гвенцадзе М., Прагматические аспекты классификации и
 структурирования текстов: АДД, Тбилиси, 1986. – 49с.
 გვენცაძე, 1986ბ – Гвенцадзе М.А., Коммуникативная лингвистика и типология
 текста, М.: Прогресс, 1986.
 გვენცაძე, 2005 – M.Gwenzadse, Kommunikationsereignis, Tbilissi, 2005.
 გიოცე/ჰეს-ლიუტიხი, 1998 – L. Götzte, E.W.B.Hess-Lüttich, Grammatik der
 deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch, München:
 Bertelsmannlexikon Verl., 1998.
 გიუნთნერი, 1993 – S. Günthner, Diskurstrategien in der interkulturellen Kommuni-
 kation. Analysen deutsch-chinesischer Gespräche (LA 286), Tübingen, 1993.
 გიუნთნერი/კოტჰოფი, 1992 – S.Günthner, H.Kotthoff (Hrsg.), Die Geschlechter
 im Gespräch. Kommunikation in Institutionen, Stuttgart, 1992.
 გოგოლაშვილი, 1984 – გ. გოგოლაშვილი, დრო-კილოთა II სერიის ფორმები
 ახალ ქართულში, თბ., 1984.

- გოგოლაშვილი, 1988 – გ. გოგოლაშვილი, ქართული ზმნის უღვლილების სისტემა, თბ., 1988.
- გოგოლაშვილი, 2006 – თ. გოგოლაშვილი სახის ლინგვისტური რეალიზაცია საგაზეთო კომუნიკაციაში, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2006.
- გოგოლაძე, 1999 – მ. გოგოლაძე, დისკურსის ანალიზის მეთოდები// სძ, IX, თბ.: ქართული ენა, 1999, გვ. 9-15.
- გოლდინი, 1978 – Гольдин В.Е., Этикет и речь, Саратов: Изд-во Саратовского Университета, 1978.
- გოლდინი, 1983 – Гольдин В.Е., Речь и этикет, М., 1983.
- გოლუბევა-მონატკინა, 1990 – Голубева-Монаткина Н.И., Статистические характеристики коммуникативных свойств вопросов и ответов русской диалогической речи// Ученые записки Тарт. Университета, 1990, Вып. 912, с. 21-31.
- გოფმანი, 1971ა – E.Goffman, Interaktionsrituale. Über Verhalten in direkter Kommunikation. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1971.
- გოფმანი, 1971ბ – E.Goffman, Techniken der Imagepflege. Eine Analyse ritueller Elemente in sozialer Interaktion// In: Interaktionsrituale: Über Verhalten in direkter Kommunikation, Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1971, S. 10-53.
- გოფმანი, 1972 – E.Goffman, Interaction Ritual, Essays in Face-to-face Behaviour: Allen Lane the Penguin Press, 1972.
- გოფმანი, 1981 – E.Goffman, Forms of Talk, Oxford: Blackwell, 1981.
- გოფმანი, 1994 – E.Goffman, Interaktion und Gesellschaft (Hrsg. H. Knobloch). Frankfurt a. M.: Campus, 1994.
- გოქსაძე, 1997 – Гоксадзе Л.С., Еще раз о модальности// Сборник научных трудов, 1997.
- გოქსაძე, 2001 – ლ. გოქსაძე, ტენორი და მნიშვნელობა// სძ, XI, თბ.: ქართული ენა, გვ. 3-10.
- გოქსაძე, 2002 – ლ. გოქსაძე, ყოფითი ღირებულებანი და ნორმათა რღვევა როგორც „სახის“ დაკარგვის საშიშროების შემქმნელი ლინგვისტური ქმედება// სძ, XII, თბ.: ქართული ენა, 2002, გვ. 118-124.
- გოქსაძე, 2002 – ლ. გოქსაძე, სოციოლინგვისტური ტერმინი „სახე“ და ასპექტის კატეგორია// სძ, XII, თბ.: ქართული ენა, 2002, გვ. 111-117.
- გოქსაძე, 2006 – ლ. გოქსაძე, ასპექტის ზოგიერთი სემანტიკური და პრაგმატიკული მახასიათებელი (ინგლისურ, ქართულ და რუსულ ენათა მასალაზე): საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2006.
- გოქსაძე/დემეტრაძე, 1996 – ლ. გოქსაძე, ირ. დემეტრაძე, ქართულ-ინგლისური ყოფითი თავისებურებანი (I). თავაზიანობის ნორმები, თბ.: თდუ-ის გამომც. ნეკერი, 1996.
- გრაისი, 1975 – H.P. Grice, Logic and Conversation// In: P. Cole and J.L. Morgan (Hrsg.): Speech Acts. Syntax and Semantics 3, New-York: Academic Press, 1975, 41-58.

- გრემასი/კურტე, 1983 – *Грејмас А.Ж., Курте Ж.* Семиотика. Объяснительный словарь теории языка // Семиотика. (сб. пер.). – М.: Радуга, 1983.
- გრძელიძე, 2005 – ი. გრძელიძე, მოსაზრებები „სამეტყველო აქტთა თეორიის“ პოპულარობის მიზეზების შესახებ// სძ, XVIII, თბ.: ქართული ენა, 2005, გვ. 182-186.
- გუდკოვი, 2003 – *Гудков Д.*, Теория и практика межкультурной коммуникации, М.: Гнозис, 2003.
- დავიდოვა, 1990 – *Давыдова Л.З.*, Функционирование единиц речевого этикета в прямых и косвенных речевых актах: АКД, Л., 1990.
- დარასელია, 1999 – ნ. დარასელია, შორისდებულთა სოციალური ფუნქციები ზეპირმეტყველებით დისკორსში// სძ, თბ.: ქართული ენა, 1999, IX, გვ. 21-35.
- დარასელია, 2002 – ნ. დარასელია, შორისდებული და რელევანტურობა// სძ, XII, თბ.: ქართული ენა, 2002, გვ. 125-132.
- დარასელია, 2006 – ნ. დარასელია, შორისდებული საკომუნიკაციო კომპეტენციის თვალსაზრისით, სად. დის. ავტ., თბ., 2006.
- დემეტრაძე, 1996 – ირ. დემეტრაძე, ფატიკური კომუნიკაცია და ბრიტანულ-ქართული ყოფითი განსხვავებანი (თანამედროვე ქართული და ინგლისური ენების მასალაზე): საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 1996.
- დიტმანი, 1979 – *J. Dittmann (Hrsg.)*, Arbeiten zur Konversationsanalyse, Tübingen, 1979.
- დრესლერი, 1973 – *W. Dressler*, Einführung in die Textlinguistik, // Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft 1, 1973, 2. durchges. Aufl, Tübingen: Max Niemeyer.
- დრესლერი, 1978 – *W. Dressler (Hrsg.)* Textlinguistik// Wege der Forschung 427. Einleitung von Wolfgang Dressler, Darmstadt, 1978.
- ელიბი, 1980 – *K. Ehlich (Hrsg.)*, Erzählen im Alltag, Frankfurt a.M., 1980.
- ელიბი, 1984 – *K. Ehlich (Hrsg.)*, Erzählen in der Schule, Tübingen, 1984.
- ელიბი, 1990 – *K. Ehlich u.a. (Hrsg.)*, Medizinische und therapeutische Kommunikation. Diskursanalytische Untersuchungen, Opladen, 1990.
- ელიბი/რეზანი, 1983 – *K. Ehlich, J. Rehbein (Hrsg.)*, Kommunikation in Schule und Hochschule, Tübingen, 1983.
- ენობრ. თავაზ., 2003 – *Sprachliche Höflichkeit// PD, N178*, 2003.
- ენობრ. კომუნ. და საზ., 1974 – *Sprachliche Kommunikation und Gesellschaft*. Berlin, 1974.
- ეროვნ. კულტ., 1977 – *Национальная культура и общение*, М., 1977.
- ესაკია, 1989 – *Эсакия, М.В.*, Косвенные речевые акты и варианты их семантического оформления в процессе коммуникации// მატნე, ელს, 1989, №2, с. 143-147.
- ვაიდტი, 1983 – *H. Weydt (Hrsg.)*, Partikeln und Interaktion, Tübingen, 1983.
- ვამშოფი/ვენცელი, 1979 – *S. Wahnhoff, A. Wenzel*, Ein “hm” ist noch lange kein

- “hm” – oder – was heisst klientenbezogene Gesprächsführung?// In: J. Dittmann, Arbeiten zur Konversationsanalyse, Tübingen, 1979, S. 258-297.
- ვან დეიკი, 1980 – Van Dijk, A.Teun, Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung, München: Max Niemeyer, 1980. dtv 4364.
- ვასილიევი, 1990 – Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика, М., 1990.
- ვეგენერი, 1977 – D. Wegener (Hrsg.), Gesprächsanalysen, Hamburg, 1977.
- ვენცელი, 1984 – A.Wenzel, Verstehen und Verständigung in Gesprächen am Sozialamt, Tübingen, 1984.
- ვერნერი, 1983 – F.Werner, Gesprächsverhalten von Frauen und Männern, Frankfurt, Bern, 1983.
- ვინოგრადოვი, 1950 – Виноградов В.В., О категории модальности и модальных словах в русском языке// Труды ин-та языка АН СССР, т. 2, М.- Л., 1950.
- ვინოკური, 1980 – Винокур Т.Г., Закономерности стилистического использования языковых единиц, М., 1980. – 237с.
- ვუნდერლიხი, 1976 – D.Wunderlich, Studien zur Sprechakttheorie, (STW 172) Frankfurt a.M.: Suhkamp, 1976.
- ზემსკაია, 1987 – Земская Е.А., Русская разговорная речь// Лингвистический анализ и проблемы обучения, М., 1987.
- ზექალაშვილი, 1991 – რ. ზექალაშვილი, პირის სემანტიკა და ავტორისეული პოზიციის გამოხატვის საშუალებები ქართულ სამედიცინო ლიტერატურაში// კრებ. „სამედიცინო ლიტერატურის ლინგვისტურ-სტილისტური ანალიზი და ენების სწავლების პრობლემები სამედიცინო ინსტიტუტში“, თბ., 1991, გვ. 15-23.
- ზექალაშვილი, 2001 – რ. ზექალაშვილი, სიტყვა „ღმერთი“ მიმართვასა და შესიტყვებებში ქართულ ენაში// ქართველური მემკვიდრეობა, V, ქუთაისი, 2001, გვ. 281-286.
- ზექალაშვილი, 2003 – რ. ზექალაშვილი, ქართული მეტყველების კულტურის საკითხები, ნაკვეთი I, თბ., 2003.
- ზექალაშვილი, 2005ა – რ. შამელაშვილი-ზექალაშვილი, პირის კატეგორიის ფუნქციონირება ქართულში და ექსტრალინგვისტური ფაქტორები// სძ, XVIII თბ.: ქართული ენა, 2005, გვ. 85-95.
- ზექალაშვილი, 2005ბ – რ. შამელაშვილი-ზექალაშვილი, თავაზიანობის გამოხატვა მეტყველებაში და მისი შესწავლის ასპექტები// სძ, XVIII, თბ., 2005, გვ. 96-104.
- ზექალაშვილი, 2005გ – რ. შამელაშვილი-ზექალაშვილი, ადრესატის ფაქტორი და მოდალურ სიტყვათა კომუნიკაციური ფუნქცია ქართულ დისკურსში// ქუთაისის საერო ინსტიტუტ „გელათის“ მოამბე, 2005, №15, გვ. 3-9.
- ზექალაშვილი, 2005დ – რ. შამელაშვილი-ზექალაშვილი, სამეტყველო ეტიკეტი და „სახის“ ღირებულებათა იერარქია ეროვნულ ცნობიერება-

- ში// ეს, თბ., 2005, I-II, გვ. 38-46.
- ზვერევა, 1983 – Зверева Е.А., Научная речь и модальность, Л.:Наука, 1983.
- ზიგმანი, 1997– Зигманн Ж.В.. Структура современного политического дискурса: (Речевые жанры и речевые стратегии): АКД, М., 1997.
- ზიგმანი/ფელდშტაინი, 1985 – A.W.Siegman, S.Feldstein, Multichannel integrations of nonverbalbehavior, Hillsdale, N.J., 1985.
- თანდაშვილი, 1996 – მ. თანდაშვილი, ქართული ზმნის ეგოცენტრული ბუნებობისათვის// სძ, V, თბ., 1996, გვ. 60-67.
- თანდაშვილი, 1998 – მ. თანდაშვილი, ქართული ზმნის ეგოცენტრული ბუნებობისათვის. II. ზმნურ ტიპთა დეფინიციისათვის ქართულში// სძ, VII, თბ., 1998, გვ. 62-67.
- თარხნიშვილი, 2002 – ნ. თარხნიშვილი, სამგლოვიარო რიტუალების ამსახველი ენობრივი საშუალებების სოციო-ლინგვისტური ანალიზი ინგლისურსა და ქართულ ენებში// სძ, XII, თბ.: ქართული ენა, 2002, გვ. 135-145.
- იაკობსონი, 1972 – Якобсон Р.О., Шифтеры, глагольные категории и русский глагол// В кн.: Принципы типологического анализа языков различного строя, М., 1972.
- იაკობსონი, 1985ა –Якобсон Р.О., Избранные работы, М.: Прогресс, 1985.
- იაკუბინსკი, 1986 – Якубинский Л.П., О диалогической речи// В журн. РР, М., 1923 (Его-же, Избранные работы: Язык и его функционирование, М., 1986, с. 17-58).
- იეგერი, 1976 – К.-Н. Jäger, Untersuchungen zur Klassifikation gesprochener deutscher Standardsprache. Redekonstellationstypen und argumentative Dialogsorten, München, 1976.
- იელმსლევეი, 1965 – Ельмслев Л., Язык и речь// Звегинцев В.А., История языкознания, ч. 2, М., 1965.
- იესპერსენი, 1958 – Есперсен О., Философия грамматики, М., 1958.
- ივანოვა, 1994 – Иванова О.В., Коммуникативно-прагматическое описание диалога принуждения в русском языке: АКД, М, 1994.
- იმნაიშვილი, 1998 – რ. იმნაიშვილი, სამეტყველო მაქსიმების რვევის პრაგმატული თავისებურებანი მხატვრულ ტექსტში// სძ, VII, თბ., 1998.
- ინგვე, 1970 – V.A.L. Yngve, On getting a word in edgewise// In: Papers from the 6th regional meeting of the Chicago Linguistic Society, Chicago, 1970, p. 567-578.
- კალაძე, 1984 – ც. კალაძე, სახელ-მამისსახელობითი მიმართვის შესახებ ქართულში// ქსკს, VI, 1984, გვ. 309-329.
- კანჩერი, 2002 – Канчер М.А., Языковая личность телеведущего в рамках русского риторического этоса: На материале игровых программ: АКД, Екатеринбург, 2002.
- კარასიკი, 1989 – Карасик В.И., Статус лица в значении слова, Волгоград, 1989.

- კარასიკი, 2004 – Карасик В.И., Языковой круг: Личность, концепты, дискурс, Волгоград, 2004.
- კარპოვა, 2002 – Карпова Е.В., Стратегия вежливости в современном английском языке: На материале малоформатных текстов: АКД, СПб., 2002.
- კვანტალიანი, 1990 – ლ. კვანტალიანი, ქართული ზეპირი მეტყველების სინტაქსის საკითხები, თბ.: მეცნიერება, 1990.
- კვარაცხელია, 1990 – გ. კვარაცხელია, ქართული ენის ფუნქციური სტილისტიკა, თბ.: თსუ-ს გამომცემლობა, 1990.
- კვარაცხელია, 1994 – გ. კვარაცხელია, დამხმარე სიტყვების კომუნიკაციური მნიშვნელობისათვის// პროფესორ-მასწავლებელთა მე-60 საინსტიტუტთაშორისო სამეცნიერო სესია, თბ., 1994.
- კვარაცხელია, 1997 – გ. კვარაცხელია, გამონათქვამის ინფორმაციული სტრუქტურის ზოგიერთი კომპონენტისათვის// არნ. ჩიქობავას საკითხავები, VIII, თბ., 1997.
- კვაჭაძე, 1977 – ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, III შევს. გამოცემა, თბ., 1977.
- კიზირია, 1987 – ა. კიზირია, მარტივი წინადადების ტიპები ნევრთა შემადგენლობის მიხედვით და კომუნიკატივები, თბ.: მეცნიერება, 1987.
- კიკვიძე, 1993 – ზ. კიკვიძე, გრამატიკული ევფემიზმის გამოყოფის საკითხისათვის// ქუთაისის უნივერ. მოამბე, ქუთ., 1993, №2, გვ. 121-125.
- კიკვიძე, 1994 – ზ. კიკვიძე, „ჩვენ“ ნაცვალსახელის მეორეული მნიშვნელობა// მაცნე, ელს, 1994, №1-4, გვ. 141-147.
- კიკვიძე, 1995 – ზ. კიკვიძე, მრავლობითი რიცხვის ფორმათა სტილისტური დანიშნულებისათვის ქართულში: საკ. დის. მაცნე, თბ., 1995.
- კიკვიძე, 1999 – ზ. კიკვიძე, თავაზიანობის გამოხატვის გრამატიკული საშუალებები (სოციოლინგვისტური ასპექტი), თბ., 1999.
- კიკვიძე, 2004 – ზ. კიკვიძე, ენა კულტურაში და კულტურა ენაში: სად. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2004.
- კოზლოვსკაია, 1993 – Козловская Л.Л., Фатическая функция языка (Социолингвистический и структурно-грамматический аспекты): АКД, Минск, 1993.
- კორპუსოვა, 1995 – Корпусова Е.В., Прагматический аспект роли говорящего в функционально-смысловых типах речи «описание» и «повествование»: АКД, М., 1995.
- კოსერიუ, 1981 – E.Coseriu, Textlinguistik. Eine Einführung (Hrsg. u. bearb. von J.Albrecht), 2. durchges. Aufl., Tübingen (Tübinger Beiträge zur Linguistik 109), 1981.
- კოტინოვი, 1959 – ნ. კოტინოვი, კილოს კატეგორია ქართულში// თელავის პიშ, ტ. 3, თბილისი-თელავი, 1959.
- კოტჰოფი, 1988 – Н. Kotthoff (Hrsg.), Das Gelächter der Geschlechter. Humor und Macht in Gesprächen von Frauen und Männern, Frankfurt, 1988.

- კოტხოფი, 1991ა – H. Kotthoff, Der Tamada gibt am Tisch den Ton an. Tafelsitten. Trinksprüche und Geschlechterrollen im kaukasischen Georgien//In: S. Günthner, H.Kotthoff (Hrsg.), Von fremden Stimmen. Weibliches und männliches Sprechen im Kulturvergleich, Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1991, S. 229-261.
- კოტხოფი, 1991ბ – H. Kotthoff, Lernersprachliche und interkulturelle Ursachen für kommunikative Irritationen. Zugeständnisse und Dissens in deutschen, anglo-amerikanischen und in nativ-nichtnativen Gesprächen// Linguistische Berichte, Hrsg. G. Grewendorf, A. von Stechow, N135: Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen, 1991, s. 375-397.
- კოტხოფი, 1995 – H. Kotthoff, The Social Semiotics of Georgian toast performances// Oral genre as cultural activity. Journal of Pragmatics, 24, 1995, p. 353-358.
- კოტხოფი, 1998 – H. Kotthoff, Mahlzeiten mit Moral. Georgische Trinksprüche zwischen Kunst und Kompetition. Moralische Kommunikation// Arbeitspapier N 3. 76 Soziologie. Universität Konstanz, 1998.
- კოტხოფი, 2001 – H. Kotthoff, Gender, emotion and poeticity in georgian Mourning rituals// in: B. Baron&H.Kotthoff (eds.), Gender in interaction: perspectives on Feminity and Masculinity in ethnography and discourse, Amsterdam& Philadelphia: John Benjamins Publishing company, 2001, 9.Pragmatics& Beyond, New Series, v. 93, p. 283-327.
- კოტხოფი, 2002 – H. Kotthoff, Humor und (Un)-Höflichkeit. Über konversationelle Beziehungspolitik, In: B. Felderer, T. Macho (Hrsg.), Höflichkeit. Aktualität und Genese von Umgangsformen, München: Fink, S. 289-318.
- კოტხოფი, 2003 – H. Kotthoff, Höflichkeit im Vergleich der Kulturen, in: Muttersprache, 2003, N4.
- კრეიდლინი, 2002 – Крейдлин Г.Е., Невербальная семиотика, М., 2002.
- კრისინი, 1989 – Крысын Л.П., Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка, М.. 1989.
- კუდრაივცევა, 1991 – Кудрявцева М.И., Модальные слова “простите” и “извините” в речевом этикете// РЯвШ, 1991, №3, с. 71-76.
- კულნინა, 2002 – Кульнина Е.А., Способы вербализации контактоустанавливающей функции в современном немецком языке: АКД, Саранск, 2002.
- ლაბოვი, 1966 – W. Labov, The Social stratification of English in New City. Washington, 1966.
- ლადარია, 2004 – ზ. ლადარია, სოციოლინგვისტიკა, თბ., 2004.
- ლაიონზი, 1978 – Лайонз Дж., Введение в теоретическую лингвистику, пер. с англ., М.. 1978. – 543с.
- ლაკოფი, 1972 – G .Lakoff, Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts// In: Papers from the eighth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, april 14-16, 1972.
- ლაკოფი, 1973 – R.Lakoff, “The logic of politeness, or, minding your p's and q's”//

- In: Papers of the ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society, Chicago, p. 292-305.
- ლაკოფი, 1975 – R.T. Lakoff, Language and Woman's Place, New-York: Harper and Row, 1975.
- ლაკოფი, 1976 – R.T. Lakoff, Why You Can't Say What You Mean. Review of Edwin Newman, Strictly speaking// In: Centrum, 1976, 4, H. 2, p. 151-170.
- ლანგე, 1984 – W.Lange, Aspekte der Höflichkeit. Überlegungen am Beispiel der Entschuldigungen im Deutschen: Europäische Hochschulschriften, Reihe 1, Deutsche Sprache und Literatur, 1984, B. 791, Frankfurt a.M. Bern. New York: Nancy .
- ლანგერი, 1994 – M.Langner, Zur kommunikativen Funktion von Abschwächungen. Pragma-und soziolinguistische Untersuchungen. Studium Sprachwissenschaft, Beiheft 23, Hrsg. von H.Gipper, G.Haßler, P.Schmitter. Münster: Nodus Publikationen, 1994, S. 81-124.
- ლებანიძე, 1998 – გ. ლებანიძე, ანთროპოცენტრიზმი და კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბ.: ენა და კულტურა, 1998.
- ლებანიძე, 2004 – გ. ლებანიძე, კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბ.: ენა და კულტურა, 2004.
- ლერნერი, 1989 – Лернер К.Б., Социальная природа языка и процесс языкового взаимодействия (Социолингвистический анализ контактной реинтерпретации): АДД, Тб., 1989.
- ლინკე, 1985 – A. Linke, Gespräche im Fernsehen, Bern (Züricher Germanistische Studien 1), 1985.
- ლინკე/ნუსბაუმერი/პორტმანი, 1994 – A. Linke, M. Nussbaumer, P. R. Portmann, Studienbuch Linguistik, 2. Aufl., ergänzt um ein Kapitel: RGL (Reihe Germanistische Linguistik), Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1994.
- ლინ მეი, 2003 – Линь Мэй, Речевые особенности и правила построения русского телефонного диалога: АКД, М., 2003.
- ლი სიჩანი, 2001 – Ли Сичан, Русский речевой этикет в прагматическом и лингвострановедческом аспектах с точки зрения носителя китайского языка: АКД, М., 2001.
- ლიჩი, 1977 – G.Leech, Language and Tact (Linguistic Agency University of Trier, Series A, Paper N46, Trier, 1977.
- ლიჩი, 1983 – G.N. Leech, Principles of Pragmatics, London., New York: Longman, 1983.
- ლიჩი/სვარტვიკი, 1983 – G.Leech, J.A.Svartvik, Communicative Grammar of English, Moscow: Prosveshchenye, 1983, p. 134-141.
- მაკაროვი, 2003 – Макаров М.Л., Основы теории дискурса, М.: Гнозис, 2003.
- მარტიროსოვი, 1964 – არ. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.
- მაჯიხინზადე, 2001 – Маджихинзаде Л.Н., Принципы моделирования реплики в

- русском устном диалогическом дискурсе: АКД, М, 2001.
- მელიქიშვილი, 2001 – დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ.: ლოგოს პრესი, 2001.
- მეტლერი, 1987 – Мещлер А.А., Структурные связи в тексте (Парентезные конструкции), Кишинев: Штайнца, 1987.
- მინასოვა, 2000 – Минасова С.Г., Язык и межкультурная коммуникация, М., 2000.
- მორისი, 1971 – С.W.Morris, Writings on the general theory of signs, The Hague, 1971.
- ნათაძე, 1955 – ნ. ნათაძე, მესამე სერიის დრო-კილოთა წარმოებისათვის ქართულში// იკე, VII, 1955.
- ნინუა, 1968 – გ. ნინუა, ბრძანებითი კილო ქართულ ენაში, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 1968.
- ნოილანდი, 1981 – E.Neuland, „Punkt zwölf muss et Essn auf' m Tisch stehn!“ Analyse alltäglicher Kommunikation in einer Arbeiterfamilie// In: Linguistische Berichte 76, 1981, S. 64-90.
- ნოთდურფტი, უ. რაიტმაიერი, პ. შრედერი, 1994 – W.Nothdurft, U.Reitemeier, P.Schröder, Beratungsgespräche. Analyse asymmetrischer Dialoge, Tübingen (Forschungsberichte des IDS 61), 1994.
- ომიაძე, 1998 – თ. ომიაძე, პარალინგვისტიკა და მეტყველების თანმხლებ საშუალებათა აღწერა ენაში: საკ. დის. ავტ., თბ., 1998.
- ომიაძე, 2006 – ს. ომიაძე, ქართული დისკურსის ლინგვოკულტურულ შემადგენელთა სტრუქტურა, სემანტიკა და ფუნქციონირება: სად. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2006.
- ომიაძე, 2009 – ს. ომიაძე, ქართული დისკურსის კულტუროლოგიური პარადიგმა, თბ., 2009.
- ოსტინი, 1963 – John L.Austin, Performative-constantive//In: Philosophy and ordinary language. Urbana, 1963.
- ოსტინი, 1965 – John L.Austin, How to do things with words, New York: Oxford University Press, 1965 (Zur Theorie der Sprechakte, Deutsche Bearbeitung von E. von Savigny, 2. Auflage, Stuttgart: Reclam Universal-Bibliothek 9396(3), 1972).
- ოქროპირიძე, 1975 – ნ. ოქროპირიძე, კავშირებითი კილოს მოდალური მნიშვნელობა ქართულში// საქართველოს პედაგოგიური ინსტიტუტების შრომები, №2, თბ., 1975, გვ. 295-304.
- პალმერი, 1986 – F.R. Palmer, Mood and Modality, Cambridge University press, 1986.
- პაპი, 1985 – Папп Ф., Паралингвистические факты, этикет и язык// НвЛ, т.15, М.: Прогресс, 1985.
- პაპიძე, 1981 – ა. პაპიძე, II კავშირებითის ფუნქციები თანამედროვე ქართულში// ქსკს, IV, თბ., 1981.
- პაპიძე, 1983 – ა. პაპიძე, ანმყოს კავშირებითის ფუნქციებთან დაკავშირე-

- ბული ზოგი საკითხი// ქსკს, VI, თბ., 1983, გვ. 81-108.
- პეტრიაშვილი, 2002 – ი. პეტრიაშვილი, სამეცნიერო აქტების თეორია ავტორისეული წიაღსვლების პრაგმატული ანალიზის ქრილში// სდ, XII, თბ.: ქართული ენა, 2002, გვ. 198-208.
- პირსი, 1934 – C.S.Peirce, Pragmatism and Pragmaticism// Collected Papers, Volume 5 (Eds. C.Hartshorne/P.Weiss), Cambridge M.A.: Harvard University Press, 1934.
- ჟღენტი, 1965 – ს. ჟღენტი, შორისდებული ახალ სალიტერატურო ქართულში// ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, თბ., 1965.
- რამგე, 1978 – H. Ramge, Alltagsgespräche, Frankfurt a.M., 1978.
- რეზინი, 1994 – J. Rehbein, Sie?- Nabil Kassem zum 60. Geburtstag, 1994.
- რეზინი, 1999 – J.Rehbein, Zum Modus von Äußerungen// Grammatik und mentale Prozesse, Hrsg. A.Redaler, J.Rehbein. Tübingen: Stauffenburg-Verlag, 1999, S. 91-139.
- რეზინი, 2001 – J.Rehbein, Sie – „Personalpronomina“ und Höflichkeitsform im Deutschen//SHiK (Sprache der Höflichkeit in der interkulturellen Kommunikation), Universität Hamburg, Arbeitspapier №1, 2001, S. 1-30.
- რედერი, 1984 – A.Redder, Modalverben im Unterricht. Pragmatik der Modalverben am Beispiel eines institutionellen Diskurses, Tübingen, 1984.
- რევზინა, 1973 – Ревзина О.Г., Общая теория грамматических категорий// В кн.: Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков, М., 1973.
- რსე, 1973 – Русская разговорная речь // Отв. ред. А.Е. Земская, М.: Наука, 1973.
- რუსიევილი, 1999 – მ. რუსიევილი, ანდაზა, როგორც მაქსიმის დარღვევის ერთ-ერთი შემთხვევა// სდ, IX, თბ.: ქართული ენა, 1999, გვ. 48-50.
- რუხაძე, 2002 – ნ. რუხაძე, სახე და თავაზიანობის ფორმები სოლიდარობის გამოხატვისას თანამედროვე ინგლისურ, ქართულ და რუსულ ენებში// სდ, XII, თბ.: ქართული ენა, 2002, გვ. 216-221.
- რუხაძე, 2006 – ნ. რუხაძე, მიმართვის ფორმები და მათი თავისებურებანი თანამედროვე ინგლისურ, ქართულ და რუსულ ენებში: საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2006.
- სართანია, 2002 – დ. სართანია, ივ. ჯავახიშვილი და ქართული ეტიკეტის ისტორიის საკითხები, რედ. ფ. ლომაშვილი, თბ.: ენა და კულტურა, 2002.
- სარჯველაძე, 1997 – ზ. სარჯველაძე, მრავლობითი რიცხვის გამოყენება მხოლობითის ნაცვლად// თპუ-ის ქართ. ენის კათედრის შრომები, 1997, 3, გვ. 3-10.
- საქსი/შჩეგლოფი/ჯეფერსონი, 1974 – H.Sacks, E.A.Schlegloff, G.Jefferson, A simplest systematics for the organisation of turn-taking for conversation// In: Language 50, 1974, p. 696-735.
- სეპირი, 1934 – Сепир Э., Язык, пер. с англ., М.-Л., 1934.
- სერგია, 1983 – ვ. სერგია, ტექსტის ლინგვისტიკა, თბ.: ენა და კულტურა, 1983.

- სესიაშვილი, 1988 – T. Sesiašwili, Das Prinzip der Höflichkeit und seine Realisierungsformen im Deutschen und Georgischen// Germanistisches Jahrbuch, 88-89, DDR. UdSSR, Hrsg. H.Breitung, Zwickau, 1988, S. 113-119.
- სესიაშვილი, 1989 – თ. სესიაშვილი, თავაზიანობის პრინციპი და მისი რეალიზაცია გერმანულსა და ქართულში// უეს, 1989, №4, გვ. 18-31.
- სესიაშვილი, 2002 – თ. სესიაშვილი, დაპატიჟება-მინვევა გერმანულენოვან ქვეყნებში// ჟურნ. „პოლიგლოტი“, თბ., 2002.
- სვენუნგი, 1958 – J.Svennung, Anredeformen. Vergleichende Forschungen zur indirekten Anrede in der dritten Person und zum Nominativ für den Vokativ// Acta Societatis Literarum Humaniorum Regiae Upsaliensis, 42. Uppsala, Wiesbaden: Harrasowitz, 1958.
- სილაგაძე/თოთლაძე, 1997 – ა. სილაგაძე, ა. თოთლაძე, გვარ-სახელები საქართველოში, თბ., 1997.
- სინკლერი, რ. კოუტჰარდი, 1975 – J.M.Sinclair, R.M.Couthhard, Towards an analysis of discourse: The english used by teachers and pupils, London, 1975.
- სიორლი, 1969 – J.R.Searle, Speech acts: an essay in the philosophy of language, London: Cambridge University Press, 1969 (J.R.Searle, Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay, Frankfurt, 1971).
- სკოლონი/სკოლონი, 1997 – R.Scollon, S.W.Scollon, Intercultural Communication, Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 1997.
- სნიტკო, 2005 – Снитко Т.Н., Дедуктивное и индуктивное изучение фатической коммуникации, Волгоград, 2005.
- სოსიური, 1977 – Соссюр Ф. де, Труды по языкознанию, пер. с франц., М.: Прогресс, 1977.
- სპერბერი/უილსონი, 1981/1995 – D.Sperber, D.Wilson, Communication and Cognition, Oxford: Blackwell, 1981/1995.
- სტოლიაროვა, 2001 – Столярова Е.К., Синонимия реплик-реакций в русской диалогической речи: АКД, М., 2001.
- ტაბიძე, 2003 – მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, სად. დის. ავტ., თბ., 2003.
- ტეხტმაიერი, 1984 – В.Тechtmeier, Das Gespräch. Funktionen, Normen und Strukturen, Berlin, 1984.
- ტრომელ-პლიტცი, 1982 – S.Trömel-Plötz, Frauensprache: Sprache der Veränderung, Frankfurt, 1982.
- ტრომელ-პლიტცი, 1984 – S.Trömel-Plötz (Hrsg.), Gewalt durch Sprache. Die Vergewaltigung von Frauen in Gesprächen, Frankfurt a/M, 1984.
- უთურგაიძე, 2002 – თ. უთურგაიძე, გრამატიკული კატეგორიებისა და მათი ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში, თბ.: ქართული ენა, 2002.
- უოლკერი, 2004 – Уолкер В., Культурный шок: www.the-nr.irk.ru/cafe/culture_shock.htm

- ფაიბიშენკო, 2002 – Файбышенко Н.Л., Функционально-семантический и прагматический анализ регулятивных средств аргументативного дискурса: На материале текстов парламентарских выступлений в конгрессе США: АКД, СПб., 2002.
- ფეიქრიშვილი, 1973 – ჟ. ფეიქრიშვილი, მესამე სერიის მწკრივები ახალ სალიტერატურო ქართულში, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 1973.
- ფეიქრიშვილი, 1974 – ჟ. ფეიქრიშვილი, თურმეობითების მნიშვნელობა და გამოყენება ახალ სალიტერატურო ქართულში// ქესს, IV, 1974, გვ. 37-53.
- ფილიპოვი, 1993 – Филиппов К.А., Устная речь в онтогенезе и в различных условиях коммуникации (На материале немецкого языка): АДД, СПб., 1993.
- ფილიპოვი, 2003 – Филиппов К.А., Лингвистика текста, М., 2003.
- ფორმანოვსკაია, 1973 – Формановская Н.И., Речевой этикет (в таблицах и упражнениях), М.: Издательство МГУ, 1973.
- ფორმანოვსკაია, 1984 – Формановская Н.И., Употребление русского речевого этикета: лингвистический и методический аспекты. – 2-е изд., М.: Русский язык, 1984.
- ფორმანოვსკაია, 1987 – Формановская Н.И., Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – 2-е изд., перер. и доп. М.: Русский язык, 1987.
- ფორმანოვსკაია, 1989ა – Формановская Н.И., «Вы сказали здравствуйте!»: Речевой этикет в нашем общении, 3-е изд. – М.: Знание, 1989.
- ფორმანოვსკაია, 1989ბ – Формановская Н.И., Речевой этикет и культура общения, М.: Высшая школа, 1989.
- ფოცხიშვილი, 1969 – ალ. ფოცხიშვილი, უნებლიობის კატეგორია ქართულ ზმნაში// კრებ. „თსუ, გ. ახვლედიანს“, თბ., 1969.
- ფოჩხუა, 1974 – ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ.: თსუ-ის გამომცემლობა, 1974.
- ფრანკე, 1990 – W.Franke, Elementare Dialogstrukturen: Darstellung, Analyse, Diskussion, Tübingen, 1990.
- ფრანკი, 1975 – D.Franck, Zur Analyse indirekter Sprechakte// V.Ehrich, P.Fincke (Hrsg.), Kronberg, 1975.
- ფრიცი/ჰუნდსნურშერი, 1994 – G.Fritz, F.Hundsnerscher (Hrsg.), Handbuch der Dialoganalyse, Tübingen, 1994.
- ფურცელაძე, 1980 – W.Purzeladse, Die kommunikative Belastung der grammatischen Kategorien in der dialogischen Rede// In: Wissenschaftliche Zeitschrift . Friedrich-Schiller-Universität Jena. Reihe: Gesellschaft und Sprachwissenschaft, 29 Jg., 1980.
- ფურცელაძე, 1998, I-II – ვ. ფურცელაძე, ტექსტი, როგორც ენობრივი მოღვაწეობის გაცხადება, ნაწილი III, თბ., 1998.

- ფხაკაძე, 1984 – დ. ფხაკაძე, პირველი თურმეობითის ფუნქციები ქართულში, თბ., 1984.
- ქავთარაძე, 1956 – ივ. ქავთარაძე, უნახაობის კატეგორიის ისტორიისათვის ქართულში// იკე, VIII, თბ., 1956, გვ. 179-192.
- ქართ. სუფრ., 2000 – ქართული სუფრა და სამოქალაქო საზოგადოება, სერია „დისკუსიები კავკასიის ინსტიტუტში“, №4, რედ. ზ. სარაძე, თბ., 2000.
- ქერუბიმი/ჰენე/რებოკი, 1984 – D.Cherubim, H.Henne, H.Rehbock (Hrsg.), Gespräche zwischen Alltag und Literatur// Beiträge zur germanistischen Gesprächsforschung, Tübingen, 1984.
- ქურდიანი, 2000 – მ. ქურდიანი, მისალმების ფორმულები სინქრონიული (აღწერიით) და დიაქრონიული (ისტორიული) სოციოლინგვისტიკის თვალსაზრისით// ქუთაისის პედ. უნივერსიტეტის პროფ.-მასწ. VI სამეცნ. კონფერენციის მასალები, ქუთაისი, 2000, გვ. 9-10.
- ღვინაძე, 1989 – თ. ღვინაძე, ქართული ზმნის ვნებითი გვარის ფორმათა სტილისტიკა, თბ.: მეცნიერება., 1989.
- ღლონტი, 1971 – ალ. ღლონტი, ქართული ლექსიკოლოგიის საკითხები, თბ.: განათლება, 1971.
- ღლონტი, 1983 – ალ. ღლონტი, კნინობით-მოფერებითობის ელემენტები ქართველურ ანთროპონიმებში// აღმოსავლური ფილოლოგია, V, თბ., 1983, გვ. 12-17.
- ღლონტი, 1986 – ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1986.
- ყაუხჩიშვილი, 1968 – ს. ყაუხჩიშვილი, Pluralia maiestatis ბერძნულსა და ქართულ მწერლობაში// თბილისის უცხო ენათა ინსტიტუტის XVIII სამეცნიერო სესია, 1968, თეზისები, VI, გვ. 19-20.
- ყიასაშვილი, 1986 – Киасашвили И.Н., Семантика и прагматика вопросо-ответного диалогического единства и феномен непонимания, канд. дис. (Рукопись), Тб., 1986 .
- შაბურიშვილი, 1983 – Шабურიшвили Ш.К., Теория текста и синтаксический механизм словообразования, Тб.: Изд-во ТГУ, 1983.
- შამელაშვილი, 1958 – რ. შამელაშვილი, განკერძოებული სიტყვები და გამოთქმები ქართულში და მათი სწავლების მეთოდიკა, თბ., 1958.
- შანიძე, 1973 – ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, მორფოლოგია, II გამოცემა, თბ., 1973.
- შანიძე, 1984 – ა. შანიძე, უნებლიობის კატეგორია თუ უნებლიობის ვნებითი// კრებ. „ქართული ენა“, თბ., 1984.
- შენგელაია, 2004 – ნ. შენგელაია, არასრული სიტყვები და ტექსტის სემანტიკური მთლიანობა, სად. დის., თბ., 2004.
- შერაზადიშვილი, 2003 – მ. შერაზადიშვილი, ნაწილაკის საკომუნიკაციო ფუნქციისათვის ქართულში, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2003.
- შერერი/ვალბოტი, 1979 – K.R.Scherer, H.G.Walbot (Hrsg.), Nonverbale Kom-

- munikation: Forschungsberichte zum Interaktionsverhalten, Weinheim/Basel, 1979.
- შესტაკოვა, 1995 – Шестакова О.Б., Субъективное модальное значение «желания» и его актуализация в дискурсе: АКД, СПб., 1995.
- შვარცი, 1985 – Ch.Schwarz, Bedingungen der sprachlichen Kommunikation// Akademie der Wissenschaften der DDR. Zeitschrift für Sprachwissenschaft. LS, Reihe A, Arbeitsberichte 131, Berlin, 1985.
- შვეიცერი, 1977 – Швейцер А.Д., Современная социолингвистика, М., 1977.
- შვეიცერი, 1989 – Швейцер А.Д., Этнография речи: теория американской социолингвистики// Этнология в США и Канаде, М., 1989.
- შვიტალა, 1976 – J.Schwitalla, Dialogsteuerung. Vorschläge zur Untersuchung// In: Berens u.a., S. 73-104.
- შვიტალა, 1979 – J.Schwitalla, Dialogsteuerung in Interviews. Ansätze zu einer Theorie der Dialogsteuerung mit empirischen Untersuchungen von Politiker-, Experten- und Starinterviews in Rundfunk und Fernsehen, München, 1979.
- შლიბენი/ლანგე, 1975 – B.Schlieben, A. Lange, Linguistische Pragmatik. Stuttgart, 1975.
- შმელიოვი, 1973 – Шмелёв Д.Н., Проблемы семантического анализа лексики, М., 1973.
- შმიდტი, 1988 – C.Schmidt, „Typisch weiblich – typisch männlich“. Geschlechtsspezifisches Kommunikationsverhalten in studentischen Kleingruppen, Tübingen, 1988.
- შმიოლდერსი, 1979 – C.Schmölders, Die Kunst des Gesprächs. Texte zur Geschichte der europäischen Konversationstheorie, München, 1979.
- შნაიდერი, 1988– K.P.Schneider, Small talk: Analysing phatic discourse, Marburg, 1988.
- შრედერი/შტეგელი, 1981 – P.Schröder, H.Stegel (Hrsg.), Dialogforschung, Düsseldorf, 1981.
- შტუბსი, 1983 – M.Stubbs, Discourse analysis. The sociolinguistic analysis of natural language, Oxford, 1983.
- შულცე, 1985 – R.Schulze, Höflichkeit im Englischen. Tübingen, 1985.
- შრეგლოფი/საქსი, 1973 – E.A.Schegloff, H.Sacks, „Opening up closings“// In: Semiotica 8, p. 289-327.
- ჩერნიკი, 2002 – Черник В.Б., Фатические речевые жанры в педагогическом дискурсе и тексте урока: АКД, Екатеринбург, 2002.
- ჩიქობავა, 1950 – არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი ენათმეცნიერული დახასიათება// ქეგლ, ტ. I, 1950.
- ჩიქობავა, 1952 – არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952.
- ცერცვაძე, 2004 – ნ. ცერცვაძე, ფატიკური კომუნიკაცია და მისი ტიპოლოგია იტალიურ ენაში, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2004.

- ცქიტვილი, 1988 – ნ. ცქიტვილი, ჩართული// ქსკს, VIII, თბ., 1988, გვ. 241-278.
- წულეისკირი, 2005 – ნ. წულეისკირი, სამეცნიერო ქცევის სოციოლინგვისტური მოდელირება, საკ. დის. (ხელნაწერი), თბ., 2005.
- ჭანტურია, 2002 – ლ. ჭანტურია, „სახე“ და მოდალობა// სძ, XII, თბ.: ქართული ენა, 2002, გვ. 269-276.
- ჭუმბურიძე, 1970 – ზ. ჭუმბურიძე, უარყოფითი ნაწილაკები ქართულში და მათი ხმარების თავისებურებანი// ქელს, 1970, №2.
- ჭუმბურიძე, 1977 – Tshumburidse Z., Die Struktur der georgischen Vornamen// Wissenschaftliche Zeitschrift der Fr. Schiller-Universität Jena, Geschichte und Sprachwissenschaft, Reihe 26, Jg. 1977, H.1.
- ჭუმბურიძე, 1982 – ზ. ჭუმბურიძე, მაღლი დედაენისა, თბ., 1982.
- ხარჩარეკი, 1998 – Харчарек А., Прагмалингвистическая категория вежливости как инструмент диалогового взаимодействия коммуникантов на русском языке: В сравнении в польском: АКД, М., 1998.
- ჯენონი, 1999 – G. Gennon, Jokes. You are missing if You Aren't on the Internet, Gennon Publishing, 1999.
- ჯოლია, 1999 – გ. ჯოლია, დიპლომატიური და საქმიანი ეტიკეტი: უცხოელებთან ურთიერთობის ზოგადი წესები (რედ. ს. ცინცაძე), თბ.: ლეგია, 1999.
- ჯოლია, 2000 – გ. ჯოლია, ეტიკეტის საფუძვლები, თბ., 2000.
- ჯოლია, 2003 – გ. ჯოლია, საერთაშორისო ეტიკეტი, თბ., 2003.
- ჯოლია, 2004 – გ. ჯოლია, მოლაპარაკების თეორია და პრაქტიკა (დიპლომატიური და ბიზნეს-ურთიერთობები), თბ., 2004.
- ჯორბენაძე, 1997 – ბ. ჯორბენაძე, ენა და კულტურა, თბ., 1997.
- ჯორჯანელი, 1977 – კ. ჯორჯანელი, ევფემიზმები და სიტყვის ტაბუ, თბ., 1977.
- ჰადსონი, 1993 – R.A. Hudson, Sociolinguistics, Cambridge University Press, 1993.
- ჰაიმზი, 1975 – Хаймс Д.Х., Этнография речи// НВЛ, вып. VII, М., 1975, с.
- ჰაიმზი, 1979 – D.Hymes, Soziolinguistik. Zur Ethnographie der Kommunikation, Frankfurt a.M, 1979.
- ჰარისი, 1952 – Z.S. Harris, Discourse analysis, 1952, “Language”, v. 28, N 1.
- ჰარტმანი, 1975 – P.Hartmann, Textlinguistische Tendenzen in der Sprachwissenschaft// In: Folia linguistica, v. 8, The Hague, 1975
- ჰაფერლანდი/პაული, 1996 – H.Haferland, I.Paul, Eine Theorie der Höflichkeit// In: OBST (Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie), N 52, März, 1996, S.7-69.
- ჰელდი, 1992 – G.Held, Politeness in linguistic research// In: R.J.Watts, S.Ide, K.Ehrlich, Politeness in language. Studies in its History, Theory and Practice. Berlin. New York, 1992.
- ჰელდი, 1995 – G.Held, Verbale Höflichkeit. Studien zur linguistischen Theorien-

- bildung und empirische Untersuchung zum Sprachverhalten französischer und italienischer Jugendlicher in Bitt- und Dankessituationen, Tübingen: Narr, 1995.
- ჰელიდგი, 1977 – M.A.K.Halliday, Language Structure and Language Function// New Horizons in Linguistics, ed. by J.Lyons, Pinguin Books, 1977.
- ჰელიდგი, 1990 – M.A.K. Halliday, An Introduction to Functional Grammar, Eduard Arnold, 1990.
- ჰენე, 1979 – H.Henne, Die Rolle des Hörers im Gespräch// In: I.Rosengren (Hrsg.), Sprache und Pragmatik.Lunder Symposium 1978, Lund (Lunder germanistische Forschungen 48), 1979, S. 122-134.
- ჰენე/რებოკი, 1982 – H.Henne, H.Rehbock, Einführung in die Gesprächsanalyse, 2. Aufl., (Sammlung Götschen 2212), Berlin, New York: Gruyter, 1982.
- ჰოლი, 1979 – W.Holly, Imagearbeit in Gesprächen, Tübingen, 1979.
- ჰოლი, 1986 – W.Holly u.a. Politische Fernsehdiskussionen. Zur medienpezifischen Inszenierung von Propaganda als Diskussion, Tübingen, 1986.
- ჰოლისკი, 1983 – D.A.Holisky, The Rules of Suffra or how to Drink in Georgian: Georg Mason University, 1983.

ლექსიკონები და საცნობარო ლიტერატურა

- ახმანოვა, 1966 -- Ахманова О.С., Словарь лингвистических терминов, М.: Советская энциклопедия, 1966.
- ბრეგაძე, 1999 – ლ. ბრეგაძე, ქართული ჟარგონის ლექსიკონი, თბ., 1999.
- ბროკჰაუსი, 1995 – Brockhaus Konversations-Lexikon, 14. vollst. neubearb. Aufl. in 16 Bänden, B. 13, Leipzig, Berlin, Wien: F.A. Brockhaus.
- ბუსმანი, 1990 – H. Bußmann, Lexikon der Sprachwissenschaft, 2. völlig neu bearb. Aufl., Stuttgart: Alfred Kröner = Kröners Taschenausgabe, B. 452, 1990.
- გრიგორიევა/გრიგორიევი/კრეიდლინი, 2001 – Григорьева С. А., Григорьев Н.В., Крейдлин Г.Е, Словарь языка русских жестов, М..Вена, 2001.
- ეტიკ. ენციკლ., 1997 – Энциклопедия этикета, СПб., 1997.
- ეტიკ. ენციკლ., 2000 – Энциклопедия этикета, М., 2000.
- ეტიკ. თანამ. ენციკლ., 1999 – Современная энциклопедия этикета, Мн., 1999.
- კიბრიკი, 1990 – Кибрик А., Язык. Лингвистический словарь, М.: Советская энциклопедия, 1990.
- კონრადი, 1985 – R. Conrad (Hrsg.), Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1985.
- კრისტალი, 1997 – D. Crystal, The Cambridge encyclopedia of language, Cambridge University Press, 1997.
- კუბრიაკოვა, 1996 –Кубрякова Е.С., Краткий словарь когнитивных терминов, М., 1996.

- კულტ., 1998 – Культурология, XX век. Энциклопедия, т. 2, СПб., 1998.
- ლევანდოვსკი, 1994 – Th. Lewandowski, Linguistisches Wörterbuch in drei Bänden, 6. Aufl., Heidelberg, Wiesbaden: Quelle, Meyer, 1994 = UTB 1518. – 1287s.
- ლელ, 1990 – Лингвистический энциклопедический словарь (гл. ред. В.Н. Ярцева), М., 1990.
- მარუზო, 1960 – Марузо Ж., Словарь лингвистических терминов, М., 1960.
- როზენტალი/ტელენკოვა, 1982 – Розенталь В.З., Теленкова М.А., Словарь-справочник лингвистических терминов, М., 1982.
- სახოკია, 1979 – თ. სახოკია, ქართული საბჭოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ.: მერანი, 1979.
- უსლ – უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, შემდგ. მ. ჭაბაშვილი, მე-3 შესწ. და შევს. გამოც., თბ.: განათლება, 1989.
- ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (არნ. ჩიქობავას საერთო რედ.), ტ. I-VIII, თბ., 1950-1965.
- ქსე – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (მთ. რედ. ირ. აბაშიძე), ტ. IV, თბ., 1979.
- შამელაშვილი, 1976 – რ. შამელაშვილი, ლინგვისტურ ტერმინთა მოკლე ლექსიკონი, თბ., 1976.

წყაროები

- ანდ. – ქართული ანდაზები (შეს. წერილი და რედ. ზ. ჭუმბურიძისა), შემდგ. ა. კანდელაკი, თბ.: ლიტერატურა და ხელოვნება, თბ., 1956.
- ასათ. – ლ. ასათიანი, რჩეული (ლექსები და პოემები), თბ., 1971.
- ზლაპრ. – ქართული ხალხური ზღაპრები// ხალხური სიბრძნე, ტ. I-II, თბ., 1963.
- კლდ. – დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, მოთხრობები, თბ., 1961.
- ფშავ. – ვაჟა-ფშაველა, რჩეული (ლექსები, პოემები, პიესები), თბ., 1960.
- ყაზბ. – ალ. ყაზბეგი, თხზულებები, ტ. I, თბ., 1948; ტ. II, თბ., 1948; ტ. III, თბ., 1949.
- შენგ. – დ. შენგელაია, თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1960.
- წერ. – ა. წერეთელი, თხზულებათა კრებული ხუთ ტომად, თბ., 1990.
- ჭავჭ. – ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი ორ ტომად, ტ. I, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1977.

აუდიო- და ვიდეოჩანაწერების სია

- დიალ. 1, რ. ჩხ. – დიალოგი გაზ. „ომეგას“ რედაქციაში, განხილვა როსტომ ჩხეიძის წიგნისა „პავლე ინგოროყვა“, 2000, 8.06.
- დიალ. 2, დ. წერ. – დიალოგი გაზ. „ომეგას“ რედაქციაში (ჩანერილი მ. რევიშვილის მიერ), შეხვედრა მთარგმნელ დ. წერეთლიანთან, 2004, 5.03.
- დიალ. 3, თ. ერისთ. – დიალოგი გაზ. „ომეგას“ რედაქციაში (ჩანერილი მ. რევიშვილის მიერ), შეხვედრა მთარგმნელ თ. ერისთავთან, 2005, 15.04.
- დიალ. 4, ემიგრ. – დიალოგი გაზ. „ომეგას“ რედაქციაში (ჩანერილი მ. რევიშ-

- ვილის მიერ), ქართველ ემიგრანტთა შესახებ, 2004, 5.05.
- დიალ. 5 – დიალოგი გაზ. „ომეგას“ რედაქციაში (ჩანერილი მ. რევიშვილის მიერ), 2005, 20.03.
- ინტ. ლ. ბულ. – ინტერვიუ მწერალ ლაშა ბულაძესთან, 2005, 30.08. (ჩანერილი ი. არჩუაშვილის მიერ).
- ინტ. ნ. შატ. – ინტერვიუ მწერალ ნუგზარ შატაიძესთან, 2005, 20.03. (ჩანერილი ი. არჩუაშვილის მიერ).
- ინტ. ზ. თვარ.– ინტერვიუ მწერალ ზაზა თვარაძესთან, 2005, 20.06. (ჩანერილი ი. არჩუაშვილის მიერ).
- „პარლ.“ – გადაცემა პარლამენტის სხდომიდან, 2005, 20.03.
- გადაც. „ათ. ერთ.“ 1,2 – ტელეგადაცემა „ათასიდან ერთი შანსი“ (ნამყვანი ნ. ზაუტაშვილი), 2005, 22.06; 2005, 20.10.
- გადაც. „ლამ. შ.“ – ტელეგადაცემა „ლამის შოუ“ (ნამყვანი დ. გოგიჩაიშვილი: საუბარი კ. კავსაძესთან), 2005, 24.07.
- გადაც. „რეაქც.“ 1,2 – ტელეგადაცემა „რეაქცია“ (ნამყვანი ი. გრიგოლია), 2005, 20.04; 2005, 15.10.
- გადაც. „პირვ.“ – ტელეგადაცემა „პირველები“ (ნამყვანი ი. გრიგოლია), 2006, 3.03.
- გადაც. „დროება“ – ტელეგადაცემა „დროება“ (საუბარი ი. გრიგოლიასთან), 2006, 26.02.
- გადაც. „თავ. თემა“ – ტელეგადაცემა „თავისუფალი თემა“ (ნამყვანი ე. ხოფერია), 2006, 16.02.
- გადაც. „202“ – ტელეგადაცემა ტელეარხზე „202“ (ნამყვანი შ. რამიშვილი), 2005, 25.07.
- გადაც. „1 სტ.“ – ტელეგადაცემა „პირველი სტერეო“, 2005, 26.07.
- გადაც. „პატრ.“ 1,2 – ტელეგადაცემა „პატრული“, 2005, 20.03; 2005, 3.04.
- გადაც. „ჭიჭ./ზიჭ.“ 1, 2 – რადიოგადაცემა „ჭიჭიკია და ბიჭიკია“ (პირდ.საუბარი რადიომსმენელთან), 2006, 10.02; 2006, 17.02.
- გამოკ. 1,2 – გამოკითხვა სტუდენტებში, 2004, ნოემბერი; 2005, აპრილი.
- ყოფ. საუბ. 1-21 – საუბრები სხვადასხვა სიტუაციაში, 2005-2006.
- გამოკ. 3 – გამოკითხვა სტუდენტებში, 2005, ნოემბერ-დეკემბერი.
- ვიდეოჩან. 1, 2 – ქორწილის ვიდეოჩანაწერი, 2004, ბათუმი; 2005, ქუთაისი.

შემოკლებები

ავტ. – ავტორეფერატი

ეს – ენათმეცნიერების საკითხები

თპუშ – თბილისის ს.-ს. ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური უნივერსიტეტის შრომები

თსუშ – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები

იკე – იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება

პიშ – პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები

სად. დის. – სადოქტორო დისერტაცია

საკ. დის. – საკანდიდატო დისერტაცია

სპიშ – სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები

სძ – საენათმეცნიერო ძიებანი

უეს – ჟურნ. „უცხოური ენები სკოლაში“

ქელს – ჟურნ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“

ქესს – ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები

ქსკს – ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები

АКД – автореферат кандидатской диссертации.

АДД – автореферат докторской диссертации.

док. дис. – докторская диссертация.

Изв. АН СССР, СЯЛ – Известия Академии наук СССР, серия языка и литературы.

канд. дис. – кандидатская диссертация.

НвЗЛ – журн. „Новое в зарубежной лингвистике“.

НвЛ – журн. „Новое в лингвистике“.

РР – журн. „Русская речь“

РЯвШ – журн. „Русский язык в школе“.

WZ – Wissenschaftliche Zeitschrift

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge